

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

PROMOCIJAS DARBS

**TIESĪBU NORMU LAIKA ASPEKTI TIESISKĀ UN
DEMOKRĀTISKĀ VALSTĪ**

Juridiskās zinātnes
doktora studiju programmas
doktorants Māris Onževs

Promocijas darba vadītājs
Asoc.prof. Dr. iur. Jānis Kārklīņš

Zinātniskā konsultante
Prof. Dr.iur. Daiga Rezevska

Rīga, 2014

Saturs

levads	4
1. Tiesību normu iedarbības laiks un tā atklāšanas metodes	13
1.1. Tiesību normu spēkā esamības laiks	14
1.1.1. Tiesību normu spēkā esamības nozīme	14
1.1.2. Tiesību normu spēkā esamības sākuma laika identificēšana	16
1.1.3. Tiesību normu spēka zaudēšana	19
1.2. Tiesību normu iedarbības laiks	22
1.2.1. Tiesību normu iedarbības laika izpratne	22
1.2.2. Tiesību normu iedarbības laika noteikšanas juridiskā nozīme	26
1.3. Juridiskās metodes tiesību normu iedarbības laika noteikšanai	29
1.3.1. Tiesību normu iedarbības laika noteikšana, iztulkojot tiesību normas	29
1.3.2. Tiesību normu iedarbības laika noteikšana, balstoties uz intertemporālajām tiesībām	34
1.4. Nozīmīgākie intertemporālo tiesību principi Latvijas tiesību sistēmā	38
1.4.1. Prezumpcija par tiesību normu iedarbības laiku atkarībā no tiesību jomas	39
1.4.2. Intertemporālo tiesību principu piemērošana procesuālajās tiesībās	41
1.4.3. Intertemporālo tiesību principa „neskartas paliek jau iegūtās tiesības” piemērošana	42
1.4.4. Intertemporālo tiesību principa „normatīvajam aktam vai tā daļai nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus” izpratne un piemērošana	44
1.5. Metodoloģija tiesību normu iedarbības laika noteikšanai	48
2. Vispārējo tiesību principu piemērošana tiesību normu iedarbības laika ierobežošanā	52
2.1. Tiesību normu iedarbības attiecināšana uz izveidotām tiesiskajām attiecībām	53
2.2. Tiesību normu iedarbības laika ierobežošana	58
2.2.1. Metodoloģija vispārējo tiesību principu piemērošanai	58
2.2.2. Vispārējo tiesību principu piemērošanas īpatnības Latvijas tiesiskajā sistēmā	63
2.3. Tiesiskās paļāvības principa izpratne un piemērošana	67
2.3.1. Paļāvība kā tiesiskās paļāvības principa kodols	68
2.3.2. Tiesiskās paļāvības principa ģenēze	70
2.3.3. Tiesiskās paļāvības principa piemērošanas tvērums	72
2.4. Tiesiskās paļāvības principa un pamattiesību mijiedarbība	75
3. Ar atpakaļejošu spēku pieņemtu tiesību normu nepieļaujāmība	82
3.1. Atpakaļejoša spēka izpratnes evolūcija	82
3.1.1. Atpakaļejoša spēka nošķiršanas mērķis	82
3.1.2. Atpakaļejoša spēka saturiskās izpratnes evolūcija	85
3.1.3. Atpakaļejoša spēka atzīšana par nepieļaujamu likumdošanas procesā	87
3.1.4. Metodoloģija atpakaļejoša spēka laikā nepieļaujāmībai	90
3.2. Izņēmumi no atpakaļejoša spēka nepieļaujāmības	94
3.2.1. Vācijas tiesiskajā sistēmā attīstītie izņēmumi no atpakaļejoša spēka nepieļaujāmības	95
3.2.2. Izņēmumi no atpakaļejoša spēka laikā nepieļaujāmības ES tiesībās	100
3.2.3. Secinājumi par atkāpšanos no atpakaļejoša spēka nepieļaujāmības	106
3.3. Atpakaļejoša spēka aizlieguma izpratne sodu tiesībās	107

4. Ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtu tiesību normu identificēšana	111
4.1. Atpakaļejoša spēka laikā izpratne tiesību teorijā	112
4.2. Tiesisko attiecību pabeigtības doktrīna	115
4.2.1. Tiesisko attiecību pabeigtības identificēšana	117
4.2.2. Tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnas nepilnības	122
4.3. Tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīna	125
4.3.1. Doktrīnas izpratne un metodiskās atšķirības no tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnas	125
4.3.2. Doktrīnas piemērošanas problemātika	128
4.4. Iegūto tiesību doktrīna	131
4.4.1. Doktrīnas vēsturiskā attīstība un saturiskā izpratne	133
4.4.2. Iegūto tiesību izpratnes problemātika	136
4.5. Atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas metožu izmantošana Latvijas tiesiskajā sistēmā	140
5. Ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamība	143
5.1. Ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu izpratne	144
5.1.1. Tūlītēja spēka laikā jēdzieniskā izpratne	144
5.1.2. Ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamības izpratnes attīstība	146
5.1.3. Juridiskās metodes ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšanai	150
5.1.4. Pārejas regulējuma (perioda) nozīme ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšanā	156
5.2. Nodibinātu līgumattiecību ietekmēšana ar tūlītēju spēku laikā: izpratne un iedarbības pieļaujamība	159
6. Metodoloģijas pilnveidošana, izvērtējot tiesību normu pieļaujamību no laika aspekta Latvijas tiesiskajā sistēmā	166
6.1. Satversmes tiesas metodoloģija, izvērtējot tiesiskās pašāvības aizskārums tiesību normu pieņemšanas ar atpakaļejošu spēku laikā dēļ	166
6.2. Ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamības metodoloģijas pilnveidošana Latvijas tiesiskajā sistēmā	171
6.2.1. Tiesiskais pamats ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanai	171
6.2.2. Juridiskās metodes ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku pieņemtu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanai	176
Kopsavilkums	185
Anotācija	190
Abstract	192
Annotation	192
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts	194

Ievads

Tēmas aktualitāte

Viens no tiesību jautājumiem, kas pēdējā gadsimta laikā ir ieguvis pavisam jaunu nozīmi un vietu tiesiskās valsts ikdienā, ir saistīts ar likumdevēja tiesībām regulēt jau izveidotas tiesiskās attiecības.¹ Piemēram, izmainot iepriekš noslēgta īres vai aizdevuma līguma izpildes nosacījumus, nosakot jaunas prasības jau iegūta ierēdņa vai amatpersonas statusa saglabāšanai, paaugstinot nodokļus pēc taksējamās darbības veikšanas vai arī samazinot piešķirtus, bet vēl daļēji neizpildītus valsts atbalsta maksājumus, tiek ietekmētas vēl pirms tiesību normas pieņemšanas izveidotas tiesiskās attiecības. Atšķirībā no 19.gs. un 20.gs. pirmās puses, kad tiesību normu izvērtēšana no laika aspekta bija saistīta tikai ar neskaidras likumdevēja gribas interpretēšanu², noskaidrojot, vai izveidotās attiecības ir pakļaujamas jaunajam regulējumam, mūsdienās uzsvars ir vērsts arī uz likumdošanas jaunrades procesa tiesisku nodrošināšanu.³ Tādēļ, analizējot tiesību normu piemērošanu, visupirms ir noskaidrojams, vai likumdevējs, pieņemot tiesību normas ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku, nav pārāk plaši un nesamērīgi ietekmējis iepriekš izveidotas tiesiskās attiecības un tādējādi aizskāris tiesību normu adresātu tiesisko paļāvību un drošību.

Izpratni par izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanu īpaši aktuālu padara apstākļi, ka Latvijas tiesību sistēmā arvien biežāk tiek veiktas tiesiskā regulējuma izmaiņas, pakļaujot izveidotas tiesiskās attiecības jaunajam tiesiskajam regulējumam. Piemēram, pēc tiesību doktrīnas analīzes, tai skaitā atsaucoties arī uz autora pētījumu⁴, 2014.gada 19.jūnijā tika pieņemts Komercedarbības atbalsta kontroles likums.⁵ Saskaņā ar Komercedarbības atbalsta kontroles likuma normām komercsabiedrībām, kuras likuma pieņemšanas laikā saņem valsts atbalstu, nav tiesību turpmāk pildīt arī vēl pirms konkrētā likuma pieņemšanas uzņemtas saistības, piemēram, veikt procentu maksājumus. Medijos attiecīgais

¹ Latviešu valodā ir konstatējami dažādi apzīmējumi objektiem, kas tiek ietekmēti ar tiesību normu saistošo spēku. Baiba Rudevska ir izmantojusi terminus „fakti, kas notikuši” un „situācijas, kuras ilgst”, Jānis Neimanis ir minējis gan terminu „situācijas, kuras radušās vēl pirms spēkā stāšanās brīža” un „tiesiskās attiecības, kas ir pagājušas, gan arī, kas vēl turpinās”, savukārt Erlens Kalniņš ir izmantojis terminu „pagājuši un turpināti apstākļi”. Rudevska B. „Parex” bankas klauzula: Saeimas pārejas tiesību pinekļos. Jurista Vārds, 2009. 3.novembris, Nr.44 (587). Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Zv. adv. J. Neimanis, 2004, 63.lpp. Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11), 214.–220.lpp.

Promocijas darbā tiks izmantots termins „izveidotas tiesiskās attiecības”, kas, autora ieskatā, sniedz visprecīzāko apzīmējumu dažādajiem dzīves jautājumiem, t.i., tiesību objektiem, kuri ir iepriekš izveidoti un tiek regulēti ar jaunajām tiesību normām.

² Affolter F. Das Intertemporale Recht. Geschichte des Intertemporalen Privatrechts. Leipzig: Verlag von Veit & Comp., 1902. Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1, 83.–115.lpp.

³ Heukels T. Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.2.

⁴ Likumprojekta „Grozījumi Komercedarbības atbalsta kontroles likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2014_06/FMAnot_220514_KAKL.1084.doc [aplūkots 2014.gada 20.augustā].

⁵ Komercedarbības atbalsta kontroles likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 27.jūnijs, Nr.123 (5183).

regulējums visupirms tika sasaistīts ar valsts sniegto atbalstu AS „Reverta”, tādējādi ierobežojot pielīgto procentu maksājumu veikšanu kādreizējiem AS „Parex banka” akcionāriem.⁶ Bijušie kredītiestādes akcionāri jau ir paziņojuši, ka nesamierināsies ar pieņemto regulējumu⁷, aktualizējot jautājumu par priekšnoteikumiem izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanai. Tāpat ar izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanu ir saistīti grozījumi Civillikumā, attiecinot līgumsoda ierobežojumus arī uz pagātnē noslēgtiem līgumiem.⁸ Lai gan grozījumiem ir noteikts pārejas posms, paredzot, ka samazinātais līgumsoda apmērs attieksies uz tiesā iesniegtajām lietām pēc 2015.gada 1.janvāra⁹, praksē ir sagaidāmi strīdi par šāda regulējuma tiesiskumu, piemēram, vērtējot līgumsoda samazināšanu, kas izriet no līgumiem, kas noslēgti pirms vairākiem gadiem, kad ierobežojumu vēl nebija.

Nereti vēl pirms tiesiskā regulējuma grozījumu pieņemšanas īpaši aktīvi tiek diskutēti par izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanu. Piemēram, kritika ir veltīta tiesiskā regulējuma grozījumu pieņemšanai un valsts jau pieņemtu kredītēšanas noteikumu maiņai attiecībā uz „ātro kredītu” nozari, kas varētu būt prettiesiska un nonākt pretrunā ar tiesiskās paļāvības principu.¹⁰ Tāpat, piemēram, Saeimas Juridiskās komisijas vadītāja Ilma Čepāne, diskutējot par Civilprocesa likuma grozījumiem, nosakot prioritāru komunālo pakalpojumu parādu piedziņu ar hipotēku jau nodrošinātajos nekustamajos īpašumos, ir norādījusi: „Ir tāds teiciens: ar labiem nolūkiem bruģēt ceļu uz elli. Es pārfrāzēšu, es teikšu tā: „Man ir bailes, vai mēs ar labiem nolūkiem nebruģējam ceļu uz Satversmes tiesu.””¹¹ Pamatojoties uz argumentiem par hipotekāro kreditoru interešu aizsardzību¹² un vienlaikus saredzot risku iespējamai tiesvedībai Satversmes tiesā, Saeima bez pārliecinošas juridiskās argumentācijas atteicās no sākotnējās grozījumu veikšanas ieceres.

Šādi un līdzīgi jautājumi saistībā ar tiesību normu saistošā spēka iedarbību uz izveidotām

⁶ Tiks pārtraukti apjomīgie procentu maksājumi bijušajiem «Parex bankas» akcionāriem. Pieejams: http://financenet.tvnet.lv/zinas/516803tik_s_partraukti_apjomigie_procentu_maksajumi_bijusajiem_parex_bankas_akcionariem [aplūkots 2014.gada 30.jūlijā].

⁷ „Parex” bijušajiem akcionāriem pārtrauc maksāt procentus; Kargins un Krasovickis negrib samierināties. Pieejams: http://www.delfi.lv/business/bankas_un_finanses/parex-bijusajiem-akcionariem-partrauc-maksat-procentus-kargins-un-krasovickis-negrib-samierinaties.d?id=44732524#ixzz3FT91vmd6 [aplūkots 2014.gada 30.jūlijā].

⁸ Likums „Grozījumi Civillikumā”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2013. 4.jūlijs, Nr.128 (4934).

⁹ Likums „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma saistību tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību”: LR likums. Ziņotājs, 1993. 14.janvāris, Nr.1, 21.pants.

¹⁰ Rezevska D. Vai paredzami pieteikumi Satversmes tiesā par vispārējo tiesībaktu pārkāpumiem? Pieejams: <http://www.db.lv/viedokli/eksperts/eksperta-viedoklis-vai-paredzami-pieteikumi-satversmes-tiesa-par-visparejo-tiesibaktu-parkapumiem-392302> [aplūkots 2013.gada 10.augustā].

¹¹ 17.03.2011. 10.Saeimas sēdes stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/49> [aplūkots 2013.gada 10.augustā].

¹² Likumprojekta „Grozījumi Civilprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/7264CFBB80090237C225783E00314570?OpenDocument#b> [aplūkots 2013.gada 10.augustā].

tiesiskajām attiecībām ir ikdienas problemātika tiesiskā valstī¹³, tai skaitā aptverot nodokļu un sociālās tiesības, kā arī civildienesta attiecības. Piemēram, Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa (turpmāk – Vācijas Konstitucionālā tiesa) kopš tās izveides 20.gs. 50.gadu sākumā vairāk nekā 200 reīžu ir aplūkojusi ar tiesību normu iedarbības laiku saistītas problēmsituācijas, citastarp izvērtējot, vai ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtas tiesību normas ir prettiesiskas.¹⁴ Tāpat atzīmējams, ka arī Satversmes tiesai arvien biežāk nākas sniegt atbildes uz jautājumiem par tiesību pieļaujamību no laika aspekta, tai skaitā izvērtējot atpakaļejoša spēka laikā tiesiskumu. Pēdējo gadu laikā Satversmes tiesa vismaz četros strīdos ir virspusēji analizējusi atpakaļejoša spēka laikā pieļaujamību, taču joprojām nav sniegusi vienotu metodoloģisku risinājumu eventuāli aizskarto tiesību izvērtēšanā. Arī šobrīd Satversmes tiesā ir ierosināta lieta, kuras atrisināšanā visupirms ir nepieciešams atbildēt uz jautājumu par likumdevēja tiesībām ietekmēt pirms grozījumu izveidošanas pastāvošas tiesiskās attiecības. Proti, pieņemot grozījumus Civilprocesa likumā, prasītājam tika noteikti iepriekš nepastāvoši pienākumi atlīdzināt otras puses tiesvedības izdevumus prasības noraidīšanas gadījumā arī tad, ja lietas ierosināšanas un izskatīšanas laikā šāds regulējums vēl nepastāvēja.¹⁵

Zinātniskā novitāte

Neskatoties uz minēto, līdz šim Latvijas tiesiskajā sistēmā nav veikti plašāki pētījumi par tiesību normu iedarbības laika ierobežošanu, lai aizsargātu vai – tieši otrādi – atļautu ietekmēt izveidotas tiesiskās attiecības. Turklāt pat nedaudzajos pētījumos, kuros Latvijas tiesību doktrīnā ir analizēts tiesību normu spēks jeb iedarbība laikā, tiesību analīze galvenokārt ir veikta, lai izskaidrotu tiesību normu laika kolīziju risināšanu jeb likumdevēja gribas iztulkošanu no laika aspekta.¹⁶ Arī akadēmiskajā jomā tiesību normu iedarbības laika identificēšana tiek sasaistīta ar tiesību normu

¹³ Götz V. Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.421–453.

¹⁴ Experte: Rückwirkende Besteuerung verfassungswidrig; Abgabe auf Veräußerungsgewinne „erst ab In-Kraft-Treten der Gesetzesänderung legitim“. Pieejams: <http://www.welt.de/print-welt/article294220/Experte-Rueckwirkende-Besteuerung-verfassungswidrig.html> [aplūkots 2013.gada 22.jūlijā].

¹⁵ Satversmes tiesas 2014.gada 22.jūlija lēmums „Par lietas Nr.2014-31-01 ierosināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 2014. 24.jūlijs, Nr.144 (5204).

¹⁶ Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas par tiesību normu laika aspektiem ir publicēti raksti: Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11), 214.–220.lpp, kā arī Rudevska B. „Parex” bankas klauzula: Saeimas pārejas tiesību pinekļos. Jurista Vārds, 2009. 3.novembris, Nr.44 (587). Rudevska B. Procesuālā likuma intertemporālā piemērošana administratīvajā un civilprocesā. Jurista Vārds, 2007. 3.jūlijs, Nr.27 (480), ar turpinājumiem 10.jūlijs, Nr.28 (481), 17.jūlijs Nr.29 (482), 14.augusts Nr.33 (486) un 21.augusts, Nr.34 (487). Minētie raksti, kā arī 20.gs. 30.gadu beigās publicētais raksts: Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1. 83.–115.lpp., līdz šim ir veidojuši Latvijas tiesību doktrīnas pamatu un izpratni par tiesību un laika mijiedarbību.

iztulkošanu jeb intertemporālo piemērošanu.¹⁷ Tādēļ galvenais izpratnes veidošanas avots Latvijā ir Satversmes tiesas, kā arī noteiktos gadījumos arī Augstākās tiesas prakse, kas tiesību doktrīnā tiek salīdzinoši maz analizēta un nesniedz atbildes uz visiem būtiskajiem jautājumiem. Piemēram, kā ir iespējams konstatēt atpakaļejošu spēku laikā un kādas ir ar šādu iedarbību pieņemtu tiesību normu sekas.

Aprakstītā situācija cēloņsakarīgi ietekmē tiesību piemērotāju nepietiekamo izpratni ne tikai par tiesību normu pieļaujamību, kuras ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, bet arī par fundamentāliem tiesību teorijas jautājumiem. Piemēram, joprojām tiesību doktrīnā bez nošķiršanas tiek kopīgi analizēta tiesību normu pieļaujamība no laika aspekta, kā arī neskaidras likumdevēja gribas iztulkošana.¹⁸ Savukārt Latvijas tiesiskajā sistēmā, balstoties uz tiesību normu intertemporālās piemērojamības metodēm, kas ir izveidotas tikai likumdevēja gribas skaidrošanai, nevis tiesību normu iedarbības tiesiskuma noteikšanai, tiek izdarīti secinājumi par likumdevēja rīcības brīvības robežām.¹⁹ Tādējādi atbilstošas tiesiskās sistēmas pastāvēšanai ir nepieciešams pilnveidot līdzšinējo izpratni un iedzīvināt Latvijas tiesiskajā sistēmā atbilstošas juridiskās metodes, balstoties uz kurām būtu iespējams izdarīt vispārīgus secinājumus par pieļaujamu un nepieļaujamu tiesību normu nošķiršanu, izvērtējot tiesību normu iedarbības laiku.

Mērķis un uzdevumi

Promocijas darba mērķis ir izpētīt, kuros gadījumos likumdevējs ir tiesīgs pieņemt tiesību normas ar iedarbību uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām. Lai sasniegtu promocijas darba mērķi, ir izvirzāmi vairāki uzdevumi:

- 1) izpētīt tiesību normu teorētisko uzbūvi un juridiskās metodes, balstoties uz kurām ir iespējams konstatēt likumdevēja gribu attiecināt tiesisko regulējumu uz izveidotām tiesiskajām attiecībām;
- 2) noskaidrot vispārējos tiesību principus, balstoties uz kuriem ir ierobežojamas likumdevēja tiesības pieņemt tiesību normas, kas ietekmē izveidotas tiesiskās attiecības;
- 3) analizēt un izskaidrot, kādas ir ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtu tiesību normu sekas tiesiskā un demokrātiskā valstī;

¹⁷ Piemēram, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes studiju kursa „Juridisko metožu mācība” programmā ir ietverti raksti tikai par tiesību normu intertemporālo piemērošanu.
Pieejams: http://www.jf.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/jf/studijas/kursuprogrammas-R/TTVK/JMM2013.pdf [aplūkots 2014.gada 20.septembrī].

¹⁸ Raitio J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publishers, 2003, pp.187-190. Schermers G. H., Waelbroeck F. D. *Judicial Protection in the European Union*. Sixth Edition. The Hague: Kluwer Law International, 2001, pp.70–82.

¹⁹ Plašāk skatīt promocijas darba 1.3.apakšnodaļā.

4) izpētīt, pēc kādas metodoloģijas ir konstatējamas ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtas tiesību normas;

5) izvērtēt pieļaujamību ar tūlītēju spēku laikā pieņemtām tiesību normām;

6) izstrādāt juridiskās metodes, balstoties uz kurām būtu izvērtējama jau izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanas nepieļaujamība.

Galvenie secinājumi

Tiesību normu adresātu aizsardzība pret tiesību normu iedarbības laika attiecināšanu uz izveidotām tiesiskajām attiecībām ir balstīta uz vispārējiem tiesību principiem – tiesiskās paļāvības un tiesiskās drošības principu. Atpakaļejoša spēka identificēšana *per se* nav pamats izvērtējamās tiesību normas prettiesiskumam. Atšķirībā no sodu tiesībām, kur pastāv absolūts atpakaļejoša spēka aizliegums, citās tiesību nozarēs pēc atpakaļejoša spēka konstatēšanas vēl būtu jāizvērtē, vai sabiedrības interešu aizsardzība nav iespējama ar mazāku iejaukšanos izveidotās tiesiskajās attiecībās.

Lai gan atpakaļejoša spēka identificēšana tā metodoloģiskās uzbūves dēļ ir apgrūtināta un nereti tiek veikta neprecīzi, likumdevēja rīcības brīvības ierobežojumi pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku ir tiesisko stabilitāti veicinošs elements, kas nodrošina pirmšķietamu robežu starp tiesisku un prettiesisku izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanu. Atpakaļejošu spēku laikā var identificēt ar trim atšķirīgām juridiskajām metodēm – piemērojot tiesisko attiecību pabeigtības, tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības, kā arī iegūtu tiesību aizsardzības doktrīnu.

Atpakaļejoša spēka izpratne ir ievērojami šaurāka nekā līdz šim Latvijas tiesiskajā sistēmā uzskatīts. Piemēram, tiesiskā regulējuma grozījumu attiecināšana uz pagātnē noslēgtiem līgumiem nav uzskatāma par tiesību normas pieņemšanu ar atpakaļejošu spēku laikā. Lai noteiktu, vai līgumattiecības ir ietekmētas ar atpakaļejošu spēku, ir nepieciešams konstatēt jau izpildītu, nevis tikai pielīgtu saistību ietekmēšanu ar tiesiskā regulējuma izmaiņām. Likumdevējs, ievērojot tiesiskās paļāvības intereses, ir tiesīgs pieņemt tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā, kas ietekmē privāttiesisku attiecību, tai skaitā līgumattiecību, turpmāko izpildi.

Satversmes tiesas procesā, izvērtējot, vai likumdevēja noteiktais tiesību normu iedarbības laiks ir tiesisks, par juridisko pamatu būtu izmantojams Satversmes 90.pants. Pamatojoties uz Satversmes 90.pantā ietvertu pamattiesību ikvienai personai zināt savas tiesības, būtu izvērtējams, vai likumdevējs ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku nav pieņēmis tādas tiesību normas, kuras varētu būt aizskārušas tiesību normu adresātu tiesības zināt savas rīcības sekas vēl pirms regulējamo tiesisko attiecību izveides.

Promocijas darba struktūra

Vispusīgai un padziļinātai izpētei promocijas darbs ir strukturēts sešās nodaļās. Promocijas darba 1.nodaļā ir analizēta tiesību normu uzbūve, kā arī mijiedarbība ar laika aspektu. Lai nodrošinātu precīzu izpratni un vienlaikus izvairītos no virspusējas tiesību laika jautājumu risināšanas, promocijas darba ietvaros ir analizēta tiesību normu saistošā spēka tiesībteorētiskā izpratne un attiecināšana uz izveidotām tiesiskajām attiecībām. Līdztekus promocijas darba 1.nodaļā ir analizēta arī tiesību normu iedarbība laikā, noskaidrojot, ar kādām tiesību metodēm ir atklājama tiesību normu un faktisko apstākļu sakrišana no laika aspekta.

Promocijas darba 2.nodaļā vispārīgi aplūkota nepieciešamība ietekmēt pagātnē izveidotas tiesiskās attiecības, savstarpēji izsverot un samērojot tiesību normu adresātu un sabiedrības intereses. Konkretizējot norādīto interešu izvērtēšanu, ir analizēti vispārējie tiesību principi – tiesiskās paļāvības un drošības princips, balstoties uz kuriem ir izvērtējama likumdevēja rīcības brīvība noteikt tiesību normu iedarbības laiku.

Promocijas darba 3.nodaļā ir analizēts atpakaļejošs spēks laikā kā ilustratīvākais un uzskatāmākais tiesību spēka laikā veids, kas ierobežo tiesību normu attiecināšanu uz izveidotām tiesiskajām attiecībām. Ņemot vērā salīdzinoši ierobežoto atpakaļejoša spēka laikā līdzšinējo izpēti, promocijas darbā ir aplūkota atpakaļejoša spēka laikā vēsturiskā attīstība, kā arī nozīme mūsdienās. Būtiska daļa no nodaļas tvēruma ir veltīta izpratnei par izņēmumiem no vispārīgā principa par atpakaļejoša spēka laikā nepieļaujamību.

Promocijas darba 4.nodaļā ir aplūkota ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtu tiesību normu identificēšana. Ņemot vērā, ka tikai retos gadījumos ir iespējams konstatēt, ka tiesību normā *expressis verbis* ir norādīta tās saistošā spēka iedarbība pagātnes dimensijā, būtiska problēma ir saistīta ar atpakaļejoša spēka laikā praktisku konstatēšanu. Tāpat promocijas darba 4.nodaļā ir izstrādāta arī metodoloģija atpakaļejoša spēka laikā konstatēšanai Latvijas tiesiskajā sistēmā.

Promocijas darba 5.nodaļā ir izvērtēta ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu, kas ietekmē izveidotas tiesiskās attiecības, pieļaujamība. Ņemot vērā aktuālās diskusijas par likumdevēja tiesību ierobežošanu pieņemt tiesību normas, kas izmaina privāttiesību jomā iepriekš nodibinātas tiesiskās attiecības ar tūlītēju spēku, būtiska uzmanība ir pievērsta līgumattiecību mainīšanas priekšnoteikumiem.

Promocijas darba 6.nodaļā ir sniegta metodoloģija tiesību normu iedarbības laika ierobežošanai Latvijas tiesiskajā sistēmā. Lai noteiktu, kuros gadījumos varētu tikt pārsniegtas likumdevēja rīcības brīvības robežas un pieņemtas tiesību normas, kuras prettiesiski ietekmē pagātnē izveidotas tiesiskās attiecības, promocijas darbā ir sniegta visaptveroša metodoloģija. Saskaņā ar

minēto metodoloģiju visupirms būtu iespējams diferencēt, vai tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu vai tūlītēju spēku laikā, savukārt pēc tam arī izvērtēt, vai tiesību normu iedarbība uz izveidotām tiesiskajām attiecībām ir uzskatāma par tiesisku.

Promocijas darba robežas

Tā kā promocijas darba tvērums ir saistīts ar likumdevēja rīcības brīvības robežu analīzi, pieņemot tiesību normas, kuras ietekmē izveidotas tiesiskās attiecības, promocijas darbā tiesību normu intertemporālā piemērošana jeb likumdevēja gribas iztulkošana neskaidrās tiesību situācijās ir aplūkota tikai tādā apmērā, lai sniegtu vispārīgu izpratni. Tāpat atzīmējams: lai gan tiesību problēmas attiecībā uz izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanu ir konstatējamas katrā no tiesību atzariem – gan saistībā ar izpildvaras, gan tiesu varas, gan arī likumdevējvaras pieņemtiem lēmumiem un izdotiem saistošajiem tiesību aktiem²⁰, promocijas darbā ir aplūkota tikai tiesību normu iedarbības laika ierobežošana likumdošanas procesā. Promocijas darbā ir aplūkota arī atpakaļejoša spēka nepieļaujamība sodu tiesībās, tomēr tas ir darīts, lai sniegtu ieskatu atšķirīgajā sodu tiesību izpratnē par iepriekš pastāvošo tiesisko attiecību ietekmēšanu. Ņemot vērā izpratnes atšķirības, plašāka izpēte par atpakaļejošu spēku sodu tiesībās būtu veicama atsevišķa pētījuma ietvaros. Visbeidzot, tā kā tradicionāli ar atpakaļejošu spēku laikā tiek saprasta tiesību normu adresātu aizsardzība pret tiesību normām, kas pasliktina tiesisko stāvokli²¹, promocijas darbā nav aplūkots tiesību normu pieņemšanas ierobežojums gadījumos, kad pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām tiek noteiktas labvēlīgākas tiesiskās sekas.

Zinātniski pētnieciskās metodes

Promocijas darba izstrādei ir izmantotas vairākas zinātniski pētnieciskās metodes:

– induktīvā metode ir izmantota, analizējot tiesu nolēmumos un tiesību doktrīnā izteiktās atziņas, uz kuru pamata ir izvērtēta pašreizējā izpratne par tiesību normu ierobežošanu no laika aspekta, kā arī pilnveidota metodoloģija tiesību normu ierobežošanai no laika aspekta Latvijas tiesiskajā sistēmā;

– salīdzinošā metode ir izmantota, salīdzinot pieļaujamību regulēt izveidotas tiesiskās attiecības gan Latvijā, gan arī citās tiesiskajās sistēmās. Tāpat, balstoties uz salīdzinošo metodi, ir izvērtēti

²⁰ Pēdējo gadu laikā salīdzinoši bieži tiek analizēta izpratne par tiesu nolēmumu atpakaļejošu spēku. Skatīt, piemēram: Schaer F. Rechtssicherheit und Vertrauensschutz als Grenzen rückwirkender Rechtsprechung im europäischen Arbeitsrecht. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2010. Raitio J. The Principle of Legal Certainty in EC Law. Kluwer Academic Publishers, 2003, pp.196-200. Wiedmann A. Non-retroactive or prospective ruling by the Court of Justice of the European Communities in preliminary rulings according to Article 234 EC. München: IPR Verlag GmbH, 2006.

²¹ Lee H.B. Die Entwicklung der Dogmatik der Rückwirkung von Gesetzen im Vergleich zwischen Deutschland und Korea. Dissertation an der Universität zu Köln, 2011, S.35. Skatīt, piemēram, Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedumu lietā Nr.2006-04-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16.punkta 12.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”, 21.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2006. 15.novembris, Nr.183 (3551).

dažādās tiesiskajās sistēmās attīstītie terminoloģijas jautājumi, kā arī analizētas vispārējo tiesību principu svēršanas un vērtēšanas atšķirības;

– analītiskā metode ir izmantota, lai izvērtētu pašreizējās metodoloģijas trūkumus ar pagātni saistītu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanā. Balstoties uz analītisko metodi, ir analizēti un kritiski izvērtēti gan Satversmes tiesas, gan Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST), gan arī Vācijas Konstitucionālās tiesas nolēmumi, kā arī Latvijas un ārvalstu tiesību aktos ietvertā regulējuma klasifikācija pēc to saistošā spēka laikā iedarbības;

– vēsturiskā metode ir izmantota, lai izprastu tiesību normu iedarbības laika ierobežošanas evolūciju, kā arī tiesību normu spēka laikā iedarbības veidu nošķiršanas vēsturisko attīstību.

Izmantotā literatūra un tiesību avoti

Saistībā ar promocijas darbā izmantotajiem literatūras un tiesību avotiem atzīmējams: tā kā Latvijas tiesiskajā sistēmā tiesību normu saistošā spēka ierobežošana no laika aspekta ir tikai doktrinālās attīstības sākumposmā, ir veikta būtiska ārvalstu doktrīnas un tiesu prakses analīze. Kā norādījis Egils Levits, „[...] maza tiesību sistēma kā Latvijā nemaz nevar iztikt bez salīdzinošās metodoloģijas lietošanas savā likumdošanā un tiesību piemērošanā, ja tā grib sasniegt kaut cik kvalitatīvus rezultātus”²². Lai gan, autora ieskatā, šāda prakse nevarētu būt absolūta un Latvijas tiesību sistēmā eventuāli transponējamās idejas būtu kritiski izvērtējamas, tomēr, apzinoties Latvijas tiesību zinātnes un tiesu kapacitāti, šādā veidā ir iespējams precīzi un efektīvi pilnveidot salīdzinoši maz pētītus tiesību institūtus. Kvalitatīvākai promocijas darba veikšanai no 2012.gada septembra līdz 2013.gada augustam autors pētīja ar promocijas darbu saistītus tiesību jautājumus Berlīnes Humbolta universitātē (*Humboldt Universität zu Berlin*), kā arī Berlīnes Valsts bibliotēkā (*Staatsbibliothek zu Berlin*).

Promocijas darbā ir izmantotas autora iepriekšējās publikācijas gan žurnālā „Jurista Vārds”²³, gan Latvijas Universitātes, gan arī Daugavpils Universitātes izdotajos konferenču rakstu krājumos²⁴,

²² Satversme un Eiropas Savienība. Intervija ar Egilu Levitu. *Jurista Vārds*, 2000. 8.jūnijs, Nr.23 (176).

²³ Onževs M. Par neīsta atpakaļejoša spēka izpratni Latvijas tiesu nolēmumos. *Jurista Vārds*, 2013. 26.marts, Nr.12 (763). Onževs M. Likumdevēja tiesības samazināt maksātnespējas administratora atbildību: AS „Latvijas Krājbanka” gadījums. *Jurista Vārds*, 2012. 29.maijs, Nr.22 (721). Onževs M. Nodokļu regulējuma grozījumu spēks laikā: Satversmes tiesas prakse. *Jurista Vārds*, 2011. 26.aprīlis, Nr.17 (664).

²⁴ Onževs M. Atbilstošu un tiesisku tiesību normu intertemporālās piemērošanas problemātika un aktualitātes. Grām.: Inovāciju juridiskais nodrošinājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 321.–330.lpp. Onževs M. Nodokļu tiesību grozījumu spēka laikā analīze Satversmes tiesas spriedumos. Grām.: Aktuālās tiesību realizācijas problēmas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 248.–260.lpp. Onževs M. Tiesību normu atpakaļejošs spēks laikā. Daugavpils Universitātes 53.konferences rakstu krājums. Pieejams: http://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/tiesibas/Onzevs.pdf [aplūkots 2013.gada 23.augustā].

gan arī citos, tai skaitā starptautiskos, tiesību izdevumos.²⁵ Promocijas darba precīzākai uztveramībai noteiktu tiesību jautājumu izpētē autors ir izmantojis atziņas, kas ir jau publicētas citos iepriekš minētajos autora rakstos, bez papildu norādēm uz tiem. Tāpat, atsaucoties uz tiesu nolēmumos paustajām atziņām, ja konkrētā atziņa ir pausta vairākos nolēmumos, autors par pamatu atsaucei ir izmantojis to nolēmumu, kurā atziņa ir precīzāk formulēta.

Praktiskā pielietojamība

Promocijas darbā attīstītajām atziņām būs būtiska nozīme turpmākajā tiesību normu jaunrades un tiesiskuma izvērtēšanas procesā. Balstoties uz autora attīstīto izpratni, likumdevējs varēs metodoloģiski daudz precīzāk noteikt, cik plaši un kuros gadījumos tas varēs regulēt un ietekmēt izveidotas tiesiskās attiecības, lai atrisinātu sabiedrībā pastāvošās problēmas. Tādējādi, no vienas puses, tiks nodrošināts, ka ar pieņemtajiem tiesību aktiem tiks samazināta iespējamība aizskart tiesību normu adresātu tiesisko paļāvību. Savukārt, no otras puses, arī likumdevējam būs daudz skaidrākas tā rīcības brīvības robežas – kurās situācijās, pastāvot aizdomām par iespējamu tiesiskās paļāvības principa aizskārums, tam būtu jāatturas no tiesiskā regulējuma grozījumu pieņemšanas. Saistībā ar pēdējo būtiski ir atzīmēt, ka promocijas darbā iegūtajām atziņām var būt ne tikai juridiska, bet arī ekonomiska nozīme, pamatojot, kādēļ līdz šim par pirmšķietami negrozāmām uzskatāmas tiesību normas būtu pielāgojamas sabiedrības kopējām interesēm.

Promocijas darbā attīstītās atziņas un metodes ir piemērojamas, gan iesniedzot pieteikumus, gan arī izvērtējot strīdus Satversmes tiesā un noskaidrojot, vai likumdevēja pieņemto tiesību normu iedarbība laikā ir tiesiska. Tāpat izpratne par atpakaļejoša spēka laikā konstatēšanu un nošķiršanu no atpakaļejoša spēka ir izmantojama gan iestāžu, gan arī tiesu darbā, izvērtējot likumdevēja gribas attiecināšanu uz izveidotām tiesiskajām attiecībām. Visbeidzot atzīmējams, ka promocijas darbs ir izmantojams arī akadēmiskiem mērķiem, izglītojot topošos un arī jau esošos juristus par tiesību un laika jautājumu mijiedarbību. Tā kā šis promocijas darbs ir plašākais šāda veida darbs Latvijas tiesiskajā sistēmā – gan nošķirot tiesību normu piemērošanas un ierobežošanas laika aspektus, gan klasificējot un veidojot izpratni par tiesību normu spēka laikā veidiem, gan arī, visbeidzot, paredzot, kā ir ierobežojamas tiesību normas no laika aspekta, – tas ir neatsverams pamats, veidojot izpratni tiesību teorijas un juridiskās metodes mācībā.

²⁵ Skatīt, piemēram: Onzevs M. Concepts of Retroactivity on Basis of German Legal Practice. Transcarpatian Legal Reading. Materials of the 5-th International Scholarly Conference of Young Investigators and Students (April 25–26), 2013, Uzhhorod, 2013. Onzevs M. The restrictions of retroactive legislation: conception and legal challenges. Jurisprudence, Vol.20, No 4 (2013). Onzevs M. Legal norms with immediate effect: understanding and admissibility in the state of law. European Scientific Journal, Vol.10 (October), 2013.

1. Tiesību normu iedarbības laiks un tā atklāšanas metodes

Līdz šim Latvijas tiesību zinātnē ir izveidojusies salīdzinoši virspusēja izpratne par tiesību normu piemērošanu no laika aspekta. Autoru nezināšanas vai nepietiekamas iedziļināšanās dēļ, ir savstarpēji sajaukti divi atšķirīgi tiesību institūti: tiesību normu spēkā esamības laiks, kā arī tiesību normu iedarbības laiks, kas Latvijas tiesiskajā sistēmā tiek saukts arī par tiesību normu spēku laikā.²⁶ Tādējādi, analizējot tiesību normu spēkā esamības laiku, vienlaikus ar to tiek kļūdaini saprasta un analizēta arī tiesību normu iedarbība no laika aspekta. No šādas izpratnes var veidoties uz nepareiziem pamatprincipiem balstīti secinājumi par tiesību normu piemērošanu no laika aspekta.²⁷ Piemēram, var tikt secināts, ka tiesību normas ar atpakaļejošu spēku stājas spēkā pirms to izsludināšanas brīža, vai arī, ka tiesību normu spēkā esamības laika posma konstatēšana ir pietiekama, lai pareizi piemērotu tiesību normas no laika aspekta.

Norādītās nepilnības varētu būt saistītas ne tikai ar nepietiekami plašo līdzšinējo izpēti par tiesību normu spēkā esamību un piemērošanu no laika aspekta, bet arī ar padomju tiesību teorijas ietekmi. Piemēram, padomju Latvijas tiesību teorijā, analizējot normatīvo aktu spēku laikā, no vienas puses, analizēts normatīvo aktu formālais spēkā esamības laiks – to spēka iegūšanas priekšnoteikumi un spēka zaudēšana.²⁸ Savukārt, no otras puses, normatīvo aktu spēks laikā izvērtēts, analizējot normatīvo aktu piemērošanu ar atpakaļejošu spēku attiecībā uz iepriekš izveidotām tiesiskajām attiecībām.²⁹ Piebilstams, ka šāda tiesību normu spēkā esamības laika un iedarbības nenošķiršana nav tikai Latvijas īpatnība – arī Krievijas tiesību doktrīnā jau ilgstoši, t.i., kopš 20.gs. sākuma, gan saturiski, gan arī jēdzieniski tiek jaukta tiesību normu spēkā esamība un iedarbība laikā.³⁰

Ievērojot minēto, lai veidotu atbilstošu tiesībteorētisku izpratni par tiesību un laika mijiedarbību, kā arī nodrošinātu nepieciešamās zināšanas tiesību normu piemērošanai no laika

²⁶ Skatīt, piemēram, Džugleja T. Tiesību pamati. Rīga: [B.i.], 2011, 33.lpp. Autore nosauc tiesību normu spēkā esamības laiku par tiesību normu spēku laikā jeb iedarbības laiku, norādot, ka „normatīvais akts uzskatāms par spēkā esošu no tā spēkā stāšanās dienas līdz tas zaudē savu spēku”. Tāpat salīdzinoši neskaidri tiesību normu spēks laikā ir aprakstīts arī Jāņa Neimaņa monogrāfijā „Ievads tiesībās”. Aplūkojot tiesību normu spēkā esamību (esību) laikā, vienlaikus ir sniegta izpratne par atpakaļejošu spēku, kas ir tiesību normu iedarbības laikā veids. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Zv. adv. J. Neimanis, 2004, 60.–63.lpp. Skatīt arī: Plotnieks A. Tiesību teorija & juridiskā metode. Rīga: „Izglītības solī”, 2009, 120.lpp.

²⁷ Vonkilch A. Das Intertemporale Privatrecht. Übergangsfragen bei Gesetzes- und Rechtsprechungsänderungen im Privatrecht. Wien: Springer Verlag, 1999, S.40.

²⁸ Plotnieks A. Padomju Sociālistiskās tiesības. Rīga: izdevniecība „Zvaigzne”, 1975, 203.–204.lpp.

²⁹ Turpat.

³⁰ Андреева М.В. Действие налогового законодательства во времени (Диссертация). Москва: [B.i.], 2004, с.6. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/deistvie-nalogovogo-zakonodatelstva-vo-vremeni> [aplūkots 2014.gada 20.februārī]. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. Издание Юридического Книжного Магазина Н. К. Мартынова, Комиссионера Государственной Типографии, 1914. Pārpublicēts: Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.368.

aspekta, promocijas darba pirmajā nodaļā ir atsevišķi aplūkoti divi savstarpēji saistīti, taču saturiski pilnībā atšķirīgi tiesību normu uzbūves elementi:

1) tiesību normu spēkā esamība laikā, t.i., no kura laika brīža līdz kuram tiesību norma nodrošina tās saistošo spēku;

2) tiesību normu iedarbība laikā, t.i., uz kurām tiesiskajām attiecībām – jau īstenotām, turpinātām vai vēl tikai nākotnē izveidojamām – ir attiecināms tiesību normas saistošais spēks.³¹

Sekojoši pēc tiesību normu teorētiskās uzbūves izskaidrošanas un minēto tiesību institūtu analīzes promocijas darba pirmajā nodaļā ir padziļināti atklāts tiesību normu iedarbības laiks. Īpaša uzmanība pievērsta tiesību metodēm, lai noskaidrotu tiesību normu iedarbības noteikšanu uz izveidotām tiesiskajām attiecībām no laika aspekta.

1.1. Tiesību normu spēkā esamības laiks

1.1.1. Tiesību normu spēkā esamības nozīme

Par tiesību normas spēkā esamības laiku³² dēvē laika posmu no tiesību normas spēkā stāšanās brīža līdz tiesību normas spēka zaudēšanai, t.i., laiku, „kamēr tiesību norma ir spēkā”. Tiesību normu spēkā esamība liecina par to vispārsaistošo spēku.³³ Proti, tiesību normu spēkā esamības laiks nosaka, no kura laika posma līdz kuram tiesiskais regulējums ir juridiski saistošs tiesību adresātiem un ir izmantojams tiesisko seku radīšanai.³⁴ Līdz ar to tikai pēc tiesību normu spēkā stāšanās pastāv nepieciešamie priekšnoteikumi tiesību normu piemērošanai.³⁵ Savukārt tiesību normu spēka iegūšana ir konstatējama tikai pēc tam, kad likumdevējs tiesību normas atbilstošā procesuālā kārtā no juridiski nesaistošas ieceres ir pārveidojis par tiesību realitāti,

³¹ Salīdzinājumam skatīt: Wielinger G. Das Verordnungsrecht der Gemeinden. Graz: Leykam-Verlag, 1974, S.122–123. Minētajā avotā, analizējot tiesību normu un laika mijiedarbību, autors ir nošķīris jautājumus par 1) tiesību normas eksistences laiku, 2) tiesību normu piemērošanas laiku un 3) laika posmu, kurā jābūt nodibinātām tiesiskajām attiecībām, lai varētu piemērot konkrētu tiesību normu. Tomēr šāds iedalījums ir pārāk niansēts un var sarežģīt izpratni par pareizu tiesību piemērošanu no laika aspekta.

³² Latvijas tiesību terminoloģijā, tai skaitā administratīvo tiesu nolēmumos, ir konstatējama arī jēdziena „tiesību normu spēkā esība” izmantošana. Tomēr par pamatu būtu izmantojams Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likumā lietotais jēdziens „spēkā esamība”: „Šā likuma mērķis ir nodrošināt privātpersonu tiesības būt informētām par savām tiesībām un pienākumiem, reglamentējot tām saistošo tiesību aktu un oficiālo paziņojumu izsludināšanu, publicēšanu, spēkā esamību un pieejamību”. Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 20.jūnijs, Nr.96 (4699), 1.pants.

Salīdzinājumam: minētā likuma anotācijā un sākotnējā redakcija tika izmantots termins „spēkā esība”, kurš likumprojekta izskatīšanas laikā tika koriģēts. Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/AF4D32AA507D33A2C225794A003B2DC4?OpenDocument#b> [aplūkots 2013.gada 28.maijā].

³³ Zittelmann E. Geltungsbereich und Anwendungsbereich der Gesetze. Festgabe der Bonner Juristischen Fakultät für Karl Bergbohm zum 70. Geburtstag. Bonn: A.Marcus & E.Webers Verlag, 1919, S.220–221.

³⁴ Heukels T. Intertemporales Gemeinschaftsrecht. Rückwirkung, Sofortwirkung und Rechtsschutz in der Rechtsprechung des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1990, S.40. Hess B. Intertemporales Privatrecht. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.37.

³⁵ Winkler G. Zeit und Recht. Kritische Anmerkungen zur Zeitgebundenheit des Rechts und des Rechtsdenkens. Wien: Springer-Verlag, 1995, S.193. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1976.gada 8.jūlija spriedums Nr.1 BvL 19 un 20/75, 1 BvR 148/75. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 42.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.263–312 (S.283).

nodrošinot tiesību normu pieņemšanu atbilstošā likumdošanas procesā.³⁶ Šāds tiesību normu stāvoklis, kas noteic gan tiesību normu adresātiem pienākumu ievērot tiesisko regulējumu, gan arī manifestē tiesību normas vispāršaistošo spēku, pastāv līdz tiesību normu spēka zaudēšanas brīdim, kad likumdevēja tiešas vai netiešas gribas rezultātā tiesību normu vispāršaistošais spēks tiek atcelts.³⁷

Neskatoties uz minētajām šauri ierobežotajām tiesību normu spēkā esamības laika funkcijām – vispāršaistošā spēka, kā arī piemērošanas nodrošināšanu, nereti tiesību normu spēkā esamības laika funkcionālā nozīme un izmantojamība tiesību realizēšanā tiek pārprasta un nepamatoti plaši izmantota, lai jau noskaidrotu, uz kuriem dzīves gadījumiem jeb tiesiskajām attiecībām tiesību normas ir attiecināmas ar atpakaļejošu vai tūlītēju spēku laikā.³⁸ Tā ir arī būtiskākā un vienlaikus arī izplatītākā kļūda tiesību normu spēkā esamības laika izpratnes veidošanā.

Piemēram, ja Administratīvā procesa likumā (turpmāk – APL) tiek izdarīti grozījumi, nosakot, ka norma stājas spēkā 2013.gada 1.janvārī un kopš tā brīža iesniegtie pieteikumi tiek izskatīti rakstveida procesā, tas nekādā veidā neliecina par tiesību normas iedarbību laikā. Tieši pretēji – no minētā spēkā esamības fakta ir iespējams izsecināt, ka personām, kas iesniedz pieteikums tiesā, ir noteikts jauns regulējums un tiesām ir pienākums to piemērot. Savukārt secinājumu, uz kuriem pieteikumiem APL regulējums attiecas, ir iespējams izdarīt, tikai konstatējot spēkā stājušās tiesību normas iedarbību laikā, t.i., vai pastāv likumdevēja griba noteikt rakstveida procesu jau iesniegtiem pieteikumiem. Konkrētajā situācijā atbilstoši APL pārejas noteikumu 11.punktam „šā likuma 112.¹ pants (par pieteikumu izskatīšanu rakstveida procesā – M.O.) nav attiecināms uz tām lietām, kurās pieteikums tiesā ir iesniegts pirms 2013.gada 1.janvāra”³⁹. Tādējādi tiesību normai ir noteikta uz nākotni vērsta iedarbība laikā un tās iedarbības laiks neattiecas uz iesniegtiem pieteikumiem.

Tāpat, ja 2014.gada 1.janvārī stātos spēkā tiesiskais regulējums, nosakot, ka studentiem, kas iegūst izglītību par valsts budžeta līdzekļiem, būtu pienākums pēc studiju pabeigšanas likumā paredzētu laika posmu strādāt valsts dienestā, tad tiesību normas spēkā stāšanās brīdis un tam sekojošais tiesību normas vispāršaistošā spēka esamības laiks tikai norāda, ka tiesību norma ir spēkā esoša un vispāršaistoša studentiem kā tiesību normu adresātiem līdz tās spēka zaudēšanai. Tas, vai

³⁶ Plašāk skatīt: Vonkilch A. Das Intertemporale Privatrecht. Übergangsfragen bei Gesetzes- und Rechtsprechungsänderungen im Privatrecht. Wien: Springer Verlag, 1999, S.35–37. Winkler G. Zeit und Recht. Kritische Anmerkungen zur Zeitgebundenheit des Rechts und des Rechtsdenkens. Wien: Springer-Verlag, 1995, S.194–197.

³⁷ Dannecker G. Das intertemporale Strafrecht. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1992, S.193–194. Detalizētāk par tiesību normu spēka zaudēšanas sekām skatīt promocijas darba 1.1.3.apakšnodaļā veikto analīzi.

³⁸ Par nepieciešamību un pienākumu nošķirt tiesību normu spēka esamības laiku no iedarbības laika skatīt: Ringhofer K. Strukturprobleme des Rechts. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1966, S.88–93.

³⁹ Administratīvā procesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14.novembris, Nr.164 (2551).

jaunais regulējums attiecas uz studentiem, 1) kuri jau studijas par valsts līdzekļiem ir pabeiguši, 2) kuri vēl studē vai arī 3) kuri uzsāks studijas pēc grozījumu spēkā stāšanās brīža, ir noskaidrojams tiesību normas saturiskās analīzes rezultātā, izvērtējot tiesību normas iedarbības laiku. Piemēram, ja pēc tiesību normas saturiskās analīzes tiktu konstatēts, ka pienākums izpildīt valsts dienestu ir jau studijas beigušiem studentiem, tiesību normai visdrīzāk būtu noteikts atpakaļejošs spēks laikā.

Kā tiek norādīts tiesību zinātnē, tiesību normu spēkā stāšanās laiks sniedz atbildi tikai uz jautājumu, no kura laika (vācu val. – *ab wann*) tiesību normas ir saistošas. Savukārt, izvērtējot tiesību normu iedarbību laikā un sekojoši atbildot uz jautājumu, uz kurām tiesiskajām attiecībām (vācu val. – *auf welche Sachverhalte*) tiesiskais regulējums ir piemērojams⁴⁰, ir noskaidrojama tiesību normu iedarbība uz regulējamām tiesiskajām attiecībām. Līdz ar to tiesību normu spēkā esamības laika funkcionālo nozīmi var aplūkot kā laika posmu, kurā, no vienas puses, tiesību normu adresātiem ir pienākums ievērot likumdevēja gribu, savukārt, no otras puses, tiesību normu piemērotājiem spēkā esamības laikā ir jānodrošina likumdevēja gribas ievērošana.

1.1.2. Tiesību normu spēkā esamības sākuma laika identificēšana

Mūsdienās tiesību normu spēkā esamības sākuma robežas ir piesaistītas stingri reglamentēta tiesību jaunrades procesa īstenošanai. Tādēļ imperatīvs priekšnoteikums tiesību normu spēkā esamības pastāvēšanai ir gan tiesību normu pieņemšana, gan arī to izsludināšana.⁴¹ Tiesību doktrīnā tiesību normu saistošā spēka iegūšana un spēkā stāšanās tikai pēc normatīvo aktu izsludināšanas tiek saistīta ne tikai ar antīko tiesību atziņām un apgaismības laikā veiktajām tiesību kodifikācijām⁴², bet arī 18.gs. beigās notikušo Francijas revolūciju.⁴³ Kopš tā laika tiesību zinātnē ir attīstījies princips par normatīvo aktu publicēšanu jeb „formālo publikāciju”⁴⁴. Tas nozīmē, ka pirms tiesību normu spēkā stāšanās vismaz teorētiski ikviens tiesību normu adresāts tiek informēts par pieņemtajām tiesību normām un līdz ar to nevar celt iebildes par to nezināšanu.

Tiesību normu izsludināšana nav gan tikai formāls priekšnoteikums tiesību normu spēka iegūšanai. Tieši pretēji – atkarībā no pieņemtā normatīvā akta nozīmīguma un sarežģītības pakāpes⁴⁵ likumdevējam ir jānosaka tāds tiesību normu spēkā stāšanās brīdis, līdz kuram tiesību

⁴⁰ Vonkilch A. Das Intertemporale Privatrecht. Übergangsfragen bei Gesetzes- und Rechtsprechungänderungen im Privatrecht. Wien: Springer Verlag, 1999, S.40.

⁴¹ Maurer H. Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen. 3.Auflage. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2003, S.584. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. издание Юридического Книжного Магазина Н. К. Мартынова, Комиссионера Государственной Типографии. 1914. Pārpublicēts: Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.368.

⁴² Schmidt. K. Die Zukunft der Kodifikationsidee. Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts. Heidelberg: C.F. Müller Juristischer Verlag, 1985, S.35.

⁴³ Berger T. Zulässigkeitsgrenzen der Rückwirkung von Gesetzen. Eine kritische Analyse der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts und des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften. Frankfurt am Main: Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.23.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Рига: Давид Гликсман, 1924, с.400.

normu adresāti ar veiktajiem grozījumiem var iepazīties.⁴⁶ Tiesību normu spēkā stāšanās brīdim ir jābūt *expressis verbis* paredzētam tiesību normas tekstā vai arī jābūt izsecināmam, balstoties uz konkrētajā tiesību sistēmā noteikto normatīvo aktu spēkā stāšanās laiku.⁴⁷ Piemēram, Satversmes 69.pantā ir noteikts, ka „[l]ikums stājas spēkā četrpadsmit dienas pēc izsludināšanas, ja likumā nav noteikts cits termiņš”⁴⁸. Līdzīgs regulējums ir ietverts arī Vācijas Pamatlikuma 82.panta otrajā daļā.⁴⁹

Tāpat atzīmējams, ka tiesību doktrīnā ir plaši izplatīts viedoklis, ka, neatkarīgi no tiesību normu spēkā stāšanās laika un legisvakances ilguma, par tiesību normu eksistences sākumpunktu ir atzīstams tiesību normu izsludināšanas brīdis.⁵⁰ Proti, tiesību normu formālā spēkā esamība pastāv jau no to izsludināšanas brīža.⁵¹ Tomēr būtiski ir izprast, ka tiesību normu izsludināšana vēl nenodrošina tiesību normas saistošā spēka iedarbību – juridiski tiesību normu spēkā esamība pastāv kopš spēkā stāšanās brīža. Salīdzinoši precīzi atšķirību starp tiesību normu izsludināšanu un tiesību normu spēkā stāšanos ir iezīmējusi Vācijas Konstitucionālā tiesa. Aplūkojot atšķirību starp eksistējošu un spēkā esošu likumu, tiesa ir atzīmējusi, ka izsludināts, taču vēl spēkā nestājies likums tiesiski eksistē, taču tam nav spējas nodrošināt tiesībām saistošo spēku jeb „dzīvību” (vācu val. – *Rechtsleben*).⁵² Līdz ar to tiesību normu spēkā stāšanās nosaka brīdi, no kura tiesiskās sekas ir attiecināmas uz regulējuma adresātiem, kā arī iestādes un tiesas var sākt tās piemērot.⁵³

Lai gan arī Latvijas tiesību sistēmā tiesību saistošais spēks pastāv tikai pēc spēkā stāšanās, tiesību normas jau pēc izsludināšanas laika kā faktiski eksistējošas ir ieguvušas „juridisko svaru”. Piemēram, pēc tiesību normu izsludināšanas brīža tās ir iespējams apstrīdēt konstitucionālajā tiesā.

⁴⁶ Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Рига: Давид Гликсман, 1924, с.400. Skatīt arī: Akmentiņš R. Tiesību zinību teorija. Rīga: [B.i.], 1928, 82.lpp.

⁴⁷ Par tiesību normu spēkā stāšanās laika noteikšanu tieši vai noklusējot un tādējādi balstoties uz tiesiskajā regulējumā paredzēto spēkā stāšanās laiku skatīt: Krūmiņa V., Skujiņa V. Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata. Rīga: [B.i.], 2002, 34.lpp.

⁴⁸ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Pirmpublicējums: Valdības Vēstnesis, 1922. 30. jūnijs, Nr.141. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē, ietverot 8.nodaļu. Latvijas Vēstnesis, 1998. 23.oktobris, Nr.308/312 (1369/1373).

⁴⁹ Vācijas konstitūcija (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland). Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf> [aplūkots 2012.gada 30.septembrī].

⁵⁰ Maurer H. Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen. 3.Auflage. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2003, S.586.

Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1976.gada 8.jūlija spriedums Nr.1 BvL 19 und 20/75, 1 BvR 148/75. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 42.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.263–312 (S.283).

Interesanti atzīmēt, ka tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka anglosakšu tiesībās tiesību normas tiek atzītas par eksistējošām jau pēc parlamenta lēmuma par konkrēto tiesību normu pieņemšanu. Zimmerli C. Das Verbot rückwirkender Verwaltungsgesetze. Basel und Stuttgart: Helbing & Lichtenhahn, 1967, S.19.

⁵¹ Jekewitz J. Der Zeitpunkt Wirksamer Zerstörung des Vertrauensschutzes bei Rückwirkenden Rechtsnormen. Neue Juristische Wochenschrift, 1990, S.3114–3119.

⁵² Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1976.gada 8.jūlija spriedums Nr.1 BvL 19 und 20/75, 1 BvR 148/75. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 42.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.263–312 (S.283).

⁵³ Ibid. Skatīt arī: Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1972.gada 26.jūlija spriedums Nr.2 BvF 1/71. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 34.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1973, S.9–46 (S.24).

Kā, skaidrojot šo jautājumu, ir norādīts tiesību doktrīnā „[s]akarā ar lietām par likumu atbilstību Satversmei sākumposmā radās jautājums par to, ar kuru brīdi likumu var apstrīdēt Satversmes tiesā. Praksē ir nostiprinājies viedoklis, ka apstrīdēt var tikai izsludinātu likumu, taču likums var vēl nebūt stājies spēkā. Tā, piemēram, pirms apstrīdētā likuma spēkā stāšanās tika ierosināta tā sauktā regulatoru lieta (vēlāk šo lietu izbeidza sakarā ar to, ka likumdevējs apstrīdētās normas grozīja)”⁵⁴.

Tāpat viens no tiesību normu spēkā stāšanās laika izpratnes stūrakmeņiem ir princips, ka tiesību normas nevar stāties spēkā pirms to izsludināšanas.⁵⁵ Vēl vairāk – saskaņā ar Latvijas tiesībās atzīto principu ātrākais iespējamais laiks, kad normatīvie akti var stāties spēkā, ir nākamā diena pēc to izsludināšanas.⁵⁶ Šādai izpratnei ir arī loģisks pamatojums – kā jau konstatēts promocijas darba 1.1.1.apakšnodaļā, tiesību normu spēkā stāšanās identificē laika posmu, pēc kura tiesību normu adresātiem tiesiskais regulējums ir saistošs, kā arī ar tiesību piemērotāju starpniecību tiek nodrošināta tā ievērošana. Tādēļ no formāli loģiskā aspekta spēkā esamība nav iespējama pirms paša regulējuma pastāvēšanas, t.i., likumdošanas procesa noslēgšanas un tiesību normu izsludināšanas.

Vismaz teorētiski likumdevējs normatīvā akta tekstā ir tiesīgs ietvert atsauci, ka pieņemtais regulējums ir attiecināms uz izveidotām tiesiskajām attiecībām no datuma vēl pirms tiesību normas izsludināšanas un pat pieņemšanas laika. Piemēram, Vācijas Tieslietu ministrijas izstrādātajās vadlīnijās tiesību normu izstrādei ir pieļauts, ka normatīvajos aktos *expressis verbis* tiek ietverta atsauce par tiesību normu piemērošanas uzsākšanu vēl pirms normatīvā akta izsludināšanas.⁵⁷ Šādās situācijās tiek rekomendēts izmantot frāzi, ka „likums stājas spēkā ar iedarbību no..” (vācu val. – „*Dieses Gesetz tritt mit Wirkung vom ... in Kraft*”)⁵⁸. Arī vairākos Ministru kabineta noteikumos ir konstatējamas situācijas, kad Ministru kabinets *expressis verbis* ir noteicis tiesisko attiecību regulēšanu jeb noteikumu piemērošanu pirms tiesību normas spēkā stāšanās dienas.⁵⁹

Norādīto izpratni nebūtu pareizi uzskatīt par tiesību normas spēkā stāšanās laika noteikšanu pirms izsludināšanas brīža. Drīzāk tā ilustrē vienu no veidiem, kādā likumdevējs var

⁵⁴ Pededze Dz., Spale A. Kad vērsties Satversmes tiesā un kā to darīt. Jurista Vārds, 2004. 6.aprīlis, Nr.13 (318). Skatīt arī: Rodiņa A. Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 117.lpp.

⁵⁵ Par šādu rīcību kā likumdošanas tehnikas kļūdu skatīt: Akmentiņš R. Likumu un rīkojumu spēkā nākšanas laiks Latvijā. Rīga: [B.i.], 1932, 18.lpp. Maurer H. Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen. 3.Auflage. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2003, S.586.

⁵⁶ Tikai izņēmuma gadījumā var noteikt spēkā stāšanās laiku, kas ir tajā pašā dienā, kad tiesiskais regulējums tiek izsludināts. Pretējā gadījumā tiktu ierobežotas personu tiesības iepazīties ar likumā noteikto. Krūmiņa V., Skujiņa V. Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata. Rīga: [B.i.], 2002, 35.lpp. [B.a.]. Metodiskie norādījumi likumu izstrādāšanā un noformēšanā. Otrais izdevums. Rīga: Saeimas Juridiskais birojs, 1997, 28.lpp.

⁵⁷ Handbuch der Rechtsförmlichkeit. Bundesministerium der Justiz. Pieejams: http://hdr.bmj.de/page_c.11.html#an_438 [aplūkots 2013.gada 15. janvārī].

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ministru kabineta 2009.gada 30.jūnija noteikumi Nr.692 „Grozījumi Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumos Nr.1046 "Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība"". Latvijas Vēstnesis, 2009. 4.jūlijs, Nr.104 (4090). Ministru kabineta 2009.gada 2.jūnija noteikumi Nr.511 „Grozījumi Ministru kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumos Nr.740 "Noteikumi par stipendijām"". Latvijas Vēstnesis, 2009. 9.jūlijs, Nr.107 (4093).

noteikt tiesību normai atpakaļejošu spēku, un ir aplūkojama kopā ar izpratni par tiesību normu iedarbību laikā promocijas darba nākamajās nodaļās. Turklāt, tā kā atpakaļejoša spēka noteikšana nekādā veidā nepieprasa tiesību normu spēkā stāšanās laika noteikšanu pirms to izsludināšanas, norādītā tiesību normu iedarbības laika noteikšanas konstrukcija ir tikai viens no veidiem, kādā tiesību normu adresātiem sniegt informāciju par tiesību normas intertemporālo aspektu.⁶⁰

1.1.3. Tiesību normu spēka zaudēšana

No vienas puses, tiesību normu spēkā esamības laiks ir ierobežots ar tiesību normu spēkā stāšanās brīdi, kas ir pilnībā atkarīgs no izsludināšanas procesa. Tomēr, no otras puses, tiesību normu spēkā esamības izbeigšanās jeb spēka zaudēšana var notikt dažādos atšķirīgos veidos. Latvijas tiesību doktrīnā, atsaucoties uz Vācijas tiesību doktrīnas atziņām, ir norādīts, ka tiesību norma var zaudēt spēku šādos gadījumos:

- 1) ja ir iestājies tiesību normā noteiktais termiņš vai nosacījums tiesību normas spēkam laikā izbeigšanai;
- 2) ja tiesību norma tiek atcelta;
- 3) ja ir stājusies spēkā cita tiesību norma ar tādu pašu vai augstāku spēku, regulējot attiecīgos jautājumus;
- 4) ja gadījumi, kurus regulē tiesību norma, ir izzuduši.⁶¹

Vienlaikus norādāms, ka arī Satversmes tiesa ir konstatējusi līdzīgus veidus, kuros tiesību normas var zaudēt to saistošo spēku.⁶² Savukārt ārvalstu tiesību doktrīnā papildus tiek minēts arī gadījums, ka tiesību norma var zaudēt spēku, ja tiesa konkrēto tiesību normu atzīst par prettiesisku.⁶³ Doktrināli visi minētie gadījumi sīkāk tiek iedalīti divās grupās: tiesību normu abrogācijā (vācu val. – *Abrogation*) un derogācijā (vācu val. – *Derogation*).⁶⁴ Saskaņā ar minēto iedalījumu, ja tiesību norma zaudē spēku saskaņā ar konkrētajai tiesību normai noteiktā termiņa beigām, tad šādu situāciju tiesību zinātnē dēvē par abrogāciju. Savukārt, ja normas zaudē spēku ar citu tiesību normu spēkā stāšanos, tā ir tiesību normu derogācija.⁶⁵

Lai gan tiesību normu spēkā esamība, t.i., vispārējsaistošais spēks, beidzas ar tiesību normu

⁶⁰ Skatīt, piemēram: Müller H. Handbuch der Gesetzgebungstechnik. Mülheim (Ruhr): Mülheimer Druckerei-Gesellschaft, 1963, S.188–189.

⁶¹ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Zv. adv. J. Neimanis, 2004, 61.lpp.

⁶² Satversmes tiesas 1997.gada 7.maija spriedums lietā Nr.04(01)97 „Par Ministru kabineta 1997.gada 10.janvāra noteikumu Nr.23 „Grozījumi likumā „Par uzņēmējdarbības regulēšanu enerģētikā”” (izdoti Satversmes 81.pantā noteiktajā kārtībā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 81.pantam un Ministru kabineta 1995.gada 14.marta noteikumu Nr.54 „Par Latvijas Republikā ražotās elektroenerģijas iepirkuma cenām” atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, likumam „Par uzņēmējdarbības regulēšanu enerģētikā” un citiem likumiem”, 2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 1997. 8.maijs, Nr.113 (828).

⁶³ Baumeister P. Das Rechtswidrigwerden von Normen. Eine rechtsdogmatische Untersuchung zu den Grenzen der Wirksamkeit und Anwenbarkeit von Normen – Probleme des Spannungsverhältnisses von Recht und Zeit. Berlin: Duncker & Humblot, 1996, S.51.

⁶⁴ Citēts pēc Dannecker G. Das intertemporale Strafrecht. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1992, S.193–194.

⁶⁵ Ibid.

spēka zaudēšanu, parastos apstākļos ar tiesību normu spēkā esamības zaudēšanu netiek izbeigta konkrētās tiesību normas eksistence un tā ir piemērojama arī turpmāk.⁶⁶ Precizējot minēto, gan jānorāda, ka šādā situācijā tiesību norma ir piemērojama attiecībā uz iepriekš, vēl pirms tiesību normu spēka zaudēšanas, izveidotām tiesiskajām attiecībām. Proti, pēc tiesību normas spēka zaudēšanas tas vairs nav saistošs tiesību normu adresātiem. Tajā pašā laikā tas, ka tiesību normas ir zaudējušas spēku, neizslēdz iespēju attiecīgās tiesību normas piemērot turpmāk – tiesisko seku noteikšanai situācijās, kamēr tiesiskais regulējums bija saistošs to adresātiem. Piemēram, jau spēku zaudējusi tiesību norma būs izmantojama par pamatu, lai noskaidrotu, vai izdots administratīvais akts ir bijis tiesisks. Tāpat spēku zaudējušas tiesību normas var tikt piemērotas civiltiesiskos strīdos, lai noskaidrotu, kādas sekas spēku zaudējušī tiesību norma noteica zaudējumu nodarīšanas brīdī.

Ievērojot minēto, tiesību doktrīnā tiek atzīts, ka tiesību normu piemērošanas laika izbeigšanos parastos apstākļos nav iespējams objektīvi konstatēt. No vienas puses, pēc tiesību normas spēka zaudēšanas tiesību norma vairs nav izmantojama tās pamatfunkcijai – tai nav no jauna veidojušās iedarbības uz tiesību normu adresātiem. Savukārt, no otras puses, tās saistošais spēks ir realizējams līdz brīdim, kamēr vēl eksistē neregulēti dzīves gadījumi, kuri ir radušies tiesību normu spēkā esamības laikā.⁶⁷ Norādīto tiesību normu funkcionālo stāvokli pēc spēka zaudēšanas saturiski precīzi ir atzīmējis Erlens Kalniņš, norādot, „ja brīdī, kad tiek izšķirts dzīves gadījums, attiecīgā norma ir zaudējusi spēku, tiek piemērota vairs spēkā neesoša norma [...] Tāpēc ir jānošķir jēdzieni – tiesību normas spēkā esamība un piemērojamība, turklāt pēdējais no tiem saturā ziņā ir daudz plašāks”⁶⁸. Minēto izpratni Erlens Kalniņš kādā citā publikācijā ir ilustrējis arī ar praktisku piemēru, – „ja darba līgums ticis izbeigts ar uzteikumu pirms DL spēkā stāšanās, tad arī pēc 2002.gada 1.jūnija minētais tiesību jautājums (t.i., darba līguma izbeigšana ar uzteikumu) apspriežams atbilstoši DLK noteikumiem, kaut arī šis likums tā piemērošanas (piem., tiesas sprieduma taisīšanas) brīdī vairs nav spēkā”⁶⁹.

Nepieciešamība izprast tiesību normu piemērošanas laika pastāvēšanu pēc spēka zaudēšanas galvenokārt ir saistīta ar tiesību normu piemērošanu gan iestādēs, gan arī tiesās, kurām neatkarīgi no tiesību normu spēka zaudēšanas konstatēšanas ir pienākums izspriest izcēlušos strīdu vai konstatēto dzīves gadījumu pēc tā realizēšanas laikā attiecināmas tiesību normas.⁷⁰ Sekas, kādas

⁶⁶ Antonioli-Koja F. Allgemeines Verwaltungsrecht. 2., völlig neu bearbeitete Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1986, S.198.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11), 214.–220.lpp.

⁶⁹ Kalniņš E. Par jaunā Darba likuma spēkā stāšanos. Jurista Vārds, 2002. 2.jūlijs, Nr.13 (246).

⁷⁰ Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11), 214.–220.lpp.

rodas kļūdainas izpratnes rezultātā, ir jau kritiski aplūkotas Latvijas tiesību zinātnē.⁷¹ Piemēram, kāda iestāde, pamatojot atteikumu izskatīt apstrīdēšanas iesniegumu, uzsvēra, ka „ministrijai savā darbā ir jāievēro tiesiskuma princips un tā nevar pieņemt lēmumu uz spēkā neesošām tiesību normām”⁷². Savukārt kādā administratīvās tiesas spriedumā cita iestāde – Ieslodzījuma vietu pārvalde – pamato, ka „[a]r 2009.gada 2.aprīli ir izslēgta Dienesta gaitas likuma 33.panta trešā daļa. [...] Līdz ar to pēc 2009.gada 2.aprīļa ikgadējais atvaļinājums amatpersonām piešķirams saskaņā ar Dienesta gaitas likuma 33.panta otro un ceturto daļu”⁷³. Tādējādi minētā iestāde izdara to pašu secinājumu – ja materiālā tiesību norma, kas nosaka piešķiramo atvaļinājuma dienu skaitu, nav spēkā, to vairs nav iespējams piemērot. Tomēr šāda izpratne savā būtībā ir fundamentāli kļūdaina un uzskatāmi ilustrē, ka joprojām netiek izprastas sekas, kas iestājas tiesību normu atcelšanas dēļ – atceltās tiesību normas nezaudē juridisko spēku tikt piemērotām.

Neskatoties uz minēto izpratni par tiesību normu spēka zaudēšanu, kas neizslēdz tiesību normu turpmāku piemērošanu, būtiski ir nošķirt situācijas, kad tiesību normas vairs nav piemērojamas pēc spēka zaudēšanas. Kā viens no šādiem gadījumiem varētu būt situācijā, kad tiesību norma zaudē spēku regulējamo gadījumu izzušanas dēļ – tādos apstākļos tiesību normas piemērošana praktiski vairs nebūtu nepieciešama. Tomēr praksē šādos gadījumos likumdevējs „mirušās” tiesību normas spēka zaudēšanu labprāt nostiprina arī juridiski, to atceļot. Piemēram, lai gan Eiropas Parlamenta deputātu atalgojumu jau no 2009.gada finansē no ES budžeta, tikai 2014.gadā tika atcelts likums, kas noteica atlīdzības samaksu no Latvijas valsts budžeta.⁷⁴ Tādējādi, lai gan vairākus gadus minētais likums nemaz nebija nepieciešams un tas jau bija „miris likums”, 2014.gadā Saeima to atcēla arī formāli.

Tāpat tiesību doktrīnā ir izteikts viedoklis par tiesību normu eksistences zaudēšanu, kad konstitucionālā tiesa ir atzinusi tiesību normas par prettiesiskām.⁷⁵ Tomēr diskutabls ir jautājums par tādu tiesību normu piemērošanu, kuras konstitucionālā tiesa atzītu par spēkā neesošām tikai attiecībā uz nākotni pēc nolēmuma paziņošanas. Piemēram, Austrijas tiesību doktrīnā tiek uzskatīts, ka konstitucionālās tiesas nolēmums par tiesību normas prettiesiskumu neliedz atcelto tiesību normu piemērot arī turpmāk attiecībā uz iepriekš, pirms tiesību normas atzīšanas par prettiesisku,

⁷¹ Rudevska B. Procesuālā likuma intertemporālā piemērošana administratīvajā un civilprocesā. IV. Principu praktiskā pielietošana (dinamika). Jurista Vārds, 2007. 14.augusts, Nr.33 (486).

⁷² Citēts pēc: Rudevska B. Procesuālā likuma intertemporālā piemērošana administratīvajā un civilprocesā. IV. Principu praktiskā pielietošana (dinamika). Jurista Vārds, 2007. 14.augusts, Nr.33 (486).

⁷³ Administratīvās rajona tiesas 2010.gada 9.augusta spriedums lietā Nr.A420553910, 1.2.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv> [aplūkots 2014.gada 20.februārī].

⁷⁴ Latvijas Republikā ievēlēto Eiropas Parlamenta deputātu darbības finansēšanas kārtības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2004. 16.jūnijs, Nr.96 (3044) [spēku zaudējis 2013. 29.decembrī]. Likumu par EP deputātu atalgojuma kārtību plāno atzīt par spēku zaudējušu. Pieejams: http://financenet.tvnet.lv/zinas/489977-likumu_par_ep_deputatu_atalgojuma_kartibu_plano_atzit_par_speku_zaudejusu [aplūkots 2014.gada 20.aprīlī].

⁷⁵ Dannecker G. Das intertemporale Strafrecht. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1992, S.196.

uzsāktām tiesiskajām attiecībām.⁷⁶ Līdz ar to, ja, piemēram, konstitucionālā tiesa atzīst par prettiesisku tiesību normu, kas nosaka pārsūdzības kārtību ar radaru palīdzību fiksētajai ātruma ierobežojumu pārsniegšanai, tad, ja vien konstitucionālā tiesa nebūtu noteikusi atceltās tiesību normas nepiemērošanu jau uzsāktos procesos, spēku zaudējusī norma vēl būtu piemērojama līdz galam neizskatītajos tiesību strīdos.

Juridiski diskutabla situācija ir izveidojusies arī saistībā ar kādu citu Satversmes tiesas atceltu un par prettiesisku atzītu tiesību normu. 2012.gadā Administratīvā rajona tiesa, izskatot lietu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, balsoties uz Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja amatpersonu izdienas pensiju likuma tiesību normām⁷⁷, pieņēma lēmumu vērsties Satversmes tiesā. Administratīvās rajona tiesas ieskatā, tiesību normas, kas pensijas saņemšanai ierobežoja pieteicēju ieskaitīt Latvijas PSR iekšlietu struktūrās nodienēto laiku, ir pretējas Satversmes 91. un 109.pantam.⁷⁸ Tā kā Satversmes tiesa arī atzina minētās tiesību normas par antikonstitucionālām, Administratīvā rajona tiesa nosprieda pieteikumu apmierināt un uzlikt par pienākumu Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai izdot labvēlīgu administratīvo aktu par izdienas pensijas piešķiršanu.⁷⁹ Tomēr vienlaikus administratīvā tiesa bez jebkādas motivācijas norādīja, ka tiesības uz izdienas pensiju pieteicējai ir radušās tikai pēc Satversmes tiesas nolēmuma pieņemšanas, nevis sākotnējā aizskāruma brīža. Tādējādi Satversmes tiesa ir atzinusi, ka spēku zaudējusī tiesību norma ir bijusi piemērojama līdz pat atzīšanai par prettiesisku Satversmes tiesā. Šāda tiesas interpretācija ir ne tikai pretrunā ar administratīvā procesa mērķi – aizsargāt privātpersonu intereses, bet arī var radīt nevēlamu praksi spēku zaudējušu tiesību normu piemērošanā. Ņemot vērā, ka minētais nolēmums nav stājies spēkā un ir pārsūdzēts⁸⁰, tikai likumsakarīgi būtu, ka tas tiktu atcelts un pieteicējai tiktu atzītas tiesības uz izdienas pensiju, sākot no pieteikuma iesniegšanas par izdienas pensijas piešķiršanu Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrā.

1.2. Tiesību normu iedarbības laiks

1.2.1. Tiesību normu iedarbības laika izpratne

Ikvienai tiesību normai piemīt ne tikai formāls spēkā esamības laiks, kad tā ir spēkā, bet arī iedarbība uz konkrētām tiesiskajām attiecībām, kuras likumdevējs ir vēlējis noregulēt. Piemēram, redzot problēmas ar dzīvojamo ēku apsaimniekotāju sniegto pakalpojumu kvalitāti, likumdevējs var

⁷⁶ Antonioli-Koja F. Allgemeines Verwaltungsrecht. 2., völlig neu bearbeitete Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1986, S.198.

⁷⁷ Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja amatpersonu izdienas pensiju likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2008. 22.oktobris, Nr.164 (3948), 2. un 3.pants.

⁷⁸ Administratīvās rajona tiesas 2014.gada 10.janvāra spriedums lietā Nr.A420340212, 6.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv> [aplūkots 2014.gada 25.martā].

⁷⁹ Turpat, 16.punkts.

⁸⁰ Lietas Nr.A420340212 tiesvedības gaita. Pieejams: <http://tiesas.lv/e-pakalpojumi/tiesvedibas-gaita> [aplūkots 2014.gada 25.martā].

izlemt noteikt speciālas kvalifikācijas prasības personām, kuras ir nodarbinātas šajā nozarē. Tāpat, ja konstatēta nepilnīga patērētāju aizsardzība, slēdzot kreditēšanas līgumus, likumdevējs var noteikt stingrākas prasības kreditēšanas līgumu slēgšanā. Attiecībā gan uz minētajiem gadījumiem, gan arī ikvienā citā gadījumā, likumdevējs ar tiesību normu saistošo spēku ietekmē kādas tiesiskās attiecības, neizbēgami nosakot ikvienai tiesību normai arī iedarbības laiku vai nu uz jau izveidotām tiesiskajām attiecībām, vai arī tikai nākotnē izveidojamām.

Tomēr, tikai konstatējot, ka tiesību norma ir stājusies spēkā un ka tiesiskās attiecības tiek acīmredzami ietekmētas, nav iespējams noteikt, kuros gadījumos tiesību norma ir attiecināma uz tiesiskajām attiecībām no laika aspekta. Proti, vai tiesiskajam regulējumam ir pakļautas jau izveidotas un pastāvošas tiesiskās attiecības (kvalifikāciju ieguvuši ēku apsaimniekotāji vai noslēgti kreditēšanas līgumi), tiesiskās attiecības, kas tiks izveidotas tikai pēc tiesību normas spēkā stāšanās laika (ēku apsaimniekotāji, kuri iegūs kvalifikāciju pēc tiesību normas spēkā stāšanās, un kreditēšanas līgumi, kuri tiks noslēgti pēc tiesību normas spēkā stāšanās), vai arī tādas tiesiskās attiecības, kuras tikai izveidosies pēc pieņemtā regulējuma pārejas noteikumos paredzētā pārejas laika. Šo tiesību jautājumu ir iespējams noskaidrot, izvērtējot, kāds ir tiesību normas iedarbības laiks, t.i., cik plaši regulējamo tiesību objektu likumdevējs ir vēlējis pakļaut jaunajam regulējumam no laika aspekta.

Tiesību normu iedarbība laikā jeb iedarbības laiks ir viens no četriem tiesību normu piemērojamības ierobežojumiem jeb dimensijām, kas pastāv līdztekus saturiskajam, kā arī personu un teritorijas ierobežojumam.⁸¹ Tiesību doktrīnā par metodiski sarežģītu tiek uzskatīta arī tiesību iedarbības laika nošķiršana no saturiskās piemērošanas dimensijas (vācu val. – *sachlicher Anwendungsbereich*, angļu val. – *substantive scope*).⁸² Lai gan pirmšķietami šīm dimensijām var likties līdzīga nozīme – noteikt tiesiskās attiecības, kas ir regulējamas ar piemērojamo tiesību normu, – par pamatu tiek izmantotas atšķirīgas pazīmes. Proti, saturiskās piemērojamības uzdevums ir balstīties uz pazīmēm, kas identificē tiesiskās attiecības pēc būtības, turpretim tiesību normu iedarbība laikā šo regulējamo attiecību piemērojamību ierobežo no laika aspekta. Piemēram, ja likumdevējs pieņem grozījumus par līgumsoda regulējuma izmaiņām, saturiskā piemērojamība identificē, vai pastāv līgums un tam ir pielīgts līgumsods, lai attiecīgā tiesību norma būtu piemērojama. Savukārt tiesību iedarbība laikā identificē līgumus, uz kuriem pieņemtā tiesību norma ir attiecināma, piemēram, vēl tikai noslēdzamiem vai jau noslēgtiem līgumiem.

⁸¹ Antonioli-Koja F. Allgemeines Verwaltungsrecht. 2., völlig neu bearbeitete Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1986, S.194–198.

⁸² Ibid., Eiropas Savienības juridisko terminu tulkojums:

<http://www.linguee.de/deutsch-englisch/search?source=auto&query=sachlicher+Anwendungsbereich> [aplūkots 2013.gada 23.janvārī].

Kaut arī tiesību normu iedarbības laiks (latīņu val. – *ratione temporis*⁸³) iegūst praktisku nozīmi tikai pēc tiesību normu spēkā stāšanās un vispāršaistoša spēka iegūšanas⁸⁴, no normatīvā akta spēkā esamības konstatēšanas nekādā veidā nav iespējams noskaidrot iedarbības laiku. Lai noteiktu ikvienam spēkā esošam likumam piemītošo iedarbību laikā⁸⁵, ir jāveic tiesību normas saturiskā analīze un jānoskaidro, uz kurām tiesiskajām attiecībām – jau izveidotām vai tikai izveidojamām – ir attiecināms jaunais regulējums. Piemēram, ja ir veikti grozījumi Būvniecības likumā, būtiski ir noskaidrot, vai likumdevējs ar pieņemtajiem grozījumiem jaunas kvalifikācijas prasības ir paredzējis tikai būvuzraugiem, kas vēl tikai iegūs nākotnē šo statusu, vai arī tiesību normas saistošo spēku ir attiecinājis arī uz jau praktizējošiem būvuzraugiem. Tieši šī ir arī būtiskākā tiesību normu iedarbības laika problēma, ar kuru tiesību zinātne ilgstoši nodarbojas – kā izskaidrot likumdevēja gribu, kā arī noteikt, vai tiesību normas saistošā spēka attiecināšana ir tiesiska. Tomēr vēl pirms praktisku problēmjaudājumu analīzes, visupirms ir būtiski izprast tiesību normu iedarbības laika tiesībteorētisko uzbūvi.

Atšķirībā no tiesību normu spēkā esamības laika tiesību normu iedarbības laika izpratne Latvijas tiesību doktrīnā aplūkota tikai fragmentāri. Proti, tiesisko attiecību regulēšana no laika aspekta ir vai nu aplūkota kā spēkā esamības laika sastāvdaļa⁸⁶, vai arī apzīmēta ar terminu „spēks laikā”, plašāk nepaskaidrojot tā nozīmi.⁸⁷ Tādējādi tiesību normu iedarbības laiks netiek izprasts kā patstāvīgs tiesību normu uzbūves elements, bet tā saturs ir atklāts, balstoties uz konkrētās tiesību normas spēka laikā veidu – ar atpakaļejošu, tūlītēju vai turpmāk vērstu spēku laikā.⁸⁸ Šāda tiesību normu saistošā spēka veidu sasaistīšana ar tiesību normu iedarbības laiku nebūtu uzskatāma par kļūdainu. Tieši otrādi – tā ļauj precīzāk izprast tiesību normu iedarbības laika tvērumu jeb robežas. Tomēr vienlaikus ir nepieciešams apzināties, ka minētie spēka laikā veidi ir tikai iedarbības laika strukturēšanas veidi, nevis patstāvīgas sastāvdaļas, bez kuru identificēšanas nav iespējama tiesību normu iedarbības laika noteikšana.

Lai gan tiesību normām var tikt noteikts arī atpakaļejošs un tūlītējs spēks, parastos apstākļos pieņemto tiesību normu iedarbība ir vērsta uz nākotni⁸⁹ – par pašsaprotamu tiek uzskatīts, ka ar tām

⁸³ Heukels T. Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.42.

⁸⁴ Dannecker G. Das intertemporale Strafrecht. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1992, S.198.

⁸⁵ Hess B. Intertemporales Privatrecht. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.31.

⁸⁶ Džugleja T. Tiesību pamati. Rīga: [B.i.], 2011, 33.lpp. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Zv. adv. J. Neimanis, 2004, 60.–63.lpp. Plotnieks A. Tiesību teorija & juridiskā metode. Rīga: "Izglītības solī", 2009, 120.lpp.

⁸⁷ Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11), 214.–220.lpp. Danovskis E. Publisko un privāto tiesību dalījuma nozīme un piemērošanas problēmas Latvijā. Promocijas darbs. Rīga, 2012, 61.lpp.

⁸⁸ Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11), 214.–220.lpp.

⁸⁹ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.403.

tiek regulētas darbības, kuras vēl tikai būs izdarītas.⁹⁰ Piemēram, pieņemtā nodokļu likme ir attiecināta uz darbībām, kas tiks veiktas pēc tiesību normas spēkā stāšanās. Norādītā izpratne par iedarbības laiku attiecībā uz nākotni pastāv jau kopš antīkajām tiesībām. Piemēram, arī Platons ir norādījis, ka, pieņemot tiesisko regulējumu, tas ir attiecināms uz nākotni.⁹¹ Tomēr minētās izpratnes vispārināšana var novest pie kļūdainiem secinājumiem. Neskatoties uz apstākli, ka no tiesību normu adresātiem nav iespējams pieprasīt īstenot noteiktu uzvedības modeli pagātnē, kā arī uzraudzīt tā ievērošanu, likumdevējs tomēr var iejaukties arī pagātnē vai atcelt tagadnē notiekošo.⁹² Tas tiek realizēts, pagātnē veiktas tiesiskās attiecības pakļaujot jaunam tiesiskajam regulējumam, kas ir izmantojams jau veiktu darbību tiesiskajam izvērtējumam.⁹³ Citiem vārdiem, likumdevējs var noteikt tādu iedarbības laiku, kas tiek apzīmēts ar atpakaļejošu vai tūlītēju spēku laikā. Tādā veidā, attiecinot pieņemtos grozījumus par nodokļu likmi uz jau veiktām darbībām, likumdevējs nemaina taksējamo darbību, tomēr pakļauj to pavisam citam nodokļu regulējumam.

Neatkarīgi no tiesību normas iedarbības laika tvēruma un saiknes ar pagātnes laikā izveidotām tiesiskajām attiecībām, tiesību normu iedarbība laikā nav uzskatāma par formālu laika posmu, bet drīzāk ir aplūkojama kā laika ierobežojums pieņemtajai tiesību normai pakļauto tiesisko attiecību identificēšanai bez konkrētas laika robežas. Proti, analizējot tiesību normas iedarbības laiku, būtiski ir apzināties, ka tiesību normu iedarbībai laikā tikai teorētiski ir iespējams noteikt konkrētu sākuma laiku pagātnē, pēc kura konstatēšanas būtu nosakāmas tiesību normas laika robežas.⁹⁴ Tajā pašā laikā praksē tiesību normu iedarbības laikā robežas ir identificējamās atbilstoši tiesiskajā regulējamā ietvertajām norādēm attiecībā uz iepriekš izveidotām tiesiskajām attiecībām. Līdz ar to arī tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka juridiski precīzāk tiesību normu iedarbību laikā būtu raksturot nevis kā laika posmu, bet gan kā tiesisko attiecību summu, uz kuru no laika aspekta ir attiecināms tiesiskais regulējums.⁹⁵

Piemēram, gadījumā, kad tiesiskajā regulējumā apdrošināto personu papildu aizsardzībai ir pieņemti grozījumi, kuru pārejas noteikumos ir paredzēta grozījumu attiecināšana arī uz jau noslēgtajiem apdrošināšanas līgumiem, tiesību normu iedarbības laikam būtu jāaptver gan iepriekš noslēgti, gan spēkā esoši līgumi. Tomēr šādā gadījumā tiesību normas iedarbības laika

⁹⁰ Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.64.

⁹¹ „For when we make laws, we make them with the idea that they will be advantageous in after time; and this is rightly called the future.” Plato, *Theaetetus*. Pieejams: <http://perseus.uchicago.edu/perseus-cgi/citequery3.pl?dbname=GreekFeb2011&getid=1&query=Pl.%20Tht.%20178a> [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].

⁹² Maurer H. *Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz*. Ins: Isensee J., Kirchhof P. *Handbuch des Staatsrechts*, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.403.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Skatīt arī: Тилле А.А. *Время, пространство, закон. Действие советского закона во времени и пространстве*. Москва: [B.i.], 1965, с.52.

⁹⁵ Vonkilch A. *Das Intertemporale Privatrecht. Übergangsfragen bei Gesetzes- und Rechtsprechungsänderungen im Privatrecht*. Wien: Springer Verlag, 1999, S.39.

konstatēšanai nav būtiski, kad attiecīgie jau spēkā esošie apdrošināšanas līgumi ir noslēgti jeb cik ilgā laika posmā tiesiskās attiecības ir izveidotas, bet ir svarīga to atbilstība tiesību normas laika piesaistes pazīmei „iepriekš noslēgti līgumi”.

Līdzīga tiesību normu iedarbības laika izpratne ir modelējama situācijā, kad ir paaugstināta drošības nauda par kasācijas sūdzību iesniegšanu. Turklāt paaugstinātā drošības nauda būtu attiecināta arī uz grozījumu pieņemšanas laikā jau sāktām tiesvedībām, izņemot apelācijas instancē izskatītus strīdus. Šādā situācijā, lai noteiktu tiesību normu iedarbības laiku, būtiski ir nevis konstatēt, kurā laika posmā pirms grozījumu spēkā stāšanās apelācijas kārtībā ir izskatītas lietas, bet gan iedarbības laiku noteikt pēc pazīmes „apelācijas kārtībā izskatīta/neizskatīta lieta”.

Izpratni par tiesību normu iedarbības laiku kā tiesību normas saistošā spēka laika aspektu bez konkrētas laika robežas, līdz kuram iedarbības laiks ir saistošs, ilustrē arī jau minētā izpratne par tiesību normu iedarbības laika strukturēšanas pazīmēm. Proti, tiesību normu iedarbības laika vienīgā identificēšanas pazīme ir „intensitāte” jeb pakāpe, ar kādu tiek ietekmētas tiesiskās attiecības. Tādējādi apstākļi, ka tiesību normas iedarbības laikam ir atpakaļejošs, tūlītējs vai turpmāk vērsts spēks, nekādā veidā neliecina par konkrētām iedarbības laika robežām, bet gan par to, cik plaši tiesiskās attiecības ir jau bijušas regulētas ar iepriekšējo tiesisko regulējumu, kurš zaudējis spēju tikt turpmāk piemērotam tieši ar jaunās tiesību normas pieņemšanu.

1.2.2. Tiesību normu iedarbības laika noteikšanas juridiskā nozīme

Tiesību normu iedarbības laiku ir nepieciešams konstatēt divos gadījumos: veicot tiesību normu iztulkošanu piemērošanas procesā, kā arī izvērtējot, vai tiesību normas to iedarbības laikā dēļ nav uzskatāmas par antikonstitucionālām. Tradicionāli tiesību normu iedarbība laikā ir bijusi saistīta ar likumdevēja gribas iztulkošanu no laika aspekta tiesību normas zemākās kritikas ietvaros.⁹⁶ Kā norāda Satversmes tiesa, „Satversmei atbilstoša tiesību normu piemērošana ietver sevī pareizās tiesību normas atrašanu un atbilstošu interpretēšanu, intertemporālās un hierarhiskās piemērojamības izvērtēšanu, atbilstošās judikatūras izmantošanu, kā arī tiesību tālākveidošanu”⁹⁷. Tomēr arvien biežāk tiesību normu iedarbības laiks ir identificējams arī konstitucionālās tiesas procesā.

Atklājot tiesību normu iedarbību laikā tiesību normu piemērošanas procesā, primārais mērķis nav identificēt iedarbības pakāpi jeb konkrētu tiesību normas spēkā laikā veidu, bet gan noskaidrot, vai un kā eventuāli piemērojamā tiesību norma ir attiecināma uz izvērtējamām

⁹⁶ Rezevska D. 6.lekcija. Lietas faktisko apstākļu noskaidrošana, tiesību normas pārbaude. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Juridiskās zinātnes studiju kursa „Juridiskās metodes mācība” 2012./2013. studiju gada mācību materiāli (nepublicēti).

⁹⁷ Satversmes tiesas 2005.gada 4.janvāra spriedums lietā Nr.2004-16-01 „Par Administratīvā procesa likuma 124. panta pirmās daļas un otrās daļas par valsts nodevas samaksu administratīvo pārkāpumu lietās atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam”, 17.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2005. 6. janvāris, Nr. 3 (3161).

tiesiskajām attiecībām. Tas nozīmē, ka likumdevējam būtu jāizvairās no tādu norāžu iekļaušanas, kas paredzētu tikai piemērojamo spēka laikā veidu, piemēram, nosakot, ka tiesību norma ir piemērojama ar atpakaļejošu vai tūlītēju spēku. Tā vietā likumdevējam būtu precīzi jānosaka, vai jau izveidotās tiesiskās attiecības ir pakļautas jaunajam regulējumam, piemēram, pārejas noteikumos paredzot, no kura laika jaunā tiesību norma ir piemērojama, vai arī tiesību normas saturā identificējot izveidoto tiesisko attiecību regulēšanu ar jauno vai, tieši otrādi, – ar iepriekš pieņemto tiesību normu. Šāda rīcība ļautu izvairīties no Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāvošā atšķirīgā atpakaļejoša spēka izpratnes vērtējuma. Kā to ilustratīvi parāda arī Saeimas plenārsēdēs deputātu paustais viedoklis, pieņemot normatīvos aktus, atpakaļejoša spēka laikā noteikšana netiek balstīta uz juridisku metodoloģiju, bet gan uz virspusēju vērtējumu. Tādēļ, ja tiesību normā būtu noteikts, ka tā ir piemērojama ar atpakaļejošu spēku, visdrīzāk, rastos problēmas identificēt ne tikai to, kā konkrētajā situācijā likumdevējs ar atpakaļejošu spēku ir vēlējis tiesību normas iedarbības laiku attiecināt uz izveidotām tiesiskajām attiecībām, bet arī – kā juridiski atbilstoši būtu noteikt atpakaļejoša spēka iedarbību.

Piemēram, 8.Saeimas deputāts Vladimirs Buzajevs nepamatoti pārpratis atpakaļejoša spēka izpratni, argumentējot, ka „[š]is grozījums, kas no pirmā acu uzmetiena liekas gluži nevainīgs, kalpo par pamatu, lai anulētu jau izsniegtos sertifikātus detektīvdarbībai. Tāpat grozījumam piemīt atpakaļejošs spēks, kura iedarbība sašaurina agrāk pastāvējušās privātpersonu tiesības”⁹⁸. Tomēr diskutablus argumentus ir pauduši arī Saeimas pozīcijas deputāti. Ilma Čepāne ir norādījusi, ka iespējamajiem grozījumiem Civilprocesa likumā varētu būt atpakaļejošs spēks⁹⁹, kaut arī grozījumu iedarbība izpaustos ar tūlītēju spēku laikā. Tāpat līdzīgu pieņēmumu ir paudis arī Saeimas deputāts Kārlis Šadurskis, norādot: „Nemēģināšu konkurēt ar mūsu juristiem, spriežot par to, kādas sekas varētu būt tam, ka šai normai ir atpakaļejošs spēks uz jau esošiem hipotekārā kredīta līgumiem, un kādas varētu būt juridiskās konsekvences tam.”¹⁰⁰

Tāpat atzīmējams, ka, nepareizi konstatējot tiesību normas iedarbības laiku, t.i., uz kurām tiesiskajām attiecībām likumdevējs ir vēlējis to attiecināt, nav iespējams izvērtēt, vai šāda iedarbība ir tiesiska. It sevišķi tas attiecas uz gadījumiem, kad tiesību normu adresātiem vai arī personām, kurām ir tiesības abstraktās kontroles ietvaros lūgt tiesību normu konstitucionālo izvērtēšanu, pastāv pirmšķietamas aizdomas, ka pieņemtā tiesību norma aizskar tiesiskās paļāvības un drošības intereses. Piemēram, ja tiek nepareizi atklāta tiesību normu iedarbība laikā,

⁹⁸ 2004.gada 7.aprīļa 8.Saeimas sēdes stenogramma: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_040407/st0704.htm [aplūkots 2014.gada 10.aprīlī].

⁹⁹ Izvilks no 10.Saeimas sēdes stenogrammas: [http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/823f7548665190b2c22578cc002c5c8e/\\$FILE/LP0245_2.htm](http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/823f7548665190b2c22578cc002c5c8e/$FILE/LP0245_2.htm) [aplūkots 2014.gada 10.aprīlī].

¹⁰⁰ Izvilks no 10.Saeimas sēdes stenogrammas: [http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/5cc0550e0c85fee9c225785b00320563/\\$FILE/LP0245_1.htm](http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/5cc0550e0c85fee9c225785b00320563/$FILE/LP0245_1.htm) [aplūkots 2014.gada 10.aprīlī].

noskaidrojot, vai likumdevējs ir vēlējis regulēt jau noslēgtus līgumus, tad, visticamāk, arī radīsies nepareizs secinājums par šādas tiesību normas tiesiskumu no tiesiskās drošības un paļāvības perspektīvas. Tādēļ jo īpaši būtiska ir precīza tiesību normu iedarbības laika noskaidrošana arī gadījumos, kad tiek izvērtēta tiesību normu konstitucionalitāte.

Atšķirībā no tiesību normu piemērošanas procesa, kur tiesību normu iedarbības laikā noskaidrošana ir būtiskākais priekšnoteikums atbilstoši tiesību normas iztulkošanai, konstitucionalitātes izvērtēšanā tiesību normu iedarbības laika konstatēšana *per se* nenorāda uz analizējamās tiesību normas tiesiskumu. Proti, lai izvērtētu, vai tiesību norma ir tiesiska no laika aspekta, pēc tiesību normas iedarbības laika konstatēšanas ir jāanalizē, cik plaši konkrētajā gadījumā ar vispārējiem tiesību principiem un pamattiesībām ir aizsargātas tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības intereses.¹⁰¹ Savukārt, lai to veiktu, visupirms ir jānoskaidro, vai izvērtējamā tiesību norma ir pieņemta ar atpakaļejošu spēku.¹⁰² Šis aspekts atkārti uzsver, cik būtiska ir vienota un atbilstoša izpratne par atpakaļejošu spēku laikā Latvijas tiesiskajā sistēmā.

Norādītais apstākļi – ka tiesību normu piemērošanas un tiesiskuma izvērtēšanas gadījumos ir nepieciešams izdarīt atšķirīgus slēdzienus – būtiski maina metodoloģiju tiesību normu iedarbības laika izvērtēšanā. Iztulkojot tiesību normas, to piemērotājam subsumcijas ietvaros ir tikai nepieciešams konstatēt, vai konkrētie faktiskie apstākļi ir pakļauti tiesību normas iedarbības laikam. Tomēr tam nav nepieciešams noskaidrot, ar kādu iedarbības laiku ir pieņemta tiesību norma. Izņēmuma gadījumi varētu pastāvēt situācijās, kad ir nepieciešams piemērot intertemporālos tiesību principus un to metodoloģija paredz prezumpcijas par tiesību normas spēka laikā veidu. Tomēr arī šādās situācijās spēka laikā konstatēšana būs tikai starpposms, lai konstatētu, vai faktiskie apstākļi konkrētajā situācijā pakļaujas tiesību normas saistošajam spēkam. Savukārt pretēja metodoloģija ir situācijās, kad ir jānoskaidro, vai tiesību normas iedarbības laiks ir noteikts tiesiski. Saskaņā ar valdošo doktrīnu tiesību piemērotājam vienmēr ir jāizvērtē, vai pieņemtajai tiesību normai nav atpakaļejošs spēks laikā.¹⁰³ Minēto apstākļi ir iespējams atklāt, tikai abstrakti izvērtējot, kāds ir tiesību normas iedarbības laiks. Turklāt nereti pat konstitucionālajai tiesai nevis jāvērtē, vai konkrēti faktiskie apstākļi ir pakļauti tiesību normas iedarbības laikam, bet gan jāvērtē, kāds ir tiesību

¹⁰¹ Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra spriedums lietā Nr. 2010-25-01 „Par 2009.gada 1.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” 6.panta (daļā par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 3.punkta izslēgšanu) un likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8.panta trešās daļas 13.punkta un 16.¹ panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam” 4.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 8.decembris, Nr.194 (4386). Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra sprieduma lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam” 13.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384).

¹⁰² Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.413–414. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.242–244).

¹⁰³ Plašāk skatīt promocijas darba 3.nodaļu.

normas iedarbības laiks.

Lai gan līdz šim Latvijas tiesiskajā sistēmā salīdzinoši reti tiesību normas ir atzītas par prettiesiskām to pārāk plašā iedarbības laika dēļ, kontinentālās Eiropas tiesībās tiesību normas tiek izvērtētas un nereti arī atceltas, pamatojoties tieši uz pārāk plašo tiesību normu iedarbību pagātnē, tai skaitā prettiesiski noteikta atpakaļejoša spēka laikā dēļ.¹⁰⁴ Minētais ļauj izvirzīt hipotēzi, ka Latvijas tiesiskajā sistēmā nepietiekama nozīme tiek pievērsta tiesību normu iedarbības laika identificēšanai, lai sekojoši izvērtētu tā tiesiskumu. Tam par pamatu varētu būt arī dažādu juridisko nianšu nepārzināšana, kas neļauj konstatēt tiesību normu iedarbības tvērumu, kā arī pārlicinoši argumentēt, kādēļ tiesību normas, kuras regulē jau pagātnes laikā izveidotas tiesiskās attiecības, ir uzskatāmas par prettiesiskām.

1.3. Juridiskās metodes tiesību normu iedarbības laika noteikšanai

Salīdzinot ar citiem perifērajiem tiesību normu iedarbības veidiem – pret personām un teritoriju, iedarbība laikā tiek uzskatīta par vissarežģītāko, taču arī nozīmīgāko tiesību normu iztulkošanas aspektu.¹⁰⁵ Tādēļ promocijas darba turpinājumā ir aplūkoti divi veidi jeb juridiskās metodes, balstoties uz kurām ir noskaidrojams tiesību normu iedarbības laiks. No vienas puses, ir analizēta tiesību normu iztulkošana, tai skaitā pārejas noteikumu piemērošana tiesību normu iedarbības konstatēšanai. Savukārt, no otras puses, kā tiesību normu iedarbības laika noteikšanas metode ir izvērtēta salīdzinoši plaši pieminētā, taču saturiski maz analizētā intertemporālo tiesību principu piemērošana.

1.3.1. Tiesību normu iedarbības laika noteikšana, iztulkojot tiesību normas

Pirmā no tiesību normu iedarbības laika atklāšanas metodēm – tiesību normu iztulkošana – ir realizējama apstākļos, kad likumdevējs savu gribu par regulējamās tiesību normas laika tvērumu ir izteicis likuma tekstā. Ņemot vērā, ka Latvijas tiesību sistēmā likumdevējs salīdzinoši bieži tikai vispārīgi norāda, kā pieņemtā tiesību norma ir piemērojama, visupirms būtiski ir konstatēt, vai tiesību normas iedarbības laiks ir izsecināms no tiesību normas satura. Piemēram, ja ar tiesiskā regulējuma grozījumiem tiek izmainīti priekšnoteikumi konkrētas profesijas pienākumu pildīšanai, no tiesību normas satura nozīmīgi ir izsecināt, vai tiesību norma ir attiecināma arī uz personām, kuras jau šobrīd ir ieguvušas konkrēto profesiju.

Strukturāli tiesību normu iedarbības laika noteikšana ir analogiska tiesību normas satura iztulkošanai, kad tiesību normu laika dimensijas tvēruma atklāšanā ir izmantojamas četras

¹⁰⁴ Skatīt, piemēram, Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2013.gada 17.decembra nolēmumu Nr.1 BvL 5/08. Pieejams http://www.bverfg.de/entscheidungen/lis20131217_1bv1000508.html [aplūkots 2014.gada 20.aprīlī].

¹⁰⁵ Андреева М.В. Действие налогового законодательства во времени (Диссертация). Москва: [B.i.], 2004, с.16. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/deistvie-nalogovogo-zakonodatelstva-vo-vremeni> [aplūkots 2014.gada 20.februārī].

tradicionālās tiesību normu iztulkošanas metodes – gramatiskā, sistēmiskā, vēsturiskā, kā arī teleoloģiskā iztulkošanas metode.¹⁰⁶ Ievērojot minēto, identiski būtu atklājama arī tiesību normu iedarbība laikā. Proti, noskaidrojot tiesību normas tekstā ietverto jēgu, ir jāizzina, uz kurām tiesiskajām attiecībām tiesību norma ir piemērojama no laika aspekta. Turklāt tiesību normu piemērotājs līdz brīdim, kamēr nav pārliecinājies par iespējamību atklāt tiesību normu iedarbības laiku no normas satura, nav tiesīgs izmantot citas tiesību normu iedarbības laika atklāšanas metodes, tai skaitā intertemporālo tiesību principus. Pretējā gadījumā izveidotos duāla situācija – no vienas puses, tiesību normas iedarbības laika atklāšana būtu balstīta uz likumdevēja gribu, kas izteikta tiesību normu tekstā. Savukārt, no otras puses, tās atklāšanā būtu izmantojamas vispārējas kolīziju normas, kuru uzdevums ir aizstāt likumdevēja gribu gadījumos, kad to ar tiesību normu iztulkošanas metodēm nav iespējams konstatēt.

Tomēr, neraugoties uz norādīto tiesību normu iedarbības laika atklāšanas metodoloģiju, tiesību strīdu risināšanas praksē ir konstatējami gadījumi, kad šāda kārtība nav ievērota. Piemēram, no Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta (turpmāk – Augstākā tiesa) 2011.gada 24.novembra sprieduma lietā Nr.SKA-708/2011¹⁰⁷ secināms, ka tiesa visupirms ar tiesību normu iztulkošanas metodēm ir pilnībā atklājusi tiesību normas spēku laikā. Savukārt pēc tam tiesa ir turpinājusi tiesību normas iedarbības laika atklāšanu ar intertemporālo tiesību principiem.

Kā izriet no attiecīgā nolēmuma faktiskajiem apstākļiem, Augstākajai tiesai pēc policista sūdzības bija jāizvērtē, vai pamatoti no dienesta ir atvaļināts pieteikumu tiesā iesniegušais policists, kurš iepriekš, vēl pirms dienesta attiecības regulējošo grozījumu spēkā stāšanās, ir bijis sodīts, taču kuram sodāmība pēc noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas tikusi dzēsta. Lai atbildētu uz minēto jautājumu, Augstākajai tiesai bija jāatklāj Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā (turpmāk – Dienesta gaitas likums)¹⁰⁸ ietverto grozījumu iedarbības laika tvērums. Proti, vai grozījumos ietvertā norāde, kas aizliedz „dienestā atrasties” personām, kuru iepriekšējā sodāmība ir dzēsta, ir attiecināma arī uz policistiem, kuri dienesta attiecības ir nodibinājuši jau pirms grozījumu spēkā stāšanās.

Izskatot minēto strīdu, nolēmuma motīvu daļas sākumā Augstākā tiesa ar vēsturiskās iztulkošanas metodes palīdzību nonāca pie secinājuma, ka pieņemtais regulējums nav attiecināms

¹⁰⁶ Simon H., Funk-Baker G. Einführung in das deutsche Recht und die deutsche Rechtssprache. 4.Auflage. München: C.H. Beck, 2009, S.26–27.

¹⁰⁷ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 24.novembra spriedums lietā Nr.SKA-708/2011, 10.–12.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2011/708-ska-2011.doc> [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].

¹⁰⁸ Likums „Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums”. 4.pants. Latvijas Vēstnesis, 2006. 30.jūnijs, Nr.101 (3649).

uz jau dienestā esošām personām¹⁰⁹, jo no likuma anotācijas izriet, ka „likuma grozījums bija nepieciešams, lai novērstu iespēju personai, kura sodīta par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, arī pēc sodāmības dzēšanas vai noņemšanas iestāties dienestā Iekšlietu ministrijas sistēmā vai Ieslodzījuma vietu pārvaldē”¹¹⁰.

Vienlaikus, jau pēc tiesību normas vēsturiskās iztulkošanas un iedarbības laika noskaidrošanas, Augstākā tiesa nākamajā punktā faktiski no jauna uzsāka tiesību normas iedarbības laika skaidrošanu, šoreiz balstoties uz intertemporālo tiesību principiem. Proti, atsaucoties uz likuma „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību” 9.pantu, tiesa secināja, ka likumdevējam „neīsta atpakaļejoša spēka” konstatēšanas gadījumā pārejas noteikumos ir jāprecizē šāda saistošā spēka izmantošana. Līdz ar to arī Dienesta gaitas likums nebūtu piemērojams uz jau nodarbinātiem policistiem, t.i., ar „neīstu atpakaļejošu spēku”.¹¹¹

Lai arī, no saturiskā viedokļa, Augstākā tiesa gan ar tiesību normu iztulkošanu, gan intertemporālo tiesību principiem ir nonākusi pie identiska secinājuma, šādas metodoloģijas izmantošana varēja novest pie kļūdaina risinājuma. Proti, ja Augstākā tiesa konsekventi būtu pieturējusies pie iepriekš izmantotā principa par tiesību normu tūlītēju spēku publisko tiesību jomā pieņemtām tiesību normām, ar intertemporālo tiesību principu piemērošanu konstatētais tiesību normas iedarbības laiks aptvertu arī jau iepriekš dienestā iestājušās personas.¹¹² Tādā gadījumā atklāts paliktu jautājums, kuru no izmantotajām metodēm tiesa būtu izvēlējusies, lai noskaidrotu tiesību normas eventuālo piemērojamību.

Neskatoties uz Augstākās tiesas izmantoto metodoloģiju tiesību normu iedarbības laika atklāšanai, situācijās, kad tiesību normu iedarbības laiks ir atklājams ar kādu no tiesību normu iztulkošanas metodēm, tas ir uzskatāms par patstāvīgu līdzekli ar tiesību normu saistošo spēku aptverto tiesisko attiecību konstatēšanai. Savukārt tikai gadījumā, kad, piemērojot tiesību normu iztulkošanas metodes, tiktu secināts, ka tiesību normu tekstuālā jēga nav izprotama, būtu izmantojamas citas metodes iedarbības laika atklāšanā.

Tiesību normu satura iztulkošanā būtiska nozīme ir pārejas noteikumiem. Kā norādījusi Satversmes tiesa, „pārejas noteikumi ir juridiskās metodes instruments, ar kura palīdzību normatīvā

¹⁰⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 24.novembra spriedums lietā Nr.SKA-708/2011, 12.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2011/708-ska-2011.doc> [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].

¹¹⁰ Turpat.

¹¹¹ Turpat.

¹¹² Plašāk skatīt: Onževs M. Par neīsta atpakaļejoša spēka izpratni Latvijas tiesu nolēmumos. Jurista Vārds, 2013. 26.marts, Nr.12 (763).

akta izdevējs citastarp var precizēt un grozīt tiesību normu tiesiskās sekas”¹¹³. Savukārt tiesību doktrīnā ir atzīts, ka atbilstoši juridiskās tehnikas prasībām tieši jaunā likuma pārejas noteikumos būtu jānorāda, kāda ir pieņemtās tiesību normas iedarbība laikā.¹¹⁴ Turklāt pieņemtie pārejas noteikumi nav iztulkojami ne paplašināti, ne arī pēc analogijas.¹¹⁵

Tomēr praksē nākas secināt, ka bieži vien Saeima nepamatoti un nesaprotamu iemeslu dēļ nevis pieņem skaidrus pārejas noteikumus, bet neizmanto pārejas noteikumus, tā vietā radot plašas iespējas tiesiskā regulējuma iztulkošanai. Piemēram, Saeima 2010.gada martā pieņēma apjomīgus grozījumus Darba likumā, taču pārejas noteikumus pat neprecizēja to iedarbību laikā, tai skaitā no jauna pieņemtajai normai, saskaņā ar kuru darba devējs ieguva tiesības atbrīvot darbiniekus to ilgstošas darba nespējas gadījumā.¹¹⁶ Līdz ar to gan tiesību doktrīnā, gan arī deputātu vidū pastāvēja atšķirīgi viedokļi, kāda ir grozījumu iedarbība laikā, t.i., vai jaunais noteikums ir attiecināms uz darbiniekiem, kuriem darba nespēja ir sākusies vēl pirms grozījumu pieņemšanas, vai arī tiesību normai ir uz nākotni vērsta iedarbība.¹¹⁷

Tajā pašā laikā nereti ir konstatējami normatīvie akti, kuros ar pārejas noteikumiem ir nodrošināta skaidrība par iedarbību laikā. Uzskatāms piemērs ir Maksātne spējas likuma pārejas noteikumu 2. un 5.punkts, kas stājās spēkā 2010.gada 1.novembrī. No minētajām tiesību normām izriet, ka „maksātne spējas procesos, kuri uzsākti līdz 2007.gada 31.decembrim, tiek piemērotas likuma „Par uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību maksātne spēju” normas”¹¹⁸, savukārt „tiesiskās aizsardzības procesos un maksātne spējas procesos, kuri uzsākti laika posmā no 2008.gada 1.janvāra līdz 2010.gada 31.oktobrim, tiek piemērotas minētajā laika posmā spēkā esošā Maksātne spējas likuma normas un uz tā pamata izdotie normatīvie akti”¹¹⁹. Pamatojoties uz šiem pārejas noteikumiem, kā arī sistēmiski tos iztulkojot gan ar jaunā Maksātne spējas likuma, gan arī pārejas noteikumos minēto maksātne spējas un tiesiskās aizsardzības procesu regulējošajām tiesību normām, ir nosakāms, kuras tiesiskās attiecības, t.i., maksātne spējas procesi, ir regulējami ar jauno regulējumu un kuri – ar iepriekšējo un atcelto regulējumu.

Tāpat, piemēram, pārejas noteikumi ir izmantoti, lai identificētu tiesību normu iedarbības laiku arī saistībā ar valsts atbalsta sniegšanu akciju sabiedrībai „Parex banka” maksātne spējas

¹¹³ Satversmes tiesas 2011.gada 10.janvāra spriedums lietā Nr.2010-18-01 „Par Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma pārejas noteikumu 4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 109. un 110.pantam”, 14.4.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 13.janvāris, Nr.7 (4405).

¹¹⁴ Kalniņš E. Par jaunā Darba likuma spēkā stāšanos. Jurista Vārds, 2002. 2.jūlijs, Nr.13 (246).

¹¹⁵ Turpat.

¹¹⁶ Likums „Grozījumi Darba likumā”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 24.marts, Nr.47 (4239). 101.panta pirmās daļas 11.punkts.

¹¹⁷ Matjušina R. Darba likums: jaunas normas – jaunas problēmas. Jurista Vārds, 2010. 18.maijs, Nr.20 (615). Lūse L. Grozījumi Darba likumā. Ieguvumi darba devējiem Latvijas Vēstnesis, 2010. 26.marts, Nr.49 (4241). Skatīt arī 9.Saeimas deputāta A.Štokenberga Saeimas 2010.gada 4.marta sēdē pausto viedokli par Darba likuma piemērošanu no laika aspekta: <http://saeima.lv/steno/Saeima9/100304/st100304.htm> [aplūkots 2014.gada 10.janvārī].

¹¹⁸ Maksātne spējas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 6.augusts, Nr.124 (4316).

¹¹⁹ Turpat.

novēršanai. Proti, Kredītiestāžu likuma pārejas noteikumu 36.punktā tika norādīts, ka „šā likuma 59.⁶ panta pirmās un otrās daļas noteikumi par aizliegumiem nav piemērojami bankai, kurai pirms šīs tiesību normas spēkā stāšanās atbilstoši normatīvajiem aktiem par komercdarbības atbalstu ir sniegts komercdarbības atbalsts vai kurai ir noteikti noguldījumu ierobežojumi”¹²⁰. Iepriekš minētie piemēri ilustrē, ka saturiski pārejas noteikumi var ietvert dažādas „norādes” tiesību normu iedarbības laika noteikšanai. Piemēram, publiskajās tiesībās pārejas tiesību normas var regulēt dažādu atļauju, pilnvaru ierobežošanu, kas bija piešķirtas saskaņā ar spēku zaudējušo regulējumu.¹²¹ Tāpat procesuālo normu grozījumos būtiski ir noteikt regulējumu vēl neizbeigtu procesu turpināšanai.¹²²

Tomēr praksē ir konstatējamas arī situācijas, kad, neskatoties uz pārejas noteikumu pieņemšanu, tie nav izstrādāti pietiekami skaidri, lai būtu iespējams precīzi identificēt likumdevēja gribu. Piemēram, 2008.gadā Vācijā tika pieņemti un izstrādāti plaši grozījumi apdrošināšanas tiesībās, nosakot, ka tie daļēji ir attiecināmi uz jau noslēgtajiem apdrošināšanas līgumiem. Proti, ilgtermiņa līgumos patērētāji noslēgtos apdrošināšanas līgumus būtu tiesīgi uzteikt jau pēc trīs gadiem, nevis pēc pieciem gadiem, kā tika noteikts iepriekš.¹²³ Neskatoties uz patērētāju intereses aizsargājošo ideju, likumdevējs pārejas noteikumos bija noteicis, ka regulējums ir attiecināms uz jau noslēgtajiem līgumiem, taču nebija precizējis, no kura laika jaunais termiņš iepriekš noslēgto līgumu uzteikšanai ir jāskaita – no līgumu noslēgšanas vai grozījumu spēkā stāšanās laika. Ņemot vērā minēto, tiesību doktrīnā izraisījās plašas diskusijas par attiecīgās tiesību normas iedarbības laika tvērumu, tādējādi uzskatāmi ilustrējot nepieciešamību precīzi izstrādāt pārejas noteikumus.

Precīzu un viennozīmīgi iztulkojamu pārejas noteikumu nozīmi netieši ilustrē arī zvērinātu advokātu biroja „Raidla, Leijnš & Norcous” zvērināta advokāta palīdzes Kristīnes Patmalnieces viedoklis saistībā ar grozījumiem Civillikumā attiecībā uz līgumsoda izmaiņām. Proti, juriste ir atzīmējusi, ka „jautājums (par līgumsoda piemērošanu – M.O.) nav nešaubīgi atbildams un praksē vēl būtu meklējami virzieni jaunā regulējuma pareizai piemērošanai”¹²⁴. Tomēr, ja likumdevējs līdz Civillikuma grozījumu spēkā stāšanās laikam – 2014.gada 1.janvārim¹²⁵ – pieņems pārejas noteikumus un norādīs, kā piemērojams tiesiskais regulējums, t.i., vai tas ir attiecināms uz jau noslēgtiem līgumiem, uz kurā laika periodā pieaugušo līgumsodu ir attiecināmi grozījumi un vai tie

¹²⁰ Kredītiestāžu likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 24.oktobris, Nr.163 (446).

¹²¹ Aschke M. Übergangsregelungen als verfassungsrechtliches Problem. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang, 1987, S.22.

¹²² Ibid. S.23.

¹²³ Neuhaus K.J., Kloth A., Köther L. Neue Frist, alte Verträge – Wann ist ein Altvertrag mit mehrjähriger Laufzeit kündbar. Zeitschrift für Versicherungswesen, 15.03.2009, S.180–183. Funk J., Pletsch H.J. Wann ist ein Fünfjahres(alte)vertrag kündbar? Versicherungsrecht, Heft 13/2009, S.615.

¹²⁴ Patmalniece K. Grozījumi Civillikumā, kas maina līdzšinējo līgumsoda regulējumu. Pieejams: http://rln.lv/public/publications_2013/Ligumsoda_regulejums_CL_Kristine_Patmalniece.pdf [aplūkots 2013.gada 15.augustā].

¹²⁵ Likums „Grozījumi Civillikumā”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2013. 4.jūlijs, Nr.128 (4934).

ir piemērojami tiesvedībā jau esošiem strīdiem, tad problēmām ar Civillikuma tiesību normu piemērošanu nevajadzētu būt.

Vienlaikus gan jāapzinās, ka ne visi pārejas noteikumi ir saistīti ar iepriekšējā regulējuma laikā radušos tiesisko attiecību noregulēšanu.¹²⁶ Līdztekus minētajam uzdevumam pārejas noteikumos ietvertās tiesību normas var tikt izmantotas citiem mērķiem. Piemēram, balstoties uz pārejas noteikumiem, var noteikt no jauna pieņemto tiesību normu spēkā stāšanās pārejas periodu, pagaidu regulējuma piemērošanu vai arī citu normatīvo aktu piemērošanu.¹²⁷ Tādējādi, veicot tiesību normu iedarbības laika atklāšanu, ir būtiski konstatēt konkrēto pārejas noteikumu mērķi. Turklāt atkarībā no regulējamo tiesību un tiesisko attiecību apjoma tiesību doktrīnā tiek atzīts, ka pārejas noteikumi var pastāvēt gan kā atsevišķas tiesību normas, kas ietvertas pantā pie grozītās tiesību normas vai normatīvā akta noslēguma noteikumos, gan arī – apjomīgāku tiesību kodifikāciju gadījumos – kā speciāli pieņemti pārejas noteikumu normatīvie akti.¹²⁸

1.3.2. Tiesību normu iedarbības laika noteikšana, balstoties uz intertemporālajām tiesībām

Lielākoties izšķirami strīdi par tiesību normu iedarbības laiku ir vienkārši un nerada šaubas par piemērojamo tiesību normu.¹²⁹ Tomēr šādu izpratni nedrīkst vispārināt – līdztekus pastāv arī situācijas, kad tikai ar padziļinātām tiesību teorijas zināšanām ir noskaidrojams, kāds ir tiesību normas iedarbības laiks un vai tas pakļauj saistošajam spēkam arī analizējamās tiesiskās attiecības. Iemesli šādu situācijai pastāvēšanai var būt divējādi – nekvalitatīva likumdevēja jaunrade vai objektīva likumsakarība, jo likumos nav iespējams precīzi paredzēt visus gadījumus jaunā un iepriekšējā likuma iedarbības laika saskaņošanai.¹³⁰ Līdz ar to tas, vai radīsies kolīzijas starp jauno un iepriekš spēkā esošo tiesisko regulējumu, ir atkarīgs no regulējamo tiesisko attiecību stabilitātes un sarežģītības.¹³¹ Tādējādi visās situācijās, kad tiesību normu iedarbības laika konstatēšana ir apgrūtināta, ir izmantojamas intertemporālās tiesības – viena no nozīmīgākajām, taču tajā pašā laikā arī viena no sarežģītākajām tiesību metodēm, kas prasa padziļinātas tiesību teorijas zināšanas.

Intertemporālās tiesības regulē attiecības starp diviem vai vairākiem normatīvajiem aktiem, lai norobežotu to saistošo spēku attiecībā uz tiesiskajām attiecībām.¹³² Tādējādi intertemporālo

¹²⁶ Krūmiņa V., Skujiņa V. Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata. Rīga: [B.i.], 2002, 32.lpp.

¹²⁷ Turpat.

¹²⁸ Aschke M. Übergangsregelungen als verfassungsrechtliches Problem. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang, 1987, S.20–21. Latvijā skatīt, piemēram, likumu „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 15.oktobris, Nr.331/332 (1392/1393).

¹²⁹ Affolter F. Das Intertemporale Recht. Geschichte des Intertemporalen Privatrechts. Leipzig: Verlag von Veit & Comp. 1902, S.7–8.

¹³⁰ Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Рига: Давид Гликсман, 1924, с.406.

¹³¹ Тилле А.А. Время, пространство, закон. Действие советского закона во времени и пространстве. Москва: [B.i.], 1965, с.34.

¹³² Affolter F. Das Intertemporale Recht. Geschichte des Intertemporalen Privatrechts. Leipzig: Verlag von Veit & Comp. 1902, S.15.

tiesību galvenais uzdevums ir vecā jeb atceltā un jaunā jeb pieņemtā tiesiskā regulējuma iedarbības laika savstarpēja saskaņošana.¹³³ Tomēr intertemporālās tiesības ir izmantojamas tikai gadījumos, kad pastāv problēmas noteikt, kāda ir bijusi likumdevēja griba attiecībā uz pieņemtās tiesību normas iedarbību laikā un tas nav izsecināms ar tradicionāli piemērojamām tiesību normu iztulkošanas metodēm, tai skaitā piemērojot pārejas noteikumus. Turklāt atšķirībā no gadījumiem, kad tiesību normu iedarbības laiks ir izsecināms tikai konkrētā situācijā no likuma teksta, intertemporālās tiesības ir izprotamas kā abstrakti principi, kuri ir piemērojami vairākkārt.

Jau intertemporālo tiesību izpratnes izveidošanās sākumā tika atzīts, ka intertemporālās tiesības nav tiesību normas ar materiālu raksturu to tradicionālajā izpratnē, bet gan iemieso sevī noteikumus, kurus tiesneši piemēro, lai noskaidrotu, vai strīda izskatīšanā saistoša ir iepriekš spēkā esoša norma, kura vairs nav spēkā strīda izskatīšanas laikā.¹³⁴ Vienlaikus intertemporālās tiesības ir daudz radniecīgākas procesuālajām nekā materiālajām tiesībām, jo arī procesuālās tiesības norāda tiesnešiem, kā tiem konkrētā situācijā būtu jārikojas.¹³⁵ Tādējādi intertemporālās tiesības ir uzskatāmas par normām, saskaņā ar kurām ir noskaidrojams materiāli tiesiskais pamats tiesību jautājumu risināšanā.¹³⁶ Citiem vārdiem, intertemporālās tiesības ir kā abstrakts palīgīdzeklis materiālo tiesību piemērošanai no laika aspekta gadījumos, kad nav skaidrs, kā tiesības būtu piemērojamas.

Tradicionāli intertemporālo tiesību pamatmērķis nav identificēt tiesību normu iedarbības veidu, t.i., vai norma ir pieņemta ar atpakaļejošu, tūlītēju vai turpmāk vērstu spēku. Tieši otrādi – tās mērķis, atklājot tiesību normu no spēka laikā aspekta, ir secināt, vai tiesību normas tvērums no laika aspekta aptver konkrētās tiesiskās attiecības. Tomēr, lai sasniegtu minēto mērķi, visupirms ir izmantojami intertemporālo tiesību principi, kuri nereti ir balstīti uz tūlītēja vai turpmāk vērsta spēka laikā identificēšanu. Piemēram, Latvijas tiesiskajā sistēmā salīdzinoši bieži izmantotais intertemporālo tiesību princips – ka publiskajās tiesībās ir prezumējams tūlītējs spēks, savukārt privātajās – turpmāk vērsts spēks laikā¹³⁷, pozicionē, ka visupirms ir nosakāms tiesību normu spēka laikā veids, savukārt sekojoši, vai, balstoties uz šādu iedarbības tvērumu, konkrētās tiesiskās attiecības ir pakļautas piemērojamam tiesiskajam regulējumam.

Lai uzskatāmāk izprastu intertemporālo tiesību principu nozīmi un atšķirību no tiesību normu iedarbības laika atklāšanas, iztulkojot tiesību normas, intertemporālās tiesības ir ilustrējamas ar kādu praktisku piemēru no Latvijas tiesību prakses. Kā izriet no analizējamās situācijas

¹³³ Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.44.

¹³⁴ Affolter F. *Das Intertemporale Recht. Geschichte des Intertemporalen Privatrechts*. Leipzig: Verlag von Veit & Comp. 1902, S.6.

¹³⁵ *Ibid.* S.7.

¹³⁶ Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.32.

¹³⁷ Kalniņš E. *Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība*. *Likums un Tiesības*, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11), 214.–220.lpp.

faktiskajiem apstākļiem, viena no Latvijas kredītiestādēm lūdza Patērētāju tiesību aizsardzības centru (turpmāk – PTAC) sniegt uzziņu par Patērētāju tiesību aizsardzības likumā (turpmāk – PTAL) ietvertu likuma grozījumu saistošo spēku no laika aspekta.¹³⁸ Proti, ar 2009.gada 21.maija likumu, kurš stājās spēkā 2009.gada 23.jūnijā¹³⁹, PTAL tika papildināts ar 8.¹pantu, citastarp nosakot aizliegumu kredītiestādēm pieprasīt no kredītaņēmējiem kredīta pirmstermiņa atmaksu vai papildu kredīta nodrošinājumu, ja kredītaņēmējs nav pieļāvis būtiskus līguma pārkāpumus.¹⁴⁰ Saistībā ar minētajiem grozījumiem uzziņas pieprasījumu iesniegusi kredītiestāde vēlējās noskaidrot, vai PTAL 8.¹pants ir piemērojams arī tādām tiesiskajām attiecībām, kas radušās, noslēdzot līgumu ar patērētāju pirms PTAL grozījumu spēkā stāšanās.¹⁴¹

Atbilstoši aprakstītās situācijas faktiskajiem apstākļiem kredītiestāde faktiski ir vēlējusies uzziņāt, cik plašu iedarbību likumdevējs ir noteicis minētajai PTAL tiesību normai. Proti, vai PTAL 8.¹panta iedarbības laiks aptver tikai kreditēšanas līgumus, kas laika ziņā ir noslēgti tikai pēc tiesību normas spēkā stāšanās brīža. Vai arī likumdevējs ir noteicis tiesību normas laika robežas daudz plašāk, un iedarbības laiks aptver visus gadījumus, kad neatkarīgi no kreditēšanas līguma noslēgšanas brīža tie ir spēkā pēc grozījumu pieņemšanas. Tā kā likumdevējs ne tiesību normas saturā, ne arī pārejas noteikumos nebija precizējis, kāds ir jaunās tiesību normas iedarbības laika tvērums, t.i., vai tā regulē arī iepriekš noslēgtus kreditēšanas līgumus, PTAC veica attiecīgās tiesību normas iedarbības laika atklāšanu, izmantojot Latvijas tiesību sistēmā pastāvošos intertemporālo tiesību principus.¹⁴²

Neskatoties uz dažādu tiesību laika aspektu salīdzinoši seno doktrinālās izpētes vēsturi, tiesību zinātnē tiek uzskatīts, ka doktrināla izpratne par tiesību laika aspektiem, tai skaitā par atpakaļejoša spēka aizliegumu un personu tiesībām būt aizsargātām pret neparedzētām izmaiņām tiesiskajā regulējumā, pastāv jau kopš Senās Romas laikiem.¹⁴³ Vēl vairāk – arī intertemporālo privāttiesību sākotnējā attīstība ir notikusi Senajā Romā.¹⁴⁴ Tomēr intertemporālo tiesību modernā attīstība, tai skaitā plaši atzītu intertemporālo tiesību principu veidošanās, ir notikusi jau daudz nesenāk – 18.gs. beigās un 19.gs. sākumā.

¹³⁸ Patērētāju tiesību aizsardzības centra 2009. gada 22.septembra uzziņa Nr.21-04/7229-A-406jur. Pieejams: http://www.ptac.gov.lv/upload/2008_word_dok/uzzina_-_as_latvijas_krajbanka.pdf [aplūkots 2012.gada 10.novembrī].

¹³⁹ Likums „Grozījumi Patērētāju tiesību aizsardzības likumā”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2009. 9.jūnijs, Nr.89 (4075).

¹⁴⁰ Patērētāju tiesību aizsardzības centra 2009.gada 22.septembra uzziņa Nr.21-04/7229-A-406jur. Pieejams: http://www.ptac.gov.lv/upload/2008_word_dok/uzzina_-_as_latvijas_krajbanka.pdf [aplūkots 2012.gada 10.novembrī].

¹⁴¹ Patērētāju tiesību aizsardzības centra 2009.gada 22.septembra uzziņa Nr.21-04/7229-A-406jur. Pieejams: http://www.ptac.gov.lv/upload/2008_word_dok/uzzina_-_as_latvijas_krajbanka.pdf [aplūkots 2012.gada 10.novembrī].

¹⁴² Turpat.

¹⁴³ Savigny. K.F. System des heutigen römischen Rechts. Band 8. Darmstadt: Scientia Verlag Aalen, 1981, S.392–399 (izdevums pirmoreiz iespiests 1849.gadā). Vonkilch A. Das Intertemporale Privatrecht. Übergangsfragen bei Gesetzes- und Rechtsprechungsänderungen im Privatrecht. Wien: Springer Verlag, 1999, S.15–17.

¹⁴⁴ Affolter F. Das Intertemporale Recht. Geschichte des Intertemporalen Privatrechts. Leipzig: Verlag von Veit & Comp. 1902, S.14.

Kā viens no būtiskākajiem ir minams apstāklis, ka 18.gs. beigās un 19.gs. dažādās Eiropas valstīs un to daļās, piemēram, Francijā, Austrijā, Prūsijā¹⁴⁵, vēlāk arī Vācijā¹⁴⁶, tika pieņemtas vērienīgas tiesību kodifikācijas, kas sarežģīto pārejas regulējuma noteikumu dēļ tiesību doktrīnā raisīja diskutablus jautājumus par kolīziju risināšanu.¹⁴⁷ Tāpat, piemēram, Vācijas tiesību zinātnē bija nepieciešams sniegt pamatojumu Francijas iekarotajās teritorijās ieviestā Francijas Civilkodeksa jeb „Napoleona kodeksa” iedarbībai laikā, skaidrojot Francijas tiesību mijiedarbību no laika aspekta ar jau pastāvošajām tiesībām.¹⁴⁸

Tāpat, jau sākot no 18.gs. beigām, vairāki zinātnieki – Gustavs Strūve (*Gustav Struve*),¹⁴⁹ Frīdrihs Kristiāns Bergmanis (*Friedrich Christian Bergmann*)¹⁵⁰, Frīdrihs Karls Savinjī (*Friedrich Karl von Savigny*)¹⁵¹, kā arī citi tiesību zinātnieki analizēja dažādus ar tiesību laika aspektiem un to piemērošanu saistītus jautājumus. Proti, no vienas puses, pamatojoties uz doktrīnu par „iepriekš iegūto tiesību aizsardzību”, sabiedrībā pastāvēja būtiska interese aizstāvēt pastāvējušās privāto tiesību privilēģijas, nepieļaujot jauno kodifikāciju ietekmi uz šīm tiesībām. Savukārt, no otras puses, pastāvēja interese noregulēt tiesiskās attiecības ar jaunām tiesību normām atbilstoši sociālajām un ekonomiskajām izmaiņām sabiedrībā. Līdz ar to tiesību zinātnei bija jāatrod kopīgs risinājums, kā sabalansēt attiecīgo pušu intereses no tiesību zinātnes aspekta.¹⁵²

Interesanti, ka tikai pašās 19.gs. beigās – 1897.gadā – Heidelbergas Universitātes profesors Frīdrihs Afolters (*Friedrich Affolter*) ir pirmoreiz definējis terminu „intertemporālās tiesības” (vācu val. – *intertemporales Recht*).¹⁵³ Termina radītājs F.Afolters atbilstoši 19.gs. un 20.gs. mijas izpratnei vispārīgi formulēja arī intertemporālo tiesību būtību un tvērumu – tas ir objektīvu tiesību normu kopums, kuras netiek tieši piemērotas attiecībās ar privātpersonām, taču strīdu izšķiršanā

¹⁴⁵ Prūsijā 1794.gadā stājās spēkā Prūsijas Vispārējās zemes tiesības (*Preussische Allgemeine Landrecht*), Francijā 1804.gadā – Civilkodekss (*Code civil*), Austrijā 1811.gadā – Vispārējais civilkodekss (*Allgemeines Buergerliches Gesetzbuch*). Prūsijas Vispārējās zemes tiesības. Citēts pēc: Hess B. Intertemporales Privatrecht. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.61. Francijas Civilkodekss. Pieejams: http://lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm [aplūkots 2013.gada 8.janvārī]. Austrijas Vispārējais civilkodekss. Pieejams: <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm> [aplūkots 2013.gada 8.janvārī].

¹⁴⁶ Vācijas Civilkodekss (*Buergerliches Gesetzbuch fuer das Deutsche Reich*) tika pieņemts 1896.gada 18.augustā un stājās spēkā 1900.gada 1.janvārī. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> [aplūkots 2012.gada 25.septembrī].

¹⁴⁷ Piemēram, Vācijas Civilkodeksā, neskatoties uz pārejas noteikumiem, bija daudz diskutablu tiesību normu attiecībā uz jaunā regulējuma spēku laikā attiecībā uz iepriekš pastāvējušām attiecībām. Habicht H. Die Einwirkung des Bürgerlichen Gesetzbuchs auf zuvor entstandene Rechtsverhältnisse: eine Darstellung der Fragen der Übergangszeit. Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1899, S.1–5.

¹⁴⁸ Avenarius M. Savignys Lehre vom intertemporalen Privatrecht. Göttingen: Wallstein Verlag Göttingen, 1993, S.25.

¹⁴⁹ Struve G. Über das positive Rechtsgesetz rücksichtlich seiner Ausdehnung in der Zeit. Verlag des Verfassers, 1831. Pieejams: <https://www.books.google.com> [aplūkots 2012.gada 30.septembrī].

¹⁵⁰ Bergmann F.C. Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze im Privatrechte. Hannover: bei den Bruedren Bahn, 1818. Pieejams: <https://www.books.google.com> [aplūkots 2012.gada 30.septembrī].

¹⁵¹ Savigny K.F. System des heutigen römischen Rechts. Band 8. Darmstadt: Scientia Verlag Aalen, 1981.

¹⁵² Hess B. Intertemporales Privatrecht. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.58.

¹⁵³ Schoch S. Das intertemporale Zivilprozessrecht. Zürich, Dissertation. 1959, S.11. Skatīt arī: Affolter F. Das Intertemporale Recht. Geschichte des Intertemporalen Privatrechts. Leipzig: Verlag von Veit & Comp. 1902. S.1.

nodrošina, ka tiesiskās attiecības tiek regulētas ar atbilstošāko tiesību normu no laika aspekta.¹⁵⁴

Ņemot vērā termina „intertemporālās tiesības” latīnisko izcelsmi, varētu rasties iespaids, ka termina jēdzieniskais skaidrojums ir saistīts ar vēlmi asociēt tiesību laikā izpratni ar intertemporālo tiesību idejām, kas aizgūtas no Senās Romas. Proti, jēdzieniski termins „intertemporāls” ir salikts termins, kuru veido latīņu valodas vārdi „tempus (-oris)”, kas latīņu valodā nozīmē laiku¹⁵⁵, un „inter”, kas norāda uz laika jēdziena salikto saturu jeb apzīmē laiku kā posmu starp vairākiem notikumiem.¹⁵⁶ Savukārt mūsdienu itāliešu valodā saliktenis „intertempo” kā vispārējs termins apzīmē starplaiku¹⁵⁷, kas tiesību zinātnē būtu konkretizējams un tieši iztulkojams kā pārejas tiesības.¹⁵⁸

Tomēr termina „intertemporālās tiesības” jēdzienisko izcelsmi un pamatojumu F.Afolters izskaidro daudz pragmatiskāk. Proti, viena no divām „tiesību normu piemērošanas ārējām robežām” bija tiesību iedarbības laiks, kas līdztekus tiesību normu saistošajam spēkam teritorijā (vācu val. – *internationales Rechts*) veidoja kārtību atbilstošai tiesību normu piemērošanai un strīdu izšķiršanai.¹⁵⁹ Ievērojot minēto līdzību ar otru tiesību piemērošanu ierobežojošo terminu, kā arī faktu, ka tiesību normu regulējums teritorijā jeb telpā tiesību doktrīnā jau tika apzīmēts ar visaptverošu jēdzienu „internationales Recht”¹⁶⁰, F.Afolters laika ierobežojumu piemērošanai analogiski izvēlējās terminu „intertemporālās tiesības”.

1.4. Nozīmīgākie intertemporālo tiesību principi Latvijas tiesību sistēmā

Intertemporālo tiesību izpratne ir balstīta uz intertemporālo tiesību principu piemērošanu. Arī Latvijas tiesību sistēmā ir konstatējami vairāki intertemporālo tiesību principi – gan pozitīvizēti, gan arī attīstīti tiesību doktrīnā. Tādēļ promocijas darba turpinājumā ir analizēti nozīmīgākie principi, kurus piemērojot ir iespējams atklāt likumdevēja gribu attiecībā uz tiesību normu iedarbības laiku.

¹⁵⁴ Affolter F. Das Intertemporale Recht. Geschichte des Intertemporalen Privatrechts. Leipzig: Verlag von Veit & Comp. 1902, S.1.

¹⁵⁵ Mader P. Filip-Fröschl J. Latein in der Rechtssprache. Ein Studienbuch und Nachschlagewerk. 3.Auflage. Wien: Braumueller, 1999, S.85. Latīņu valodas vārdnīca <http://latindictionary.wikidot.com/noun:tempus> [aplūkots 2012.gada 9.septembrī].

¹⁵⁶ Latīņu valodas vārdnīca <http://www.latinwordlist.com/latin-words/inter-15295983.htm> [aplūkots 2012.gada 9.septembrī].

¹⁵⁷ Langenscheidts Handwörterbuch Italienisch. Berlin, München: Langenscheidt KG, 1997. Termins „intertempo”.

¹⁵⁸ E.Kalniņš no intertemporālajām tiesībām atvasināto terminu „intertemporālās kolīzijas” ir tulkojis kā „starplaiku kolīzijas”. Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11), 214.–220.lpp. Lai gan no vārdu tiešās nozīmes būtu iespējams arī šāds intertemporālo tiesību tulkojums, tiesību zinātnē precīzāks būtu termins „pārejas tiesības” vai „pārejas tiesību kolīzijas”.

¹⁵⁹ Affolter F. Das Intertemporale Recht. Geschichte des Intertemporalen Privatrechts. Leipzig: Verlag von Veit & Comp. 1902, S.6–14.

¹⁶⁰ Ibid., S.11.

1.4.1. Prezumpcija par tiesību normu iedarbības laiku atkarībā no tiesību jomas

Pamatojoties uz E.Kalniņa pirms vairāk nekā desmit gadiem izteiktajām atziņām par tiesību normu intertemporālo kolīziju risināšanu, nošķirot publisko un privāto tiesību jomā pieņemtas tiesību normas¹⁶¹, Latvijas tiesiskajā sistēmā ir izveidots visplašāk piemērotais princips intertemporālo tiesību problēmu risināšanai. To uzskatāmi apliecina arī interneta tīmekļa vietnē <http://www.tiesuprakse.lv> apkopoti tiesu nolēmumi, no kuriem vairākos desmitos spriedumu ir konstatējams, ka par pamatu tiesību normu iedarbības laika noteikšanai ir izmantotas E.Kalniņa izteiktās atziņas. Turklāt tiesu praksē norādītais princips ir atzīts pat par vispāratzītu tiesību principu.¹⁶²

Attiecīgā intertemporālo tiesību principa doktrinālais pamats ir saistīts ar apstākli, ka tiesību normu iedarbības laiks ir atklājams, kā izejas punktu izmantojot secinājumu par tiesību normu pieņemšanu privāto vai publisko tiesību jomā. Tādējādi, nošķirot publiskajās un privātajās tiesībās pieņemtas tiesību normas, tiek prezumēts to iedarbības laiks. Attiecīgi, ja tiesību norma pieņemta privāto tiesību jomā, tad tā ir uzskatāma par pieņemtu ar turpmāk vērstu iedarbību, t.i., uz nākotnē izveidotām tiesiskajām attiecībām. Savukārt, ja ir konstatējams, ka tiesiskā regulējuma grozījumi ir pieņemti publisko tiesību jomā, tad tiesību normai ir konstatējams tūlītējs spēks laikā, t.i., regulējums ir attiecināms arī uz izveidotām tiesiskajām attiecībām.¹⁶³

Lai gan minētā doktrīna pirmšķietami var šķist teicama metodoloģija likumdevēja gribas skaidrošanai, tomēr tā ir nepilnīga un sniedz pārāk vispārinātu skatījumu uz tiesību normu iedarbības laika noteikšanu.¹⁶⁴ Turklāt metodisku nepilnību dēļ minētā doktrīna var izraisīt nepareizu tiesiskā regulējuma saistošā spēka attiecināšanu uz tiesiskajām attiecībām. Proti, visupirms jau nozīmīgs risks ir saistīts ar apstākli, ka dažādās situācijās ir ļoti sarežģīti konstatēt, vai tiesību norma ir pieņemta publisko vai privāto tiesību jomā, kas sekojoši neļauj precīzi un atbilstoši noteikt konkrētās tiesību normas iedarbības laiku. Tāpat šāda izpratne par tiesību normu iedarbības laika prezumēšanu atkarībā no publisko vai privāto tiesību jomas var arī neatbilst likumdevēja patiesajai gribai.

Piemēram, nosakot grozījumus būvniecības likumā, kas paredz jaunas prasības mājas būvniecībai, norādītajai tiesību normai kā publisko tiesību jomā pieņemtai būtu prezumējams

¹⁶¹ Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11), 214.–220.lpp.

¹⁶² Skatīt, piemēram: 2006.gada 16.maija Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr.SKA-168/2006: „Ja likumdevējs nav devis skaidru risinājumu šādai situācijai (tiesību normu spēkam laikā – M.O.), iestādei un tiesai ir jāpiemēro vispārējais princips par tiesību normas piemērojamību publiskajās tiesībās, tas ir, jāpieņem, ka šai tiesību normai ir tūlītējs spēks”. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 16.maija spriedums lietā Nr.SKA-168/2006.

Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/departament3/2006/ad160506.doc> [aplūkots 2013.gada 5.janvārī].

¹⁶³ Turpat.

¹⁶⁴ Danovskis E. Privāto un publisko tiesību dalījuma ieviešana un nozīme Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas. Latvijas Universitātes Žurnāls. Juridiskā zinātne Tiesību zinātnes nākotnei, Nr.1. Latvijas Universitāte, 2011, 34.lpp.

tūlītējs spēks laikā, kas tādējādi ietekmētu jau sāktus būvniecības procesus. Savukārt, ja likumdevējs, vēlēdamies nekavējoties ierobežot negatīvās sekas valsts ekonomikai, kas izceļas no izsniegtajiem patēriņa kredītiem piemērojamām sankcijām, noteiktu ierobežojumus, vispārīgi pastāvētu prezumpcija par pieņemtā regulējuma attiecināšanu tikai uz nākotnē noslēdzamiem aizdevuma līgumiem. Vienlaikus gan atkārtoti norādāms, ka šādas prezumpcijas būtu izmantojamas tikai gadījumos, kad likumdevēja griba neizriet no pieņemtā regulējuma iztulkošanas vai arī pārejas noteikumu regulējuma.

Tāpat nereti ir konstatējama neatbilstoša principa iztulkošana un piemērošana situācijās, kad jābalstās uz citiem principiem. Piemēram, gan Latvijas, gan arī kontinentālās Eiropas administratīvo tiesu praksē pastāv princips, ka gadījumā, ja tiesas nolēmuma taisīšanas laikā ir konstatējams, ka tiesību norma, uz kuru balstoties iestāde ir atteikusies izdot labvēlīgu administratīvo aktu, vairs nav spēkā, tiesas piemēro nevis spēku zaudējušo tiesību normu, bet gan spēkā esošo regulējumu.¹⁶⁵ Tomēr Latvijas tiesu sistēmā nereti ir konstatējams, ka strīds par spēku zaudējušas tiesību normas piemērošanu netiek izšķirts, balstoties uz administratīvo tiesību principiem, bet gan principu par tūlītēju spēku publisko tiesību jomā.

Lai gan tiesu rīcība, atsakoties piemērot spēku zaudējušas tiesību normas labvēlīgu administratīvo aktu pamatošanai, ir juridiski korekta, tomēr tiesu izmantotie argumenti šādas rīcības pamatošanai ir kritizējami. Proti, tiesu praksē ir nostiprinājusies metodoloģija, atbilstoši kurai tiesas atsakās piemērot spēku zaudējušas tiesību normas intertemporālo tiesību principu dēļ¹⁶⁶. Galvenokārt atsaucoties uz E.Kalniņa formulētajiem intertemporālo tiesību principiem, tiesas secina, ka tiesvedības laikā spēku ieguvušais tiesiskais regulējums ir piemērojams arī tādām tiesiskajām attiecībām, kuras ir radušās iepriekšējā tiesiskā regulējuma spēkā esamības laikā.

Saistībā ar minēto jānorāda, ka intertemporālās tiesības ir līdzeklis, lai noteiktu robežu starp divu tiesību normu iedarbības laiku¹⁶⁷, galvenokārt noskaidrojot, kura no tiesību normām regulē iepriekšējās tiesību normas spēkā esamības laikā jau pabeigtas vai vēl turpinātas tiesiskās attiecības. Ņemot vērā šādu intertemporālo tiesību izpratni, administratīvo tiesu izskatītajās situācijās pamatots iemesls piemērot intertemporālo tiesību principus pastāvētu tikai tad, ja tiesām būtu jāizvērtē, vai jau sākotnēji administratīvo aktu izdevusī iestāde ir izmantojusi no laika aspekta

¹⁶⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.SKA-431/2007, 14.punkts. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/archive/.../ska-431-07_zaud_pensiju_ietur.doc [aplūkots 2013.gada 20.janvārī].

¹⁶⁶ Administratīvās rajona tiesas 2009.gada 24.jūlija spriedums lietā Nr.A42580007, 13.punkts. Pieejams: <http://www.tiesuprakse.lv/> [aplūkots 2013.gada 20.janvārī]. Administratīvās rajona tiesas 2008.gada 5.jūnija spriedums lietā Nr.A42496107, 14.punkts. Pieejams: <http://www.tiesuprakse.lv/> [aplūkots 2013.gada 20.janvārī]. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 27.decembra spriedums lietā Nr.SKA-637/2011, 7.punkts. Pieejams: <http://www.tiesuprakse.lv/> [aplūkots 2013.gada 20.janvārī].

¹⁶⁷ Vonkilch A. Das Intertemporale Privatrecht. Übergangsfragen bei Gesetzes- und Rechtsprechungsänderungen im Privatrecht. Wien: Springer Verlag, 1999, S.39–40.

atbilstošo normu.¹⁶⁸ Turpretī izskatāmajās lietās šāda tiesību normu kolīzija nepastāv, bet tiesām, balstoties uz administratīvo tiesību principiem un konstatējot, ka tiesas pieteikumā ietverts lūgums par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ir jāsecina, ka tiesību norma konceptuāli nav piemērojama.

Visbeidzot būtiski ir izprast, ka attiecīgais intertemporālo tiesību princips ir attiecināms tikai uz tiesību normu piemērošanas procesu, kad likumdevēja griba nav izteikta pietiekami skaidri. Tajā pašā laikā intertemporālais tiesību princips nenozīmē, ka likumdevējam nebūtu tiesību no tā atkāpties un paredzēt privāto tiesību jomā pieņemtām tiesību normām tūlītēju spēku laikā vai izņēmuma gadījumos arī atpakaļejošu spēku publisko tiesību jomā pieņemtām tiesību normām. Vēl vairāk – attiecībā uz tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanu ne tiesību praksē, ne arī tiesību doktrīnā nepastāv nekādi ierobežojumi atkarībā no tiesību jomas, kurā ir pieņemti grozījumi. Tiesību normu iedarbības laika tiesiskums tiek vērtēts atkarībā no tā, vai ar tiesību normas iedarbības laika attiecināšanu uz izveidotām tiesiskajām attiecībām ietekmē tiesību normu adresātu tiesisko paļāvību, tādējādi rīkojoties pretēji tiesiskās paļāvības un drošības principam.¹⁶⁹

1.4.2. Intertemporālo tiesību principu piemērošana procesuālajās tiesībās

Līdztekus minētajam principam jāatzīmē, ka ne tikai Latvijas tiesiskajā sistēmā, bet arī citās valstīs specifiski intertemporālo tiesību principi tiek piemēroti attiecībā uz procesuālo regulējuma izmaiņām. Ja precīzāku norāžu nav, likumdevēja griba tiek balstīta uz intertemporālo tiesību principu *tempus regit actum*. Saskaņā ar minēto intertemporālo tiesību principu procesuālajās tiesībās ir jāpiemēro tā tiesību norma, kas ir bijusi konkrētās procesuālās darbības izdarīšanas laikā.¹⁷⁰ Tādējādi, ja uzsākta procesa laikā tiek mainīts tiesiskais regulējums, jaunais regulējums būs piemērojams arī jau uzsāktos procesos, piemērojot to uz turpmāk veiktām darbībām. Attiecīgais princips ir pozitīvizēts gan vispārējās jurisdikcijas, gan arī administratīvās tiesvedības procesā. Piemēram, Administratīvā procesa likuma 102.panta otrajā daļā ir noteikts: „Tiesvedība administratīvajā lietā notiek pēc tām administratīvā procesa tiesību normām, kuras ir spēkā lietas izskatīšanas, atsevišķu procesuālo darbību vai tiesas sprieduma izpildīšanas laikā.”¹⁷¹ Tāpat identisks intertemporālo tiesību princips ir ietverts Civilprocesa likuma 3.pantā.¹⁷²

Arī Latvijas tiesību praksē ir konstatējamas situācijas, kad, balstoties tieši uz minēto

¹⁶⁸ Skafīt, piemēram, Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 24.novembra spriedumu lietā Nr.SKA-708/2011, 12.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2011/708-ska-2011.doc> [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].

¹⁶⁹ Hübner H. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches. 2. Auflage. Berlin, New York: de Gruyter, 1995, S.26.

¹⁷⁰ Heukels T. Intertemporales Gemeinschaftsrecht. Rückwirkung, Sofortwirkung und Rechtsschutz in der Rechtsprechung des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1990, S.49.

¹⁷¹ Administratīvā procesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14.novembris, Nr.164 (2551).

¹⁷² „Tiesvedību civillietā regulē civilprocesuālo tiesību normas, kas ir spēkā lietas izskatīšanas, atsevišķu procesuālo darbību izdarīšanas vai tiesas sprieduma izpildīšanas laikā.” Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3.novembris, Nr.326/330 (1387/1391).

intertemporālo tiesību principu, ir izdarīti secinājumi par tiesību normu iedarbības laika tvērumu. Piemēram, pēc 2011.gada nogalē veiktajiem grozījumiem Civilprocesa likuma 458.pantā, palielinot drošības naudu par kasācijas sūdzību iesniegšanu, Augstākā tiesa publiski izplatīja skaidrojumu par konkrēto Civilprocesa grozījumu iedarbības laika tvērumu.¹⁷³ Kā tika norādīts tiesas skaidrojumā, lai noteiktu, kuros tiesvedībā esošajiem strīdiem ir piemērojama palielinātā drošības nauda, ir jāņem vērā procesuālās darbības veikšanas laiks, t.i., kasācijas sūdzības iesniegšanas laiks. Tādējādi, ja kasācijas sūdzība tiek iesniegta pēc likuma grozījumu stāšanās spēkā, jaunā nodeva ir jāmaksā, neskatoties uz to, ka lieta apelācijas instancē izskatīta pirms grozījumu spēkā stāšanās.¹⁷⁴ Ievērojot minēto, norādītais piemērs uzskatāmi ilustrē principa *tempus regit actum* praktisko nozīmi tiesību normu iedarbības laika precīzā identificēšanā.

Arī Satversmes tiesa lietā Nr.2010-01-01, izvērtējot Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa grozījumus, ir atzinusi, ka intertemporālo tiesību princips *tempus regit actum* ir tiesisks un tā ietveršana likuma grozījumos neaizskar tiesiskās paļāvības principu.¹⁷⁵ Lietas apstākļi ir saistīti ar kasācijas instances tiesvedības atcelšanu administratīvo pārkāpumu lietās. Turklāt pieņemtie grozījumi tika attiecināti arī uz tiesvedībām, kuras bija uzsāktas vēl pirms grozījumu pieņemšanas, taču kurās līdz grozījumu spēkā stāšanās laikam nebija pieņemts apelācijas instances tiesas spriedums un sekojoši arī kasācijas sūdzība nebija iesniegta. Ņemot vērā minēto, Satversmes tiesa atzina, ka pamatota kasācijas sūdzību izskatīšana jau uzsāktās tiesvedībās būtu pieļaujama tikai gadījumos, kad kasācijas sūdzības ir iesniegtas vēl pirms grozījumu spēkā stāšanās brīža, savukārt pārējos gadījumos tiesvedības dalībniekiem ir jārēķinās, ka valsts tiesvedības procesa laikā ir tiesīga mainīt procesuālās tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā.¹⁷⁶

1.4.3. Intertemporālo tiesību principa „neskartas paliek jau iegūtās tiesības” piemērošana

Vēl viens intertemporālo tiesību princips, kas ir izmantojams likumdevēja neskaidri paustas gribas gadījumā, ir konstatējams Civillikuma 3.pantā ietvertajā tiesību normā: „Katra civiltiesiska attiecība apspriežama pēc likumiem, kas bijuši spēkā tad, kad šī attiecība radusies, pārgrozījusies vai izbeigusies. Neskartas paliek jau iegūtās tiesības.”¹⁷⁷ Lai gan nereti attiecīgā tiesību norma tiek uzskatīta par absolūtu likumdevēja ierobežojumu pieņemt tādas tiesību normas,

¹⁷³ Palielināta drošības nauda kasācijas sūdzību iesniegšanai. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/information/about-notable-events/2011/201101/20110121-1/> [aplūkots 2013.gada 10.februārī].

¹⁷⁴ Turpat.

¹⁷⁵ Satversmes tiesas 2010.gada 7.oktobra spriedums lietā Nr.2010-01-01 „Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 286.¹⁴ panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 12.oktobris, Nr.161 (4353).

¹⁷⁶ Turpat.

¹⁷⁷ Civillikums. Ievads: LR likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992. 30.jūlijs, Nr.29.

kas ietekmē jau nodibinātas tiesiskās attiecības¹⁷⁸, tomēr arī attiecīgajā situācijā šāda pieņēmuma tālāka attīstīšana ir atzīstama par kļūdainu. Proti, Civillikuma 3.pantā ir ietverts intertemporālo tiesību princips, kas neaizliedz ietekmēt jau nodibinātas tiesības, piemēram, iepriekšējā regulējuma laikā noslēgtu līgumu nokavējuma procentus vai līgumsodu par neizpildītām saistībām, tajā pašā laikā pretēju norāžu neesamības gadījumā prezumē, ka likumdevējs nav vēlējis ietekmēt jau nodibinātas tiesības.

Minēto izpratni salīdzinoši precīzi ir atklājis Latvijas pirmskara laika tiesīzbzinātnieks Mīrons Krons. Analizējot Civillikuma 3.panta saturisko tvērumu, M.Krons ir norādījis: „Civillikuma trešais pants satur vispārēju normu attiecībā uz likumu kollīzijām laika ziņā. Tādas kollīzijas izceļas, kad jauno likumu noteikumi nesakrīt ar agrākiem likumiem, uz kuru pamata tiesiski nozīmīgi apstākļi radījuši tiesiskas sekas, kuru kopumu apzīmē par tiesiskām attiecībām.”¹⁷⁹ Neskatoties uz norādīto, jau šobrīd ir konstatējami gadījumi, kad iegūto tiesību aizsardzība Civillikuma 3.panta izpratnē tiek izmantota kā arguments, lai pamatotu tiesiskā regulējuma prettiesiskumu, nepieļaujot tā attiecināšanu uz jau noslēgtiem līgumiem.¹⁸⁰ Turklāt, šādi argumentējot, tiek arī pārprasts, ko var uzskatīt par iegūtām tiesībām. Lai gan iegūto tiesību saturiskā izpratne plašāk ir analizēta promocijas darba 4.nodaļā, iegūto tiesību izpratne Civillikuma 3.panta izpratnē varētu atšķirties no tās iegūto tiesību izpratnes, kas tiesību normu adresātus aizsargā pret prettiesiska un pārāk plaša iedarbības laika noteikšanu.

Ņemot vērā minēto izpratni, kā arī Civillikuma 3.panta saturisko tvērumu, atzīstams, ka norādītā tiesību norma ietver skaidru intertemporālo tiesību principu, balstoties uz kuru ir iespējams atklāt ar civiltiesiskām attiecībām saistītu tiesiskā regulējuma grozījumu iedarbības laika tvērumu. Proti, likumdevēja griba ietekmēt jau iepriekš nodibinātas tiesiskās attiecības tikai skaidras gribas pastāvēšanas gadījumā.¹⁸¹ Papildus minētajam arī piebilstams, ka šis intertemporālo tiesību princips ir konstatējams citās tiesiskajās sistēmās. Piemēram, ES tiesībās tiek norādīts, ka, interpretējot tiesību normas, nav iespējams pieņemt, ka likumdevējs būtu gribējis ietekmēt jau iegūtas tiesības. Šādu tiesību normu interpretāciju nepieļauj tiesiskās drošības princips.¹⁸²

¹⁷⁸ Skatīt, piemēram, portālā „Manabalss” ierosinātos grozījumus „Par nekustamā īpašuma bāzes vērtības aprēķināšanu”. Pieejams: <http://manabalss.lv/pdf/1363715564ldfwsu.pdf> [aplūkots 2013.gada 1.jūnijā].

¹⁷⁹ Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1, 83.–115.lpp.

¹⁸⁰ „Nav šaubu, ka atsevišķiem jautājumiem būs noteikts pārejas periods un jauninājumi visticamāk neattieksies uz jau iegūtām tiesībām (noslēgtajiem līgumiem – M.O.)”. Zvērināts advokāts Lapsa J. Dzīvojamo telpu īre – krustugunis. Pieejams: http://pietiek.com/raksti/dzivojamo_telpu_ire_krustugunis [aplūkots 2014.gada 17.aprīlī].

¹⁸¹ „Iztulkojot civillikuma intertemporālo tiesību normas, paplašināti iztulkojama vienīgi vispārējā tiesību norma, kā tiesiskās attiecības, kas radušās pirms civillikuma spēkā stāšanās, apspriežamas pēc agrākā likuma. Izņēmumi no šīs normas nav prezumējami un, ciktālu tie izteikti pārejas noteikumos, iztukojami restriktīvi.” Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1, 83.–115.lpp.

¹⁸² Skatīt EST ģenerāladvokāta F.Kapotorti (*F.Capotorti*) 1978.gada 23.maija viedokli lietā C-146/77. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].

1.4.4. Intertemporālo tiesību principa „normatīvajam aktam vai tā daļai nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus” izpratne un piemērošana

Latvijas tiesību zinātnē joprojām nav sniegts autoritatīvs skaidrojums par intertemporālo tiesību principu, kas nostiprināts Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma (turpmāk – OPTIL) 9.panta ceturtajā daļā: „[n]ormatīvajam aktam vai tā daļai nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus”.¹⁸³ Kā izriet no tiesību prakses, princips visupirms palīdz atklāt likumdevēja gribu pagātnē jau izveidotu tiesisko attiecību noregulēšanā. Proti, situācijās, kad tiesību normas tiesiskās sekas varētu tikt attiecinātas uz pagātnē nodibinātām tiesiskajām attiecībām, minētais princips tiek izmantots, lai izdarītu slēdzienu par pretējo – *argumentum e contrario*. Respektīvi, ja ne tiesību normā, ne arī pārejas noteikumos nav konstatējamas tiešas norādes, ka likumdevējs pieņemto tiesību normu, kas ietekmē iepriekš nodibinātas tiesiskās attiecības, ir vēlējis piemērot ar atpakaļejošu spēku laikā, tiesas izdara secinājumu, ka tiesību norma nav piemērojama ar atpakaļejošu spēku laikā.

Šādu metodoloģiju uzskatāmi ir izmantojusi Augstākā tiesa lietā jau iepriekš pieminētajā lietā SKA-708/2011 par iekšlietu sistēmas darbiniekiem noteiktajām kvalifikācijas prasībām.¹⁸⁴ Ņemot vērā, ka likumdevējs Dienesta gaitas likumā nebija precīzi paredzējis, kā tiesību norma ir piemērojama – uz jau dienesta attiecības nodibinājušiem policistiem, vai arī tikai tām tiesiskajām attiecībām, kas izveidosies pēc Dienesta gaitas likuma grozījumu spēkā stāšanās, Augstākā tiesa iztulkoja analizējamo intertemporālo tiesību principu tādējādi, ka atpakaļejošs spēks ir konstatējams tikai gadījumā, kad piemērojamā tiesību normā ir *expressis verbis* ietverta norāde uz atpakaļejošu spēku. Proti, Augstākā tiesa sprieduma 12.punktā norādīja, ka „[t]iesību normai var piešķirt atpakaļvērsto spēku vienīgi tiesību normas izdevējs [...] Senāta ieskatā, gadījumā, ja likumdevējs būtu vēlējis piešķirt Dienesta gaitas likuma 4.panta 4.punktam „neīsto” atpakaļvērsto spēku, kas skar tiesiskās attiecības, kuras vēl turpinās pēc jaunās tiesību normas spēkā stāšanās [...], tas bija jāparedz tiesību normā, proti, pārejas noteikumos”¹⁸⁵.

Arī citos tiesu nolēmumos ir konstatējama šobrīd OPTIL 9.panta ceturtajā daļā nostiprinātā principa piemērošana, lai pamatotu atpakaļejoša spēka neesamību. Proti, situācijās, kad kāda no tiesvedībā iesaistītajām pusēm norāda uz aizliegumu piemērot tiesību normu ar atpakaļejošu spēku vai tieši otrādi – nepieciešamību tiesību normu piemērot ar atpakaļejošu spēku, tiesas, padziļināti neizpētot tiesību normas struktūru un nepiemērojot tradicionālās tiesību normas iztulkošanas

¹⁸³ Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 20.jūnijs, Nr.96 (4699).

¹⁸⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 24.novembra spriedums lietā Nr.SKA-708/2011, 12.punkts. Pieejams:

<http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2011/708-ska-2011.doc> [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].

¹⁸⁵ Turpat.

metodes, kā pamata argumentu izmanto secinājumu par likumdevēja pienākumu ietvert norādi uz tiesību normas atpakaļejošu spēku.¹⁸⁶

Līdztekus OPTIL 9.panta ceturtajā daļā pozitīvizētā principa piemērošanai tiesību normu iztulkošanā, Satversmes tiesa ir attīstījusi pavisam atšķirīgu izpratni par principa piemērošanu. Proti, Satversmes tiesa jau kopš tiesas izveidošanas, atsaucoties uz likuma „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību” (turpmāk – Likums par pieņemtajiem aktiem)¹⁸⁷, kurā līdz OPTIL pieņemšanai bija nostiprināts identisks intertemporālo tiesību princips, ir secinājusi, ka likumdevējam ir tiesības pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā. Lai gan Likumā par pieņemtajiem aktiem un OPTIL ir paredzēts pamatprincips, ka tiesību normām nav atpakaļejoša spēka, Satversmes tiesa to interpretē tādējādi, ka tieši minētā tiesību norma pieļauj tiesību normu pieņemšanu ar atpakaļejošu spēku.

Kā norāda Satversmes tiesa, „[m]inētais likums paredzēja, ka tā noteikumi ir piemērojami īpašuma nodokļa aprēķināšanai un nomaksai par periodu, sākot ar 1997.gada 1.janvāri. Tātad Saeima likumam bija devusi atpakaļejošu spēku. Tas nav pretrunā ar likuma “Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību” 9.pantu, kas pieļauj, ka likumā īpaši paredzētos gadījumos normatīvajiem aktiem var būt atpakaļejošs spēks”¹⁸⁸.

Savukārt vēlākajos strīdos Satversmes tiesa ir pamatojusies uz šobrīd OPTIL 9.panta ceturtajā daļā nostiprināto principu par atpakaļejoša spēka ierobežošanu, norādot, ka šis princips nav absolūts un likumdevējam ir tiesības no tā atkāpties. Piemēram, lietā Nr.21-01-2010 Satversmes tiesa ir pamatojusies, ka visos gadījumos likumdevējs nav tiesīgs piešķirt tiesību normām atpakaļejošu spēku: „Likuma „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību” 9.pants paredz: „Normatīvajiem aktiem nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus.” Likumam piešķirt atpakaļvērstu spēku visos gadījumos nav pieļaujams, jo jāņem vērā vispārējie tiesību principi, kas sargā personu tiesisko paļāvību no iepriekš neparedzamām tiesiskā regulējuma

¹⁸⁶ Administratīvās apgabaltiesas 2013.gada 14.jūnija spriedums lietā Nr. A420490711, 17.punkts. Pieejams: www.tiesas.lv [aplūkots 2014.gada 25.februārī]. Administratīvās rajona tiesas 2013.gada 29.aprīļa spriedums lietā Nr.A420438612, 12.punkts. Pieejams: www.tiesas.lv [aplūkots 2014.gada 25.februārī].

¹⁸⁷ Likums „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1994. 18.jūnijs, Nr.72 (203).

¹⁸⁸ Satversmes tiesas 1998.gada 23.februāra spriedums lietā Nr.04–04(97) „Par Ministru kabineta 1997.gada 16.septembra noteikumu Nr.322 „Noteikumi par īpašuma nodokļa ieņēmumu daļas ieskaitīšanu pašvaldību finansu izlīdzināšanas fondā 1997.gadā” atbilstību likumam „Par budžetu un finansu vadību””, secinājumu daļas 1.punkts. Latvijas Vēstnesis, 1998. 25.februāris, Nr.50 (1111).

izmaiņām.”¹⁸⁹

Kā izriet no norādītā, no vienas puses, princips tiek izmantots kā juridiskā metode, lai konkrētās strīdus situācijās argumentētu, kādēļ tiesību normām nav noteikts atpakaļejošs spēks. No otras puses, princips tiek piemērots, pamatojot, kādēļ tiesību normām ir iespējams piešķirt atpakaļejošu spēku. Tomēr principa līdzšinējā piemērošana nereti ir juridiski nekorekta un kļūdaina, tādējādi radot arī nepareizu izpratni par to tiesisko attiecību noregulēšanu, kuras ir radušās pagātnes laikā.

Visupirms būtiski izprast, ka princips „normatīvajam aktam vai tā daļai nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus” nekādā veidā nav uzskatāms par konstitucionālajās tiesībās izmantojamu juridisko pamatu, uz kuru balstoties tiesai būtu iespējams argumentēt, ka likumdevējam pastāv tiesības piešķirt atpakaļejošu spēku laikā. Šādas tiesības un vienlaikus arī ierobežojumus pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku tiesiskā un demokrātiskā valstī likumdevējam nosaka vispārējie tiesību principi – tiesiskās drošības un paļāvības princips.¹⁹⁰ Balstoties uz minētajiem principiem, kā arī piemērojot ar tiem saistītās juridiskās metodes, ir iespējams izprast, kuros gadījumos likumdevējam ir tiesības pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku.¹⁹¹

Ievērojot minēto, kritiski būtu izvērtējams arī dr.iur. Baibas Rudevskas norādītais, ka „likumu spēkā stāšanās likuma 9. pantu jau varam interpretēt tādējādi, ka normatīvajiem aktiem nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus, kā arī tos gadījumus, kuri pamatojas uz vispārējiem tiesību principiem”¹⁹². Būtu nepareizi uzskatīt, ka likumdevēja brīvprātīgi pozitivizēts princips, kas turklāt paredz formālus, nevis saturiskus priekšnoteikumus atpakaļejoša spēka noteikšanai, t.i. obligātu atpakaļejoša spēka norādīšanu pieņemtajā likumā, var paplašināt likumdevēja tiesības pieņemt normas ar atpakaļejošu spēku laikā. Tādējādi nepamatoti var tikt izteikti pieņēmumi, ka, pretēji tiesiskās paļāvības principa noteiktajiem salīdzinoši stingrajiem ierobežojumiem atpakaļejoša spēka laikā iedzīvināšanai tiesību normās¹⁹³, ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas var tikt atzīts par tiesiskām visos gadījumos, kad tas ir tieši norādīts tiesību normā.

Līdztekus norādītajam kā juridiski virspusēja ir atzīstama tiesu praksē nostiprinātā OPTIL

¹⁸⁹ Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam”, 13.3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384).

¹⁹⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.242).

¹⁹¹ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.413–414.

¹⁹² Rudevskā B. Procesuālā likuma intertemporālā piemērošana administratīvajā un civilprocesā. III. Piemērošanas principi (statika). Jurista Vārds, 2007. 17.jūlijs, Nr.29 (482).

¹⁹³ Onževs M. Par neīsta atpakaļejoša spēka izpratni Latvijas tiesu nolēmumos. Jurista Vārds, 2013. 26.marts, Nr.12 (763).

9.panta ceturtajā daļā ietvertā principa izpratne, saskaņā ar kuru atpakaļejoša spēka *expressis verbis* nenorādīšanas gadījumā tiesību normai nav konstatējams atpakaļejošs spēks. Gramatiski un formāli iztulkojot OPTIL 9.panta ceturto daļu – „normatīvajam aktam vai tā daļai nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus”, varētu nonākt pie jau minētā secinājuma – ka likumdevējam ir pienākums paust skaidru gribu par atpakaļejoša spēka noteikšanu, un šādas gribas neesamības gadījumā atpakaļejošs spēks laikā nav konstatējams. Tomēr minētā metodoloģija var radīt juridiski nekorektus risinājumus un nepamatoti ierobežot likumdevēja tiesības pieņemt normas ar atpakaļejošu spēku laikā.

To, vai likumam ir atpakaļejošs spēks, ir iespējams noteikt, tikai veicot tiesību normas saturisko iztulkošanu.¹⁹⁴ Tas nozīmē, ka secinājumam par piemērojamās tiesību normas atpakaļejoša spēka esamību ir jābūt balstītam uz tiesību normas vārdisko tvērumu vai – pārejas noteikumu gadījumā – sistēmisku tiesību normu iztulkošanu. Citiem vārdiem, secinājums par atpakaļejoša spēka norādīšanu vai nenorādīšanu tiesību normā nevar ietekmēt tiesību normas piemērošanu uz iepriekš izveidotām tiesiskām attiecībām, ja tas izriet jau no tiesību normas satura.

Līdz ar to nepamatota ir iepriekš ilustrētā administratīvo tiesu izpratne, ka OPTIL 9.panta ceturta daļa ir piemērojama, lai pierādītu, ka atpakaļejošs spēks pastāv tikai tādā situācijā, kad tas *expressis verbis* ir identificēts analizējamā tiesību normā, t.sk. arī pārejas noteikumos. Turklāt šāda pienākuma paredzēšana tiesību normā *expressis verbis* identificēt atpakaļejošu spēku laikā varētu veicināt situācijas, ka likumdevējs to izmanto ļaunprātīgi. Proti, lai izvairītos no tiesiskā regulējuma iespējamās ierobežošanas pārāk plašās jau izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanas dēļ, likumdevējs varētu apzināti nenorādīt atpakaļejoša spēka laikā pastāvēšanu.

Tādējādi OPTIL 9.panta ceturto daļu varētu piemērot gadījumos, kad:

- 1) likumā ir ietverta atpakaļejoša spēka norāde, paredzot tiesību normas piemērošanu ar atpakaļejošu spēku, vai arī,
- 2) iztulkojot tiesību normu, norāde par atpakaļejošu spēku nav identificējama, tomēr pēc tiesību normas iztulkošanas pastāv šaubas par atpakaļejoša spēka esamību.

Pirmajā gadījumā principa piemērošana izpaustos kā secinājums par to, ka tiesību norma ir piemērojama ar atpakaļejošu spēku. Tomēr praksē norādītā konstrukcija būtu ļoti reti iespējama, jo likumdevējs normatīvajos aktos neiekļauj atsauci par pieņemto normu spēku laikā. Savukārt otrajā gadījumā princips būtu piemērojams gadījumos, kad pastāv šaubas par tvērumu, ar kādu tiesību normu iedarbības laiks ir attiecināms uz izveidotām tiesiskajām attiecībām. Šādās situācijās jau pēc tiesību normu iztulkošanas, neidentificējot, vai ir konstatējams atpakaļejošs spēks vai nav, būtu

¹⁹⁴ Hübner H. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches. 2. Auflage. Berlin, New York: de Gruyter, 1995, S.26. Тилле А.А. Время, пространство, закон. Действие советского закона во времени и пространстве. Москва, 1965, с.48–49.

izdarāms secinājums, ka tiesību norma ir piemērojama, to pēc iespējas attiecinot uz nākotni. Ievērojot minēto, līdzīgās situācijās kā iepriekš minētajā piemērā ar Maksātnespējas likumu grozījumiem un ievērojami lielākajā daļā citu gadījumu, kad nepastāv norādes par atpakaļejoša spēka esamību, tomēr piemērojamā tiesību norma ir pietiekami skaidri pieņemta ar atpakaļejošu spēku, OPTIL 9.panta ceturtās daļas piemērošana būtu lieka.

Atzīmējams, ka arī EST ir attīstījusi līdzīgu intertemporālo tiesību principu. Proti, EST norāda: lai ievērotu tiesiskās drošības un tiesiskās paļāvības principus, tiesību normas ir jāinterpretē tādējādi, ka iepriekš nodibinātās tiesiskās attiecības ar atpakaļejošu spēku ir regulējamās tikai gadījumā, kad šāda likumdevēja griba skaidri izriet no pieņemtā normatīvā akta.¹⁹⁵ Tas nozīmē, ka situācijā, kad nav iespējams precīzi iztulkot tiesību normas saturu, piemērojamā tiesību norma ir jāinterpretē, tās sekas attiecinot tikai laika posmā pēc tiesību normas spēkā stāšanās.

1.5. Metodoloģija tiesību normu iedarbības laika noteikšanai

Ņemot vērā iepriekš analizēto tiesību normu iedarbības laika izpratni, kuras praktiska atklāšana ir daudzšķautņaina un atkarīga no dažādiem faktiskajiem apstākļiem, būtiski ir sniegt uzskatāmu metodoloģiju, saskaņā ar kuru tiesību piemērotāji varētu vienkārši un juridiski precīzi noskaidrot tiesību normu iedarbības laika tvērumu.

Atklājot tiesību normu iedarbības laiku, visupirms būtiski ir noskaidrot, kādam mērķim tiesību normu piemērotājs to vēlas darīt. Šis ir pirmais jautājums, kuru identificējot atšķiras turpmākā iedarbības laika atklāšanas metodoloģija. Tādējādi, no vienas puses, iedarbības laiks ir noskaidrojams gadījumos, kad tiesību piemērotājam, piemēram, tiesai vai kompetentajai iestādei, ir jānoskaidro, vai pieņemtā tiesiskā regulējuma saistošais spēks ir attiecināms uz darbību, kas vismaz ir tikusi uzsākta iepriekšējā tiesiskā regulējuma spēkā esamības laikā. Savukārt, no otras puses, iedarbības laiks ir atklājams, kad tiesību normu adresātam pastāv šaubas, ka jaunā tiesiskā regulējuma eventuālā piemērošana aizskars tiesiskās paļāvības intereses, kas tiesību normu adresātam pastāvēja uz iepriekšējā tiesiskā regulējuma saglabāšanu. Praksē nereti arī vienai tiesību normai iedarbības laiks var tikt atklāts vienlaikus abiem mērķiem. Piemēram, likumdevējs ir pieņēmis saturiski neskaidrus grozījumus, norādot, ka dzīvokļu īres tiesiskajās attiecībās dzīvokļa īpašniekam ir iespējams nekavējoties uzteikt līgumu, ja īrnieks bez rakstveida atļaujas ir izīrējis dzīvokli vai tā daļu trešajām personām. Tādējādi var pastāvēt neskaidrības, vai jaunie noteikumi ir attiecināmi arī uz jau izveidotām īres tiesiskajām attiecībām, kā arī, vai to iedarbības laiks šādā gadījumā ir uzskatāms par tiesisku.

Abstrahējoties no minētā piemēra, pirmajā gadījumā – noskaidrojot, kā tiesību norma ir

¹⁹⁵ EST 1985.gada 29.janvāra spriedums lietā C-234/83, 20.punkts. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 15.martā]. EST 2002.gada 24.septembra spriedums apvienotajās lietās C-74/00 P un C-75/00 P, 119.punkts. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 15.martā].

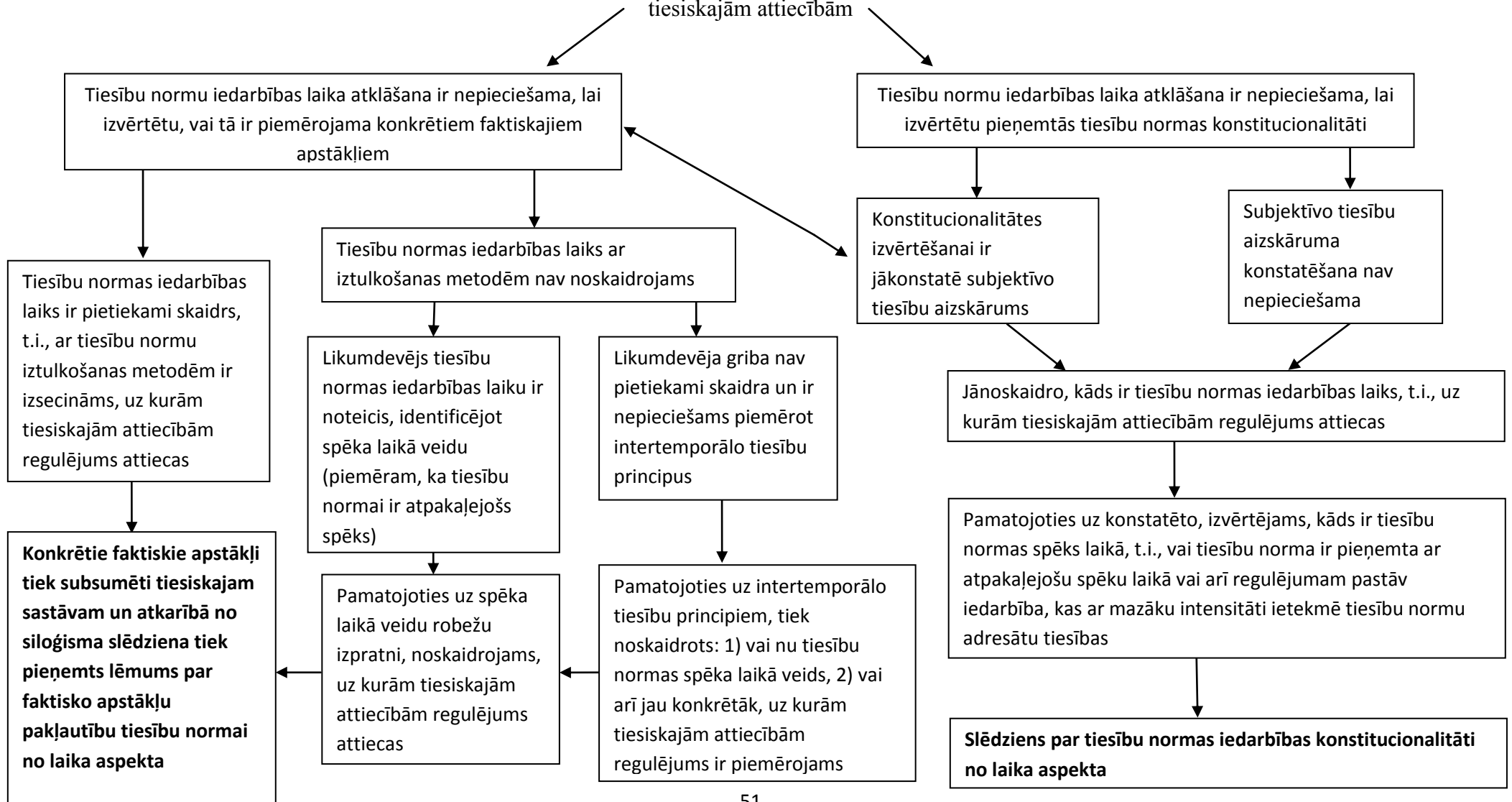
piemērojama no laika aspekta un kāda ir tās iedarbība laikā, pastāv trīs iespējamie varianti. Ja likumdevējs tiesību normas saturā vai pārejas noteikumos precīzi paredzējis tiesību normas iedarbības laiku, ir nepieciešams tikai konstatēt, vai faktiskie apstākļi ir subsumējami konkrētajam regulējumam. Savukārt no atlikušajiem variantiem tiesību piemērotājam vismaz teorētiski vienkāršākais ir otrais variants – tādā gadījumā, lai noskaidrotu tiesību normas iedarbību laikā, ir nepieciešamas tiesību teorijas zināšanas par atpakaļejoša vai tūlītēja spēka laikā noteikšanu. Sekojoši veicot subsumpciju ir iespējams arī noskaidrot, vai konkrētie faktiskie apstākļi, kuru dēļ tika izvērtēts tiesību normas iedarbības laiks, ir pakļauti tiesību normas saistošajam spēkam no laika aspekta. Savukārt trešais variants – kad tiesību normā nav ietverta norāde par tās spēku laikā – ir metodiski sarežģītāks. Ja no tiesību normas satura nav skaidra normas iedarbība laikā – kuras no jau izveidotajām tiesiskajām attiecībām likumdevējs bija iecerējis ar to regulēt, ir piemērojami intertemporālie tiesību principi. Lai gan precīzāka intertemporālo tiesību piemērošanas metodoloģija ir aplūkojama, padziļināti analizējot dažādas tiesību jomas un tiesību institūtus, būtiski ir izprast, ka intertemporālo tiesību piemērošana ir pēdējais solis un ir izmantojama tikai gadījumos, kad likumdevēja griba nav atklājama ar citām tiesību metodēm. Tomēr bieži vien pēc intertemporālo tiesību principu piemērošanas nav iespējams precīzi noteikt, vai faktiskie apstākļi ir pakļauti tiesību normai, kuras iedarbības laiks ir ticis izvērtēts. Tas ir saistīts ar apstākli, ka intertemporālie tiesību principi noteic tiesību normas iedarbības laiku abstrakti, bieži vien tikai konstatējot, ar kādu spēka laikā veidu tie ir pieņemti. Līdz ar to, līdzīgi kā otrajā variantā, arī pēc intertemporālo tiesību principu piemērošanas būtiski ir noskaidrot, kā tūlītējs vai turpmāk vērsts spēks noteic konkrētās tiesību normas piemērošanu un vai tas aptver konkrētos faktiskos apstākļus.

Savukārt gadījumā, kad tiesību normas iedarbības laika atklāšanas mērķis ir izvērtēt, vai tiesību norma ir tiesiska no laika aspekta, iedarbības laika atklāšanas metodoloģija atšķiras. Visupirms būtiski ir konstatēt, vai tiesību norma tiek izvērtēta abstraktās konstitucionālā kontroles ietvaros, vai arī balstoties uz pieteikumu tiesā, kura izvērtēšanas priekšnoteikums ir tiesību normu adresāta subjektīvo tiesību aizskārums. Pirmajā gadījumā ir iespējams nepastarpināti noskaidrot, kāds ir tiesību normas iedarbības laiks, neattiecinot tā saistošo spēku uz konkrētiem faktiskajiem apstākļiem, lai noskaidrotu eventuālā aizskāruma pastāvēšanu. Savukārt otrajā gadījumā – kad tiesību normas konstitucionālā kontrole visbiežāk tiek veikta pēc privātpersonas sūdzības, visupirms ir nepieciešams konstatēt, vai konstitucionālās sūdzības iesniedzējam pastāv tiesību aizskārums tiesību normas iedarbības laika dēļ. To ir iespējams identificēt, izmantojot iepriekš aplūkoto metodoloģiju par tiesību normu iedarbības laika noskaidrošanu tiesību normas piemērošanas procesā – gan iztulkojot tiesību normas saturu, gan arī piemērojot intertemporālo tiesību principus. Ja ir konstatējams, ka tiesību normas adresātam ir nodarīts kaitējums, tad sekojoši ir izvērtējama tiesību normas konstitucionalitāte.

Izvērtējot tiesību normas iedarbības laika konstitucionalitāti, abos gadījumos būtiskākais ir konstatēt, ar kādu spēku laikā grozījumi ir pieņemti. Proti, pat ja ir skaidrs, attiecībā uz kurām tiesiskajām attiecībām tiesību norma ir attiecināma no laika aspekta, saskaņā ar kontinentālās Eiropas tiesībās pastāvošo izpratni, lai izvērtētu tiesību normas iedarbības laika tiesiskumu, ir jākonstatē, kāds ir tā veids. Tādējādi gan personām, kuras vēršas konstitucionālajā tiesā, gan arī pašai konstitucionālajai tiesai būtiski ir noskaidrot, vai tiesību normām nav atpakaļejošs spēks, vai arī tās ir pieņemtas ar tūlītēju spēku laikā. Tomēr to, vai tiesību norma citastarpā nav pieņemta ar atpakaļejošu spēku laikā, var identificēt tikai pēc iedarbības laika atklāšanas. Tiesību normu iedarbības laika atklāšana ir veicama atkarībā no tiesību normas uzbūves un saturiskās skaidrības saskaņā ar metodoloģiju, kas ir izmantojama tiesību normu iztulkošanā. Būtiskākā atšķirība no tiesību normu iztulkošanas procesa ir saistīta ar apstākli, ka, lai noskaidrotu, ar kādu iedarbības pakāpi ir pieņemta izvērtējamā tiesību norma, nav nepieciešams analizēt saistošā spēka iedarbību uz konkrēto dzīves gadījumu, bet gan to noteikt abstrakti.

Metodoloģiju tiesību normu iedarbības laika noteikšanai un izvērtēšanai ir iespējams attēlot shematiski:

Likumdevējs pieņem tiesību normu, kuras iedarbības laiks pirmšķietami attiecas uz jau iepriekšējā tiesiskā regulējuma laikā izveidotām tiesiskajām attiecībām

2. Vispārējo tiesību principu piemērošana tiesību normu iedarbības laika ierobežošanā

Likumdevējam ir salīdzinoši plaša rīcības brīvība un pilnvaras, lai likumdošanas procesā izlemtu, kādu iedarbības laiku noteikt tiesību normām. Kā norādījusi Vācijas Konstitucionālā tiesa, „[l]ikumdevējam, ievērojot konstitūcijā noteikto, ir tiesības pieņemt grozījumus ikvienā tiesību jomā. Lai sasniegtu tiesiskā regulējuma mērķi, ir iespējams pieņemt arī tādus grozījumus, kuri būtiski ietekmē ar pagātni saistītas tiesiskās attiecības”¹⁹⁶. Līdz ar to likumdevējs pieņemtā tiesiskā regulējuma iedarbību citastarp var attiecināt arī uz tādām tiesiskajām attiecībām, kuras ir gan iepriekš uzsāktas un tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās laikā turpinās, gan arī jau pilnībā pabeigtas pirms tiesību normas spēkā stāšanās laika.

To uzskatāmi atspoguļo arī līdzšinējā Vācijas, ES un Latvijas tiesu prakse un tiesību doktrīna. Piemēram, likumdevējs var ietekmēt izveidotas tiesiskās attiecības, atceļot jau iepriekš tiesību normu adresātiem piešķirtās eksporta subsīdijas, nevis tikai ierobežojot eksporta subsīdiju maksāšanu pēc tiesiskā regulējuma grozījumu spēkā stāšanās.¹⁹⁷ Tāpat likumdevējs var samazināt piešķirtos sociālos pabalstus un pensijas, nevis paredzēt šādi iecerēto grozījumu iedarbību tikai uz nākotnē piešķiramiem pabalstiem¹⁹⁸, kā arī noteikt, ka jau noslēgtie apdrošināšanas vai aizdevuma līgumi turpmāk pēc grozījumu spēkā stāšanās ir pildāmi pēc citiem noteikumiem, nevis saskaņā ar līguma slēgšanas laikā paredzēto regulējumu.¹⁹⁹ Citiem vārdiem, nosakot tiesību normas iedarbību laikā, likumdevējs var samazināt vai atcelt „tiesiskos labumus”, kas tiesību normu adresātiem noteikti saskaņā ar iepriekš pastāvējušo regulējumu.

Tomēr tiesiskā valstī likumdevēja rīcības brīvības robežas, tai skaitā arī nosakot tiesību normas iedarbību laikā, nav absolūtas. Tās ir ierobežotas ar pienākumu ievērot pamattiesības, kā arī

¹⁹⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1985.gada 10.decembra nolēmums Nr.2 BvL 18/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 71.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1986, S.255–275 (S.272–273). Skatīt arī Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1977.gada 21.decembra nolēmumu Nr.1 BvR 820, 1033/76. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 47.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1978, S.86–102 (S.93).

¹⁹⁷ EST 1976.gada 7.jūlija spriedums lietā C-7/76. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.martā].

¹⁹⁸ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 2.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam un 3.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2009. 22.decembris, Nr.201 (4187). Satversmes tiesas 2010.gada 21.aprīļa spriedums lietā Nr.2009-86-01 „Par Prokuroru izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 8.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 23.aprīlis, Nr.65 (4257).

¹⁹⁹ Neuhaus K.J., Kloth A., Köther L. Neue Frist, alte Verträge – Wann ist ein Altvertrag mit mehrjähriger Laufzeit kündbar. Zeitschrift für Versicherungswesen, 2009, 180–183. Funk J., Pletsch, H.J. Wann ist ein Fünfjahres(alt)vertrag kündbar? 1. Mai 2009.

vispārējos tiesību principus.²⁰⁰ Piemēram, Satversmes tiesa *expressis verbis* ir norādījusi, ka „likumdevēja rīcībai jebkurā gadījumā ir jāatbilst Satversmes normām un vispārējiem tiesību principiem”²⁰¹. Savukārt citā spriedumā Satversmes tiesa norāda, ka „[v]isām valsts institūcijām izriet pienākums savā darbībā, it sevišķi izdodot tiesību aktus, ievērot likumību, varas dalīšanu un veikt savstarpēju uzraudzību, ievērojot publiskās varas pakļautību likumam, t.i., likuma virsvadību un citus tiesiskas valsts principus, arī samērīguma un tiesiskās paļāvības principus”²⁰².

Ievērojot minēto, promocijas darba turpinājumā visupirms ir analizēts, kādēļ likumdevējs tiesību normām noteic tādu iedarbību laikā, kas ietekmē jau iepriekš izveidotas tiesiskās attiecības. Savukārt pēc tam ir izvērtēti vispārējie tiesību principi un pamattiesības, kuras ievērojot likumdevējam ir šaurāka rīcības brīvība noteikt tiesību normu iedarbības laiku, t.i., tiesību normu iedarbības laiku nav iespējams attiecināt uz visām jau izveidotām tiesiskajām attiecībām.

2.1. Tiesību normu iedarbības attiecināšana uz izveidotām tiesiskajām attiecībām

Ikvienas demokrātiskas tiesību sistēmas pamatos neizbēgami iekodēts „mūžīgais konflikts” starp sabiedrības un tiesību normu adresātu interesēm. Kā tas tiek raksturots tiesību doktrīnā, tiesības atrodas sadursmē starp stabilitāti un elastīgumu, kā arī starp tradīciju un inovāciju.²⁰³ Ikvienam iedzīvotājam, it īpaši tiesību normu adresātiem, uz kuriem attiecas konkrētās subjektīvās tiesības, pastāv interese un arī cerības, ka netiks mainītas tiesību normas, kas nosaka tiem paredzētos tiesiskos labumus, un tādējādi netiks pasliktināts to tiesiskais stāvoklis.²⁰⁴ Vēl vairāk – sabiedrība pieprasa no likumdevēja paredzamību.²⁰⁵ Piemēram, tiesību subjektiem pastāv interese turpināt saņemt sociālos pabalstus, pieprasīt no otras līgumslēdzējpusēs līgumā noteiktās soda sankcijas tādā apmērā, kāds pastāvēja līgumu slēgšanas brīdī, vai arī turpināt veikt jau iepriekš īstenotu nodarbošanos – bez jaunu papildu priekšnoteikumu izpildes. Līdz ar to, raugoties no šī

²⁰⁰ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.396.

²⁰¹ Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam”, 13.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384).

²⁰² Satversmes tiesas 2000.gada 24.marta spriedums lietā Nr.04-07(99) „Par Ministru kabineta 1999.gada 30.novembra lēmuma „Par sabiedrības ar ierobežotu atbildību „WINDAU” Bauskas koģenerācijas stacijā ieguldīto ārvalstu investīciju aizsardzību” (protokols Nr.67, 38.paragrāfs) 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, Ministru kabineta iekārtas likuma 3.nodaļai, likuma „Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” 1.panta pirmajai daļai, Enerģētikas likuma 41.pantam, likuma „Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju” 8.panta pirmajai un ceturtajai daļai un likuma „Par akciju sabiedrībām” 49.pantam”, 3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2000. 29.marts, Nr.113/114 (2024/2025).

²⁰³ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.396.

²⁰⁴ Schlockermann M. Rechtssicherheit als Vertrauensschutz un der Rechtsprechung des EuGH. Inaugural – Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde einer Hohen Juristischen Fakultät der Ludwig-Maximilians-Universität zu München, 1984, S.7. Rensmann T. Reformdruck und Vertrauensschutz. Juristenzeitung, Nr.4, 1999, S.168–175.

²⁰⁵ Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. Москва: Зеркало, 2002, с.96–97.

aspekta, likumdevējam būtu pienākums respektēt un rūpēties par stabilitāti un tradīciju, t.i., pastāvošā tiesiskā regulējuma saglabāšanu, nodrošinot tiesību normu adresātu interešu uz tiesiskajā regulējumā noteiktajām tiesībām aizsardzību.²⁰⁶ Tādējādi tiek ievērota tiesību būtība, kas paredz tiesību normu adresātu tiesības zināt savu darbību tiesiskos rezultātus, lai rīkotos tiesiskās kārtības ietvaros.²⁰⁷

Tajā pašā laikā likumdevējam kā sabiedrības kopējo interešu pārstāvim un īstenotājam ir jāspēj reaģēt un nodrošināt sabiedrības interesēm visatbilstošākais regulējums²⁰⁸, t.i., jābūt inovatīvam un elastīgam. Citiem vārdiem, likumdevējam ir jāievēro ekonomiskās, sociālās, izglītības, kā arī citas straujas izmaiņas sabiedrībā²⁰⁹ un jāpakļauj tiesiskais regulējums dinamiskai attīstībai.²¹⁰ Tomēr dinamiska attīstība ir iespējama, tikai veicot tūlītējas izmaiņas tiesiskajā regulējumā, nereti ierobežojot jau pastāvošās tiesības vai tiesiskās intereses un nosakot, ka tiesību normām ir jābūt piemērojamām nekavējoties pēc to stāšanās spēkā. Tiesību doktrīnā pat tiek atzīts, ka tikai tādā veidā – pieņemot tiesisko regulējumu ar tūlītēju iedarbību un tādējādi cēloņsakarīgi radot pamatu pagātnē izveidoto tiesisko attiecību ietekmēšanai – ir iespējams efektīvi aizsargāt sabiedrības intereses.²¹¹ Turklāt noteiktos gadījumos, lai atbilstoši nodrošinātu sabiedrības intereses, likumdevējam ir ne tikai tiesības, bet pat pienākums iejaukties jau pastāvošās tiesībās, nepieciešamības gadījumā pieņemot tiesību normas ar tūlītēju un reizēm arī ar atpakaļejošu spēku laikā.²¹² Šāda izpratne izriet arī no tiesu prakses, kurā ir uzsvērts, ka sabiedrības interešu aizsardzībai noteiktos gadījumos likumdevējam ir pienākums ierobežot iepriekš noteiktās tiesības vai citus tiesiskos labumus.²¹³

Kā viens no būtiskākajiem argumentiem, pamatojot likumdevēja tiesības iejaukties un

²⁰⁶ Rensmann T. Reformdruck und Vertrauensschutz. Juristenzeitung, Nr.4, 1999, S.168–175.

²⁰⁷ Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. Москва: Зеркало, 2002, с.98.

²⁰⁸ Schlockermann M. Rechtssicherheit als Vertrauensschutz un der Rechtsprechung des EuGH. Inaugural – Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde einer Hohen Juristischen Fakultät der Ludwig-Maximilians-Universität zu München, 1984, S.8.

²⁰⁹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1987.gada 30.septembra nolēmums Nr.2 BvR 993/82. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 76.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1988, S.256–362 (S.347–348).

²¹⁰ Brüning C. Die Rückwirkung von Legislativakten. Neue Juristische Wochenschrift, 1998, S.1525–1528.

²¹¹ Götz V. Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.421–453.

²¹² Bauer H. Neue Tendenzen in der bundesverfassungsgerichtlichen Rechtsprechung zum Rückwirkungsverbot. Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht, 3.Jahrgang, 1984, S.220–223.

²¹³ Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta spriedums lietā Nr. 2003-16-05 „Par reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministra 2003. gada 27. maijā pieņemtā rīkojuma Nr. 2-02/57 „Par Jūrmalas pilsētas domes 24.10.2001. saistošo noteikumu Nr. 17 „Par detaļo plānojumu Jūrmalā, teritorijai starp Bulduru prospektu, Rotas ielu, 23. un 25.līnijām” darbības apturēšanu”, 2003. gada 2. jūnijā pieņemto rīkojumu Nr. 2-02/60 „Par Jūrmalas pilsētas domes 09.10.2002. saistošo noteikumu Nr. 10 „Par detaļā plānojuma apstiprināšanu Jūrmalā, sabiedriskajam centram Vaivaros” darbības apturēšanu” un Nr. 2-02/62 „Par Jūrmalas pilsētas domes 07.11.2001. saistošo noteikumu Nr. 18 „Par detaļā plānojuma apstiprināšanu Jūrmalā, zemesgabalam Bulduri 1001” darbības apturēšanu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam”, secinājumu daļas 2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2004. 10.marts, Nr.38 (2986).

regulēt izveidotas tiesiskās attiecības, tiek minēts apstākļi, ka tiesību normu adresātu stāvoklis pret kopējo sabiedrības attīstību nav sastindzis un nemainīgs. Saistībā ar minēto Vācijas tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka, neļaujot likumdevējam pieņemt jaunas tiesību normas, kas ietekmē izveidotas un pabeigtas tiesiskās attiecības, tiesiskais regulējums var sastingt (vācu val. – *Versteinerung der Rechtsordnung*).²¹⁴ Līdzīgu argumentu, pamatojot tiesiskā regulējuma izmaiņu neizbēgamību, ir norādījusi arī Satversmes tiesa.²¹⁵ Līdz ar to, pilnībā atsakoties no izveidotu tiesisko attiecību regulēšanas, valsts nevar kļūt par tiesisku valsti, drīzāk par sastingušu privilēģiju valsti.²¹⁶ Tādēļ, lai šādā situācijā likumdevējs spētu īstenot savu pienākumu izvērtēt laika gaitā izmainījušos apstākļus²¹⁷, tam sabiedrības interesēs atsevišķās situācijās ir jāpasliktina noteiktu personu stāvoklis.

Uzsverams, ka gadījumos, kad tiek pieņemtas tiesību normas ar iedarbības laiku, kas aptver izveidotas un pabeigtas tiesiskās attiecības, tiesību subjektu tiesiskā stāvokļa pasliktināšana nedrīkst būt tiesiskā regulējuma pašmērķis, bet gan sabiedrības kopējā labuma veicināšanas un sargāšanas pamats. Ņemot vērā, ka tiesību autoritāte izriet no to stabilitātes²¹⁸, ikvienam normatīvajam aktam, kas var ietekmēt tiesību normu adresātu pašāvilību, ir jābūt pārdomātam un savā ziņā neizbēgamam, t.i., likumdevējam nav citu iespēju aizsargāt sabiedrības intereses. Piemēram, tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka 20.gs. un 21.gs. mijā Eiropā par būtiskākajiem iemesliem straujai tiesiskā regulējuma maiņai, kura tādējādi varētu ietekmēt tiesību normu adresātus ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā, ir uzskatāma demogrāfiskā stāvokļa pasliktināšanās, bezdarba pieaugums, kā arī globalizācijas dēļ palielinājusies konkurence.²¹⁹ Līdz ar to, tikai veicot dinamiskas reformas un nereti arī attiecinot tiesību normu iedarbībā laikā uz izveidotām tiesiskajām attiecībām, tiesiska valsts spēj izpildīt tās turpmākajai pastāvēšanai nepieciešamos priekšnoteikumus. Turklāt, konstatējot pašreizējā tiesiskā regulējuma nespēju aizsargāt sabiedrības vairākuma intereses, valstij ir pienākums ne tikai rūpēties par līdzšinējo tiesību normu adresātu tiesību saglabāšanu, bet arī pilnveidot un attīstīt pastāvošo regulējumu labklājības turpmākai nodrošināšanai. Tādējādi valsts spēja iesaistīties pastāvošajā tiesiskajā sistēmā, efektīvi reaģējot un

²¹⁴ Wernsmann R. Grundfälle zur verfassungsrechtlichen Zulässigkeit rückwirkender Gesetze. Juristische Schulung, 1999, Heft 12, S.1177–1780.

²¹⁵ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01 „Par likuma "Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam" 2.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam un 3.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam”, 3.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009. 22.decembris, Nr.201 (4187).

²¹⁶ Muckel S. Kriterien des verfassungsrechtlichen Vertrauensschutzes bei Gesetzesänderungen. Berlin: Duncker & Humblot, 1989, S.22.

²¹⁷ Kimminich O. Die Rückwirkung von Gesetzen. Zu dem Urteil des Bundesverfassungsgerichts vom 19.12.1961. Juristenzeitung, 1962, S.518–524.

²¹⁸ Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. Москва: Зеркало, 2002, с.96.

²¹⁹ Rensmann T. Reformdruck und Vertrauensschutz. Juristenzeitung, Nr.4, 1999, S.168–175. Papier H.J. Verfassungsrechtliche Probleme von Übergangsrecht. Die Sozialgerichtsbarkeit, 1994 März, Heft Nr.3, S.105–111.

pielāgojot tiesisko regulējumu valsts attīstības prasībām, ir viens no modernas, attīstītas labklājības valsts priekšnoteikumiem.

Neskatoties uz tiesību doktrīnā salīdzinoši idealizēto pieeju tiesiskā regulējuma izmaiņām kā neizbēgamām sekām ārpus likumdevēja ietekmes robežām, atzīmējams, ka praksē ir sastopamas dažādas atšķirīgas situācijas, kad likumdevējam ir jāietekmē jau izveidotas tiesiskās attiecības. Kā jau tika norādīts, likumdevēja iejaukšanās iepriekš noteiktajā tiesiskajā regulējumā ir pamatojama ar argumentiem par būtisku ekonomisko, sociālo vai cita veida apstākļu maiņu, kā dēļ tiesiskais regulējums ir jāpielāgo sabiedrībā notikušajām izmaiņām. Pretējā gadījumā, nemainot regulējumu, bet tikai rūpējoties par tiesību normu adresātu iespējamo vilšanos tiesiskā regulējuma maiņā, gan ekonomiskā situācija, gan arī valsts kopumā tiktu pakļauta ievērojamam riskam. Situācijā, kad valsts vairs nespēj pildīt pamatfunkcijas iepriekšējā kvalitātē, ir nepieciešams gan samazināt jau uzņemtas saistītas pret iedzīvotājiem, gan arī noteikt vēl papildu saistības, tai skaitā paaugstinot nodokļu maksājumus. Līdz ar to tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka likumdevēja iejaukšanās tiesību normu adresātiem noteiktajās tiesībās daudz spēcīgāk ir izteikta tieši ekonomiskās lejupejas un stagnācijas laikā, kad sabiedrības interesēs ir nepieciešams iejaukties pastāvošajās tiesiskajās attiecībās, lai nodrošinātu sociālo taisnīgumu.²²⁰

Arī Satversmes tiesa, izvērtējot iepriekš izveidotu tiesisko attiecību – noslēgto depozītu līgumu procentu aplikšanu ar ienākuma nodokli, piemērojot normai tūlītēju spēku, norāda: „Pasākumi valsts budžeta ieņēmumu nodrošināšanai bija neizbēgami. [...] Ja valsts situāciju būtu risinājusi, nevis palielinot valsts budžeta ieņēmumus, bet izvēloties citus risinājumus, kuru rezultātā, piemēram, strauji palielinātos inflācija, sekas Pieteikumu iesniedzējiem un citām personām, kas noguldījušas naudu kredītiestādēs, būtu ievērojami nelabvēlīgākas, jo inflācijas rezultātā samazinātos gan procentu, gan arī pašu noguldījumu vērtība.”²²¹

Tāpat kādā citā Satversmes tiesas nolēmumā, kurā tika izvērtēts vecāku pabalsta ievērojamas samazināšanas tiesiskums, Satversmes tiesa ir norādījusi: „Latvija 2009.gada otrajā ceturksnī piedzīvoja straujāko ekonomiskās aktivitātes samazinājumu Eiropas Savienībā. [...] Šajā laikā valsts konsolidētā budžeta finansiālais deficīts sasniedza 449,9 miljonus latu jeb aptuveni 3,5 procentus no iekšzemes kopprodukta un tika prognozēts, ka līdz 2009.gada beigām tas var sasniegt 1,3 miljardus latu jeb aptuveni 9,5 procentus no iekšzemes kopprodukta. Tā rezultātā būtu

²²⁰ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.400.

²²¹ Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra spriedums lietā Nr.2010-25-01 „Par 2009.gada 1.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” 6.panta (daļā par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 3.punkta izslēgšanu) un likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8.panta trešās daļas 13.punkta un 16.¹ panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 10.5.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 8.decembris, Nr.194 (4386).

apdraudēta gan valsts funkciju īstenošana, gan arī ekonomiskās aktivitātes atjaunošanās iespējas pārredzamā nākotnē. [...] Valsts budžetā tika paredzēta izdevumu samazināšana visām nozarēm. Ierobežoto finanšu līdzekļu dēļ tika samazināts vecāku pabalsta maksājuma apmērs, lai sabalansētu valsts budžetā pieejamos līdzekļus atbilstoši sabiedrības vajadzībām un interesēm”²²².

Minētās Satversmes tiesas atziņas precīzi un uzskatāmi apliecina, ka ekonomiskās situācijas izmaiņu gadījumā sabiedrības kopēju interešu aizsardzības dēļ likumdevējam ir ne tikai tiesības, bet pat pienākums ietekmēt pastāvošās tiesību normu adresātu tiesības un iejaukties pagātnē. Turklāt šādās situācijās likumdevēja rīcības brīvības robežas, nosakot salīdzinoši plašu tiesību normas iedarbības laiku, ir uzskatāma par ilgtspējīgas sabiedrības nodrošināšanas pamatu. Vienlaikus gan jāatzīmē, ka šādas – sabiedrības intereses būtiski apdraudošas situācijas – nav sastopamas bieži un tiesiskā regulējuma grozījumi šādās situācijās drīzāk būtu uzskatāmi par izņēmumu, nevis par ierastu praksi. Turklāt arī šādās situācijās likumdevēja vēlmes un iespējas rīkoties nav absolūtas un pakļautas neierobežotai rīcības brīvībai.

Daudz biežāk likumdevējam nākas saskarties ar situācijām, kad tam ir jānodrošina sabiedrības interešu aizsardzība salīdzinoši maznozīmīgāku sociālās vai ekonomiskās situācijas izmaiņu gadījumā, arī tādējādi ietekmējot tiesību normu adresātu „tiesiskos labumus”. Piemēram, lai uzlabotu noteiktā jomā sniegto pakalpojumu kvalitāti, likumdevējs var nolemt paaugstināt prasības jau uzstādītām un par drošām atzītām iekārtām. Tāpat paaugstinātas emigrācijas vai nepietiekami kvalificētu darbinieku dēļ likumdevējs valsts finansējumu saņēmušajiem studentiem varētu noteikt pienākumu strādāt valsts dienestā. Tomēr arī ikvienā no šādām situācijām likumdevējs nokļūst smagas izvēles priekšā – jo plašāk tas ietekmēs jau piešķirtos labumus, jo lielāka iespēja, ka iecerētie tiesiskā regulējuma grozījumi ātrāk un efektīvāk sasniegs mērķi. Tajā pašā laikā – jo ilgāk paliks spēkā esošais regulējums, kurš neatbilst sabiedrības kopējām interesēm, taču tajā pašā laikā saglabā piešķirtos tiesiskos labumus, jo grūtāk būs pieņemt regulējumu, kas ilgtermiņā nodrošinātu sabiedrības interešu aizsardzību.

Rezumējot, atzīmējams, ka sabiedrības un tiesību normu adresātu savstarpējo interešu sadursmes ir neizbēgamas. Ne tikai nozīmīgu ekonomisko vai sociālo apstākļu izmaiņas, bet arī likumdevēja politiskās nostājas maiņa, kā arī jebkāda veida iepriekš aiz neuzmanības vai nezināšanas neparedzētu vai arī objektīvi nezināmu faktisko apstākļu iestāšanās var būt par pamatu tiesiskā regulējuma iedarbībai arī attiecībā uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām. Tomēr, tā kā nav iespējams noteikt vispārīgas kategorijas, kurās iegūtas cerības un tiesiski nodibināts

²²² Satversmes tiesas 2010.gada 15.marta spriedums lietā Nr.2009-44-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 5.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 110.pantam”, 16., 20.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17.marts, Nr.43 (4235).

tiesiskais stāvoklis nebūtu izmaināms, tādējādi garantējot noteikta tiesiskā stāvokļa saglabāšanu²²³, tiesiskā regulējuma izmaiņu pieļaujamības noteikšanai ir nepieciešama skaidra un juridiski korekta metodoloģija.

2.2. Tiesību normu iedarbības laika ierobežošana

2.2.1. Metodoloģija vispārējo tiesību principu piemērošanai

Pēkšņas un neparedzamas tiesiskā stāvokļa izmaiņas var krasi samazināt vai paralizēt sabiedrības darbību²²⁴, kā arī vara, kas pastāvīgi maina savus pašas likumus, agri vai vēlu saskaras ar masveida neticību tiesiskajam regulējumam.²²⁵ Lai novērstu minēto situāciju veidošanos un izvērtētu, vai likumdevēja rīcība tiesību normu iedarbības laika noteikšanā ir tiesiska, kontinentālās Eiropas tiesu praksē un tiesību doktrīnā tiesību normu adresāti tiek aizsargāti, piemērojot divus vispārējos tiesību principus: tiesiskās drošības principu un tiesiskās paļāvības principu. Lai izprastu šo principu piemērošanu, izvērtējot normatīvo aktu iedarbības laika tiesiskumu, promocijas darbā turpinājumā visupirms ir aplūkots, kāda metodoloģija jeb modeļi tiesiskās drošības un paļāvības principa piemērošanā tiek izmantoti tiesu praksē. Doktrināli ir konstatējami trīs savstarpēji atšķirīgi modeļi jeb metodes, kā tiesiskās drošības un tiesiskās paļāvības princips tiek izmantots, lai noteiktu likumdevēja rīcības brīvību tiesību normu iedarbības laika izveidošanā.

Pirmā modeļa ietvaros tiesību normu iedarbības laika ierobežošana notiek, balstoties uz abiem diviem principiem – tiesiskās drošības un tiesiskās paļāvības principu. Šādu praksi nelielā daļā no pieņemtajiem spriedumiem ir izmantojusi Vācijas Konstitucionālā tiesa. Piemēram, kādā spriedumā tiesa ir norādījusi, ka tiesisko seku atpakaļvērsta iedarbība jeb atpakaļejošs spēks laikā vispārīgi izraisa jautājumu par paļāvības aizsardzību pret iepriekš pastāvējušā tiesiskā regulējuma saglabāšanu.²²⁶ Tomēr, to precizējot, tiesa norāda, ka šāda tiesisko seku atpakaļvērsta iedarbība, tiesas ieskatā, ir izvērtējama attiecībā pret tiesiskās paļāvības un tiesiskās drošības principu.²²⁷ Tāpat līdzīgu metodiku, pamatojot iepriekš izveidotu tiesisko attiecību noregulēšanu, Vācijas Konstitucionālā tiesa ir izmantojusi kādā citā pavisam nesen izskatītā tiesību strīdā.²²⁸

Konstatējams, ka pēdējā laikā arī EST ir mainījusi iepriekš veidoto praksi un kā pamatu

²²³ Riva E. Wohlerworbene Rechte – Eigentum – Vertrauen. Dogmatische Grundlagen und Anwendung auf die Restwassersanierung nach Art.80 des eidgenössischen Gewässerschutzgesetzes. Bern, Stämpfli Verlag AG Bern, 2007, S.79.

²²⁴ Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. Москва: Зеркало, 2002, с.98.

²²⁵ Ibid., с.97.

²²⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.242).

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2013.gada 5.marta nolēmums Nr.1 BvR 2457/08. Pieejams http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rs20130305_1bvr245708.html [aplūkots 2014.gada 15.janvārī].

tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanai izmanto abus analizējamās tiesību principus. Piemēram, EST, analizējot ar atpakaļejošu spēku pieņemtu nodokļu tiesību normu tiesiskumu, ir norādījusi: „Tiesiskās paļāvības un tiesiskās drošības aizsardzības principi neiestājas pret to, ka dalībvalsts izņēmuma kārtā (..) piešķir šim likumam atpakaļejošu spēku (..)”.²²⁹ Turklāt, tā kā attiecīgo izpratni EST ir norādījusi salīdzinoši jaunākos tiesu spriedumos, iespējams, ka arī ES tiesībās varētu notikt tiesību piemērošanas prakses maiņa un jaunas tiesību metodes ieviešana.

Interesanti atzīmēt, ka arī Satversmes tiesa ir konstatējusi, ka abi principi varētu tikt uzskatīti par vienu kopīgu principu – tiesiskās drošības un paļāvības principu.²³⁰ Tomēr tiesa minēto metodoloģiju nav izvērsusi un savā praksē principus vienmēr ir aplūkojusi nošķirti. Tā vietā Satversmes tiesa tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanai balstās uz tiesiskās paļāvības principu.²³¹ Tas ir uzskatāms par otrā modeļa juridiskās argumentācijas pamatu.

Otrais modelis ir balstīts tikai uz tiesiskās paļāvības principa aizsardzību. Neskatoties uz apstākli, ka arī Vācijas Konstitucionālā tiesa periodiski atsaucas gan uz tiesiskās drošības, gan arī tiesiskās paļāvības principu, tomēr valdošā doktrīna paredz, ka gadījumā, ja ir nepieciešams izvērtēt tiesību normas iedarbības laika attiecināšanu uz uzsāktām tiesiskajām attiecībām, faktiski piemēro tikai tiesiskās paļāvības principu.²³² Šāda Vācijas Konstitucionālās tiesas prakse ir saistīta ar apstākli, ka „[n]o iedzīvotāju skatupunkta, tiesiskā drošība pirmām kārtām nozīmē tiesisko paļāvību”²³³. Balstoties uz šo secinājumu, Vācijas Konstitucionālā tiesa ir saistījusi tiesiskās paļāvības principu ar tiesiskās drošības principu, iekļaujot tos kopējā atvasināšanas ķēdē „tiesiskas

²²⁹ EST 2005.gada 26.aprīļa spriedums lietā C-376/02, 32.punkts. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].

²³⁰ Satversmes tiesas 2010.gada 19.jūnija spriedums lietā Nr.2010-02-01 „Par likuma „Par nodokļiem un nodevām” 16.panta 10.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 4.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 28.jūnijs, Nr.100 (4292).

²³¹ Satversmes tiesas 2009. gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01 „Par 2009.gada 12.marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2.panta vārdu „valsts pensijas 2009.gadā pārskatītas netiek” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”, 23.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009. 27.novembris, Nr.187 (4173). Satversmes tiesas 2010.gada 19.jūnija spriedums lietā Nr.2010-02-01 „Par likuma „Par nodokļiem un nodevām” 16.panta 10.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 4.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 28.jūnijs, Nr.100 (4292). Skatīt arī Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedumu lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam”, 21.1.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384).

²³² Maurer H. Staatsrecht. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999, S.588–591. Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.413–416. Skatīt arī Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1974.gada 15.janvāra nolēmumu Nr. 1 BvL 5, 6, 9/70. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 36.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1974, S.281–298 (S.293). Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2006.gada 13.jūnija nolēmums Nr.1 BvL 9, 11, 12/00, 5/01, 10/04. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 116.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, S.96–135 (S.130).

²³³ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1961.gada 19.decembra nolēmums Nr.2 BvL 6/59. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 13.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1963, S.261–274 (S.271).

valsts princips – tiesiskā drošība (noteiktība) – tiesiskā paļāvība”.²³⁴ Tādējādi tiesiskās paļāvības princips tiek uzskatīts par tiesiskās drošības principa subjektīvo izpausmi pret tiesību normu adresātiem.²³⁵ Citiem vārdiem, tiesiskās paļāvības princips tiek atvasināts no tiesiskās drošības principa un izmantots kā viens no tiesiskās drošības principa aspektiem, lai noskaidrotu, vai likumdevējs ir atbilstoši ievērojis tam noteikto rīcības brīvību tiesiskā regulējuma iedarbības laika noteikšanā.

Arī Satversmes tiesa, situācijās, kad pastāv strīdi par tiesību normu saistošā spēka attiecināšanu uz jau izveidotām tiesiskajām attiecībām, par metodoloģisko pamatu tiesiskuma izvērtēšanā galvenokārt izmanto tiesiskās paļāvības principu. Kā norādījusi Satversmes tiesa, „atbilstoši tiesiskās paļāvības principam valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem un jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrētu tiesību normu”²³⁶. Savukārt tiesiskās paļāvības „principa galvenais uzdevums ir aizsargāt personas tiesības gadījumos, kad normatīvā regulējuma grozījumu rezultātā notiek vai ir iespējama privātpersonu tiesiskā stāvokļa pasliktināšanās”²³⁷. Tāpat kādā citā spriedumā tiesa ir norādījusi, ka tieši „tiesiskās paļāvības princips prasa, lai valsts, mainot normatīvo regulējumu, ievērotu saprātīgu līdzsvaru starp personas paļāvību un tām interesēm, kuru nodrošināšanas labad regulējums tiek mainīts”²³⁸, tādējādi pozicionējot tiesību normu iedarbības laika noteikšanas ciešo saikni ar tiesiskās paļāvības principu. Norādītā metodoloģija, kad Satversmes tiesa likumdevēja tiesības ietekmēt izveidotas tiesiskās attiecības vērtē caur tiesiskās paļāvības principa prizmu, ir uzskatāma par valdošo Latvijas tiesiskajā sistēmā.

Tajā pašā laikā atzīstams, ka ES tiesībās tiesiskās paļāvības princips tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanā tiek izmantots salīdzinoši haotiski. Kaut arī tiesu praksē ir iespējams konstatēt, ka EST atkāpjas no ierastās prakses tiesiskās drošības principa piemērošanā un norāda, ka papildu nodokļa noteikšana jau ievadītām tiesiskajām attiecībām ir pretēja tiesiskās

²³⁴ Skatīt, piemēram: Gröpl C. Die Rückwirkung von Steuergesetzen. Schriftfassung des wissenschaftlichen Vortrags an der Korea University, College of Law, Seoul, am Freitag, dem 22. September 2006.

Pieejams: <http://www.uni-saarland.de/en/lehrstuhl/groepl/groepl/vortraege.html> [aplūkots 2014.gada 25.aprīlī].

²³⁵ Papier H.J. Verfassungsrechtliche Probleme von Übergangsrecht. Die Sozialgerichtsbarkeit, 1994 März, Heft Nr.3, S.105–111.

²³⁶ Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedums lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 10.1.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).

²³⁷ Turpat, 10.2.punkts.

²³⁸ Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam”, 19.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384).

paļāvības principam²³⁹ un tas ir uzskatāms par augstāko noteikumu tiesību adresātu aizsardzībai²⁴⁰, pamatā tiesiskās paļāvības princips tiek izmantots citās tiesību situācijās. Proti, ES tiesībās tiesiskās paļāvības princips tiek piemērots, lai izvērtētu tiesiskā regulējuma attaisnojumu pirmšķietami nepieļaujamas iejaukšanās gadījumā.²⁴¹

Tādējādi, ja EST konstatē, ka tiesiskais regulējums ir pieņemts ar atpakaļejošu spēku laikā, tad tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības neesamība var kalpot kā likumdevēja iejaukšanās attaisnojums. Līdz ar to, pat ja ir būtiski ietekmēti ar pagātni saistīti apstākļi, tiesiskās paļāvības princips ir izmantojams kā arguments tiesiskās drošības principa izsvēršanā, lai šāda iejaukšanās pagātnes dimensijā būtu atzīstama par atbilstošu tiesiskās drošības principam.²⁴² Papildus minētajam arī atzīmējams, ka vēl 20.gs. 80.gadu pirmajā pusē ES tiesībās tiesiskās paļāvības princips tika izmantots, lai regulētu lauksaimniecības jautājumus, turklāt tika uzskatīts par horizontālu – saturiski vienlīdz nozīmīgu – principu atpakaļejoša spēka aizliegumam un iegūto tiesību aizsardzībai.²⁴³

Visbeidzot, trešā modeļa ietvaros tiesību normu iedarbības laika tiesiskums tiek izvērtēts, pamatojoties tikai uz tiesiskās drošības principu. Tiesiskās drošības princips tvēruma ziņā ir plašāks par tiesiskās paļāvības principu, tādēļ nereti tiek uzskatīts arī par tiesiskās paļāvības principa pastāvēšanas, t.i., atvasināšanas, pamatu.²⁴⁴ Tomēr visbiežāk šādi gadījumi, kad izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšana, balstoties tikai uz tiesiskās drošības principu, ir konstatējami ES tiesību analīzē. Tiesiskās drošības princips ir viens no ES tiesību principiem, nodrošinot stabilu un uzticamu tiesību sistēmu.²⁴⁵ Vēl vairāk – tiesiskās drošības princips nevar tikt aplūkots atsevišķi no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības.²⁴⁶ Tiesiskās drošības princips kā doktrināls pamats tiesiskā regulējuma iedarbības ierobežošanai uz izveidotām tiesiskajām attiecībām ES tiesībās tiek konsekventi piemērots jau kopš 20.gs. 60.gadiem.²⁴⁷ Kā to vienā no vēlākajiem spriedumiem par

²³⁹ EST 1988.gada 28.aprīļa spriedums lietā Nr.86/120, 27.punkts. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 20.maijā].

²⁴⁰ Heikkilä S. Prohibition of the Retroactive Application of Legislative Measures in the European Community Law. The Finnish Yearbook of International Law, Band 9. Kluwer law International, 1998. pp.483–505.

²⁴¹ EST 1979.gada 25.janvāra spriedums lietā C-98/78, 20.punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā]. EST 1990.gada 13.novembra spriedums lietā C-331/88, 45.punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].

²⁴² Steiner J., Woods L. Textbook on EC Law. Eighth Edition. New York: Oxford University Press, 2003, S.168–169.

²⁴³ Gilsdorf P. Vertrauensschutz, Bestandsschutz und Rückwirkungsbegrenzung im Gemeinschaftsrecht. Recht der Internationalen Wirtschaft. Außenwirtschaftsdienst des Betriebs-Beraters. 1983, Nr.1, S.22–29.

²⁴⁴ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.413–414.

²⁴⁵ Heikkilä S. Prohibition of the Retroactive Application of Legislative Measures in the European Community Law. The Finnish Yearbook of International Law, Band 9. Kluwer law International, 1998, pp.483–505.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Chalmers D., Hadjiemmanuil C., Monti G., Tomkins A. European Union Law. Cambridge University Press, 2006, p.454.

tiesību normu iedarbības laika ierobežošanu precīzi ir norādījusi EST, tiesiskās drošības princips nepieļauj pieņemt tiesību normas, kurām ir iedarbība uz tiesiskajām attiecībām pirms tiesību normu publicēšanas laika.²⁴⁸ Šādu praksi EST ir turpinājusi attīstīt arī citos vēlāk pieņemtajos nolēmumos.²⁴⁹

Lai gan norādītās EST prakses īstenošanai – tiesiskās drošības principa piemērošanai – ne tiesību doktrīnā, ne arī tiesu nolēmumos nav sniegts skaidrs pamatojums, uzskatāms, ka tas saistāms ar vēsturiskiem apstākļiem, modificējot no dažādām tiesību sistēmām pārņemtas tiesību atziņas. Piemēram, EST, no vienas puses, ir pārņēmusi Vācijas tiesību praksi attiecībā uz tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanu – izmantojot Vācijas tiesiskajā sistēmā attīstīto izpratni par īsta un neīsta atpakaļejoša spēka nošķiršanu.²⁵⁰ Tajā pašā laikā daļā no strīdiem tiek piemērota galvenokārt Francijas tiesiskajā sistēmā attīstītā doktrīna par iegūtajām tiesībām²⁵¹, kas kopējo ES tiesībās pastāvošo izpratni padara ļoti specifisku. Tādējādi var izteikt pieņēmumu, ka līdzīgā veidā, ietekmējoties no dažādās tiesiskajās sistēmās pastāvošajām atziņām, tai skaitā daļēji pārņemot arī tiesiskās paļāvības principa izpratni, EST arī attiecībā uz tiesību normu iedarbības laika metodoloģisko pamatu ir attīstījusi savu individuālu izpratni.

Galvenā atšķirība no tiesību normu adresātu aizsardzības, balstoties uz tiesiskās paļāvības principu, ir saistīta ar to, ka ES tiesībās no tiesiskās drošības principa ir tieši atvasināta atpakaļejoša spēka aizlieguma princips (angļu val. – *the principle of non-retroactivity*) izpratne.²⁵² Tādējādi EST nebija nepieciešams kā atsevišķu juridisko pamatu likumdevēja rīcības brīvības ierobežošanai aplūkot tiesiskās paļāvības principu. Vienlaikus gan atzīstams, ka ES tiesībās izmantotā termina „atpakaļejoša spēka aizlieguma princips” izmantošana var izraisīt nepareizu priekšstatu par tā saturu. Proti, tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka ES atzīst ne-atpakaļejoša spēka principu jeb atpakaļejoša spēka aizlieguma principu²⁵³, radot iespaidu, ka ar jēdzienu „princips” tiek saprasta nevis tiesiskās drošības principa iespējamā aizskāruma izvērtēšanas metode, bet gan vispārējais

²⁴⁸ EST 1979.gada 25.janvāra spriedums lietā C-98/78, 20.punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā]. Identiska tēze ir ietverta EST 1979.gada 25.janvāra spriedumā lietā C-99/78, 8.punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].

²⁴⁹ EST 1983.gada 14.jūlija spriedums lietā C-224/82, 12.punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.maijā]. Skatīt arī EST 2001.gada 18.novembra spriedumu lietā C-228/99, 38.punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.maijā].

²⁵⁰ Skatīt, piemēram, EST ģenerālvokāta Dž.P.Vornera (J.-P. Warner) 1976.gada 22.jūnija viedokli lietā C-7/76. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.martā].

²⁵¹ Minētais secinājums netieši izriet no EST prakses. Skatīt, piemēram, EST 1977.gada 27.septembra spriedumu lietā C-27/77, kurā Francijas tiesa uzdod tiesai jautājumu par iegūto tiesību aizsardzību ES tiesībās. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].

²⁵² Lamoureux F. The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice. *Common Market Law Review*, Volume 20, No.2, August 1983, pp.269–297. Raitio J. The Principle of Legal Certainty in EC Law. Kluwer Academic Publishers, 2003, p.187.

²⁵³ Lamoureux F. The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice. *Common Market Law Review*, Volume 20, No.2, August 1983, pp.269–297.

tiesību princips.²⁵⁴ Tomēr tam nevar piekrist, jo arī ES tiesībās metodoloģiskais pamats tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanai ir tiesiskās drošības princips. Savukārt ar atpakaļejoša spēka laikā identificēšanu tiesību piemērotājam ir iespējams uzskatāmāk pierādīt tiesiskās drošības principa aizskārumu. Plašāk minētā doktrinālā neskaidrība ir analizēta promocijas darba 4.nodaļā.

Interesanti atzīmēt, ka EST veidoto pieeju tiesību normu adresātu aizsardzībai pret tiesiskā regulējuma grozījumiem, balstoties uz tiesiskās drošības principu, kā metodiski nepamatotu jau ir noraidījusi Satversmes tiesa. Proti, vienā no tiesību strīdus situācijām konstitucionālās sūdzības iesniedzējs, atsaucoties uz EST praksi, bija pamatojis savu tiesību aizskārumu gan ar tiesiskās drošības principu, gan arī tiesiskās paļāvības principu.²⁵⁵ Tomēr Satversmes tiesa noraidīja lūgumu izvērtēt izveidotu tiesisko attiecību izmaiņš, balstoties uz tiesiskās drošības (noteiktības) principu, un turpināja konstanti piemērot tiesiskās paļāvības principu. Šāda Satversmes tiesas pozīcija, nepieļaujot jaunu vispārējo tiesību principu izmantošanu tiesību normu iedarbības laika izvērtēšanai, ir uzskatāma par pareizu. Jāņem vērā, ka ES tiesībās tiesiskās drošības principa atklāšana un piemērošana ar tiesību normu adresātu paļāvības aizskaršanu saistītos strīdos ir balstīta uz atsevišķu, no tiesiskās paļāvības principa nošķirtu izpratni par atpakaļejoša spēka aizliegumu. Tajā pašā laikā Satversmes tiesas pieeja ir daudz tuvāka Vācijas tiesiskās sistēmas izpratnei, saskaņā ar kuru jebkāda tiesiskā regulējuma izmaiņu izvērtēšana, kas ietekmē tiesiskās attiecības, ir balstīta uz tiesiskās paļāvības principu.²⁵⁶

2.2.2. Vispārējo tiesību principu piemērošanas īpatnības Latvijas tiesiskajā sistēmā

Analizētā tiesiskās paļāvības un drošības principa piemērošanas metodoloģija uzskatāmi ilustrē, ka šobrīd pat vienas tiesiskās sistēmas ietvaros nav skaidras un vienotas izpratnes par metodoloģisko pamatu tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanai. Tādējādi būtiski ir izveidot vienotu un juridiski korektu metodiku, kā arī izprast vispārējo tiesību principu savstarpējo mijiedarbību tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanai Latvijas tiesiskajā sistēmā. Viens no priekšnoteikumiem metodoloģijas izveidošanai ir terminoloģiskā skaidrība un saprotamība. Tomēr Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāvošās neskaidrības par tiesiskās noteiktības un

²⁵⁴ Lamoureux F. The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice. Common Market Law Review, Volume 20, No.2, August 1983, pp.269–297.

²⁵⁵ Satversmes tiesas 2010.gada 19.jūnija spriedums lietā Nr.2010-02-01 „Par likuma „Par nodokļiem un nodevām” 16.panta 10.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 28.jūnijs, Nr.100 (4292).

²⁵⁶ Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam”, 13.3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384). Salīdzinājumam skatīt: Stötzler M. Vertrauensschutz und Gesetzesrückwirkung. Grundtypen abgeleitet aus der Rückwirkungsrechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.69–70.

tiesiskās drošības principu tvērumu to pašreiz izmantotajā izpratnē ir ar neskaidru saturisko tvērumu un nereti tiek izmantoti pavisam citam tiesību mērķim nekā kontinentālajā Eiropā.

Galvenā neskaidrība ir saistīta ar tiesiskās noteiktības principa tvērumu. Tas tiek piemērots gan, lai aizsargātu tiesību normu adresātus pret tekstuāli neskaidrām tiesību normām, gan arī pret likumdevēja rīcību tiesību normu pieņemšanas procesā, nosakot tiesību normu iedarbību uz izveidotām tiesiskajām attiecībām. Ilustrējot minēto tiesiskās noteiktības principa izpratni Latvijas tiesiskajā sistēmā, atzīmējams, ka, piemēram, Satversmes tiesa, izņemot pāris gadījumus, kad tā tiesību normu iedarbības laika izvērtēšanā ir atsaukusies uz tiesiskās drošības principu²⁵⁷, vienmēr ir ne tikai konsekventi atsaukusies, bet arī tiesiskās drošības principa vietā plašāk analizējusi tiesiskās noteiktības principa saturu. Piemēram, skaidrojot tiesiskās noteiktības principa tvērumu, tiesa ir norādījusi: „Arī tiesiskās noteiktības princips uzliek valstij pienākumu nodrošināt tiesisko attiecību noteiktību un stabilitāti, kā arī ievērot tiesiskās paļāvības principu, lai veicinātu indivīda uzticību valstij un likumam.”²⁵⁸ Tāpat Satversmes tiesa ir norādījusi, ka „tiesiskās noteiktības princips uzliek valstij pienākumu nodrošināt tiesisko attiecību noteiktību un stabilitāti, kā arī ievērot tiesiskās paļāvības principu, lai veicinātu indivīda uzticību valstij un likumam”²⁵⁹. Šāda tiesiskās noteiktības principa izpratne ir konstatējama arī citos avotos, tai skaitā normatīvo aktu anotācijās: „Tādejādi noteikumu projektam piemītis atpakaļvērsts spēks. Atbilstoši demokrātiskas republikas jēdzienam valsts pienākums savā rīcībā ir ievērot tiesiskās valsts pamatprincipus, tai skaitā tiesiskās paļāvības un tiesiskās noteiktības principus.”²⁶⁰

Līdztekus tiesiskās noteiktības principa izmantošanai tiesību normu iedarbības laika ierobežošanā arī ar tiesību normu tekstuālo skaidrību saistīti jautājumi tiek pakļauti tiesiskās noteiktības principam. Tiesību doktrīnā īpaši tiek uzsvērta tiesiskās noteiktības principa nozīme strīdos par tiesību normu tekstuālo skaidrību. Piemēram, Dr.iur. Jānis Pleps norāda, ka „[p]rasība pēc normatīvā regulējuma skaidrības un saprotamības arī ir tiesiskās valsts principa un tiesiskās noteiktības principa elements, kas ietverts Satversmes 90. panta saturā”²⁶¹. Līdzīgu izpratni pauž arī

²⁵⁷ Satversmes tiesas 2006.gada 6.jūnija spriedums lietā Nr.2005-25-01 „Par 2004.gada 7.aprīļa likuma „Grozījumi likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” 13.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam”, 17.2.punkts.Latvijas Vēstnesis, 2006. 8.jūnijs, Nr.89 (3457).

²⁵⁸ Satversmes tiesas 2004.gada 25.oktobra spriedums lietā Nr.2004-03-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” 30.panta piektās un sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 9.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2004. 26.oktobris, Nr.169 (3117).

²⁵⁹ Turpat.

²⁶⁰ Ministru kabineta noteikumu projekta „Grozījums Ministru kabineta 2010.gada 13.aprīļa noteikumos Nr.361 „Noteikumi par darbības programmas „Uzņēmējdarbība un inovācijas” papildinājuma 2.1.2.1.1.apakšaktivitāti „Kompetences centri”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

Pieejams: www.em.gov.lv/.../EMAnot_170112_groz361.doc [aplūkots 2014.gada 10.martā].

²⁶¹ Pleps J. Satversmes 90.pants. Jurista Vārds, 2008. 22.janvāris, Nr.3 (507).

Juris Rudevskis, sasaistot tiesiskās noteiktības principu ar Satversmes 90.panta saturu.²⁶² Tāpat Saeimas debatēs deputāti uzsver, ka Saeimas Juridiskais birojs raksta: „Vēršam komisijas uzmanību uz to, ka likuma 8.¹ panta redakcija vispirms vērtējama kā neskaidra, grūti uztverama un tādējādi neatbilstoša tiesiskās noteiktības principam [...]”²⁶³. Turklāt, lai gan Latviešu Konversācijas vārdnīcā nav šķirkļa „noteiktība”, 20.gs. 80.gados izdotajā latviešu valodas vārdnīcā ir ietverts termins „noteikts”, t.i., tāds, „kam ir skaidrs, precīzi formulēts saturs; arī konkrēts, zināms”.²⁶⁴

Tajā pašā laikā tiesu praksē un citu autoru darbos tiesību normu satura neskaidrība tiek saistīta ar tiesisko drošību.²⁶⁵ Piemēram, Augstākā tiesa judikatūras tēzēs ir norādījusi, ka „[t]iesību norma, kura ir formulēta neskaidri, nesaprotami, valodnieciski nepietiekami un nenoteikti, pazaudē savu mērķi. Tiesību normu sistēma, kuru normas adresāts nevar izprast, noved pie tiesiskas nedrošības. Tiesiskā drošība pieprasa drošu orientieri. Tiesiskā valstī par tādu kalpo skaidras, viennozīmīgas un noteiktas normu pavēles. Tādēļ skaidras un noteiktas tiesību normas ir tiesību pamats un būtiska tiesiskas valsts sastāvdaļa”²⁶⁶. Šāda izpratne ir konstatējama arī citos tiesu nolēmumos.²⁶⁷

Identificētā juridiskā nepilnība – haotiska un atšķirīgi izprasta tiesiskās drošības un noteiktības principa piemērošana – varētu būt Latvijas tiesību sistēmā raksturīgā tiesību ideju pārņemšana no atšķirīgās valodās un tiesību sistēmās izstrādātiem tiesību dokumentiem. Proti, no angļu valodas ir pārņemts termins „legal certainty”, to tieši pārtulkojot latviešu valodā un dēvējot par „tiesiskās noteiktības” principu. Būtiski arī atzīmēt, ka termins „legal certainty” vācu un franču valodā tiek uzskatīts par tiesiskās drošības principu, apzīmējot to ar terminu „Rechtssicherheit” un „securite juridique”.²⁶⁸ Paradoksāli, bet tieši šāda atšķirīgu terminu izmantošana ne tikai iedzīvotājiem, bet arī tiesību normu piemērotājiem var radīt vispārēju nenoteiktību un neskaidrību par tiesiskās drošības un noteiktības principa iespējamo savstarpēji atšķirīgo tvērumu. Turklāt šādas

²⁶² Rudevskis J. Satversmes 90.panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 69.lpp., Nr.3.

²⁶³ 11.Saeimas 2013.gada 6.novembra sēdes stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/en/transcripts/view/202> [aplūkots 2014.gada 22.aprīlī].

²⁶⁴ Latviešu literārās valodas vārdnīca, 5. sēj. Rīga: Zinātne, 1984, 718.–719. lpp.

²⁶⁵ Rumba K., Bērtaitis S. Tiesiskā drošība kā nodokļu tiesību stūrakmens. Jurista Vārds, 2011. 6.decembris, Nr.49 (696). Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012.gada 16.novembra spriedums lietā Nr.SKA-555/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/.../555-ska-2012.doc> [aplūkots 2013.gada 25.maijā].

²⁶⁶ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012.gada 16.novembra spriedums lietā Nr.SKA-555/2012.

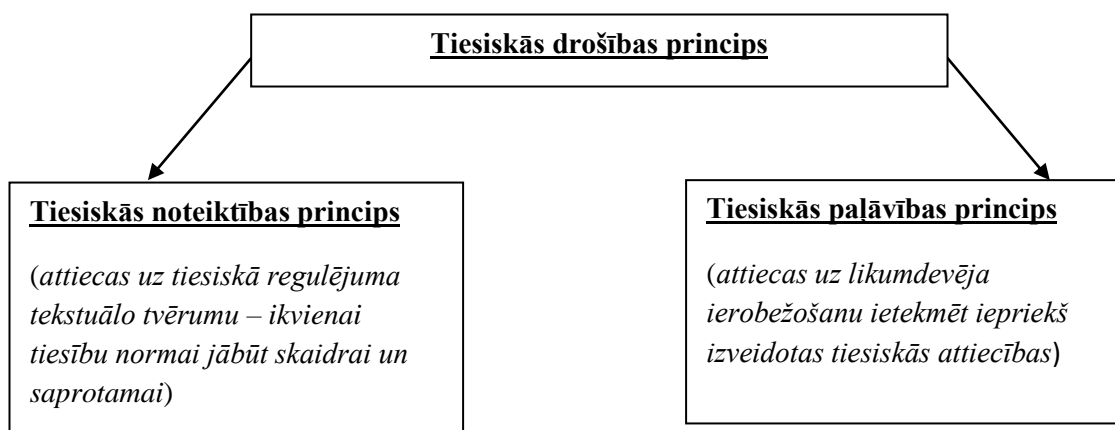
Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/.../555-ska-2012.doc> [aplūkots 2013.gada 25.maijā].

²⁶⁷ Administratīvās rajona tiesas 2010.gada 21.maija spriedums lietā Nr.A42688008, 12.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv> [aplūkots 2014.gada 20.aprīlī]. Administratīvās rajona tiesas 2011.gada 6.septembra spriedums lietā Nr.A42960309, 20.punkts. Pieejams: <http://www.tiesas.lv> [aplūkots 2014.gada 20.aprīlī].

²⁶⁸ Sobota K. Das Prinzip Rechtsstaat. Verfassungs- und Verwaltungsrechtliche Aspekte. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997, S.154. Hartley T.C. The Foundations of European Community Law. An Introduction to the Constitutional and Administrative Law of the European Union. Oxford University Press, 2010, p.160.

nenoteiktības dēļ iedzīvotājiem var nebūt skaidrs, uz kuru tiesību principu jāatsaucas, lai varētu aizsargāt iespējami aizskartās tiesības gan administratīvajā, gan arī Satversmes tiesas procesā. Lai gan būtu apsverami arī profesores Dr.iur. Daigas Rezevskas argumenti, ka būtu nepieciešams ievērot vispārējo tiesību principu piemērošanas tradīcijas un tādēļ nav būtiski, kādu terminu izmanto, lai apzīmētu tiesiskās noteiktības un tiesiskās drošības principu²⁶⁹, tomēr precīzāk un metodiski pareizāk būtu nošķirt principus.

Ievērojot minēto, Latvijas tiesiskajā sistēmā būtu precīzi jānosaka tiesību normu adresātu tiesību tvērums, kas ir aizsargājams ar katru no minētajiem tiesību principiem. Vēl vairāk – metodoloģiski būtu jāizveido skaidra izpratne par to, kāda ir tiesiskās paļāvības, tiesiskās drošības un tiesiskās noteiktības principa savstarpējā mijiedarbība un to pielietošanas priekšnoteikumi. Tādēļ, lai nodrošinātu vienotu izpratni gan tiesību doktrīnā, gan arī tiesu praksē, autors ierosina attiecīgos vispārējos tiesību principus piemērot tādējādi, ka tiesiskās noteiktības un tiesiskās paļāvības principi būtu uzskatāmi par atšķirīgām izpausmēm tiesiskās drošības nodrošināšanā. Šo izpratni ir iespējams ilustrēt ar pievienoto vispārējo tiesību principu mijiedarbības shematisko attēlojumu:

Atbilstoši izveidotajai izpratnei, no vienas puses, ar tiesiskās paļāvības principa aizsardzību tiks nodrošināts, ka normatīvie akti nevar tikt neprognozējami mainīti, lai tiesību normu adresāti varētu plānot to nākotni saskaņā ar pastāvošo tiesisko regulējumu. Savukārt, no otras puses, tiesiskās noteiktības princips noteiks aizsardzību pret tiesiskā regulējuma neskaidrību, lai tiesību normu adresāti varētu saprast un apzināties, kāda rīcība no tiem tiek sagaidīta. Tādēļ saskaņā ar minēto izpratni tiesiskās noteiktības princips vairs nebūtu piemērojams tiesību normu iedarbības

²⁶⁹ Rezevska D. Tiesiskās paļāvības principa satura konkretizācija un attīstība judikatūrā. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 9.–17.lpp.

laika tiesiskuma izvērtēšanā, t.i., iepriekš izveidotu tiesisko attiecību regulēšanā. Tā vietā, izvērtējot strīdus par tiesību normu iedarbības laika tiesiskumu, tiesību normu adresātu interešu aizsardzībai kā metodiskais pamats būtu piemērojams tikai tiesiskās paļāvības princips. Savukārt tiesiskās drošības princips saglabātu savu nozīmi kā ar tiesiskās paļāvības un noteiktības principu funkcionāli saistīts princips, uz kuru būtu iespējams fakultatīvi atsaukties gan tiesiskās noteiktības, gan arī paļāvības interešu aizsardzībai, taču ne vienmēr to tieši piemērot. Izņēmums, kad tiesību normu adresātu interešu aizsardzībai arī nacionālajās tiesībās būtu iespējams nepastarpināti piemērot tiesiskās drošības principu, varētu būt gadījumos, kad būtu izvērtējama ES tiesiskā regulējuma piemērošana no laika aspekta.

Ievērojot minēto, arī promocijas darbā padziļināti būtu analizējams tikai tiesiskās paļāvības princips. Tieši no attiecīgā tiesiskās drošības principa aspekta – tiesiskās paļāvības – analīzes būtu iespējams noskaidrot, vai likumdevējs nav pārāk plaši ietekmējis ar pagātni saistītas un iepriekš izveidotas tiesiskās attiecības, attiecinot uz tām pieņemtā tiesiskā regulējuma saistošo spēku.

2.3. Tiesiskās paļāvības principa izpratne un piemērošana

Ikviens tiesiskais valsts atzīst tiesiskās paļāvības principu.²⁷⁰ Gan Vācijas Konstitucionālā tiesa, gan arī Satversmes tiesa ir uzsvērušas, ka tiesiskās paļāvības princips ir nesaraujami saistīts ar tiesiskās valsts pamatprincipiem.²⁷¹ Piemēram, kā norāda Satversmes tiesa, „no Satversmes 1. pantā ietvertā demokrātiskās republikas jēdziena izriet valsts pienākums savā darbībā ievērot virkni tiesiskās valsts pamatprincipu, arī tiesiskās paļāvības principu. Valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem un jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrētu tiesību normu”²⁷². Tomēr vienlaikus, ņemot vērā paļāvības problemātisko sasaisti ar laiku²⁷³, arī tiesiskās paļāvības principa piemērošanā nereti rodas neskaidrības. Tādēļ, lai padziļināti izprastu tiesiskās paļāvības principa piemērošanu tiesību normu

²⁷⁰ Satversmes tiesas 2012.gada 6.decembra spriedums lietā Nr.2012-01-01 „Par Atkritumu apsaimniekošanas likuma pārejas noteikumu 12.punkta, ciktāl tas attiecas uz līgumiem, kas noslēgti, nepiemērojot normatīvos aktus par publisko iepirkumu vai neatbilstoši normatīvajiem aktiem par publisko iepirkumu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam”, 14.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2012. 11.decembris, Nr.194 (4797).

²⁷¹ Satversmes tiesas 2009. gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01 „Par 2009.gada 12.marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2.panta vārdu „valsts pensijas 2009.gadā pārskatītas netiek” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”, 23.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009. 27.novembris, Nr.187 (4173). Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1992.gada 7.jūlija nolēmums Nr.2 BvR 1631, 1728/90. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 87.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1993, S.48–70 (S.61). Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1983.gada 8.marta nolēmums Nr.2 BvL 27/81. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 63.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1983, S.312–332 (S.328).

²⁷² Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam”, 13.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384).

²⁷³ Luhmann N. Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität. 2. erweiterte Auflage. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1973, S.8.

izvērtēšanā, promocijas darba turpinājumā ir aplūkota gan principa saturiskā būtība, gan ģenēze, gan arī tā aizsardzības tvērums.

2.3.1. Paļāvība kā tiesiskās paļāvības principa kodols

Aplūkojot tiesiskās paļāvības principa saturisko tvērumu, visupirms ir būtiski izprast minētā principa kodolu – paļāvību. Paļāvība ir ne tikai uzskatāma par pamatu sabiedrības organizēšanai, bet arī par fundamentālu sociālās dzīves sastāvdaļu²⁷⁴, kas ir īstenojama arī ārpus tiesību sistēmas un ir uzskatāma par vispārīgu sabiedrības kopā dzīvošanas pamatpīlāru. Kopā ar uzticību paļāvība ir demokrātiskas valsts iekārtas īstenošanas priekšnoteikums.²⁷⁵ Kaut arī paļāvība ir vērsta uz sagaidāmajiem rezultātiem nākotnē, tomēr tā ir balstīta uz iedzīvotājiem pieejamo informāciju par pagātnes pieredzi.²⁷⁶ Tādēļ paļāvība iestājas tikai tādā gadījumā, ja tam pastāv pamats – citos gadījumos tā ir tikai cerība.²⁷⁷ Tajā pašā laikā paļāvībai ir arī robežas. Personām, kuras uz kaut ko paļaujas, ir jāapzinās, ka paļāvība nav beznosacījuma, bet gan tai pastāv robežas un konkrēts apmērs, kas palīdz nošķirt saprātīgas cerības.²⁷⁸ Tādēļ paļāvības izpratne un apzināšanās ir atkarīga no privātpersonu iepriekšējās prakses, pieredzes, kā arī spējas, balstoties uz objektīviem kritērijiem, pieņemt lēmumus par savu rīcību un prognozēt turpmāko situāciju.

Konkretizējot paļāvības īstenošanu jeb uzticēšanos tiesību normās noteiktajam regulējumam, tā iegūst jau konkrētāku un saturiski precīzāku saturu. Paļāvība un tās aizsardzība nav uzskatāma par vienkāršu normu, bet gan par principu, kas ir ievērojams visos gadījumos, kad privātpersonas rīcība ir saistīta ar paļaušanos vai tiesiski pamatojamām cerībām attiecībā uz tiesiskā regulējuma turpmāku pastāvēšanu.²⁷⁹ Kā ir norādījusi Vācijas Konstitucionālā tiesa, tiesiskās paļāvības aizsardzība ir iespējama tikai tajos gadījumos, kad paļāvības pastāvēšana ir pamatojama.²⁸⁰ Tādējādi tiesiskās paļāvības princips, nodrošinot aizsardzību pret iegūta tiesiskā stāvokļa aizsardzību²⁸¹, visupirms ir garants, lai iedzīvotāji varētu plānot savu dzīvi un piepildīt

²⁷⁴ Luhmann N. Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität. 2. erweiterte Auflage. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1973, S.1.

²⁷⁵ Isensee J. Grundrechtsvoraussetzungen und Verfassungserwartungen an die Grundrechtsausübung. Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Band V. Heidelberg: C.F. Müller Juristischer Verlag, 2000, S.355.

²⁷⁶ Luhmann N. Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität. 2. erweiterte Auflage. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1973, S.8–9.

²⁷⁷ Luhmann N. Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität. 2. erweiterte Auflage. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1973, S.24.

²⁷⁸ Ibid., S.31.

²⁷⁹ Götz V. Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.421–453.

²⁸⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1965.gada 24.septembra nolēmums Nr.1 BvR 228/65. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 19.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1966, S.119–129 (S.127).

²⁸¹ Müller-Michaels O. Grundrechtlicher Eigentumsschutz in der Europäischen Union. Berlin: Duncker & Humblot, 1997, S.57.

mērķus.²⁸² No šāda aspekta tiesiskās paļāvības princips nodrošina, ka tiesību normu adresāti un arī ikviens cits sabiedrības loceklis ne tikai spēj dzīvot kvalitatīvu dzīvi²⁸³, bet arī nodrošina tiesības uz brīvību, t.i., tiesības plānot un izlemt savas dzīves veidošanu.²⁸⁴ Līdz ar to tiesiskās paļāvības pastāvēšana ir saistīta ne tikai ar uzticēšanos valsts varai, bet arī ar pašu tiesību normu adresātu rīcības brīvības īstenošanas iespējām.

Tiesības uz tiesiskā regulējuma saglabāšanu, kā arī iepriekš izveidojušās tiesiskās paļāvības turpmāku nodrošināšanu nav konstatējamas tikai iedzīvotājiem kā fiziskām personām, bet arī komersantiem un citām juridiskām personām.²⁸⁵ Tādēļ, lai gan paļāvība kā sociāla parādība pastāv tikai fiziskām personām, tiesību zinātnē izprotamā tiesiskā paļāvība nav personalizējama, tādēļ tā var tikt attiecināta arī uz „korporatīviem” tiesību subjektiem, t.i., juridiskām personām.²⁸⁶ Piemēram, tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka tiesiskā nenoteiktība ne tikai var izraisīt negatīvas sekas privātpersonām, bet arī caur uzņēmējdarbību netieši ietekmēt valsts attīstību un ekonomisko konkurētspēju. Tādējādi, nepastāvot konkrētiem paļāvības kritērijiem vai arī ignorējot pastāvošos kritērijus, komersanti daudz piesardzīgāk analizēs iespējamus ieguldījumus un pat darbību veikšanas gadījumā nodrošināsies ar daudz apdomīgākiem kompensāciju mehānismiem.²⁸⁷ Piemēram, angloamerikāņu tiesību loka valstīs tiek uzsvērts, ka īpaši apdomīgai valsts rīcībai ir jābūt, ietekmējot tiesības, kas ir saistītas ar ekonomiska rakstura lēmumu pieņemšanu. Norādītā izpratne citastarp tiek attiecināta uz nodokļu tiesību jomu, kur pastāvošais regulējums ne tikai veicina, bet var būtiski ietekmēt personu plānus un ekonomisko izvēli.²⁸⁸ Turklāt drošas tiesiskās vides nodrošināšana ir pamats četriem elementiem – taisnīgumam, iedzīvotāju psiholoģiskajai veselībai, sociālajai stabilitātei un valsts ekonomiskajai attīstībai, kas tiks apdraudēta, neierobežoti grozot tiesisko regulējumu.²⁸⁹

Tiesību doktrīnā pat ir izteikti arī viedokļi, ka analizējamais valsts pienākums – ievērot paļāvību un saglabāt tiesisko regulējumu – ir nesaraunami saistīts ar tiesību normu adresātu

²⁸² Schachtschneider K.A. *Prinzipien des Rechtsstaates*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006, S.359.

²⁸³ *Ibid.*

²⁸⁴ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1987.gada 30.septembra nolēmums Nr.2 BvR 993/82. Publicēts: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, 76.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1988, S.256–362 (S.347).

²⁸⁵ Riechelmann F. *Struktur des verfassungsrechtlichen Bestandschutzes. Rechtssicherheit als Freiheitsschutz*. Norderstedt: Books on Demand, 2008, S.15–16.

²⁸⁶ Riechelmann F. *Struktur des verfassungsrechtlichen Bestandschutzes. Rechtssicherheit als Freiheitsschutz*. Norderstedt: Books on Demand, 2008, S.26.

²⁸⁷ Laitos J.G. *Legislative retroactivity*. *Journal of Urban and Contemporary Law*. Pieejams: <http://ec.wustl.edu/journal/52/159.pdf> [aplūkots 2013.gada 1.februārī].

²⁸⁸ Fuller L.L. *The Morality of Law*. Revised Edition. New Haven, London: Yale University Press, 1978, p.60. Shaviro D. *When Rules Change. An Economic and Political Analysis of Transition Relief and Retroactivity*. Chicago: The University of Chicago Press, 2000, pp.1–15.

²⁸⁹ Shaviro D. *When Rules Change. An Economic and Political Analysis of Transition Relief and Retroactivity*. Chicago: The University of Chicago Press, 2000, p.6.

pienākumu pakļauties tiesiskā regulējuma prasībām²⁹⁰, kas cēloņsakarīgi tiesību normu adresātiem izraisa ne tikai paļāvību, ka pakļaušanās būs tiesiska, bet arī – ka šāda pakļaušanās tiks atalgota ar uzticību no valsts puses, t.i., tiesiskais regulējums netiks patvaļīgi mainīts. Šāda pakļaušanās ir būtisks priekšnoteikums tiesību normu adresātu pašnoteikšanās tiesībām pār to dzīves plāniem, kā arī šo plānu izpildi.²⁹¹ Arī Satversmes tiesa ir paudusi līdzīgu pieeju, norādot, ka „tiesiskās paļāvības princips citastarp prasa aizsargāt paļāvību, kas personai radusies uz noteiktu tās tiesību saglabāšanu vai īstenošanu. Tas ietver valsts pienākumu pildīt saistības, ko tā uzņēmusies pret personām. Pretējā gadījumā tiktu zaudēta personu uzticība valstij un tiesībām”²⁹².

2.3.2. Tiesiskās paļāvības principa ģenēze

Lai gan mūsdienās tiesiskās paļāvības princips tiek uzskatīts par pašsaprotamu iedzīvotāju tiesiskās aizsardzības līdzekli pret valsts varas izmantošanu un ir salīdzinoši plaši piemērots dažādās tiesiskajās sistēmās²⁹³, princips kā pamats valsts varas ierobežošanai pastāv salīdzinoši nesen. Neskatoties uz apstākli, ka iedzīvotāju paļāvība uz tiesiskā regulējuma grozījumiem tiesību doktrīnā ir analizēta jau kopš 19.gs., tiesiskās paļāvības princips kā vispārējais princips likumdevēja rīcības brīvības ierobežošanai ir ieguvis tā saturisko tvērumu pēc II pasaules kara, to atvasinot Vācijas tiesiskajā sistēmā.²⁹⁴ Tiesiskās paļāvības izpratni specifiski attiecībā uz tiesību normu jaunrades procesu, ierobežojot tiesību normu iedarbības laiku, ir izveidojusi Vācijas Konstitucionālā tiesa 20.gs. 60.gadu sākumā.²⁹⁵

Tiesiskās paļāvības princips nav attiecināms tikai uz tiesību jaunrades jomu.²⁹⁶ Vēl vairāk – tiesiskās paļāvības principu visupirms 20.gs. 50.gados Vācijas tiesiskajā sistēmā atvasināja un piemēroja Vācijas Administratīvā tiesa (*Bundesverwaltungsgericht*), lai ierobežotu iestādes ar atpakaļejošu spēku atcelt privātpersonām labvēlīgus administratīvos aktus.²⁹⁷ Tādējādi šis princips ne tikai aizsargā tiesību normu adresātus pret tiesiskā regulējuma maiņu, bet arī ierobežo valsts

²⁹⁰ Brüning C. Die Rückwirkung von Legislativakten. Neue Juristische Wochenschrift, 1998, S.1525–1528.

²⁹¹ Schachtschneider K.A. Prinzipien des Rechtsstaates. Berlin: Duncker & Humblot, 2006, S.360.

²⁹² Satversmes tiesas 2010.gada 15.marta spriedums lietā Nr.2009-44-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 5.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 110.pantam”, 15.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17.marts, Nr.43 (4235).

²⁹³ Schwarze J. European Administrative Law. London: Sweet and Maxwell, 1992. pp.874–937.

²⁹⁴ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.398. Schwarz K.A. Vertrauensschutz als Verfassungsprinzip. Eine Analyse des nationalen Rechts, des Gemeinschaftsrechts und der Beziehungen zwischen beiden Rechtskreisen. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2002, S.90.

²⁹⁵ Pieroth B. Die neuere Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zum Grundsatz des Vertrauensschutzes. Juristenzeitung, 1990, S.279–286. Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.398.

²⁹⁶ Muckel S. Kriterien des verfassungsrechtlichen Vertrauensschutzes bei Gesetzesänderungen. Berlin: Duncker & Humblot, 1989, S.15–17.

²⁹⁷ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.398.

iestāžu patvaļu administratīvo tiesību jomā, kad tiek atceltas personām pirms tam piešķirtās tiesības.²⁹⁸ Turklāt pēdējos gadu desmitos tiesiskās paļāvības princips arvien vairāk tiek saistīts arī ar tiesu varas īstenotās prakses maiņu un jau pieņemtu nolēmumu pārskatīšanu²⁹⁹, kas var aizskart jau izskatīto procesu dalībnieku tiesības. Šī tiesību jautājuma – paļāvības uz jau spēkā stājušiem tiesas nolēmumiem – aktualitāti apliecina arī salīdzinoši nesen pieņemtais Satversmes tiesas spriedums par *res judicata* principu Latvijas tiesiskajā sistēmā.³⁰⁰

Savukārt ES tiesībās tiek uzskatīts, ka tiesiskās paļāvības princips kā patstāvīgs vispārējais tiesību princips galvenokārt ir piemērojams, lai izvērtētu privātpersonu aizsardzību pret izpildvaras rīcību, t.i., individuālu tiesību aktu pieņemšanas gadījumos.³⁰¹ Tādējādi situācijās, kad izpildvaras iestādes ar savu rīcības maiņu ir radījušas nelabvēlīgas sekas tiesību normu adresātiem, tie ir tiesīgi savu interešu aizsardzībai nepastarpināti pamatoties uz tiesiskās paļāvības principu.³⁰² Savukārt kā galvenais kritērijs, lai nošķirtu paļāvības pastāvēšanu, tiek izmantota tiesību subjektu paļāvības pamatotība. Proti, vai konkrētajos tiesiskajos un faktiskajos apstākļos tā varēja sagaidīt no izpildvaras noteiktas darbības. Piemēram, attiecībā uz komersantiem šāda paļāvība tiek saistīta ar izpratni par rūpīga komersanta paļaušanos.³⁰³

Ņemot vērā tiesiskās paļāvības principa salīdzinoši plašo tvērumu, katrā no valsts varas atzariem pastāv specifiski apstākļi tiesiskās paļāvības principa piemērošanai, uz kuriem balstoties ir iespējams izvērtēt, vai tiesiskās paļāvības princips ir ievērots vai nav.³⁰⁴ Tādēļ nav pamatota tāda izpratne, saskaņā ar kuru viena varas atzara ierobežošanai veidotās atziņas par tiesiskās paļāvības principa piemērošanu būtu tieši attiecināmas uz citiem valsts varas īstenotājiem. Tomēr Latvijas tiesību piemērošanas praksē joprojām pastāv situācijas, kad, pamatojot tiesiskās paļāvības neesamību pret izpildvaras iestāžu veiktām darbībām, tiesību piemērotāji atsaucas uz tiesiskās paļāvības principa piemērošanas praksi likumdevēja rīcības brīvības ierobežošanai.³⁰⁵ Savukārt

²⁹⁸ Schlockermann M. *Rechtssicherheit als Vertrauensschutz un der Rechtsprechung des EuGH*. Inaugural – Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde einer Hohen Juristischen Fakultät der Ludwig-Maximilians-Universität zu München, 1984, S.29.

²⁹⁹ Brocker L. *Rechtsprechungsänderung und Vertrauensschutz*. Neue Juristische Wochenschrift, 2012, S.2996–3001.

³⁰⁰ Satversmes tiesas 2014.gada 9.janvāra spriedums lietā Nr.2013-08-01 „Par Civilprocesa likuma 483. un 484.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”. Latvijas Vēstnesis, 2014. 13.janvāris, Nr.8 (5067).

³⁰¹ EST 2005.gada 15.septembra spriedums lietā C-199/03. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].

³⁰² EST 1996.gada 16.oktobra spriedums lietā T-336/94, 31.punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.maijā]. EST 2000.gada 27.jūnija spriedums lietā: T-72/99, 53.punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.maijā].

³⁰³ EST 1996.gada 16.oktobra spriedums lietā T-336/94, 31.punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.maijā].

³⁰⁴ Skatīt: Laviņš A., Kramiņa I. Daži aspekti tiesiskās paļāvības principa izpratnē. Jurista Vārds, 2005. 11.oktobris, Nr.38 (393).

³⁰⁵ Skatīt, piemēram, Konkurences padomes 2012.gada 30.novembra lēmumu lietā Nr.E02-91, 45.lpp. Pieejams: <http://www.kp.gov.lv/files/pdf/2BrPvi8FHe.pdf> [aplūkots 2013.gada 10.jūnijā].

gadījumos, kad tiesiskās paļāvības princips tiek izvērtēts likumdošanas jaunrades jomā, tiek izmantotas atziņas, kas attīstītas, analizējot tiesisko paļāvību uz izpildvaras iestāžu lēmumiem.³⁰⁶ Ievērojot norādīto, kā arī ņemot vērā vispārējo tiesību principu atvasināšanu un precizēšanu³⁰⁷, tiesiskās paļāvības princips ir aplūkojams tikai attiecībā uz tiesiskā regulējuma grozījumu izvērtēšanu. Proti, noskaidrojot, kādā veidā tiesiskās paļāvības princips aizsargā tiesību normu adresātus pret likumdevēja pārmērīgu iejaukšanos jau izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanā, tai skaitā pieņemot tiesību normas ar atpakaļejošu vai tūlītēju spēku laikā.

2.3.3. Tiesiskās paļāvības principa piemērošanas tvērums

Līdz šim Latvijas tiesību doktrīnā nav bijusi skaidra sasaiste starp tiesiskās paļāvības principu, no vienas puses, un tiesību normu iedarbības laika ierobežošanu, no otras puses. Tomēr saskaņā ar Satversmes tiesas praksi tiesiskās paļāvības princips nodrošina, lai jau iepriekš izveidotu tiesisko attiecību noregulēšana atbilstu Satversmei.³⁰⁸ Tādēļ būtiski ir apzināties, ka tiesiskās paļāvības principa piemērošana ir pamats un priekšnoteikums, lai izvērtētu, vai izveidotās tiesiskās attiecības ir regulētas ir tiesiski.³⁰⁹ Tieši tiesiskās paļāvības princips ierobežo likumdevēju noteikt tiesību normām neierobežotu iedarbības laiku, ietekmējot jau izveidotas tiesiskās attiecības. Savukārt tiesību normu nošķiršana pēc to spēka laikā jeb pēc to iedarbības attiecībā uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām, t.i., ar atpakaļejošu vai tūlītēju spēku laikā, ir uzskatāma tikai par metodoloģisku palīglīdzekli, ar kura palīdzību uzskatāmāk pierādāms tiesību normu iedarbības laika prettiesiskums.³¹⁰

Neskatoties uz tiesiskās paļāvības principa nozīmi, joprojām ir konstatējama salīdzinoši atšķirīga un virspusēja izpratne par vairākiem ar tiesiskās paļāvības īstenošu saistītiem aspektiem. Viens no būtiskākajiem ir jautājums par tiesiskās paļāvības principa aizsardzības robežām, t.i., kuros gadījumos vismaz teorētiski tiesību normas to iedarbības laika dēļ var tikt atzītas par prettiesiskām. Atbilstoši valdošajai doktrīnai tiesiskās paļāvības princips nozīmē aizsardzību pret tādu tiesību normu iedarbības laika noteikšanu, kas ar atpakaļejošu spēku (tā plašākajā nozīmē,

³⁰⁶ Raitio J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publishers, 2003. pp.187–190.

³⁰⁷ Kā norāda profesore Dr.iur. D.Rezevska, vispārējie tiesību principi ir atvasināmi un precizējami caur tiesu praksi un tiesību doktrīnu. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, 2010. novembris, Nr.1, 28.–31.lpp.

³⁰⁸ Satversmes tiesas 1998.gada 10.jūnija spriedums lietā Nr.04-03(98) „Par Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumu Nr.148 „Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR vai KPFSR sastāvā iekļautās Latvijas PSR teritorijas daļas atzīta par nepamatotu” un Ministru kabineta 1997.gada 4.novembra noteikumu Nr.367 „Grozījumi Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumos Nr.148 „Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR atzīta par nepamatotu”” atbilstību likumam „Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem” un citiem likumiem” secinājumu daļa. Latvijas Vēstnesis, 1998. 11.jūnijs, Nr.172/173 (1233/1234).

³⁰⁹ Maurer H. *Staatsrecht*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999, S.589.

³¹⁰ Plašāk skatīt promocijas darba 3.nodaļu.

aptverot arī ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas) negatīvi ietekmē tiesību normu adresātiem pagātnē pastāvošās tiesības vai jebkāda cita veida tiesiskās attiecības.³¹¹ Savukārt tos tiesiskā regulējuma grozījumus, kas ir saistīti ar pastāvošo attiecību maiņu attiecībā uz nākotni, t.i., nekādā veidā neietekmējot pagātnē pastāvējušās tiesības, tiesiskās paļāvības principa tvērumš varētu neskart.

Arī Vācijas Konstitucionālās tiesas praksē ir attīstīta izpratne, ka tiesiskās paļāvības princips neaizsargā tiesību normu adresātus pret jebkurām tiesiskā regulējuma izmaiņām.³¹² Ja ar pieņemto tiesisko regulējumu likumdevējs vēlas regulēt dzīves situācijas, kas iepriekš nav bijušas noregulētas, taču vienlaikus netieši maina pagātnē nodibinātas tiesiskās attiecības, tiesību normu adresātiem nav konstatējama tiesiskā paļāvība uz iepriekšējā stāvokļa saglabāšanu.³¹³ Piemēram, izvērtējot strīdu par jauna sociālās apdrošināšanas veida (vācu val. – *Pflegeversicherung*) ieviešanas atbilstību tiesiskās paļāvības principam, Vācijas Konstitucionālā tiesa pamatoja, ka nav aizskartas tiesību normu adresātu tiesības uz tiesiskā regulējuma saglabāšanu, jo likumdevējs ieviesa jaunus obligātās veselības apdrošināšanas noteikumus, nevis pasliktināja kādas konkrētas iepriekš pastāvējušas tiesības.³¹⁴ Tādējādi tika noraidīts sūdzības iesniedzēja arguments, ka jaunā apdrošināšana ir aizskārusi pagātnē jau noslēgto apdrošināšanas līgumu.³¹⁵

Tāpat līdzīgos apstākļos arī Satversmes tiesa ir atzinusi, ka „apstrīdētā norma neietekmē tās sociālās apdrošināšanas iemaksas, kas bija veiktas saskaņā ar deklarēto sociālās apdrošināšanas iemaksu kārtību, kā arī neparedz jaunus pienākumus privātpersonai. [...] Apstrīdētā norma neskar tiesiskās paļāvības principu, tādēļ nav nepieciešams izvērtēt tās atbilstību šim principam”³¹⁶. Atzīmējams, ka ne tikai minētajā, bet arī vairākos citos nolēmumos Satversmes tiesa ir saistījusi tiesiskās paļāvības principa piemērošanu ar tiesiskās situācijas pasliktināšanos kā priekšnoteikumu aizsardzībai pret likumdevēja rīcības brīvību laika aspekta ierobežošanai.³¹⁷

³¹¹ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.413–417.

³¹² Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1974.gada 17.jūlija nolēmums Nr.1 BvR 51, 160, 285/69, 1 BvL 16, 18, 36/72. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 38.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1975, S.61–102 (S.83). Maunz T., Dürig G. Grundgesetz-Kommentar, 67.Auflage. München, C.H.BECK, 2013. GG Art. 20; Rn70-94.

³¹³ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2001.gada 3.aprīļa nolēmums Nr.1BvR 1681, 2491/94, 24/95. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 103.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2001, S. 271–293 (S.287).

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Satversmes tiesas 2012.gada 25.janvāra spriedums lietā Nr.2011-08-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”, 10.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27.janvāris, Nr.16 (4619).

³¹⁷ Piemēram, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka „tas fakts, ka citām personām pēc 1999.gada 7.decembra nebija tiesību pieprasīt pensijas piešķiršanu no jauna, nevar tikt atzīts par tiesiskās paļāvības principa pārkāpumu attiecībā uz Pieteikuma iesniedzējiem. Arī tas fakts, ka pensiju no jauna bija iespējams piešķirt tikai tām personām, kurām pensija pirmo reizi tika piešķirta līdz 1997.gada 1.janvārim, attiecībā uz Pieteikuma iesniedzējiem nepārkāpj tiesiskās paļāvības

Detalizētāk aplūkojot tiesiskās paļāvības principa piemērošanu Latvijas tiesiskajā sistēmā, ir konstatējamas situācijas, kad Satversmes tiesa ir nepareizi konstatējusi tiesiskās paļāvības neesamību, kaut arī ar tiesisko regulējumu ir ietekmētas izveidotas tiesiskās attiecības. Piemēram, Satversmes tiesa ir atzinusi: lai gan ar tiesiskā regulējuma grozījumiem ir izmainīts, t.i., samazināts, iepriekš pastāvējušo tiesību apmērs, tiesiskā paļāvība varēja pastāvēt nevis uz iepriekš noteikto stāvokli, bet gan uz nosacīta minimuma saglabāšanu. Proti, izvērtējot maksātspējas administratoriem noteiktās kvalifikācijas paaugstināšanu, „ieteikuma iesniedzējam nebija tiesību paļauties uz to, ka likumdevējs normatīvajā regulējumā neizdarīs nekādus grozījumus. Pirmā pieteikuma iesniedzējam varēja rasties tiesiskā paļāvība tikai uz to, ka likumdevējs normās par pārejas periodu noteiks samērīgus termiņus augstākās juridiskās izglītības iegūšanai”³¹⁸. Līdzīgu izpratni par tiesiskās paļāvības ierobežoto piemērošanu pat gadījumos, kad tiek ietekmētas jau izveidotas tiesiskās attiecības, Satversmes tiesa ir ilustrējusi arī citā strīdā, izvērtējot iespējami aizskartās tiesības, jo samazināti uzturlīdzekļi no Garantiju fonda. Satversmes tiesa norāda, ka „ieteikumu iesniedzējas varēja paļauties uz to, ka viņu bērniem būs tiesības saņemt uzturlīdzekļus no Garantiju fonda, taču viņām nevarēja rasties tiesiskā paļāvība uz šo līdzekļu izmaksu konkrētā apmērā”³¹⁹.

Tomēr šāda izpratne nav atzīstama par pamatotu. Tiesiskā paļāvība rodas un pastāv visos gadījumos, kad ir veikti tiesiskā regulējuma grozījumi un tiesiskā regulējuma iedarbības laiks ietekmē pagātnē izveidotas vai jau pabeigtas tiesiskās attiecības, tai skaitā ar tūlītēju spēku laikā. Savukārt tikai pēc tam, t.i., kad ir konstatēta tiesiskās paļāvības rašanās un pastāvēšana, var noskaidrot, cik pamatota ir bijusi šāda tiesiskā paļāvība.³²⁰ Kā pati Satversmes tiesa atzīmējusi citos nolēmumos, tiesiskās paļāvības principa ievērošana ir izvērtējama, veicot divu līmeņu – tiesiskās paļāvības esamības un pamatotības – analīzi. Proti, tiesa ir norādījusi: „Fakts, ka apstrīdēto normu pieņemšanas brīdī administratora iesniegumā vēl nebija apkopoti darbinieku prasījumi, bet uzņēmuma maksātspēja jau bija pasludināta, ietekmē tiesiskās paļāvības aizsardzības līmeni,

principu”. Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16.punkta 12.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam” 23.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2006. 15.novembris, Nr.183 (3551).

³¹⁸ Satversmes tiesas 2011.gada 22.novembra spriedums lietā Nr.2011-04-01 „Par Maksātspējas likuma 13.panta pirmās daļas 2.punkta, ciktāl tas attiecas uz personām, kuras savu darbību maksātspējas procesa administratora amatā ir uzsākušas saskaņā ar likuma „Par uzņēmumu un uzņēmējdarbību maksātspēju” 13.panta prasību par augstāko izglītību ekonomikas, vadības vai finanšu jomā, un Maksātspējas likuma pārejas noteikumu 7.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 106.pantam”, 22.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 24.novembris, Nr.185 (4583).

³¹⁹ Satversmes tiesas 2011.gada 10. janvāra spriedums lietā Nr.2010-18-01 „Par Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma pārejas noteikumu 4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 109. un 110.pantam”, 13.4.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 13.janvāris, Nr.7 (4405).

³²⁰ Pelka C.S. Rechtssicherheit im europäischen Kartellverfahren? Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2009, S.53.

nevis izšķir to, vai tiesiskā paļāvība vispār varēja būt izveidojusies.”³²¹

Vienlaikus ir būtiski izprast, ka ne visos gadījumos, kad tiesiskais regulējums ir saistīts ar pagātnes dimensiju, būs konstatējams arī tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības aizskārums. Piemēram, tiesību doktrīnā un tiesu praksē ir attīstīta izpratne, balstoties uz kuru tiesību normu adresāti var zaudēt tiesisko paļāvību vēl pirms jaunā tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās.³²² Tomēr šis tiesiskās paļāvības principa aspekts attiecas uz brīdi, kad tiesiskā paļāvība izbeidzas, nevis uz to, vai tā vispār pastāv. Tiesiskās paļāvības zaudēšana attiecībā uz pastāvošā tiesiskā regulējuma saglabāšanu, t.i., rēķināšanās ar tiesiskā regulējuma iespējamiem grozījumiem, ir individuāli konstatējama un kā arguments ir apsverama tikai pēc tam, kad ir jau fiksēts, ka ar tiesiskā regulējuma grozījumiem ir ietekmētas ar pagātni saistītas tiesiskās attiecības.³²³

Arī Vācijas Konstitucionālā tiesa ir uzsvērusi, ka, tiklīdz ir veiktas tiesiskā regulējuma izmaiņas, tiesību normu adresātiem ir jāapzinās, ka regulējums tiks izsludināts un stāsies spēkā, tādējādi jau pirms saistošā spēka pastāvēšanas tam pielāgojot savu rīcību.³²⁴ Tāpat arī EST ir atteikusies atzīt tiesiskās paļāvības pastāvēšanu arī jau laika posmā pirms tiesiskā regulējuma izsludināšanas.³²⁵ Tādējādi tiesību normu adresātiem var zust objektīvs pamats pierādīt likumdevēja prettiesisku iejaukšanos pagātnes dimensijā. Balstoties uz šādu izpratni, Vācijas Konstitucionālā tiesa atzina, ka tiesību normu adresāti nevienā brīdī nevarēja uzticēties, ka tiks saglabāts atbalsts atjaunojamās enerģijas ražošanai tiesiskajā regulējumā noteiktajā tvērumā.³²⁶

2.4. Tiesiskās paļāvības principa un pamattiesību mijiedarbība

Tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšana, balstoties uz tiesiskās paļāvības principu, ir nesaraujami saistīta arī ar konstitūcijā nostiprinātajām pamattiesībām. Kā tiek norādīts tiesību doktrīnā, pamattiesības ir uzskatāmas ne tikai par procesuālu sviru ierobežoto tiesību

³²¹ Satversmes tiesas 2011.gada 10.jūnija spriedums lietā Nr.2010-69-01 „Par likuma „Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātspējas gadījumā” pārejas noteikumu 6. un 7.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 17.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 14.jūnijs, Nr.92 (4490).

³²² Jekewitz J. Der Zeitpunkt wirksamer Zerstörung des Vertrauensschutzes bei rückwirkenden Rechtsnormen. Neue Juristische Wochenschrift. 1990, S.3114–3119. Wernsmann R. Grundfälle zur verfassungsrechtlichen Zulässigkeit rückwirkender Gesetze. Juristische Schulung, 1999, Heft 12, S.1177–1780. Arndt H.W., Schumacher A. Echte Fortschritte bei der unechten Rückwirkung? Neue Juristische Wochenschrift, 1998, S.1538–1540.

³²³ Minētā izpratne plašāk aplūkota promocijas darba 5.nodaļā, analizējot konstitucionālo tiesu metodiku situācijās, kad nav konstatējams atpakaļejošs spēks laikā.

³²⁴ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1997.gada 3.decembra nolēmums Nr.2 BvR 882/97. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 97.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.67–85 (S.79).

³²⁵ EST 2005.gada 26.aprīļa spriedums lietā C-376/02. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].

³²⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2009.gada 18.februāra nolēmums Nr.1 BvR 3076/08. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 122.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009, S.374–397 (S.394).

izvērtēšanai, bet arī par tiesiskās paļāvības principa „skatuvi”.³²⁷ No vienas puses, tiesiskās paļāvības princips tiek atzīts par patstāvīgu tiesisko pamatu, kas ir izmantojams likumdevēja rīcības brīvības ierobežošanai attiecībā uz iepriekš izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanu.³²⁸ Tomēr, no otras puses, gadījumā, ja tiesību normu adresātiem ar tiesiskā regulējuma grozījumiem ne tikai tiek aizskarta tiesiskā paļāvība, bet arī ietekmētas pamattiesības, tad iedarbības laika robežu tiesiskums var tikt izvērtēts, balstoties uz pamattiesību tvērumu.³²⁹

Piemēram, Satversmes tiesa savā praksē ir attīstījusi pieeju, saskaņā ar kuru, ja vienlaikus apstrīdēta kādas tiesību normas atbilstība gan no Satversmes 1.panta izrietošajiem principiem, gan arī pamattiesību nodaļā ietvertajām tiesībām, tad Satversmes 1.pantā ietverto principu atbilstība ir izvērtējama kopsakarā ar apstrīdētās pamattiesības tvērumu vai tā ietvaros.³³⁰ Tādējādi, ņemot vērā, ka Satversmes tiesa arī tiesiskās paļāvības principu atklāj no Satversmes 1.panta³³¹, situācijās, kad tiek lūgts izvērtēt tiesību normu pieļaujamību no laika aspekta, to var veikt arī caur konkrētu pamattiesību saturu.

Ievērojot minēto Satversmes tiesas praksi, Latvijā visbiežāk tiesiskās paļāvības princips un attiecīgi arī tiesību normu iedarbības laika tiesiskums tiek izvērtēts, analizējot iespējamu tiesību uz īpašumu (Satversmes 105.pants)³³², kā arī tiesību uz sociālo nodrošinājumu aizskārumu (Satversmes

³²⁷ Möller J., Rührmair A. Die Bedeutung der Grundrechte für die verfassungsrechtlichen Anforderungen an rückwirkende Gesetze. Neue Juristische Wochenschrift, 1999, S. 908–911.

³²⁸ Skatīt arī: Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1977.gada 8.jūnija nolēmums Nr.2 BvR 499/74, 1042/75. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 45.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1978, S.142–186 (167–169). Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1992.gada 7.jūlija nolēmums Nr.2 BvR 1631, 1728/90. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 87.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1993, S.48–70 (S.61).

³²⁹ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.416–417.

³³⁰ Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam”, 13.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384). Satversmes tiesas 2011.gada 10.janvāra spriedums lietā Nr.2010-18-01 „Par Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma pārejas noteikumu 4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 109. un 110.pantam”, 9.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 13.janvāris, Nr.7 (4405). Satversmes tiesas 2011.gada 18.februāra spriedums lietā Nr. 2010-29-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 30.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”, 17.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 22.februāris, Nr.29 (4427).

³³¹ Satversmes tiesas 2011.gada 10.janvāra spriedums lietā Nr.2010-18-01 „Par Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma pārejas noteikumu 4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 109. un 110.pantam”, 9.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 13.janvāris, Nr.7 (4405). Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16.punkta 12. apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”, 15.2. un 15.3.punkts. 2006. 15.novembris, Nr.183 (3551).

³³² Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra spriedums lietā Nr. 2010-25-01 „Par 2009.gada 1.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” 6.panta (daļā par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 3.punkta izslēgšanu) un likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8.panta trešās daļas 13.punkta un 16.¹ panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 8.decembris, Nr.194 (4386). Satversmes tiesas 2010.gada 27.oktobra spriedums lietā Nr.2010-12-03 „Par Ministru kabineta 2008.gada 15.aprīļa noteikumu Nr.280 "Noteikumi par finansiāli atbalstāmajām kvotām biodegvielai" 30.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 29.oktobris, Nr.172 (4364).

109.pants).³³³ Vienlaikus ir konstatējamas situācijas, kad tiesību normu iedarbības laika dimensija ir izvērtēta caur tiesību uz ģimenes dzīvi prizmu (Satversmes 110.pants).³³⁴ Ilustrējot minētās situācijas, atzīmējams, ka, piemēram, tiesiskā regulējuma iedarbības laika tiesiskums, analizējot tiesību uz sociālo nodrošinājumu iespējamo aizskārumu, varētu tikt izvērtēts gadījumos, kad likumdevējs ietekmē izveidotas tiesiskās attiecības un paredz, ka nākotnē ir jāsamazina arī jau piešķirtie sociālā atbalsta līdzekļi. Savukārt, ja likumdevējs būtu pieņēmis regulējumu, kas ietekmē jau iepriekš noslēgtus kreditēšanas līgumus par sliktu kādai no līgumslēdzējpusēm vai paaugstinājis nodokļu likmes par jau veiktām aktivitātēm, tiesiskā regulējuma iedarbības laika tiesiskums būtu izvērtējams, analizējot tiesību uz īpašumu aizskārumu.

Kā pamatu tiesiskās paļāvības principa izvērtēšanai kopsakarā ar pamattiesībām Satversmes tiesa ir norādījusi atšķirīgo tiesiskās paļāvības principa aizsardzību dažādās tiesību jomās. Satversmes tiesa norāda: „Izvērtējot kādu tiesību normu atbilstību tiem tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1.pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā, ka šo principu izpausme dažādās tiesību jomās var atšķirties. Arī apstrīdēto normu raksturs, to saikne ar citām Satversmes normām un vieta tiesību sistēmā neizbēgami ietekmē Satversmes tiesas īstenoto kontroli. Proti, likumdevēja rīcības brīvība konkrēta jautājuma regulēšanā var būt plašāka vai šaurāka, un Satversmes tiesai ir jāvērtē, vai Saeimas izmantotās rīcības brīvības apjoms atbilst Satversmē noteiktajam.”³³⁵

Tādējādi, vismaz formāli izvērtējot likumdevēja tiesību plašumu, ir jāņem vērā konkrētā tiesību nozare un arī pati pamattiesība, kuras iespējamaais aizskārumus tiesiskā regulējuma grozījumu dēļ varētu iestāties. Tomēr šāda izpratne par tiesiskās paļāvības aizsardzību atkarībā no konkrētās pamattiesības nevar sniegt pietiekami konkrētus argumentus, lai, tikai balstoties uz tiem, būtu izvērtējams tiesiskās paļāvības aizskārumus. Ņemot vērā gan pamattiesību plašo tvērumu un pat vienas pamattiesības tvēruma ietvaros plaši aizsargājamās intereses (piemēram, tiesības uz īpašumu aizsargā gan pret nodokļu paaugstināšanu, gan arī iepriekš noslēgtu līgumu ietekmēšanu), gan arī

³³³ Satversmes tiesas 2010.gada 15.marta spriedums lietā Nr.2009-44-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 5.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 110.pantam”, 16.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17.marts, Nr.43 (4235).

Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr. 2009-43-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 2.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam un 3.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2009. 22.decembris, Nr.201 (4187).

³³⁴ „Tiesiskās paļāvības princips kopsakarā ar Satversmes 110.pantu vecāku pabalsta kontekstā vērtējams, ņemot vērā pienākumu nodrošināt valsts atbalstu ģimenei.” Satversmes tiesas 2010.gada 15.marta spriedums lietā Nr.2009-44-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 5.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 110.pantam”, 16.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17.marts, Nr.43 (4235).

³³⁵ Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16.punkta 12. apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”, 15.2. un 15.3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2006. 15.novembris, Nr.183 (3551).

dažādos blakus apstākļus, kas var ietekmēt tiesiskās paļāvības pastāvēšanu (piemēram, ekonomiskās lejupslīdes apstākļus vai straujas demogrāfiskās izmaiņas sabiedrībā), pamattiesību atšķirīgā aizsardzība dažādās jomās var nodrošināt tikai vienveidīgu strīdu izskatīšanu, nevis risinājumu tiesiskās paļāvības aizsardzībai.

Vienlaikus šāda Satversmes tiesas pieeja, tiesiskās paļāvības principu izvērtējot caur pamattiesību prizmu, nevar būt par pamatu secinājumam, ka pagātnē izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšana ir izvērtējama tikai gadījumos, kad ir konstatējams konkrētu pamattiesību aizskārums. Tiesiskā regulējuma atbilstība tiesiskās paļāvības principam ir arī veicama, piemērojot tiesiskās paļāvības principu patstāvīgi. Pat ja pamatlikumā nebūtu ietvertas konkrētas pamatnormas, balstoties uz kurām būtu izvērtējami tiesiskā regulējuma grozījumi, tas nemazinātu tiesiskās paļāvības principa piemērošanu arī patstāvīgi, bez konkrētajām pamattiesībām. Šāds secinājums ir izdarāms ne tikai no vispārīgo tiesību principu funkcionālās nozīmes tiesiskā un demokrātiskā valstī, bet arī no līdzšinējās Satversmes tiesas prakses. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tiesiskās paļāvības princips var tikt atklāts no Satversmes 1.panta un piemērots kā patstāvīgs tiesību pamats. Piemēram, izskatot strīdu par maksātspējas administratoriem paaugstinātajām kvalifikācijas prasībām, Satversmes tiesa izvērtēja tiesiskās paļāvības principu nevis no Satversmes 106.pantā izrietošajām tiesībām uz nodarbošanos, bet gan kā patstāvīgu pamatu, kurš ir izvērtējams autonomi to tiesībām uz nodarbošanos.³³⁶

Tāpat vairākās lietās tiesiskās paļāvības princips ir izvērtēts, nepastāvot tiešam pamattiesību aizskārumam. Piemēram, izvērtējot Augstākās tiesas pieteikumu par Atkritumu apsaimniekošanas likuma pārejas noteikumu atbilstību Satversmes 1.pantam, Satversmes tiesa nepastarpināti analizēja tiesību normu adresātu tiesisko paļāvību uz eventuāli atceļamo tiesību normu, atklājot tiesiskās paļāvības principu no Satversmes 1.panta.³³⁷ Tāpat Satversmes tiesa ir ierosinājusi lietu Nr.2009-78-01 par vecāku pabalsta samazināšanas tiesiskumu, kurā kā vienīgais tiesiskā regulējuma apstrīdēšanas pamats ir atzīts tiesiskās paļāvības princips, kas izriet no Satversmes 1.panta.³³⁸ Lai gan vēlāk ierosinātā lieta ir apvienota un izskatīta ar citiem pieteikumiem, kuros regulējums ir apstrīdēts, arī balstoties uz pamattiesību normām, tomēr,

³³⁶ Satversmes tiesas 2011.gada 22.novembra spriedums lietā Nr.2011-04-01 „Par Maksātspējas likuma 13.panta pirmās daļas 2.punkta, ciktāl tas attiecas uz personām, kuras savu darbību maksātspējas procesa administratora amatā ir uzsākušas saskaņā ar likuma „Par uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību maksātspēju” 13.panta prasību par augstāko izglītību ekonomikas, vadības vai finanšu jomā, un Maksātspējas likuma pārejas noteikumu 7.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 106.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2011. 24.novembris, Nr.185 (4583).

³³⁷ Satversmes tiesas 2012.gada 6.decembra spriedums lietā Nr.2012-01-01 „Par Atkritumu apsaimniekošanas likuma pārejas noteikumu 12.punkta, ciktāl tas attiecas uz līgumiem, kas noslēgti, nepiemērojot normatīvos aktus par publisko iepirkumu vai neatbilstoši normatīvajiem aktiem par publisko iepirkumu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2012. 11.decembris, Nr.194 (4797).

³³⁸ Satversmes tiesas 2009.gada 26.augusta lēmums „Par lietas Nr.2009-78-01 ierosināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 2009. 28.augusts, Nr.137 (4123).

ierosinot konkrēto lietu tikai iespējamā tiesiskās paļāvības principa pārkāpuma dēļ, Satversmes tiesa ir atzinusi iespējamību patstāvīgi izvērtēt tiesiskās paļāvības principu.

Līdzīga izpratne par tiesiskās paļāvības principa un pamattiesību mijiedarbību pastāv arī Vācijas tiesiskajā sistēmā, kur jau kopš 20.gs. 70.gadiem ir attīstījusies tendence tiesiskās paļāvības principu vērtēt caur pamattiesībām.³³⁹ Atbilstoši Vācijas tiesību doktrīnai tiesiskās paļāvības princips ir aplūkojams no diviem aspektiem – gan kā patstāvīgs tiesiskās paļāvības princips (vācu val. – *rechtstaatlicher Vertrauensschutz*), gan arī kā no pamattiesībām izrietošs tiesiskās paļāvības princips (vācu val. – *grundrechtlicher Vertrauensschutz*).³⁴⁰ Tādēļ, ja tiesiskās paļāvības princips tiek piemērots kā patstāvīgs princips, kas izriet no tiesiskas valsts principa, tas ir uzskatāms par klasiski izprotamo tiesiskās paļāvības principu kā vienu no tiesiskas valsts stūrakmeņiem.³⁴¹ Tajā pašā laikā no pamattiesībām izrietošais tiesiskās paļāvības princips ir uzskatāms par konkrētās pamattiesības iespējamā aizskāruma noskaidrošanas instrumentu.³⁴² Piemēram, analizējot tiesiskās paļāvības principa atklāšanu caur pamattiesību tvērumu, Vācijas Konstitucionālā tiesa ir norādījusi, ka gadījumos, kad caur tiesiskās paļāvības principu ir jāaizsargā labums, kas ietilpst tiesību uz īpašumu tvērumā, ar konkrēto pamattiesību tiek īstenots arī tiesiskās paļāvības princips.³⁴³ Tādējādi pat ir iespējama situācija, kad, izvērtējot tiesību normu iedarbības laika tiesiskumu caur konkrētas pamattiesības tvērumu, tiesiskās paļāvības princips var palikt neidentificēts un tikt analizēts kā viens no argumentiem konkrētās pamattiesības aizskāruma noteikšanā.³⁴⁴ Tiesību sistēmā tiesiskās paļāvības principa aizsardzība galvenokārt tiek „ielasīta”, aizsargājot tiesības uz īpašumu³⁴⁵, tiesības uz nodarbošanās brīvību³⁴⁶, kā arī ierēdniecības tiesības.³⁴⁷

³³⁹ Stötzel M. Vertrauensschutz und Gesetzesrückwirkung. Grundtypen abgeleitet aus der Rückwirkungsrechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.85.

³⁴⁰ Maurer H. Staatsrecht. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999, S.589.

³⁴¹ Ibid., S.589–590.

³⁴² Maurer H. Staatsrecht. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999, S.590.

³⁴³ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1980.gada 28.februāra nolēmums Nr.1 BvL 17/77, 7, 9, 14, 15, 16, 37, 64, 74, 78, 100/78, 5, 16/79, 1BvR 807/78. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 53.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1980, S.257–313 (S.309). Skatīt arī Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1977.gada 8.jūnija nolēmumu Nr.2 BvR 499/74, 1042/75. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 45.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1978, S.142–186 (S.167–169).

³⁴⁴ Möller J., Rührmair A. Die Bedeutung der Grundrechte für die verfassungsrechtlichen Anforderungen an rückwirkende Gesetze. Neu Juristische Wochenschrift, 1999, S. 908–911.

³⁴⁵ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1971.gada 8.jūlija nolēmums Nr.1 BvR 766/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 31.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1972, S.275–295 (S.293).

³⁴⁶ Piemēram, konkrētajā strīdā par aptiekāru palīgu tiesību sašaurināšanu Vācijas Konstitucionālā tiesa ir pilnībā aptvērusi tiesiskās paļāvības principu ar tiesībām uz nodarbošanos. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1979.gada 28.februāra nolēmums Nr.1 BvR 111/75. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 50.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1979, S.265–279 (S.274). Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1984.gada 28.novembra nolēmums Nr.1 BvL 13/81. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 68.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1985, S.272–287 (S.284–285).

³⁴⁷ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1985.gada 10.decembra nolēmums Nr.2 BvL 18/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 71.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1986, S.255–275. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1979.gada 7.novembra nolēmums Nr.2 BvR 513, 558/74. Publicēts:

Kaut arī šāda pieeja tiesiskās paļāvības principa piemērošanai caur pamattiesību ietvaru pastāv jau kopš 20.gs. 70.gadu sākuma, joprojām vērojamas dažādas metodiskas neskaidrības. No vienas puses, Vācijas Konstitucionālās tiesa nav skaidri formulējusi viedokli par tiesiskās paļāvības principa patstāvīgu piemērošanu gadījumos, ja ir konstatējams būtisks tiesiskās paļāvības principa aizskārums, tai skaitā likumdevējs varētu būt pieņēmis tiesību normu ar atpakaļejošu spēku laikā, taču vienlaikus ir konstatējams arī pamattiesību aizskārums.³⁴⁸ Savukārt, no otras puses, būtiskas doktrinālas neskaidrības ir saistībā ar tiesiskās paļāvības principa piemērošanu, ja princips ir atvasināts no pamattiesībām³⁴⁹, t.i., kā būtu īstenojama tiesiskās paļāvības principa atklāšana caur pamattiesību tvērumu. Proti, vai tiesiskās paļāvības princips ir analizējams kā patstāvīgs princips vai arī no principa izrietošās atziņas būtu ievērojamas caur samērīguma principa tvērumu, pretstatot sabiedrības un tiesību normu adresātu intereses. Tāpat tiesību doktrīnā tiek atzīts, ka pamattiesību savstarpējā konkurence, identificējot, ar kuru konkrēto pamattiesību ir aizsargātas tiesību normu adresātu intereses, nav pilnībā skaidra un ir pakļauta plašai interpretācijai.³⁵⁰

Aplūkojot pirmo no minētajiem aspektiem – tiesiskās paļāvības principa patstāvīgas piemērošanas pieļaujamību arī gadījumos, ja ir konstatējams pamattiesības aizskārums, – atzīmējams, ka šim aspektam ir būtiska nozīme, izvēloties tiesisko pamatu, lai apstrīdētu likumdevēja pieņemto tiesību normu iedarbības laika tiesiskumu. Proti, ja tiktu uzskatīts, ka visos gadījumos, kad ir konstatējams pamattiesības aizskārums, tiesisko regulējumu ir iespējams izvērtēt tikai caur iespējami aizskarto pamattiesību, tad tiesību normu adresāti varētu tikai atsaukties uz konstitūcijas tiesību normu, kurā ir pozitīvizēta konkrētā pamattiesība. Tajā pašā laikā, ja tiktu uzskatīts, ka tiesiskās paļāvības principu kā patstāvīgu pamatu ir iespējams piemērot situācijās, kad tiesību normu adresāts apstrīd regulējumu tam noteiktā atpakaļejoša spēka laikā dēļ, tad faktiski vienmēr kā pamats tiesiskā regulējuma iedarbības laika izvērtēšanai būtu norādāms arī tiesiskās paļāvības princips. Jāatzīmē, ka Vācijas Konstitucionālā tiesa ir atbalstījusi pēdējo no minētajiem variantiem. Proti, tiesiskās paļāvības princips ir piemērojams patstāvīgi, ja likumdevējs varētu būt pieņēmis tiesisko regulējumu ar būtisku iedarbību uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām, t.i., ietekmējis tos ar atpakaļejošu spēku laikā.³⁵¹

Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 52.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1980, S.303–357 (S.345).

³⁴⁸ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.416–417. Möller J., Rührmair A. Die Bedeutung der Grundrechte für die verfassungsrechtlichen Anforderungen an rückwirkende Gesetze. Neu Juristische Wochenschrift, 1999, S. 908–911.

³⁴⁹ Maurer H. Staatsrecht. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999, S.589–590.

³⁵⁰ Schwabe J. Grundrechtskonkurrenzen. Juristische Arbeitsblätter. 1979, April, S.191–196.

³⁵¹ Möller J., Rührmair A. Die Bedeutung der Grundrechte für die verfassungsrechtlichen Anforderungen an rückwirkende Gesetze. Neu Juristische Wochenschrift, 1999, S. 908–911. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta

Savukārt otrais no minētajiem jautājumiem – kā tiesiskās paļāvības princips būtu atklājams, ja tas tiktu izvērtēts caur pamattiesību tvērumu, – ir vairāk uzskatāms par metodisku risinājumu, balstoties uz kuru būtu noskaidrojama tiesību normu iedarbības laika atbilstība augstākām tiesību normām. Proti, vai tiesiskā paļāvība jāizvērtē līdzīgi kā to dara Satversmes tiesa – noteiktos gadījumos tiesiskās paļāvības principu analizējot kā vienu no aspektiem konkrētās pamattiesības tvērumā – vai arī tikai samērojot sabiedrības un iedzīvotāju intereses bez principa atklāšanas. Neskatoties uz doktrinālām atšķirībām tiesiskās paļāvības principa identificēšanā, praksē Vācijas Konstitucionālā tiesa joprojām tiesiskās paļāvības principu atklāj ar identisku metodoloģiju.³⁵² Proti, visupirms tiek izvērtēts, cik būtiski ir aizskarts tiesiskās paļāvības princips, savukārt pēc tam ir izmantota atšķirīga metodoloģija atkarībā no aizskāruma būtības. Ja tiesiskais regulējums ir pieņemts ar atpakaļejošu spēku laikā, tad ir izvērtējami iespējamie izņēmumi, kas pieļautu šādu tiesiskā regulējuma iedarbības laiku. Savukārt, ja pamattiesības ierobežošana ir veikta ar tūlītēju spēku laikā, t.i., neīstu atpakaļejošu spēku, tad ir veicama sabiedrības un konkrēto tiesību normu adresātu interešu pretstatīšana un apsvēršana.

Tātad, ja likumdevējs ir veicis grozījumus un tādējādi no tiesību laika aspekta ietekmējis pamattiesības, juridiskais pamats konkrētā iedarbības laika ierobežošanai ir gan tiesību norma, kas atklāj attiecīgo pamattiesību, gan arī tiesību norma, no kuras tiek atklāts tiesiskās paļāvības princips. Šādā gadījumā tiesiskās paļāvības princips galvenokārt tiks izvērtēts kopsakarā ar konkrēto pamattiesību vai tās ietvaros. Tomēr, neskatoties uz minēto vispārīgo izpratni, tiesību doktrīnā tiek atzīts, ka gadījumos, kad būtiski, t.i., ar atpakaļejošu spēku laikā, ir ietekmētas pagātnē izveidotas tiesiskās attiecības, tiesiskās paļāvības princips varētu būt piemērojams arī kā patstāvīgs tiesiskais pamats, nevērtējot to pamattiesības tvērumā. Plašāka analīze par tiesiskās paļāvības principa atvasināšanu un piemērošanu tiesību normu izvērtēšanas procesā ir veikta promocijas darba 6.nodaļā, veidojot metodisku izpratni par tiesību normu iedarbības laika ierobežošanu Latvijas tiesiskajā sistēmā.

1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.242).

³⁵² Maurer H. Staatsrecht. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999, S.591.

3. Ar atpakaļejošu spēku pieņemtu tiesību normu nepieļaujamība

Vispārējie tiesību principi, it īpaši tiesiskās paļāvības princips, ir uzskatāmi par sākotnējo tiesisko pamatu, lai izvērtētu, kuros gadījumos ir pieļaujama likumdevēja iejaukšanās, ietekmējot vēl pirms tiesību normas spēkā stāšanās brīža izveidotas tiesiskās attiecības. Turpretī to, vai konkrētās tiesību normas iedarbība uz izveidotām attiecībām ir likumīga, var noskaidrot, tikai izmantojot tiesu praksē un tiesību doktrīnā izveidotās juridiskās metodes vispārējo tiesību principu piemērošanai, kas jau detalizētāk un precīzāk atklāj vispārējo tiesību principu saturu. Tādējādi tiek nodrošināts, ka tiesību normu iedarbības laiku var identificēt, balstoties uz skaidriem, objektīviem un metodiski precīziem juridiskajiem kritērijiem, kas ikvienam tiesību subjektam ļauj saprast, kuros apstākļos tiesību normu iedarbības laiks ir prettiesisks.

Mūsdienās iepriekš izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanas tiesiskums ir balstīts uz metodoloģiju, saskaņā ar kuru tiesību normas tiek izvērtētas pēc to spēka laikā veidiem, īpaši nošķirot atpakaļejošu spēku laikā.³⁵³ Ja, nosakot tiesību normas iedarbības laiku, ir secināms, ka tiesību norma ir pieņemta ar atpakaļejošu spēku laikā, tad prezumējams, ka konkrētajai tiesību normai no laika aspekta pakļautās tiesiskās attiecības ir ietekmētas prettiesiski.³⁵⁴ Savukārt pārējos gadījumos tiesiskās paļāvības pastāvēšana ir atkarīga no apstākļa, cik būtiski tiesību normu adresāti ir paļāvušies uz izveidoto tiesisko attiecību saglabāšanu, taču vispārīgi uzskatāms, ka tiesību normas iedarbības attiecināšana uz izveidotām tiesiskajām attiecībām ir tiesiska.³⁵⁵ Ņemot vērā minēto, promocijas darba turpinājumā ir analizēti apstākļi, kas bijuši par pamatu šādas metodoloģijas izveidei, t.i., ka ar atpakaļejošu spēku pieņemtās tiesību normas ir pirmšķietami prettiesiskas, īpaši aplūkojot atpakaļejoša spēka laikā izpratnes attīstību un nozīmi tiesību normu iedarbības izvērtēšanā.

3.1. Atpakaļejoša spēka izpratnes evolūcija

3.1.1. Atpakaļejoša spēka nošķiršanas mērķis

Neskatoties uz salīdzinoši ilgi pastāvošajām tiesību un laika mijiedarbības problēmām, vēl līdz 20.gs. otrajai pusei tiesību normu ar atpakaļejošu spēku identificēšana nesniedza atbildi, vai likumdevējs ir pārkāpis tam noteiktās pilnvaras tiesību normu jaunrades procesā. Tā vietā atpakaļejoša spēka konstatēšana ierobežoja tiesību normu iztulkotāju rīcības brīvību un vienlaikus

³⁵³ Onževs M. Tiesību normu atpakaļejošs spēks laikā un tā ierobežošana tiesiskā un demokrātiskā valstī. Juridiskā zinātne Tiesību zinātnes nākotnei, 2. Latvijas Universitātes žurnāls Nr.4, 2013, 165.–179.lpp.

³⁵⁴ Turpat.

³⁵⁵ Onževs M. The restrictions of retroactive legislation: conception and legal challenges. Jurisprudence, Vol.20, No 4 (2013).

sniedza norādījumus atbilstoši likumdevēja gribas iztulkošanai.³⁵⁶ Viens no pirmajiem avotiem atpakaļejoša spēka konstatēšanai varētu būt Senās Romas laikā Teodosija kodeksā ietvertais regulējums, kurā bija noteikts, ka „tas ir skaidrs, ka likumi un konstitūcijas attiecas uz nākotnes tiesiskajām attiecībām, savukārt uz pagājušām attiecībām tie nevar tikt piemēroti, un, ja vien tas (ka norma ir piemērojama – M.O.) skaidri nav noteikts, arī attiecībā uz tiesiskajām attiecībām, kas ir uzsāktas pagātnē, bet vēl nav pabeigtas”.³⁵⁷ Tomēr, kā jau minēts, būtu pārsteidzīgi uzskatīt, ka šis regulējums ierobežotu likumdevēju, nosakot, ka ar atpakaļejošu spēku, t.i., pagājušas attiecības ietekmējošas tiesību normas nekavējoties kļūtu prettiesiskas. Tieši pretēji – nošķirot pagājušas un uzsāktas tiesiskās attiecības, tika izveidoti intertemporālo tiesību principi likumdevēja gribas tulkošanai³⁵⁸, uz kuriem balstoties tiesību doktrīnā varēja tikt piedāvāti juridiski risinājumi jaunā un iepriekšējā likuma mijiedarbības precizēšanai.

Līdzīgam mērķim 18. un 19.gs. arī vairākās Eiropas valstīs pieņemtajās tiesību kodifikācijās pirmo reizi normatīvi tiek nostiprināta atpakaļejoša spēka nepieļaujamība. Piemēram, 1794.gada Prūsijas Vispārējās zemes tiesību 14.pantā tika noteikts, ka „jauni likumi nevar tikt piemēroti attiecībā uz jau veiktām darbībām un pagājušiem notikumiem”³⁵⁹, 1804.gada Francijas Civillikuma 2.pantā tika ietverts princips, ka „likumi attiecas tikai uz nākotni; tiem nav atpakaļejoša spēka”³⁶⁰. Vēl pēc pāris gadiem pieņemtajā Austrijas Vispārējā civillikuma 5.pantā tika izveidota tiesisko attiecību aizsardzību regulēja 5.pantā ietverta norma, ka „likumiem nav atpakaļejoša spēka; tiem nav nekādas ietekmes attiecībā uz iepriekšējām darbībām un uz iepriekš iegūtām tiesībām”³⁶¹. Savukārt Krievijas Impērijā atpakaļejoša spēka nepieļaujamība tiek noteikta ar carienes Katrīnas II valdīšanas laikā 1785.gadā izdotu „ukazu”, kurā tika norādīts, ka pieņemtajam regulējumam nav atpakaļejoša spēka.³⁶² Tajā pašā laikā Vācijas Civillikumā (*Bundesgesetzbuch*) līdzīgas tiesību normas, kas ierobežotu tiesību normu piemērošanu ar atpakaļejošu spēku, netika ietvertas, to aizstājot ar Vācijas Civillikuma spēkā stāšanās likuma normām, kurās jau ir ietvertas precīzas

³⁵⁶ Onzevs M. The restrictions of retroactive legislation: conception and legal challenges. *Jurisprudence*, Vol.20, No 4 (2013). Heukels T. *Intertemporales Gemeinschaftsrecht. Rückwirkung, Sofortwirkung und Rechtsschutz in der Rechtsprechung des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1990, S.50. Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.63.

³⁵⁷ Tulkots pēc: Avenarius M. *Savignys Lehre vom intertemporalen Privatrecht*. Göttingen: Wallstein Verlag Göttingen, 1993, S.20.

³⁵⁸ Krons M. *Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants*. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1. 83.–115.lpp.

³⁵⁹ Prūsijas Vispārējās zemes tiesības, 14.pants. Citēts pēc: Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.61.

³⁶⁰ Francijas Civillikums, 2.pants. Pieejams: http://lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm [aplūkots 2013.gada 8.janvārī].

³⁶¹ Austrijas Vispārējais civillikums, 5.pants. Pieejams: <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm> [aplūkots 2013.gada 8.janvārī].

³⁶² Андреева М.В. *Действие налогового законодательства во времени (Диссертация)*. Москва: [B.i.], 2004, с.68. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/deistvie-nalogovogo-zakonodatelstva-vo-vremeni> [aplūkots 2014.gada 20.februārī].

norādes par konkrētu tiesību normu intertemporālo kolīziju risināšanu.³⁶³ Norādītais apstākļi par atpakaļejoša spēka laikā noregulēšanu Vācijas tiesību sistēmā liecina, ka lēmums par atpakaļejoša spēka norādīšanu Vācijas Civillikumā ir saistīts nevis ar atteikšanos ierobežot likumdevēja tiesības pieņemt normas ar atpakaļejošu spēku, bet gan precīzu intertemporālo konfliktu risināšanas metožu ietveršanu pārejas noteikumos. Tādējādi netieši ir konstatējama citās kodifikācijās ietvertu norāžu par atpakaļejoša spēka ierobežošanu patiesā jēga.

Arī tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka šāds kodifikācijās ietvertais atpakaļejoša spēka piemērošanas ierobežojums nav uzskatāms par autoritatīvu pamatu, lai likumdevējs atturētos noteikt tiesību normu iedarbības laiku ar atpakaļejošu spēku.³⁶⁴ Piemēram, kā norādījis F.K.Savinjī, atpakaļejoša saistošā spēka nepieļaujamības principa nozīme visupirms ir ierobežot tiesību piemērotāja rīcības brīvību tiesību normu iztulkošanā.³⁶⁵ Līdz ar to pozitīvizētajiem aizliegumiem pieņemt normas ar atpakaļejošu spēku varētu būt analogiska nozīme kā Civillikuma 3.pantā ietvertajam regulējumam par tiesību normu piemērotāju pienākumu likumdevēja skaidras gribas neesamības gadījumā atturēties no iegūtu tiesību ietekmēšanas.³⁶⁶ Šādu nostāju uzskatāmi ilustrē arī pirmskara Latvijas tiesību teorētiķis docents Roberts Akmentiņš, norādot, ka likumam atgriezenisks jeb atpakaļejošs spēks nav vēlams, tomēr „likumdevējs ir spēcīgs un priekš viņa šim principam, ka jaunam likumam nevajag piedot atgriezenisku spēku, nav juridiskas saistības. [...] Likumdevējs tiek aprobežots tikai tik tālu, cik viņam zināmas lietas nav fiziski iespējams izvest – attiecībā uz dabas likumiem”³⁶⁷.

Tajā pašā laikā jau 19.gs. ir konstatējams arī pretējs viedoklis – ka atpakaļejoša spēka ierobežošana ir nevis tiesību piemērošanas, bet gan primāri likumdošanas jaunrades princips, kas ierobežo likumdevēju pieņemt tiesību normas ar iedarbību uz pagātņi. Analizējot vienu no atpakaļejoša spēka aspektiem – iegūtu tiesību aizsardzību –, norādīts: lai gan sākotnēji iegūtās tiesības pastāvēja kā patstāvīgi principi, tomēr, lai aizsargātu indivīdu intereses pret parlamenta varu, likumdevējs pārņēma iegūtu tiesību nostiprināšanas funkciju, tās pozitīvizējot.³⁶⁸ Piemēram, Krievijas Impērijas tiesību teorētiķis Aleksandrs Gradovskis (*Александр Градовский*) uzskatīja, ka atpakaļejoša spēka ierobežošana visupirms ir attiecināms uz likumdevēju, kuram nav tiesību

³⁶³ Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.81.

³⁶⁴ Lamoureux F. *The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice*. *Common Market Law Review*, Volume 20, No.2, August 1983. pp.269–297. Maurer H. *Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz*. In: Isensee J., Kirchhof P. *Handbuch des Staatsrechts*, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.410–411. Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.63.

³⁶⁵ Savigny. K.F. *System des heutigen römischen Rechts*. Band 8. Darmstadt: Scientia Verlag Aalen, 1981, S.393. tāpat skatīt Avenarius M. *Savignys Lehre vom intertemporalen Privatrecht*. Göttingen: Wallstein Verlag Göttingen, 1993, S.28–29.

³⁶⁶ Skatīt promocijas darba 1.nodaļā veikto analīzi par Civillikuma 3.panta izpratni.

³⁶⁷ Akmentiņš R. *Tiesību zinību teorija*. Rīga, [B.i.], 1928, 82.lpp.

³⁶⁸ Avenarius M. *Savignys Lehre vom intertemporalen Privatrecht*. Göttingen: Wallstein Verlag Göttingen, 1993, S.23.

pieņemt normas ar atpakaļejošu spēku laikā.³⁶⁹ Aleksandra Gradovska ieskatā, atpakaļejoša spēka noteikšana nav uzskatāma par vispārīgu principu, bet gan izņēmumu. Tas ir saistīts ar apstākli, ka tādā veidā iedzīvotāji tiek aizsargāti pret valsts varas iejaukšanos, aizsargājot pastāvošo tiesību sistēmu un tādējādi arī tiesisko kārtību.³⁷⁰ Jau vēlāk – Padomju Savienības laikā – pret šādu Krievijas Impērijas laikā izveidoto izpratni tika izteikti būtiski iebildumi, pamatojot, ka likumdevējs savā rīcībā nevar tikt ierobežots.³⁷¹

Kaut arī 19.gs. tiesību doktrīna salīdzinoši argumentēti spēja pamatot, kādēļ tiesību normas ar atpakaļejošu spēku kaitē arī sabiedrībai un ir pretējas tiesību principiem³⁷², tiesību normas saturiski varēja kontrolēt tikai pats likumdevējs. Proti, tikai pašam likumdevējam bija neierobežota suverenitāte realizēt likumdošanas funkcijas, jebkāda veida kontroli pakļaujot tikai tā izpratnei par tiesisku tiesību normu tvēruma noteikšanu. Līdz ar to noteiktie ierobežojumi tiesību normu iedarbības laika noteikšanā praktiski nekavēja likumdevēju atturēties no jau izveidotu tiesisko attiecību regulēšanas.³⁷³ Savukārt vienīgais atpakaļejoša spēka ierobežojošais elements bija paša likumdevēja izpratne par tiesiskumu un tiesiskās sistēmas pamatprincipiem. To precīzi ilustrē arī Mīrona Krona vēl 20.gs. pirmajā pusē paustais uzskats, ka likumdevējam, pašierobežojot atpakaļejoša spēka noteikšanu, tiek izrādīta cieņa pret pastāvošo tiesisko regulējumu.³⁷⁴

3.1.2. Atpakaļejoša spēka saturiskās izpratnes evolūcija

Otrs aspekts, kas ir nesaraucami saistīts ar atpakaļejoša spēka sākotnējo izpratni, ir atpakaļejoša spēka tvēruma robežas. Pretstatā mūsdienu tiesību teorijā pastāvošajam tiesību normu spēka laikā iedalījumam trīs veidos – ar atpakaļejošu, tūlītēju un turpmāk vērstu spēku laikā – tiesību zinātnē līdz pat 20.gs. otrajai pusei doktrināli visas tiesību normas pēc iedarbības laika tika iedalītas tikai divās daļās.³⁷⁵ Pamatojoties uz principu par tiesību normu „ne-atpakaļejošu spēku” (vācu val. – *Nicht-Rückwirkung*³⁷⁶), tika nošķirtas tiesību normas, kuru saistošais spēks, no vienas puses, ietekmē pagātnē pabeigtas tiesiskās attiecības, savukārt, no otras puses, – tiesiskās attiecības,

³⁶⁹ Градовский А.Д. Журнал гражданского и уголовного права. Г. 3 1873, Кн. 4 (июль), с.1–47.

³⁷⁰ Ibid.

³⁷¹ Тилле А.А. Время, пространство, закон. Действие советского закона во времени и пространстве. Москва: [B.i.], 1965, с.45.

³⁷² Hellmann H., Pfeifer K. Verfassungsrechtliche Probleme der rückwirkenden Fusionskontrolle. Beiträge zum Wirtschaftsrecht. Festschrift für Heinz Kaufmann zum 65. Geburtstag. Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 1972, S.185–213.

³⁷³ Stern K. Zur Problematik rückwirkender Gesetze. Festschrift für Theodor Maunz. Zum 80. Geburtstag. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1981, S.381–395.

³⁷⁴ Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1. 83.–115.lpp.

³⁷⁵ Werner von F. Die Rückwirkung von Steuergesetzen. Halle: Druck von Emil Ebering, 1925, S.8.

³⁷⁶ Heukels T. Intertemporales Gemeinschaftsrecht. Rückwirkung, Sofortwirkung und Rechtsschutz in der Rechtsprechung des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1990, S.50.

kas izveidotas iepriekšējās tiesību normas spēkā esamības laikā.³⁷⁷ Piemēram, pirmskara Latvijas tiesību zinātnieks Kārlis Dišlers ir norādījis, ka noteiktos gadījumos tiesību normu atpakaļejošs spēks „vispārības” interesēs liek tiesiskajam regulējumam pakārtot jaunajam regulējumam agrāk nodibinātas attiecības³⁷⁸, tādējādi liekot saprast, ka ar atpakaļejoša spēka iedarbību ir izprotama ne tikai pagājušu, bet arī turpinātu tiesisko attiecību ietekmēšana, kas mūsdienās tiek regulētas ar tūlītēju spēku laikā.

Lai gan arī pēc II pasaules kara izdotajos tiesību avotos atpakaļejošs spēks vēl tika pretstatīts tiesību normām, kuras attiecas uz nākotni un kurām nav atpakaļejošas iedarbības³⁷⁹, tomēr izmaiņas atpakaļejoša spēka izpratnē notiek salīdzinoši strauji. Nozīmīgākais un redzamākais izpratnes izmaiņu rezultāts – tiesību normas pēc to iedarbības laika tiek iedalītas trīs veidos – ar atpakaļejošu spēku, tūlītēju spēku un turpmāk vērstu spēku. Šāda izpratne tiek attīstīta Francijā, nošķirot tiesību normu iedarbības laiku, balstoties uz trīs dimensijām – pagātni, tagadni un nākotni.³⁸⁰ 20.gs. 60.gados minētā doktrīna ir pārņemta arī Padomju Savienībā, kā lielu novitāti attīstot doktrīnu, saskaņā ar kuru atpakaļejošs spēks laikā nav konstatējams visos gadījumos, kad tiesiskais regulējums ir jebkādā veidā saistīts ar pagātni. Proti, ir nepieciešams nošķirt gadījumus, kad tiesību normas regulē iepriekš izveidotas tiesiskās attiecības uz nākotni, kas tiek regulētas nevis ar atpakaļejošu, bet gan tūlītēju spēku laikā.³⁸¹

Saturiski līdzīga izpratne pēc II pasaules kara tika attīstīta arī Vācijas tiesiskajā sistēmā. Balstoties uz Vācijas Konstitucionālās tiesas praksi, tiesību normas, kuras iepriekš tika uzskatītas par pieņemtām ar atpakaļejošu spēku laikā, turpmāk tika savstarpēji nošķirtas. No vienas puses, tika identificētas tiesību normas, kuras ir pieņemtas ar īstu atpakaļejošu spēku (vācu val. – *echte Rückwirkung*), savukārt, no otras puses, – tiesību normas, kuras pieņemtas ar neīstu atpakaļejošu spēku (vācu val. – *unechte Rückwirkung*).³⁸² Lai gan mūsdienās šāda terminoloģija var likties maldinoša, jo neīstam atpakaļejošam spēkam nav nekādas saistības ar atpakaļejošu spēku laikā kā pamatu tiesību normas atzīšanai par prettiesisku, iepriekš minētie vēsturiskie apstākļi sniedz skaidru priekšstatu terminoloģijas attīstībai. Proti, neīsta atpakaļejoša spēka laikā terminoloģija ir saistīta ar sākotnējām atpakaļejoša spēka izpratnes robežām, kas aptvēra arī tūlītēju spēku laikā. Arī pati Vācijas Konstitucionālā tiesa ir apzinājusi šo nepilnību, 20.gs. 70.gados mēģinot precizēt

³⁷⁷ Ibid. Werner von F. Die Rückwirkung von Steuergesetzen. Halle: Druck von Emil Ebering, 1925, S.30.

³⁷⁸ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 100.–101.lpp.

³⁷⁹ Schoch S. Das intertemporale Zivilprozessrecht. Zuerich, Dissertation. 1959, S.28.

³⁸⁰ Тилле А.А. Время, пространство, закон. Действие советского закона во времени и пространстве. Москва: [Б.и.], 1965, с.39.

³⁸¹ Ibid., с.196.

³⁸² Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1960.gada 31.maija nolēmums Nr. 2 BvL 4/59. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 11.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1961, S.139–149.

terminoloģiju.³⁸³ Tomēr vēl pat līdz 2014.gadam šo jēdzienisko īpatnību tiesa nav spējusi novērst un spriedumos joprojām tiek nošķirts īsts un neīsts atpakaļejošs spēks laikā.³⁸⁴ Interesanti atzīmēt, ka vēl pirms Vācijas Konstitucionālās tiesas izveidotās terminoloģijas, nošķirot īstu un neīstu atpakaļejošu spēku, Šveices tiesību doktrīnā 20.gs. 50.gados jau bija veikta terminoloģiski un saturiski identiska tiesību normu spēka laikā veidu nošķiršana.³⁸⁵

Attiecībā uz atpakaļejoša spēka izpratnes attīstību varētu rasties jautājums, kādēļ vēl līdz 20.gs. otrajai pusei kā nevēlamas, t.i., ar atpakaļejošu spēku pieņemtas, uzskatīja visas tiesību normas, kuras bija jebkādā veidā saistītas ar pagātņi, tai skaitā arī ar tūlītēju spēku laikā pieņemtās tiesību normas. Viens no ticamākajiem iemesliem ir saistīts ar apstākli, ka izpratne par atpakaļejoša spēka ierobežošanu un nepieļaujamību ir analizēta tikai privāto tiesību jomā, tai skaitā ietverot ierobežojumus privāto tiesību kodifikācijās. Tā kā privāto tiesību jomā iepriekš izveidoto tiesisko attiecību aizsardzība pieprasa plašāku aizsardzību pret jau iegūtu tiesību atcelšanu vai ierobežošanu, jebkura iedarbība pagātnē tika atzīta par nevēlamu. Līdz ar to netika aktualizēts jautājums par nepieciešamību diferencēt ar pagātņi saistītas tiesību normas, konkretizējot, cik būtiski likumdevējs ar atpakaļejošu spēku ir iejaucies jau esošās tiesiskajās attiecībās. Tāpat jāņem vērā līdz 20.gs. otrajai pusei pastāvējušais tiesību normu iedarbības laika identificēšanas mērķis. Kā jau iepriekš norādīts, atpakaļejoša spēka identificēšanas galvenais mērķis bija nevis veidot juridisku pamatu likumdevēja ierobežošanai, bet nepieļaut tiesību normu piemērotāju patvaļu izveidotu tiesisko attiecību regulēšanā. Līdz ar to pietiekami plaši noteiktā atpakaļejoša spēka izpratne neļāva tiesību normu piemērotājiem veidot patvaļīgas doktrīnas par to, kuros gadījumos ar pagātņi saistītām tiesību normām ir atpakaļejošs spēks.

3.1.3. Atpakaļejoša spēka atzīšana par nepieļaujamu likumdošanas procesā

Pastāv viedoklis, ka II pasaules kara beigas ne tikai bija robežpunkts atpakaļejoša spēka izpratnes maiņai, bet arī deva jaunu perspektīvu tiesību normu iedarbības laikā izvērtēšanā – prioritāri pievēršoties likumdevēja rīcības brīvībai ietekmēt izveidotas tiesiskās attiecības.³⁸⁶ Tam par pamatu bija dabisko tiesību skolas atziņu nostiprināšana un vispārējo tiesību principu kā augstāku tiesību normu atzīšana³⁸⁷, kā arī efektīvas konstitucionālās kontroles nostiprināšana. Lai gan vēl 20.gs. 30.gados tiesību doktrīnā tiek izteiktas šaubas par konstitucionālo tiesu darbības

³⁸³ Skatīt arī: Onževs M. Par neīsta atpakaļejoša spēka izpratni Latvijas tiesu nolēmumos. Jurista Vārds, 2013. 26.marts, Nr.12 (763).

³⁸⁴ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.Senāta 2013.gada 17.decembra nolēmums lietā Nr.1 BvL 5/08. Publicēts: http://www.bverfg.de/entscheidungen/ls20131217_1bv1000508.html [aplūkots 2014.gada 20.aprīlī].

³⁸⁵ Sieg K. Die Einwirkung von Änderungen zivilprozessualer Normen auf schwebende Verfahren. Zeitschrift für Zivilprozess, 65.Band. Köln – Berlin: Carl Heymanns Verlag, 1952, S.249–266.

³⁸⁶ Iliopoulos-Strangas J. Rückwirkung und Sofortwirkung von Gesetzen. Eine verfassungsrechtliche Untersuchung unter Berücksichtigung des deutschen und griechischen Steuerrechts. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1986, S.20.

³⁸⁷ Skatīt, piemēram: Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005, 40.–41.lpp.

efektivitāti, kā arī subjektīvismu konstitūcijas iztulkošanā³⁸⁸, tieši visaptveroša konstitucionālās kontroles ieviešana ievērojami ietekmēja kontinentālajā Eiropā pastāvošo izpratni par atpakaļejošu spēku kā tiesisko pamatu tiesību normu atzīšanai par prettiesiskām. Tādējādi, tiesām uzsākot izvērtēt likumdevēja pieņemto tiesību normu tiesiskumu, atpakaļejošs spēks vairs netika analizēts kā tiesību normu iztulkošanas metode – kuros gadījumos neskaidra tiesību norma būtu piemērojama ar atpakaļejošu spēku un kuros tā nebūtu piemērojama. Tā vietā izcēlās pavisam cits jautājums – kā noteikt, vai likumdevējs izveidotas tiesiskās attiecības ir prettiesiski ietekmējis ar atpakaļejošu spēku laikā.

Likumdevēja darbības kontrole atpakaļejoša spēka ierobežošanai īpaši tika realizēta Vācijā, kas tādējādi veidoja tiesisko regulējumu un kontroles mehānismus nacionālsociālistiskā režīma laikā īstenoto netaisnīgo tiesību preventīvai novēršanai.³⁸⁹ Turklāt nacionālsociālisma iekārtas sabrukums un tā radītās sekas bija kā indikators ne tikai jaunu jurisprudences, bet arī jaunu teoloģijas un filozofijas pārpozitīvu principu un vērtību meklēšanai, kas nodrošinātu taisnīgu tiesību pieņemšanu un eksistenci.³⁹⁰ Viens no galvenajiem katalizatoriem ne tikai atpakaļejoša spēka metodoloģiskai noteikšanai, bet arī nepieļaujamības manifestēšanai bija Vācijas Konstitucionālās tiesas izveide. Pēc Vācijas Konstitucionālās tiesas izveides radās tiesiska iespēja kontrolēt likumdevēja pieņemtajos tiesību aktos ietvertu laika aspektu un vienlaikus arī skaidri nodalīt tiesību normu saistošā spēka veidus, ieskaitot atpakaļejošu spēku laikā.³⁹¹ Tomēr izmaiņas atpakaļejoša spēka izpratnē nenotika strauji, bet vairāku gadu laikā faktiski no jauna tika formulēts, kas ir atpakaļejošs spēks laikā un kādā veidā to ir iespējams konstatēt, kā arī izvērtēt tā tiesiskumu.³⁹² Saskaroties ar fundamentāli atšķirīgu atpakaļejoša spēka konstatēšanas nepieciešamību, – lai nodrošinātu iespējami prettiesisko tiesību normu atcelšanu, praksē skaidri iezīmējās līdzšinējo tiesību normu iedarbības laika nošķiršanas doktrīnu trūkumi. Piemēram, Vācijas Konstitucionālā tiesa vairāk nekā desmit gadus pēc tās izveides nespēja noformulēt ne to, kas ir uzskatāms par atpakaļejošu spēku laikā, ne arī – vai šāds tiesību normu spēks vispār ir pieļaujams.³⁹³

Analizējot tādu tiesību normu pieļaujamību, kuras ietekmē izveidotas tiesiskās attiecības,

³⁸⁸ Dišlers K. Demokrātiskas valsts iekārtas pamati (Ievads konstitucionālās tiesībās). Rīga: izdevn. A.Gulbis, 1931, 37.lpp.

³⁸⁹ Götz V. Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.421–453.

³⁹⁰ Welzel H. An den Grenzen des Rechts. Die Frage nach der Rechtsgeltung. Koeln und Opladen: Westdeutscher Verlag, 1966, S.5.

³⁹¹ Hellman H., Pfeiffer K. Verfassungsrechtliche Probleme der rückwirkenden Fusionskontrolle. Beiträge zum Wirtschaftsrecht, Festschrift für Heinz Kaufmann zum 65. Geburtstag. Köln-Marienburg, 1972, S.185–213.

³⁹² Stern K. Zur Problematik rückwirkender Gesetze. Festschrift für Theodor Maunz. Zum 80. Geburtstag. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1981, S.381–395.

³⁹³ Stötzel M. Vertrauensschutz und Gesetzesrückwirkung. Grundtypen abgeleitet aus der Rückwirkungsrechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.81–82.

Vācijas Konstitucionālā tiesa sākotnēji tikai vispārīgi norādīja, ka atpakaļejoša iedarbība ir saistīta ar atpakaļejošu iejaukšanos tiesību stāvoklī.³⁹⁴ Vienlaikus tiesa pamatoja: lai gan atpakaļejošs spēks pēc būtības ir pieļaujams, tas būtu ierobežojams gadījumos, kad personas nevarēja prognozēt un objektīvi ņemt vērā potenciālās izmaiņas ar atpakaļejošu spēku.³⁹⁵ Ievērojot minēto, no šādas atpakaļejoša spēka izpratnes bija iespējams tikai izsecināt, ka saistošā spēka identificēšanas vienīgā piesaistes pazīme, līdzīgi kā Senās Romas laikā, ir jebkāda pamanāma saistība ar pagātnes laiku. Tajā pašā laikā, tā kā nebija objektīvi nosakāmu saturisko kritēriju un metodikas atpakaļejoša spēka laikā prettiesiskuma konstatēšanai, tā pieļaujamības izvērtēšana faktiski bija nosakāma, balstoties uz individuālu analīzi visupirms par atpakaļejoša spēka tā plašākajā nozīmē pastāvēšanu un sekojoši par katras konkrētās analizējamās tiesību normas pieļaujamību.

Kaut arī atpakaļejoša spēka identificēšana attīstījās gandrīz ar katru Vācijas Konstitucionālās tiesas nolēmumu, kurā kāds no apskatāmajiem aspektiem bija saistīts ar tiesību normu laika tvēruma izvērtēšanu, norādītā izpratne par atpakaļejošu spēku kā plaša satura jēdzienu pastāvēja līdz pat Vācijas Konstitucionālās tiesas 1960.gada 31.maijā pieņemtajam nolēmumam lietā Nr.2 BvL 4/59.³⁹⁶ Tieši minētais nolēmums, kurš tiesību doktrīnā tiek uzskatīts par pamatu un pagrieziena punktu precīzai un metodiskai izveidotu tiesisko attiecību nošķiršanai³⁹⁷, ir pamats atpakaļejoša spēka laikā identificēšanai.³⁹⁸

Norādītajā lietā Vācijas Konstitucionālajai tiesai bija jākonstatē, vai no laika aspekta tiesiski ir Tiesu izmaksu likumā (vācu val. – *Gerichtskostengesetz*) izdarītie grozījumi, paaugstinot valsts nodevu arī strīdiem par īres un nomas maksas noteikšanu, kas jau atrodas tiesas izskatīšanā, bet vēl līdz grozījumu spēkā stāšanās laikam konkrētajā tiesu instancē nav pabeigti.³⁹⁹ Vadoties no minētajiem apstākļiem, Vācijas Konstitucionālā tiesa secināja, ka valsts nodevu paaugstināšana attiecībā uz tādiem vispārējās jurisdikcijas tiesās izskatāmajiem strīdiem ir tiesiska.⁴⁰⁰ Lai izšķirtu gan minēto, gan citus iespējamus tiesību strīdus, kuri ir saistīti ar tiesību normu iedarbību pagātnē, Vācijas Konstitucionālā tiesa radīja jaunu tiesisko metodi. Proti, tā pretēji iepriekšējai praksei

³⁹⁴ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1952.gada 24.aprīļa nolēmums Nr.1 BvR 36/52. Publicēts: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, 1.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1952, S.263–281 (S.278–279).

³⁹⁵ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1952.gada 24.aprīļa nolēmums Nr.1 BvR 36/52. Publicēts: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, 1.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1952, S.263–281 (S.278–279). Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1953.gada 24.aprīļa lēmums Nr.1 BvR 102/51. Publicēts: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, 2.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1953, S.237–266 (S.244–246).

³⁹⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1960.gada 31.maija nolēmums Nr. 2 BvL 4/59. Publicēts: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, 11.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1961, S.139–149.

³⁹⁷ Maurer H. *Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz*. Ins: Isensee J., Kirchhof P. *Handbuch des Staatsrechts*, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.405.

³⁹⁸ Atzīmējams, ka līdzīgi kā Vācijas tiesību doktrīnā, arī citās tiesiskajās sistēmās, piemēram, Francijā, mūsdienās pastāvošā izpratne par tiesību normu iedarbības laika iedalīšanu ir veidojusies pēc II Pasaules kara Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.19–20.

³⁹⁹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1960.gada 31.maija nolēmums Nr. 2 BvL 4/59. Publicēts: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, 11.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1961, S.139–149 (S.140–142).

⁴⁰⁰ *Ibid.* S.149.

uzskatīja, ka ir jānošķir, cik būtiski likumdevējs ir ietekmējis pagātnē izveidotas tiesiskās attiecības. Ja likumdevēja iedarbība uz tiesiskajām attiecībām ir veikta ar īstu atpakaļejošu spēku, tad šādas normas pirmšķietami būs uzskatāmas par prettiesiskām. Savukārt, ja tiesiskajam regulējumam ir neīsts atpakaļejošs spēks, tad likumdevēja noteiktais tiesību normu iedarbības laiks ir uzskatāms par tiesisku.⁴⁰¹

Arī citās Eiropas valstīs laika posmā pēc II pasaules kara izpratne par atpakaļejoša spēka nepieļaujamību ir kļuvusi par vispārātzītu principu iepriekš izveidotu tiesisko attiecību aizsardzībai. Piemēram, mūsdienu Krievijas tiesību doktrīnā atpakaļejoša spēka nepieļaujamība tiek saistīta ar tiesiskās noteiktības principu, kā arī stabilas uzņēmējdarbības vides nodrošināšanu.⁴⁰² Tomēr būtiski izprast, ka konstitucionālajā uzraudzībā būtiskākais avots doktrīnai par atpakaļejoša un tūlītēja spēka nošķiršanu, uzskatot atpakaļejošu spēku par prettiesisku, bet tūlītēju spēku – par tiesisku, ir tieši Vācijas Konstitucionālās tiesas prakses atziņas.⁴⁰³ To ir pārņēmušas ne tikai Eiropas Savienības institūcijas, bet arī nacionālo valstu tiesas. Uzskatāmākais piemērs ir Satversmes tiesa, kura savu izpratni ir veidojusi, balstoties uz Vācijas Konstitucionālās tiesas atziņām par atpakaļejoša spēka nepieļaujamību. Kā norāda Satversmes tiesa, „[...] Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa ir taisījusi spriedumu lietā par nodokļa atvieglojumu atcelšanu procentu ienākumiem no atsevišķiem fiksēta ienākuma vērtspapīriem – sociālajām hipotekārajām ķīlu zīmēm. [...] Tā noteikta ar atpakaļejošu spēku, taču tādā veidā, ka valsts intereses un sabiedrības labklājība tiek vērtētas augstāk nekā aizsardzības cienīgā sūdzības iesniedzēju ieinteresētība iepriekšējā stāvokļa saglabāšanā [...]”⁴⁰⁴.

3.1.4. Metodoloģija atpakaļejoša spēka laikā nepieļaujamībai

Tiek uzskatīts, ka nepieļaujamība pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku izriet no nepieciešamības nodrošināt sabiedrisko kārtību, garantēt iedzīvotājiem iespēju izmantot jau saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem piešķirtās tiesības.⁴⁰⁵ Vēl vairāk – tiesību normu spēka laikā veidu nošķiršana un atpakaļejoša spēka identificēšana tiek uzskatīta par svarīgāko tiesiskās

⁴⁰¹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1960.gada 31.maija nolēmums Nr.2 BvL 4/59. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 11.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1961, S.139–149.

⁴⁰² Кузнецов В.В., Сидорович Е.В. Налоговые споры: применение закона с обратной силой в практике арбитражных судов. Pieejams: <http://nalogoved.ru/art/596> [aplūkots 2014.gada 20.janvārī].

⁴⁰³ Schwarze J. European Administrative Law. London: Sweet and Maxwell, 1992, pp.874–946. Hartley T.C. The Foundations of European Community Law. 7th Edition. Oxford University Press, 2010, pp.162–165. Kent P. Law of the European Union. Pearson Longman, 2008, p.49. Ciftci E. Übergangsfristen bei Gesetzes- und Verordnungsänderungen. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2011, S.40–44.

⁴⁰⁴ Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra spriedums lietā Nr.2010-25-01 „Par 2009.gada 1.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” 6.panta (daļā par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 3.punkta izslēgšanu) un likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8.panta trešās daļas 13.punkta un 16.¹ panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 10.3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 8.decembris, Nr.194 (4386).

⁴⁰⁵ Андреева М.В. Действие налогового законодательства во времени (Диссертация). Москва: [B.i.], 2004, с.23. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/deistvie-nalogovogo-zakonodatelstva-vo-vremeni> [aplūkots 2014.gada 20.februārī].

paļāvības principa konkretizācijas veidu.⁴⁰⁶ Tomēr joprojām nav skaidri atbildēts uz jautājumu, kādēļ tieši ar atpakaļejošu, nevis tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas būtu uzskatāmas par tādām, kuras automātiski aizskartu tiesības baudīt tiesiskā valstī pastāvošo tiesisko paļāvību un drošību. Tāpat, neskatoties uz apstākli, ka tiesu praksē ir atzīts, ka, „izvērtējot kādas tiesību normas atbilstību tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1.pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā tas, ka šo principu izpausme dažādās tiesību jomās var atšķirties”⁴⁰⁷, princips par atpakaļejoša spēka nepieļaujamību ir visaptverošs. Proti, tas attiecas kā uz publisko tiesību jomā pieņemtām tiesību normām, gan arī privāto tiesību jomu. Tādēļ būtiski ir noskaidrot, cik pamatots ir tieši šāds tiesību normu iedarbības laika iedalījums, attiecinot to uz visām tiesību situācijām – gan izmainot privāttiesību jomā iepriekš noslēgtus kredītēšanas līgumus, gan aizsargājot tiesību normu adresātus pret atpakaļejošu iepriekšējā taksācijas periodā samaksātu nodokļu paaugstināšanu.

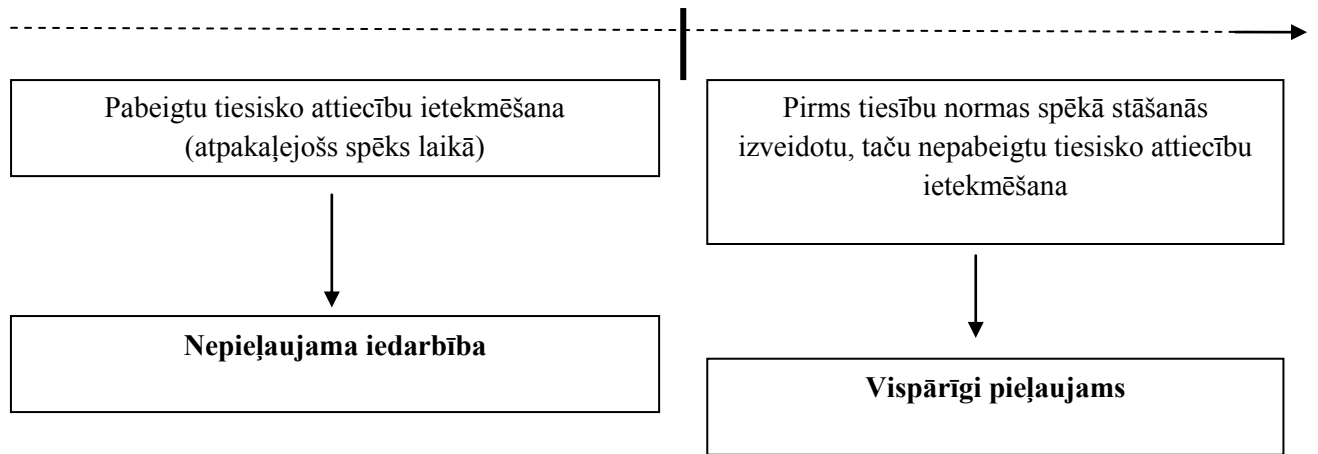
Atbildot uz minēto jautājumu, visupirms akcentējams atpakaļejoša spēka nepieļaujamības juridiskais raksturs. Ārpus sodu tiesībām atpakaļejošs spēks laikā tā mūsdienu tvēruma izpratnē ir tikai konstitucionālajā tiesvedībā izveidota metode, ar kuru var nošķirt un identificēt nepieļaujamas tiesību normas no laika aspekta. Tas saistīts ar apstākli, ka atpakaļejoša spēka laikā nepieļaujamība ir balstīta uz izpratni par likumdevēja rīcības brīvības uzraudzību un ierobežošanu pēc II pasaules kara. Vēl vairāk – tiesību doktrīnā tiek arī norādīts, ka pārpozitīva prezumpcija atpakaļejoša spēka nepieļaujamībai nepastāv.⁴⁰⁸ Tādēļ konstitucionālajām tiesām bija plaša rīcības brīvība izvērtēt, kāda tiesību normu iedarbība laikā ir tiesiska. Tomēr, kā to apliecina arī iepriekš norādītā atpakaļejoša spēka analīze konstitucionālās uzraudzības ietvaros, atpakaļejoša spēka nepieļaujamība nebija pašsaprotama, bet gan uz ilgstoši veiktu tiesību normu izvērtēšanas praksi veidots metodisku pasākumu kopums. Līdz ar to šobrīd pastāvošo atpakaļejoša spēka nepieļaujamības izpratni var uzskatīt par sabiedrības un tiesību normu adresātu interešu samērošanas līdzekli jeb kompromisu, kas pieļauj abu diametrāli pretēji ieinteresēto pušu interešu izlīdzināšanu. Citiem vārdiem, atpakaļejoša spēka identificēšana kļuva par robežšķirtni, kuras vienā pusē noteicošās bija tiesību normu adresātu intereses uz regulējuma saglabāšanu, savukārt otrā pusē – sabiedrības intereses nodrošināt arī izveidotu tiesisko attiecību izmainīšanu.

Šo izpratni par tiesību normu tiesiskuma izvērtēšanu no laika aspekta ir iespējams attēlot pievienotajā shēmā:

⁴⁰⁶ Pieroth B. Die neuere Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zum Grundsatz des Vertrauensschutzes. Juristenzeitung, 1990, S.279–286.

⁴⁰⁷ Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16.punkta 12.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam” 15.2. un 15.3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2006. 15.novembris, Nr.183 (3551).

⁴⁰⁸ Schmidt-Bleibtreu B., Klein F. Kommentar zum Grundgesetz. 8. Aufgabe. Berlin: Luchterhand Verlag, 1995, S.506.

Vienlaikus atzīmējams, ka ne tiesu praksē, ne arī tiesību doktrīnā nav pieejama plašāka juridiskā analīze, izskaidrojot, kādi ir bijis racionālais pamats tieši šādas metodes attīstīšanai. Proti, vai ar atpakaļejošu spēku pieņemtu tiesību normu ierobežošana ir bijusi izsvērts un motivēts tiesību normu adresātu interešu aizsardzības līdzeklis vai arī tikai metodiski identificējama robežšķirtne, kas nevis saturiski, bet gan formāli spēj pamatot, kādēļ un kuras tiesību normas izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanas dēļ ir prettiesiskas. Tādēļ nereti arī tiesību doktrīnā ir izteiktas šaubas, vai atpakaļejoša spēka identificēšana ir visprecīzākais risinājums, kā nošķirt ar pagātni saistītas tiesību normas, kuras būtu ierobežojamas kā prettiesiskas.⁴⁰⁹ Vēl vairāk – tiesību zinātnē tiek atzīts, ka nav pietiekami precīzas korelācijas starp tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības intensitāti un atpakaļejoša spēka konstatēšanu, kas tādējādi būtu vispārīgs pamats un priekšnoteikums ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas atzīt par prettiesiskām.⁴¹⁰

Tajā pašā laikā atzīstams, ka norādītais precīzas korelācijas trūkums starp tiesiskās paļāvības aizskārumu un atpakaļejoša spēka laikā identificēšanu ir viens no galvenajiem iemesliem, kādēļ ir iespējama atkāpšanās no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības „abos virzienos”. Proti, no vienas puses, arī ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas tiek uzskatītas par tiesiskām⁴¹¹, savukārt, no otras puses, arī gadījumos, kad atpakaļejošs spēks laikā nav konstatējams, pastāv iespēja tiesību normas iedarbības laika tvērumu atzīt par prettiesisku. Tomēr identificētais tiesas korelācijas trūkums saistībā ar atpakaļejoša spēka nepieļaujamību nebūtu uzskatāms par pietiekamu pamatu, lai atteiktos no atpakaļejoša spēka kā fundamentālākās tiesiskās paļāvības principa iztulkošanas metodes. Izpratne par atpakaļejoša spēka ierobežošanu nav uzskatāma par precīzu slēdzienu likumdevēja tiesību ierobežošanai, bet gan par izejas punktu un ilustratīvāko norādi, kuros gadījumos likumdevējam ir pienākums atturēties no iejaukšanās izveidotu tiesisko attiecību

⁴⁰⁹ Papier H.J. Verfassungsrechtliche Probleme von Übergangsrecht. Die Sozialgerichtsbarkeit, 1994 März, Heft Nr.3, S.105–111.

⁴¹⁰ Rensmann T. Reformdruck und Vertrauensschutz. Juristenzeitung, Nr.4, 1999, S.168–175.

⁴¹¹ Skatīt promocijas darba nākamo apakšnodaļu.

regulēšanā un kuros gadījumos šāda iejaukšanās ir pieļaujama.⁴¹² Tādēļ papildus ir attīstījusies izpratne, ka gadījumā, ja pēc metodiski identificējamām pazīmēm ir konstatējams, ka tiesību normai ir atpakaļejošs spēks laikā, un ar pamatotiem argumentiem netiek pierādīta šādas iedarbības izņēmuma daba, tad šāda tiesību norma ir uzskatāma par „ievērojami kaitīgāku” tiesiskas valsts pamatprincipiem nekā citas tiesību normas, kas arī varētu aizskart tiesisko paļāvību.

Ar atpakaļejošu spēku pieņemtu tiesību normu identificēšana ir viena no uzskatāmākajām pazīmēm, kas *a priori* liecina par iespējamu tiesiskās paļāvības principa aizskārumu. Tomēr šobrīd praksē daudz būtiskāka nozīme atpakaļejoša spēka konstatēšanai joprojām ir gadījumos, kad konstitucionālajā tiesvedībā tiek izvērtēti jau izcēlušies strīdi par tiesību normu iedarbību uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām.⁴¹³ Tomēr Latvijas tiesiskajā sistēmā ir konstatējamas situācijas, kad arī tiesību normu jaunrades procesā tiek analizēts tiesību normu iedarbības laika tiesiskums. Piemēram, padziļināta un juridiski plaša analīze ir veikta, izstrādājot likumprojektu "Grozījumi Komercedarbības atbalsta kontroles likumā".⁴¹⁴ Likumprojekta anotācijā ir ietverta argumentācija, kādēļ par tiesisku ir uzskatāma tiesību normu pieņemšana ar atpakaļejošu spēku, nosakot papildu prasības jau iepriekš – pirms regulējuma pieņemšanas – valsts atbalstu saņēmušiem komersantiem. Lai gan anotācijā ietvertā analīze nesniedz pārliecinošus priekšrakstus, kuros gadījumos atpakaļejoša spēka noteikšana ir nepieciešama „sevišķi svarīga mērķa” sasniegšanai, par pamatu ir atzīstama koncepcija, ka tieši likumdevējam jau likumdošanas jaunrades procesā ir jāpierāda iemesli tādai sabiedrības interešu aizsardzībai, kas ietekmē citu tiesību normu adresātu tiesības ar atpakaļejošu spēku laikā.

Vienlaikus Latvijas normatīvo aktu izstrādes praksē ir konstatējamas arī pretējas situācijas, kad pirms tiesību normu pieņemšanas, kuru iedarbība attiecas uz izveidotām tiesiskajām attiecībām, netiek analizēta atpakaļejoša spēka pastāvēšana. Piemēram, Ekonomikas ministrijas izstrādāto Civilprocesa likuma grozījumu anotācijā, ar kuriem bija iecerēts mainīt piedziņas kārtību uz iekļāto nekustamo īpašumu, tādējādi samazinot hipotekārā kreditora iespējas saņemt no parādnieka visus aizņemtus finanšu līdzekļus, ir tikai vispārīgi norādīts: „[I]ai arī grozījumi tieši neskar saistības, kas ir radušās starp kredīta devēju un aizņēmēju (kuru galvenā interese ir, no vienas puses, saņemt aizņēmumu, bet, no otras, – saņemt aizdevuma atmaksu noteiktos termiņos), jo skar jautājumus, kas ir saistīti ar piedziņas vēršanu uz nekustamo īpašumu, ir ietekmētas kreditora intereses saņemt prasījuma samaksu no ķīlas.[..] Līdz ar to būtiski ir izvērtēt samērīgumu šādiem Civilprocesa

⁴¹² Skatīt, piemēram: Maurer H. Staatsrecht. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999, S.589.

⁴¹³ Onževs M. Nodokļu regulējuma grozījumu spēks laikā: Satversmes tiesas prakse. Jurista Vārds, 2011. 26.aprīlis, Nr.17 (664).

⁴¹⁴ Likumprojekta „Grozījumi Komercedarbības atbalsta kontroles likumā” anotācija. Pieejams: <http://mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40323393&mode=mk&date=2014-06-09> [aplūkots 2014.gada 9.jūnijā].

likuma grozījumiem”⁴¹⁵. Tādējādi, neskatoties uz apstākli, ka Civilprocesa likuma grozījumu izskatīšanas laikā Saeimas deputāti vairākkārt ir analizējuši iespējamo atpakaļejoša spēka pastāvēšanu⁴¹⁶, likumprojekta sākotnējās izstrādes laikā šim aspektam nav pievērsta nekāda uzmanība.

Rezumējot norādīto, atpakaļejoša spēka nepieļaujamība nav uzskatāma par absolūtu metodi, no kuras ne likumdevējs, ne arī konstitucionālā tiesa nebūtu tiesīgi atkāpties. Līdz ar to vismaz teorētiski ir iespējama situācija, kad ārpus sodu tiesībām, kurās atpakaļejoša spēka aizliegums ir neietekmējams tiesību princips, var tikt izveidotas jaunas metodes tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanai. Tādējādi, apsverot, cik pamatota ir jau izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšana, atpakaļejoša un tūlītēja spēka nošķiršana tiktu aizstāta ar citiem juridiski izvērtējamiem paņēmieniem. Tomēr vienlaikus jāapzinās, ka tiesību teorijas specifikas dēļ jaunu metožu izstrāde ir maz ticama un, iespējams, arī nav nepieciešama. Daudz piemērotāka būtu jau esošo doktrīnu uzlabošana, lai varētu precīzāk noteikt, kurās situācijās pastāv atpakaļejošs spēks laikā. Tas nozīmē: kamēr ne tiesību doktrīnā, ne arī tiesu praksē nav izstrādātas līdzvērtīgi efektīvas metodes, balstoties uz kurām būtu izvērtējama iepriekš izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšana no laika aspekta, nebūtu pieļaujama analizētās tiesiskās paļāvības aizskārums izvērtēšanas metodes atcelšana.

3.2. Izņēmumi no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības

Kā jau tika norādīts, atbilstoši konstitucionālajā tiesvedībā attīstītajām atziņām, kontinentālajā Eiropā tiek vispārīgi atzīts, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī nav pieļaujama tiesību normu ar atpakaļejošu spēku pieņemšana.⁴¹⁷ Tomēr, tā kā šāda izpratne ir balstīta nevis uz vispārēju un absolūtu atpakaļejoša spēka aizlieguma principu, bet gan tiesiskās drošības un paļāvības aizsardzību⁴¹⁸, tās pastāvēšana nav absolūta un ir ierobežojama. Proti, gan tiesību doktrīnā, gan arī tiesu praksē tiek atzīts, ka atpakaļejošs spēks laikā vēl neizteic galīgos saturiskos secinājumus par izveidotu tiesisko attiecību noregulēšanas nepieļaujamību.⁴¹⁹ Gan tiesību normu adresātiem, vērtējot tiesiskajā regulējumā noteiktos labumus, gan arī likumdevējam, analizējot tiesiskos riskus pieņemt sabiedrības interesēs nekavējoties veicamus grozījumus, ir jāapzinās, ka izņēmuma gadījumos likumdevēja iejaukšanās pagātnē izveidotu tiesisko attiecību noregulēšanā svarīgu iemeslu dēļ ir pieļaujama, un šādos gadījumos tiesību normu adresātu tiesiskajai paļāvībai sabiedrības kopējo

⁴¹⁵ Civilprocesa likuma grozījumu anotācija. Pieejams: <http://www.em.gov.lv> [aplūkots 2013.gada 10.aprīlī].

⁴¹⁶ Skatīt promocijas darba 1.2.2.apakšnodaļu.

⁴¹⁷ Skatīt, piemēram: Rensmann T. Reformdruck und Vertrauensschutz. Juristenzeitung, Nr.4, 1999, S.168–175.

⁴¹⁸ Skatīt, piemēram: Schmidt-Bleibtreu B., Klein F. Kommentar zum Grundgesetz. 8. Aufgabe. Berlin: Luchterhand Verlag, 1995, S.506.

⁴¹⁹ Papier H.J. Verfassungsrechtliche Probleme von Übergangsrecht. Die Sozialgerichtsbarkeit, 1994 März, Heft Nr.3, S.105–111.

interesu dēļ ir jāatkāpjas.⁴²⁰ Tādēļ jau pirmšķietami par nepamatotiem būtu atzīstami argumenti, ka atpakaļejošs spēks būtu pieļaujams tikai tad, ja tas mīkstina tiesiskajā regulējumā noteikto atbildību. Piemēram, kā, analizējot vispārīgās iespējas pieļaut atpakaļejošu spēku laikā, kļūdaini norādīts tiesību doktrīnā, „iepriekš minētais atspoguļo to, ka vispārpieņemtajam principam "likumam nav atpakaļejoša spēka" nav absolūta rakstura.[...] Teorētiski ir iespējami reti gadījumi, kuros šis princips tomēr atkāpsies citu vispārējo tiesību principu priekšā, konkrēti, krimināltiesībās un administratīvajās tiesībās sastopamā likuma atpakaļejošā spēka *in mitius* [...] principa priekšā. Šeit gan uzreiz jāatzīmē, ka gan Krimināllikuma, gan Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa vispārīgajos noteikumos ir minēts šis likuma atpakaļejošā spēka *in mitius* piemērošanas pienākums[...]”⁴²¹. Šāda izpratne būtu attiecināma tikai uz sodu tiesībām, pilnībā to norobežojot no vispārīgās izpratnes par atpakaļejoša spēka laikā noteikšanu citās tiesību nozarēs.

Lai izprastu ierobežojuma pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku relatīvo raksturu, promocijas darba turpinājumā ir aplūkoti argumenti, balstoties uz kuriem tiesību normu iedarbības laiks ir uzskatāms par tiesisku arī gadījumos, ja pastāv atpakaļejošs spēks laikā. Izpratne par atpakaļejoša spēka pieļaujamību ir aplūkota divās tiesiskajās sistēmās – Vācijā un ES. Analizējamo tiesisko sistēmu izvēle ir saistīta ar apstākli, ka minētajās tiesiskajās sistēmās tiesību normu iedarbības laiks ir plaši analizēts jau vairākus desmitus gadu ilgā laika posmā, t.i., jau kopš 20.gs. 60.gadiem, izveidojot, attīstot un nostiprinot izpratni par vispārējo tiesību principu nozīmi tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanā. Turklāt abās minētajās tiesiskajās sistēmās izteiktās atziņas ir autoritatīvi izmantojamas arī Latvijas tiesiskajā sistēmā.

3.2.1. Vācijas tiesiskajā sistēmā attīstītie izņēmumi no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības

Salīdzinoši precīzi un skaidri atpakaļejoša spēka pieļaujamības gadījumi ir identificēti Vācijas tiesiskajā sistēmā. Līdzīgi kā identificējot, kuras tiesību normas pēc to iedarbības laika ir uzskatāmas par tiesiskām un kuras – par prettiesiskām, arī izņēmumi no šī principa ir tikuši attīstīti tiesu praksē. Jau pavisam neilgi pēc prezumpcijas par atpakaļejoša spēka pirmšķietamu nepieļaujamību attīstīšanas Vācijas Konstitucionālā tiesa 20.gs. 60.gadu sākumā apkopoja un turpmāk izskatāmajos strīdos sāka kopīgi analizēt visas iespējamās tiesību situācijas, kurās atpakaļejošs spēks būtu uzskatāms par pieļaujamu un tiesisku.⁴²² Kā galvenais arguments šādu izņēmumu pastāvēšanai varētu būt saistīts ar pārāk formālu likumdevēja ierobežošanu pieņemt

⁴²⁰ Rensmann T. Reformdruck und Vertrauensschutz. Juristenzeitung, Nr.4, 1999, S.168–175.

⁴²¹ Rudevska B. Procesuālā likuma intertemporālā piemērošana administratīvajā un civilprocesā. III. Piemērošanas principi (statika). Jurista Vārds, 2007. 17.jūlijs, Nr.29 (482).

⁴²² Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1961.gada 19.decembra nolēmums Nr.2 BvL 6/59. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 13.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1963, S.261–274 (S.271–272).

normas ar atpakaļejošu spēku neatkarīgi no konkrētās tiesību situācijas faktiskajiem apstākļiem. Tādējādi jau 1961.gada 19.decembra nolēmumā par uzņēmuma ienākuma nodokļa atpakaļejošu noteikšanu tiesa norādīja četrus līdz šim citās tiesvedībās konstatētos juridiskos pamatus atpakaļejoša spēka pieļaujamībai⁴²³, kuri precīzāk skaidroti un analizēti tālākajā tiesas praksē.⁴²⁴ Savukārt vēlāk – 20.gs. 70.gadu sākumā – tika izveidots vēl viens pamats atpakaļejoša spēka noteikšanas tiesiskuma pamatošanai.⁴²⁵ Tādējādi saskaņā ar Vācijas Konstitucionālās tiesas praksi tiesību normu ar atpakaļejošu spēku izdošana būtu pieļaujama šādos apstākļos:

1) tiesību normu atpakaļejošs spēks laikā varētu pastāvēt, ja tiesību normu adresātiem ar šādām izmaiņām laikā, uz kuru attiecas atpakaļejošs saistošais spēks, vajadzēja rēķināties;

2) tiesību normu ar atpakaļejošu spēku pieņemšana būtu pieļaujama tādos gadījumos, kad tiesiskais regulējums ir bijis tik neskaidrs, ka likumdevējam ar atpakaļejošu spēku ir bijusi jāveic tā izskaidrošana;

3) tiesību normas ar atpakaļejošu spēku var tikt pieņemtas gadījumos, kad tiesiskās attiecības iepriekš – pirms tiesiskā regulējuma grozījumu pieņemšanas – ir regulētas ar prettiesisku tiesību normu;

4) tiesību normu ar atpakaļejošu spēku pieņemšana var tikt atbalstīta situācijās, kad šāda nepieciešamība ir saistīta ar vispārējo labumu;

5) ar atpakaļejošu spēku pieņemtu tiesību normu iedarbība būtu pieļaujama, veicot izņēmuma gadījumā nebūtiskus grozījumus, kas nenodarītu paliekošu kaitējumu.

Aplūkojot norādītos izņēmumus no likumdevēja pienākuma atturēties pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku detalizētāk, Vācijas Konstitucionālā tiesa ir salīdzinoši skaidri norādījusi, kā būtu piemērojams pirmais izņēmums – pienākums rēķināties ar iespējamām izmaiņām. Proti, Vācijas Konstitucionālās tiesas nolēmumos tiek skaidrots, ka rēķināšanās robeža ir saistāma ar laika brīdi, kad likumdevējs tiesisko regulējumu ir pieņēmis.⁴²⁶ Tādēļ, pat nesagaidot laiku, kad tiesību norma tiek izsludināta un stājas spēkā, jau pēc tiesiskā regulējuma pieņemšanas parlamentā nevienam tiesību normu adresātam nav tiesību teikt, ka viņš nav informēts par

⁴²³ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1961.gada 19.decembra nolēmums Nr.2 BvL 6/59. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 13.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1963, S.261–274 (S.272).

⁴²⁴ Nākamajos tiesas nolēmumos ir identificēti visi pastāvošie juridiskie pamati atpakaļejoša spēka pieļaujamības noteikšanai. Skatīt, piemēram: Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 2/66, 2BvR 168, 196, 197, 210, 472/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S.367–392 (S.387–391). Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1977.gada 8.jūnija nolēmums Nr.2 BvR 499/74, 1042/75. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 45.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1978, S.142–186 (S.173–174).

⁴²⁵ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 2/66, 2BvR 168, 196, 197, 210, 472/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S.367–392 (S.389).

⁴²⁶ Skatīt, piemēram: Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1997.gada 3.decembra nolēmumu Nr.2 BvR 882/97. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 97.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1998, S.67–85 (S.79).

regulējuma pieņemšanu un eventuālo spēkā stāšanos. Līdz ar to likumdevējs faktiski ir tiesīgs attiecināt iecerētās tiesiskās sekas jau kopš tiesību normu pieņemšanas brīža. Piemēram, ja likumdevējs tādējādi būtu nolēmis noteikt fundamentāli atšķirīgus noteikumus arī attiecībā uz līgumiem, kuri noslēgti jau pēc likumprojekta pieņemšanas, bet vēl līdz likumprojekta spēkā stāšanās brīdim, saskaņā ar minēto izpratni tiesību normu adresātiem varētu nepastāvēt tiesiskā aizsardzība pret atpakaļejošu iedarbību.

Tomēr šāda izpratne atpakaļejoša spēka pieļaujamības izvērtēšanā ir kritizējama no vairākiem aspektiem. Piemēram, tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka minētais izņēmums no vispārīgā principa par atpakaļejoša spēka nepieļaujamību uzliek nepamatotus pienākumu tiesību normu adresātiem zināt likumdevēja darbības, pirms informācija par tām vispār ir pieejama.⁴²⁷ Turklāt tas ir pretējs arī jau vairākus gadsimtus Eiropas valstu tiesībās pastāvošajam principam par tiesību normu adresātu tiesībām būt informētiem par pieņemto tiesisko regulējumu, t.i., sagaidīt tā izsludināšanu.⁴²⁸ Tādējādi šāda atpakaļejoša saistošā spēka izpratne varētu būt saistīta ar tiesību normu adresātu mudināšanu jau likumdošanas procesa uzsākšanas laikā pielāgoties jaunajam tiesiskajam regulējumam.

Vienlaikus atzīstams, ka Vācijas Konstitucionālās tiesas attīstītais arguments atpakaļejoša spēka pieļaujamības pamatošanai būtu izmantojams tikai specifiskās situācijās. Proti, kā viens no galvenajiem apstākļiem šādas izpratnes atzīšanai būtu izvērtējams, vai laika posmā pēc tiesiskā regulējuma izmaiņu iniciēšanas līdz tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās laikam tiesību subjektiem ir iespējams būtiski mazināt tiesiskā regulējuma grozījumu mērķa sasniegšanu. Piemēram, nodokļu tiesībās, jau uzzinot par iespējamajiem grozījumiem, kas paredzētu ienākuma nodokļa attiecināšanu uz iepriekš ar nodokļiem neapliktām darbībām, šādā veidā būtu novēršama situācija, ka tiesību normu adresāti pārslēgtu depozītu līgumus, pārstrukturētu dividenžu izmaksu u.tml. Saistībā ar minēto arī Vācijas Konstitucionālā tiesa ir norādījusi, ka analizētais arguments atpakaļejoša spēka pieļaujamībai būtu nosakāms, ja tiesiskais regulējums nav pilnīgs vai ir pārāk plašs⁴²⁹, kas tādējādi neļauj realizēt tiesisko regulējumu sabiedrības interesēs.

Otrais no izņēmumiem atpakaļejoša spēka pieļaujamībai – neskaidra regulējuma izskaidrošana – tiek attaisnots ar apstākli, ka faktiski tiesību normas ar atpakaļejošu spēku nemaz netiek pieņemtas, jo ir tikai izskaidrots jau iepriekš pieņemtu tiesību normu saturs. Tā kā neskaidra regulējuma dēļ tiesību normu adresāti jebkurā gadījumā nav varējuši paļauties uz iepriekš pastāvējušo tiesisko regulējumu, tādēļ arī pagātnes laika posmā, uz kuru attiecas ar atpakaļejošu

⁴²⁷ Lee H.B. Die Entwicklung der Dogmatik der Rückwirkung von Gesetzen im Vergleich zwischen Deutschland und Korea. Dissertation an der Universität zu Köln, 2011, S.44–45.

⁴²⁸ Skatīt promocijas darba 1.nodaļā veikto analīzi par tiesību normu spēkā esamības priekšnoteikumiem.

⁴²⁹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 2/66, 2BvR 168, 196, 197, 210, 472/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S.367–392 (S.387–388).

spēku pieņemtais tiesiskais regulējums, to intereses nevarēja tikt aizskartas.⁴³⁰ Tieši otrādi – lai nodrošinātu tiesisko stabilitāti un tiesiskumu, ir jāpieņem tāds tiesiskais regulējums, kas to izskaidrotu.⁴³¹

Lielākais izaicinājums attiecīgā izņēmuma piemērošanā ir saistīts ar likumdevēja vēlmi pieņemt pavisam jaunas tiesību normas ar atpakaļejošu spēku, kas formāli tiek pamatotas, izskaidrojot citas jau iepriekš pieņemtas tiesību normas. To, vai konkrētie likuma grozījumi ir uzskatāmi par jaunu tiesību normu vai tikai jau iepriekš pieņemtu tiesību normu izskaidrošanu, ir iespējams noteikt tikai konkrētās tiesību situācijas analīzes ietvaros. Tiesību piemērotājam ir jāizvērtē, vai likumdevēja mērķis tik tiešām ir bijis izskaidrot un veidot labāku tiesisko noteiktību, ir jānošķir, kāda ir tiesiskā regulējuma grozījumu iedarbība. Proti, vai grozījumi nodrošina tādu pašu tiesisko rezultātu sasniegšanu vai arī to pieņemšanas dēļ pastāv citas tiesiskās sekas nekā iepriekš.⁴³²

Trešais no izņēmumiem – nodrošināt prettiesiskas tiesību normas aizstāšanu – varētu būt iespējams situācijā, kad Vācijas Konstitucionālā tiesa vai teorētiski mūsdienās arī EST atzītu kādu citu tiesību normu par prettiesisku. Šādā situācijā likumdevējam būtu ne tikai tiesības, bet pat pienākums novērst tiesisko vakuumu un nodrošināt iespēju ar atpakaļejošu spēku regulēt tiesiskās attiecības. Saistībā ar izpratni par likumdevēja tiesībām iejaukties tiesiskajās attiecībās prettiesiska tiesiskā regulējuma atcelšanas dēļ tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka gadījumā, ja pašvaldības pieņemtus noteikumus par atkritumu izvešanu atzītu par prettiesiskiem, jo konstatēti procesuālie pārkāpumi to pieņemšanas procesā, tad pašvaldībai būtu tiesības tos aizstāt ar noteikumiem, kas pieņemti ar atpakaļejošu spēku.⁴³³ Tā tiktu novērsta situācija, kad atkritumu izvešanas pakalpojumu saņēmēji varētu lūgt atzīt par prettiesisku un atprasīt noteikumus ietvertās nodevas, kuras tie līdz noteikumu atzīšanai par prettiesiskiem ir maksājuši.⁴³⁴ Vienlaikus atzīstams, ka šāda atpakaļejoša spēka izņēmuma piemērošana ir būtiski atkarīga no konstitucionālās tiesas prakses attiecībā uz tiesību normas atzīšanu par prettiesisku no tās pieņemšanas, nevis no sprieduma pasludināšanas laika. Tādējādi, ja konstitucionālās tiesas precīzi norādītu, kāda ir atcelto tiesību normu iedarbība uz iepriekš nodibinātām tiesiskajām attiecībām, minētais atpakaļejoša spēka izņēmuma veids zaudētu savu piemērošanas nozīmi.

Šo izpratni uzskatāmi ilustrē viens no Vācijas Konstitucionālās tiesas izskatītajiem strīdiem

⁴³⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1961.gada 19.decembra nolēmums Nr.2 BvL 6/59. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 13.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1963 S.261–274 (S.272).

⁴³¹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 2/66, 2BvR 168, 196, 197, 210, 472/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S.367–392 (S.388).

⁴³² Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1960.gada 4.maija nolēmums Nr.1 BvL 17/57. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 11.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1961, S.64–77 (S.73).

⁴³³ Degenhart C. Staatsrecht I. Staatsorganisationsrecht. 24. Auflage. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2008, S.136, 141.

⁴³⁴ Ibid.

20.gs. 60.gadu sākumā. Proti, Hamburgas Augstākās administratīvās tiesas iepriekš pieņemtajā nolēmumā bija norādīts, ka tiesību norma, kas paredz paaugstinātu suņu turēšanas nodevu, ir atceļama, jo tās piemērošanai izmantotais juridiskais pamats nav bijis pietiekams.⁴³⁵ Pēc minētā nolēmuma pieņemšanas Hamburgas valdība, lai izvairītos no finansiālā kaitējuma, kas varētu pastāvēt prettiesiski iekasētā suņu turēšanas nodokļa atprasīšanas dēļ, ar jaunu tiesisko regulējumu no jauna noteica suņu nodevas apmēru arī par iepriekšējo laika posmu, t.i., ar atpakaļejošu spēku laikā. Izvērtējot Hamburgas valdības pieņemtā regulējuma tiesiskumu no šī aspekta, Vācijas Konstitucionālā tiesa secināja, ka suņu turēšanas tiesiskā regulējuma piemērošana nav bijusi tik acīmredzami prettiesiska, lai Hamburgas valdībai būtu aizliegts no jauna noteikt regulējumu arī par iepriekšējo laika posmu.⁴³⁶

Neskaidrākais, taču viennozīmīgi visplašāk interpretējamais no izņēmumiem ir ceturtais – atpakaļejoša spēka attaisnošana, lai pieņemtu tiesību normas ar mērķi nodrošināt vispārīgu labumu sabiedrībai. Lai gan attiecīgā atpakaļejoša spēka pieļaujamības pamata esamība ir noskaidrojama, izsverot tiesiskās paļāvības un sabiedrības intereses līdzīgi kā citos vispārējo tiesību principu svēršanas un vērtēšanas gadījumos, tomēr ne visās situācijās būtu izsverama atpakaļejoša spēka pamatošana ar sabiedrisko labumu. Proti, šāda sabiedrības interešu izsvēršana būtu veicama tikai netipiskos un salīdzinoši specifiskos gadījumos, lai citastarp novērstu situācijas, kad tiesiskā regulējuma nepieņemšana ar atpakaļejošu spēku var radīt būtisku kaitējumu sabiedrības interesēm, tai skaitā no fiskālā aspekta. Pretējā gadījumā – ja konkrēto izņēmumu interpretētu pārāk plaši un piemērotu arī ikdienišķās situācijās, jēgu zaudētu atpakaļejoša spēka nošķiršana no tūlītēja spēka laikā. Tā kā ar tūlītēju spēku pieņemtu tiesību normu izvērtēšana ir balstīta uz sabiedrības un konkrētā tiesību normu adresāta interešu izsvēršanu, šādas metodoloģijas izmantošana arī atpakaļejoša spēka attaisnošanai pilnībā sapludinātu kopā gan ar atpakaļejošu, gan arī tūlītēju spēku pieņemtu tiesību normu eventuālo kaitīgumu tiesību normu adresātu interesēm. Turklāt attiecīgā izņēmuma piemērošana praksē var radīt situācijas, kad likumdevējs var mākslīgi meklēt juridisko pamatojumu, lai attaisnotu ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas, tādējādi nepamatoti ignorējot izpratni par tādu tiesisku un prettiesisku tiesību normu nošķiršanu, kas saistītas ar pagātni.

Visbeidzot atzīmējams, ka papildus jau norādītajiem četriem juridiskajiem pamatiem Vācijas Konstitucionālā tiesa 20.gs. 70.gadu sākumā ir atsevišķi attīstījusi arī piekto pamatu tiesību normu ar atpakaļejošu spēku pamatošanai. Proti, saskaņā ar Vācijas Konstitucionālās tiesas 1971.gada 23.marta nolēmumu atpakaļejoša spēka noteikšana būtu pieļaujama, veicot izņēmuma

⁴³⁵ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1957.gada 24.jūlija nolēmums Nr. 1 BvL 23/52. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 7.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1958, S.89–99 (S.92–94).

⁴³⁶ Ibid.

gadījumā nebūtiskus grozījumus, kas nenodarītu paliekošu kaitējumu.⁴³⁷ Tas kā atpakaļejoša spēka pieļaujamības pamatojums tiek saistīts ar apstākli, ka tiesiskas valsts princips neaizsargā pret jebkādu vilšanos attiecībā uz tiesiskā regulējuma grozījumiem, bet noteic šādas tiesības tikai gadījumā, ja tiesiskā regulējuma grozījumi ir būtiski.⁴³⁸

3.2.2. Izņēmumi no atpakaļejoša spēka laikā nepieļaujamības ES tiesībās

Lai gan ES tiesībās pastāv ne-atpakaļejoša spēka princips (angļu val. – *the principle of non-retroactivity*)⁴³⁹, tomēr arī ES tiesībās attiecīgajam principam nav krimināltiesību nozarē izprotamā absolūtā rakstura. Turklāt arī ES līgumi nesatur nekādas norādes par atpakaļejoša spēka laikā pieļaujamību vai, tieši otrādi, aizliegumu.⁴⁴⁰ Tādēļ galvenais un faktiski vienīgais avots atpakaļejoša spēka pieļaujamības izvērtēšanai ir EST prakse. Neskatoties uz apstākli, ka ES tiesībās tiesiskā drošība un atpakaļejoša spēka ierobežošana jo īpaši ir saistīta ar komercdarbības regulēšanu⁴⁴¹, EST nereti atkāpjas no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības principa bez skaidriem kritērijiem, vien balstoties uz precīzāk nedefinētām sabiedrības interesēm.

Atšķirībā no Vācijas tiesiskās sistēmas EST tās praksē nekad nav veidojusi sistēmisku priekšnoteikumu katalogu, kuros gadījumos būtu pieļaujama atkāpšanās no atpakaļejoša spēka principa. Tādējādi ne likumdevējs, ne arī tiesību normu adresāti nevar būt pārliecināti, ka tiesību normu jaunrades procesā ar atpakaļejošu spēku pieņemtās tiesību normas ir tiesiskas kādu visai sabiedrībai nozīmīgu interešu īstenošanas dēļ, vai arī šādā veidā likumdevējs ir acīmredzami aizskāris tiesību normu adresātu paļāvību. Tā vietā EST daudz vairāk ir balstījusies uz konkrētās tiesību situācijas analīzi, tai pielāgojot arī argumentus, kādēļ ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtās tiesību normas ir tiesiskas. Arī tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka EST izpratne par atpakaļejoša spēka pieļaujamību ir balstīta uz konkrētu tiesisko situāciju izvērtēšanu, nevis uz vienotas prakses veidošanu.⁴⁴²

Tā kā EST praksē nav *expressis verbis* attīstīti un apkopoti izņēmumi no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības, vienīgais avots, kurā ir strukturētas EST praksē attīstītās atziņas, atsakoties

⁴³⁷ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 2/66, 2BvR 168, 196, 197, 210, 472/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S.367–392 (S.389).

⁴³⁸ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 2/66, 2BvR 168, 196, 197, 210, 472/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S.367–392 (S.389).

⁴³⁹ Lamoureux F. The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice. Common Market Law Review, Volume 20, No.2, August 1983, pp.269–297.

⁴⁴⁰ Heikkilä S. Prohibition of the Retroactive Application of Legislative Measures in the European Community Law. The Finnish Yearbook of International Law, Band 9. Kluwer law International, 1998. pp.483–505

⁴⁴¹ Schlockermann M. Rechtssicherheit als Vertrauensschutz un der Rechtsprechung des EuGH. Inaugural – Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde einer Hohen Juristischen Fakultät der Ludwig-Maximilians-Universität zu München, 1984, S.7–8.

⁴⁴² Heukels T. Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.2.

atzīt atpakaļejošu spēku par prettiesisku, ir tiesību doktrīna. Vienā no pirmajiem plašākajiem pētījumiem par atpakaļejoša spēka nepieļaujamību ES tiesībās Fransuā Lamurē (*Francois Lamoureux*) ir vispārīgi norādījis trīs priekšnoteikumus, saskaņā ar kuriem būtu iespējams atkāpties no vispārējā principa par atpakaļejoša spēka nepieļaujamību:

1) likumdevējam ir skaidri jānorāda vēlme noteikt atpakaļejošu spēku laikā, t.i., atkāpties no nepieļaujamības ietekmēt tiesību normu adresātus ar atpakaļejošu spēku laikā;

2) ir jāpastāv būtiskai sabiedrības interesei, kas pieprasa atkāpties no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības principa;

3) ir nepieciešams ievērot aizskarto tiesību normu adresātu tiesisko paļāvību.⁴⁴³

Lai gan šie priekšnoteikumi pirmšķietami var likties pietiekami, lai secinātu, ka ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas ir tiesiskas, tomēr praktiskai tiesību normu izvērtēšanai tie ir pārāk vispārīgi un nesniedz nekādas precīzākas norādes, kad būtu pieļaujams ierobežot tiesību normu adresātu tiesības. Piemēram, pieminētās metodes autors ir norādījis: lai izvērtētu atpakaļejoša spēka pieļaujamību, ir jāizsver tiesību normu adresātu tiesiskā paļāvība, kā arī sabiedrības intereses. Kaut gan ideja saturiski ir korekta, šāda izpratne ne tiesību normu adresātiem, ne arī tiesību normu piemērotājiem nesniedz precīzākas norādes kā jau sākotnējais pamats tiesību normu iedarbības laika izvērtēšanā – tiesiskās paļāvības princips. Lai izdarītu šādus secinājumus, nav ne jānošķir, ne arī sekojoši jāanalizē izņēmumi no atpakaļejoša spēka laikā, jo jebkurā gadījumā tiesību normu tiesiskuma izvērtēšana tiks pakļauta nenoteiktai sabiedrības un tiesību normu adresātu interešu pretstatīšanai.

Tāpat atzīstams, ka arī pirmais no F.Lamurē minētajiem priekšnoteikumiem atpakaļejoša spēka pieļaujamībai – apstākļi, ka ierobežojumiem ir jābūt precīzi paredzētiem tiesiskajā regulējumā, būtu vairāk attiecināms nevis uz tiesiskā regulējuma pieļaujamības izvērtēšanu, bet gan uz tiesību normu iedarbības laika precīzu noteikšanu. Pretējā gadījumā – ja uzskatītu, ka norādītais priekšnoteikums ir obligāts atpakaļejoša spēka identificēšanai, būtu izdarāms aplams secinājums, ka, pat ja saskaņā ar atpakaļejoša spēka identificēšanas metodēm būtu konstatējama atpakaļejoša spēka pastāvēšana, bez likumdevēja skaidras norādes atpakaļejoša spēka pastāvēšana nebūtu atzīstama. Turklāt arī likumdevējs, lai aizsargātu savas intereses pieņemt tiesisko regulējumu ar atpakaļejošu spēku laikā, pieņemtajā tiesību normā var apzināti nepieminēt vai arī, kļūdoties atpakaļejoša spēka identificēšanā, neapzināti nenorādīt atpakaļejošu spēku laikā. Tādēļ, lai konstatētu, ka atpakaļejošs spēks laikā ir pieļaujams, daudz būtiskāka ir tieši tiesību normas saturiskā izvērtēšana, nevis

⁴⁴³ Lamoureux F. The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice. *Common Market Law Review*, Volume 20, No.2, August 1983, pp.269–297. Skatīt arī: Raitio J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publishers, 2003, p.191.

likumdevēja ārēji, t.i., *expressis verbis*, paustās gribas konstatēšana.⁴⁴⁴

Vienlaikus jāatzīmē, ka EST praksē ir izteikta atziņa, kas daļēji attaisno prasību likumdevējam identificēt, ka tiesību normu adresātu tiesību ierobežojošā tiesību norma ir pieņemta ar atpakaļejošu spēku laikā. Proti, kādā strīdā EST pēc Spānijas tiesas lūguma sniedza prejudiciālo nolēmumu par piena pulvera eksportam piemērojamo paaugstināto nodevu piemērošanu ar atpakaļejošu spēku laikā.⁴⁴⁵ No konkrētās lietas apstākļiem izriet, ka 1987.gada 17.martā „ES Oficiālajā Vēstnesī” tika publicēti grozījumi, kuru iedarbība tika attiecināta uz eksporta darījumiem, kas veikti jau kopš 1987.gada 12.februāra. Tādējādi Spānijas uzņēmumam, kurš kopš 1987.gada 12.februāra līdz grozījumu publicēšanas laikam bija veicis vairākus darījumus, ar atpakaļejošu spēku tika piemērota paaugstināta nodokļu likme.⁴⁴⁶

Izvērtējot attiecīgos grozījumus, EST jau sākotnēji ir norādījusi vispārīgu pamatprincipu attiecībā uz atpakaļejoša spēka tiesiskuma jeb pieļaujamības izvērtēšanu. Proti, tiesa atzina: lai gan ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas ir uzskatāmas par nepieļaujamām un pretējām tiesiskās noteiktības principam, tomēr šis princips nav absolūts. Ja to prasa tiesiskā regulējuma mērķis un tiek ievērota tiesību normu adresātu tiesiskā pašāvērtība, ar atpakaļejošu spēku pieņemts regulējums ir pieļaujams.⁴⁴⁷ Vienlaikus, kā to EST ir nostiprinājusi minētajā spriedumā, šādiem apstākļiem, kas attaisno atpakaļejošu spēku, ir jābūt precīzi norādītiem un arī saturiski pamatotiem. Ja minētā elementa nav, ar atpakaļejošu spēku pieņemtais tiesiskais regulējums ir uzskatāms par prettiesisku. Lai gan norādīto apstākli nevar uzskatīt par fundamentālu pamatu, no kura nevar atkāpties, šādos gadījumos pastāv augstāka iespējamība atzīt attiecīgo tiesisko regulējumu par prettiesisku.

No pavisam atšķirīga skatupunkta atpakaļejoša spēka pieļaujamība ir analizēta Somijas tiesību zinātnieka Juhas Raitio (*Juha Raitio*) veiktajā pētījumā par tiesiskās drošības principa izpratni ES tiesībās.⁴⁴⁸ Minētais tiesību zinātnieks ir identificējis piecas atšķirīgas tiesisko un faktisko apstākļu grupas, kurās EST atpakaļejoša spēka noteikšanu tiesību normām ir atzinusi par tiesisku. Tādējādi likumdevējs nav aizskāris vispārējos tiesību principus, ja:

- 1) tas ir uzlabojis tiesību normu adresātu stāvokli, t.i., ar atpakaļejošu spēku piešķīris tiesības;
- 2) ar atpakaļejošu spēku ir samazināti ES tiesībās paredzētie kompensācijas mehānismi;

⁴⁴⁴ EST 1991.gada 11.jūlija spriedums lietā C-368/89, 17.punkts. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].

⁴⁴⁵ EST 1993.gada 1.aprīļa spriedums apvienotajā lietā C-260/90 un C-260/91. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].

⁴⁴⁶ Ibid.

⁴⁴⁷ Ibid, 9.punkts.

⁴⁴⁸ Raitio J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publishers, 2003.

- 3) ir nepieciešams nodrošināt tiesisko attiecību turpinātību;
- 4) ir nepieciešams interpretēt tiesību normas;
- 5) atpakaļejoša spēka laikā noteikšana ir paredzama.⁴⁴⁹

Pirmajā no pieciem nošķirtajiem izņēmuma gadījumiem, kad atpakaļejošs spēks laikā ir pieļaujams, ietilpst situācijas, kad ar atpakaļejošu spēku laikā tiek nevis pasliktināta, bet gan uzlabota tiesību normu adresātu tiesiskā pozīcija. Piemēram, ja ES ar atpakaļejošu spēku noteic, ka finansiāla atbalsta pasākumi lauksaimniecības produkciju ražojošiem uzņēmumiem ir nosakāmi, tad tiesību normu adresātiem nav konstatējams tiesību aizskārums, kas saistīts ar tiesiskās paļāvības principu. Šāda izpratne, salīdzinot ar citām tiesiskajām sistēmām, ir salīdzinoši specifiska. Atšķirībā no ES tiesībām, piemēram, Vācijas tiesiskajā sistēmā tiek uzskatīts, ka par tiesību normām ar atpakaļejošu spēku ir uzskatāmas tikai tādas tiesību normas, kuras nevis piešķir tiesības vai kā citādi uzlabo tiesību normu adresātu tiesisko stāvokli, bet gan tieši pretēji – pasliktina pastāvošo tiesisko situāciju.⁴⁵⁰ Tādēļ tiesību adresātiem labvēlīgas normas nemaz netiek vērtētas atpakaļejoša spēka tvēruma ietvaros.

Minētā nostāja, ka tikai tiesisko stāvokli pasliktinošas tiesību normas ir uzskatāmas par atpakaļejošām, ir saistīta ar tiesiskās paļāvības principa izpratni. Proti, tiesiskās paļāvības princips nevar tikt aizskarts – un tādējādi arī tiesību normas, kuras ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku, nevar uzskatīt par prettiesiskām, ja tiesību normu adresātiem nav nodarīts kaitējums. Piebilstams gan, ka atpakaļejošu spēku laikā par pieļaujamu, „ja tā paredz labvēlīgākas sekas nekā iepriekš noteiktās”⁴⁵¹, ir atzinis arī Augstākās tiesas Senāts. Tomēr šādu izpratni tiesa nav ne plašāk paskaidrojusi, ne arī faktiski piemērojusi, tādēļ to nevarētu uzskatīt par pamatu labvēlīgu tiesību normu iekļaušanai atpakaļejoša spēka tvērumā arī Latvijas tiesību doktrīnā.

Līdztekus minētajam izņēmumam EST praksē 20. gs. 70. gados tika nostiprināta ideja, ka ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas ir pieļaujamas, lai risinātu ar valūtas svārstībām saistītu jautājumu noregulēšanu.⁴⁵² Konstatējot, ka valūtas svārstību dēļ nav iespējama taisnīga ES noteikto finansiālu labumu piešķiršana, EST ir atzinusi, ka sabiedrības interesēm atbilstošas tiesiskās situācija atjaunošana un izmaiņu veikšana ir pieļaujama ar atpakaļejošu spēku laikā.⁴⁵³ Pamatojot minēto, EST ir atzinusi, ka, pazeminot eksporta kompensācijas ar atpakaļejošu spēku, komersantu tiesības nav pietiekami aizskartas, jo komersantiem ar ļoti augstu iespējamību ir jāspēj

⁴⁴⁹ Raitio J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publishers, 2003, pp.192–196.

⁴⁵⁰ Secināts pēc: Houben A.C. *Die Rückwirkung von Tarifverträgen*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006, S.146–147.

⁴⁵¹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 24.novembra spriedums lietā Nr.SKA-708/2011, 12.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/departament3/2011/708-ska-2011.doc> [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].

⁴⁵² EST 1971.gada 11.februāra spriedums lietā C-37/70. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.jūnijā].

⁴⁵³ Raitio J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publishers, 2003, pp.193-194. EST 1982.gada 19.maija spriedums lietā C-84/81. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.jūnijā].

prognozēt iespējamās tiesiskā regulējuma izmaiņas.⁴⁵⁴ Šāda atpakaļejoša spēka pieļaujamības izpratne varētu būt pamatota ar vēsturiski ES pastāvošo nepieciešamību strauji reaģēt uz ekonomiskās situācijas izmaiņām, arī tiesību normu adresātus pakļaujot šādam tiesību normu izmaiņu ritmam, citastarp ietekmējot jau izpildītus tiesiskos darījumus.

Ievērojot minēto, attiecīgais izņēmums no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības izpratnes būtu precīzāk apzīmējams kā tiesisks pamats nevis dažādu kompensācijas mehānismu samazināšanai, bet gan neprognozētu monetārās politikas izmaiņu novēršanai. Lai gan ar ES kopējās valūtas ieviešanu un nacionālo valūtu piesaisti *euro* riski attiecīgā tiesiskā izņēmuma piemērošanai ir ievērojami mazinājušies, joprojām teorētiski pastāv iespējamība minētā izņēmuma piemērošanai.

Savstarpējā kopsakarībā ir aplūkojami nākamie divi no J.Raitio norādītajiem izņēmumiem, kad atpakaļejošs spēks laikā būtu pieļaujams. ES tiesībās tiek atzīts, ka tiesību normas ar atpakaļejošu spēku neaizskar tiesiskās drošības principu ne gadījumos, ja tas ir nepieciešams tiesisko attiecību turpināšanai, ne arī, kad tas ir nepieciešams, interpretējot tiesību normas.⁴⁵⁵ Lai gan minētie apstākļi ir savstarpēji atšķirīgi, to ietvaros atpakaļejoša spēka pieļaujamība ir saistīta ar likumdevēja tiesībām atkāpties no atpakaļejoša spēka laikā nepieļaujamības principa, kad tas nerada būtisku kaitējumu tiesību normu adresātu interesēm. Šāda izpratne atbilst arī Vācijas tiesiskajā sistēmā pastāvošajam atpakaļejoša spēka pieļaujamības pamatojumam, saskaņā ar kuru tiesiskās palāvbības princips netiek ietekmēts un tādējādi arī atpakaļejošs spēks laikā tiek atzīts par tiesisku, ja ir nepieciešams interpretēt jau pieņemtas tiesību normas vai arī aizstāt par prettiesiskām atzītas tiesību normas.

Līdzīgi kā Vācijas tiesiskajā sistēmā, arī EST ir atzinusi, ka, izvērtējot atpakaļejoša spēka pieļaujamību tādos gadījumos, kad tas nepieciešams tiesību normu interpretēšanai, norādītais atkāpšanās pamats no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības būtu tulkojams pēc iespējas šauri, nepieļaujot tādu tiesību normu noteikšanu ar atpakaļejošu spēku, kuras faktiski tiesību normu adresātiem radītu jaunas saistības.⁴⁵⁶ Savukārt ES tiesiskajā sistēmā tiek atzītas arī likumdevēja pilnvaras tiesiskā vakuuma stāvoklī pieņemt jaunu regulējumu, kas ar atpakaļejošu spēku laikā aizstātu par prettiesisku atzīto regulējumu.⁴⁵⁷ Vienā no šādām situācijām EST atzina, ka ES Padome bija tiesīga pieņemt regulu par izoglukozes atbalstu, nosakot regulas iedarbību ar atpakaļejošu spēku divus gadus senā pagātnē. Tādā veidā tika novērsta tiesiskā vakuuma situācija, kas radās pēc EST nolēmuma atzīt iepriekšējo regulu par spēku zaudējušu tās nepareizās pieņemšanas procedūras

⁴⁵⁴ Raitio J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publishers, 2003, pp.193-194.

⁴⁵⁵ *Ibid.*, pp.194–196.

⁴⁵⁶ EST 1979.gada 28.marta spriedums lietā C-158/78. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].

⁴⁵⁷ Raitio J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publishers, 2003, pp.194–195.

dēļ, t.i., nekonsultējoties ar ES Parlamentu.⁴⁵⁸ Atzīmējams gan, ka praksē ir ļoti maz gadījumu, kad atpakaļejošs spēks laikā būtu atzīts par tiesisku, lai aizpildītu tiesisko vakuumu vai novērstu sekas, kas radušās pēc tiesiskā regulējuma atzīšanas par prettiesisku.⁴⁵⁹

Visbeidzot, līdztekus minētajiem atpakaļejoša spēka pieļaujamības pamatiem, būtiski atzīmēt pēdējo no J.Raitio minētajiem pamatiem atpakaļejoša spēka tiesiskumam. Proti, EST dažādās situācijās kā atpakaļejoša spēka attaisnojumu ir izmantojusi salīdzinoši plaši interpretējamo izpratni par tiesību normu adresātu rēķināšanos jeb paļāvību, ka var tikt pieņemtas tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā.⁴⁶⁰ Līdzīgi kā citu valstu tiesībās minētais pamats ļauj likumdevējam to izmantot, lai atkāptos no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības principa gadījumos, kad to nevar pamatot, balstoties uz citiem izņēmumiem. Līdzīgas tiesības ES tiesībās attiecībā uz atpakaļejoša spēka pieļaujamību tiek atzītas arī gadījumā, ja ar atpakaļejošu spēku pieņemtie grozījumi ir bijuši pieņemti ar atpakaļejošu spēku tikai neilgu laika posmu, t.i., ir bijuši paredzami tiesību normu adresātiem. Piemēram, kad normu adresātiem ir bijis jāērēķinās, ka arī neilgi pēc jaunā maksājumu perioda iestāšanās tiesiskais regulējums var tikt attiecināts kā stājies spēkā no jaunā perioda sākuma.⁴⁶¹

Ne vienmēr tiesību normu adresātu pienākums rēķināties ar tiesiskā regulējuma izmaiņām ir aplūkots tik šaurā tvērumā. Atzīmējams, ka salīdzinoši precīzi tiesiskā regulējuma paredzamību kā pamatu, lai atkāptos no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības principa ES tiesībās, ir ilustrējusi Dr.iur. D.Rezevska.⁴⁶² Analizējot EST praksi saistībā ar tiesiskās drošības un paļāvības principa ievērošanu, profesore ir izvērtējusi kādu EST nolēmumu par grozījumiem Nīderlandes nodokļu tiesību regulējumā ar atpakaļejošu spēku laikā.⁴⁶³ Proti, minētajā spriedumā EST atzina, ka dalībvalstis to finansiālo interešu aizsardzībai ir tiesīgas atkāpties no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības principa, ja par nodokļu tiesību grozījumu veikšanu ar atpakaļejošu spēku laikā to adresātiem ir tikusi sniegta pilnīga informācija un tādējādi grozījumi ir bijuši tiem saprotami.⁴⁶⁴ Šāda plaša atpakaļejoša spēka pieļaujamības izpratne uzskatāmi ilustrē EST praksi, atkāpjoties no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības principa.

Rezumējot atzīmējams, ka ES tiesībās atpakaļejoša spēka pieļaujamība ir veidota no

⁴⁵⁸ EST 1982.gada 30.septembra spriedums lietā C-110/81. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].

⁴⁵⁹ Lamoureux F. The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice. *Common Market Law Review*, Volume 20, No.2, August 1983, pp.269–297 (296).

⁴⁶⁰ EST 1979.gada 25.janvāra spriedums lietā: C-98/78. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 15.maijā]. Arnould von A. *Rechtssicherheit. Perspektivische Annäherungen an eine Idee directrice des Rechts*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2006, S.517.

⁴⁶¹ Raitio J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publishers, 2003, pp.193-194.

⁴⁶² Rezevska D. Tiesiskās paļāvības principa satura konkretizācija un attīstība judikatūrā. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 9.–17.lpp

⁴⁶³ EST 2005.gada 26.aprīļa spriedums lietā C-376/02. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].

⁴⁶⁴ Ibid. 44.punkts.

diviem aspektiem. No vienas puses, ES tiesībās tiek atzīts, ka ES tiesiskajā sistēmā ir saistošs to dalībvalstīs garantētais tiesību aizsardzības līmenis attiecībā uz privātpersonu aizsardzību tiesiskā regulējuma grozījumu gadījumos.⁴⁶⁵ Tādējādi ES tiesībās tiek atzīta nepieciešamība konstatēt spēcīgu vispārīgu interesi atpakaļejoša spēka atzīšanai par tiesisku⁴⁶⁶, norādot, ka izņēmuma gadījumā atpakaļejošs spēks laikā ir uzskatāms par pieļaujamu.⁴⁶⁷ Savukārt, no otras puses, ES tiesībās tiek arī atzīts, ka noteiktās tiesību nozarēs tiesiskais regulējums ir tik specifisks un saistīts ar dažādu finansiāla rakstura atbalsta piešķiršanu, ka tiesību normu adresātu paļāvība attiecībā uz ierobežojumu pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā var tikt tiesiski ierobežota bez jebkādu konkrētu priekšnoteikumu pastāvēšanas, pamatojoties tikai uz sabiedrības interesēm tiesiskā regulējuma pieņemšanai ar atpakaļejošu spēku laikā.

3.2.3. Secinājumi par atkāpšanos no atpakaļejoša spēka nepieļaujamības

Dažādās tiesiskajās sistēmās pastāvošā izpratne par tiesību normu ar atpakaļejošu spēku pieļaujamību tiek saistīta ar atšķirīgiem aspektiem, kas attaisno atpakaļejošu spēku laikā. Nereti atpakaļejoša spēka pieļaujamība ir balstīta uz tiesību normu adresātu objektīvu pienākumu interesēties par tiesiskā regulējuma maiņu jau iepriekš – jau pirms tiesiskā regulējuma izsludināšanas. Tāpat atpakaļejošs spēks tiek attaisnots ar dažādiem tehniskiem vai procesuāliem aspektiem – tiesiskā regulējuma turpinātību, likumdevēja īstermiņa kļūdu novēršanu u.tml. Tajā pašā laikā, pat ja tiesību normu adresāti spēj pierādīt, ka objektīvi tie nevarēja ne zināt, ne arī izvairīties no tiesiskajām sekām, kas radušās atpakaļejošas iedarbības dēļ, likumdevējam joprojām pastāv plašas iespējas izmantot plašāko un vienlaikus arī saturiski neskaidrāko pamatu tiesiskās paļāvības principa ierobežošanai – sabiedrībai nozīmīgu interešu aizsardzību.

Saistībā ar norādītajiem pamatiem atpakaļejoša spēka pieļaujamībai būtiski ir apzināties, ka ne Latvijas tiesiskajā sistēmā, ne arī citās valstīs attīstītā izpratne par atpakaļejoša spēka pieļaujamību nav uzskatāma par absolūtu. Tieši otrādi – ja likumdevējs spēj pierādīt, ka kaut kādu iemeslu dēļ atpakaļejošs spēks laikā ir nepieciešams un tādēļ tiesību normu adresātu intereses ir mazāk aizsargājamās, tad atpakaļejošs spēks laikā kā tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības konstatēšanas līdzeklis ir ierobežojams par labu sabiedrības interesēm. Atzīmējams, ka arī Latvijā norādītie tiesiskie argumenti atpakaļejoša spēka attaisnošanai ir tik plaši, lai pieļautu jebkādu argumentu pastāvēšanu, kas ir saistīti ar sabiedrības interesēm. Piemēram, Satversmes tiesa, izvērtējot ar atpakaļejošu spēku pieņemtu tiesību normu pastāvēšanu, ir norādījusi, ka šāda

⁴⁶⁵ EST, analizējot izņēmumu pastāvēšanu no atpakaļejoša spēka laikā, ir norādījusi, ka „pamata lietā būtu jāizvērtē, vai uzņēmēju tiesiskā paļāvība ir pienācīgi ievērota, ņemot vērā Nīderlandes likumdošanas tradīcijas”. EST 2005.gada 26.aprīļa spriedums lietā C-376/02. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].

⁴⁶⁶ EST 1982.gada 30.septembra spriedums lietā C-114/81. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].

⁴⁶⁷ Raitio J. The Principle of Legal Certainty as a General Principle of EU Law. General Principles of EC Law in a Process of Development. ed. by Bernitz U., Nergelius J., Cardner C. Kluwer Law, 2008, p.55.

iejaukšanās pagātnes dimensijā ir pieļaujama, ja tas ir attaisnojams ar konstitucionālu vērtību aizsardzību.⁴⁶⁸ Tajā pašā laikā Augstākās tiesas Senāts ir norādījis vēl plašāku skaidrojumu atpakaļejoša spēka pieļaujamībai – ka atpakaļejošs spēks laikā būtu pieļaujams jebkurā gadījumā, kad ir pietiekams pamats ierobežot indivīda uzticību tiesībām⁴⁶⁹, neļaujot saprast, cik plaši ir tulkojams jēdziens „pietiekams pamats ierobežot uzticību tiesībām”.

Tādējādi, pat neradot jaunas metodes atpakaļejoša spēka atzīšanai par tiesisku, jau šobrīd atpakaļejoša spēka pieļaujamību precizējošo apstākļu iztulkošanas robežas ir pietiekami plašas, lai praktiski jebkurā strīdīgā tiesību situācijā pamatotu likumdevēja tiesības pieņemt tiesisko regulējumu ar atpakaļejošu spēku laikā. Piemēram, ne Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāvošā tēze par konstitucionālu tiesību aizsardzību⁴⁷⁰, ne Vācijas tiesiskajā sistēmā esošais pamats atpakaļejošu tiesību normu pieņemšanai sabiedrībai svarīgu iemeslu dēļ⁴⁷¹, ne arī EST attīstītie principi par atpakaļejoša spēka pieļaujamību gadījumos, kad tas ir paredzams, nekādā veidā neveido precīzāku izpratni par atpakaļejoša spēka nepieļaujamību. Tieši otrādi – pamatojoties uz minētajiem izņēmumiem, likumdevējam ir iespējams pamatot tiesiskās palātvības neesamību, pat ja pastāv salīdzinoši nenozīmīgas un neprecīzi definētas sabiedrības intereses. Tādēļ var tikai pievienoties Vācijas Konstitucionālās tiesas tiesnesim Fabiānam fon Šlābrendorfam (*Fabian von Schlabrendorff*), kurš ir norādījis, ka atpakaļejošu spēku pieņemtu tiesību normu pieļaujamība ir tiešā veidā atkarīga no politisko partiju izpratnes par taisnīgumu un sabiedrības interesēm.⁴⁷²

3.3. Atpakaļejoša spēka aizlieguma izpratne sodu tiesībās

Noslēdzot atpakaļejoša spēka izpratnes analīzi, atzīmējams, ka viens no galvenajiem trūkumiem atbilstošas izpratnes par atpakaļejošu spēku laikā izveidošanai ir saistīts ar sodu tiesībās pastāvošā atpakaļejoša spēka absolūta aizlieguma vispārināšanu uz citiem gadījumiem, kad likumdevējs tiesību normām ir noteicis atpakaļejošu spēku. Sodu tiesībās pastāvošais princips *nulla*

⁴⁶⁸ Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam” 21.1.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384). Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedums lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 11.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).

⁴⁶⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 24.novembra spriedums lietā Nr.SKA-708/2011, 12.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/departament3/2011/708-ska-2011.doc> [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].

⁴⁷⁰ Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam”, 21.1.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384).

⁴⁷¹ Kritiski secinājumi ir ietverti Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta tiesneša F.Šlābrendorfa atsevišķajās domās (Abweichende Meinung) 1974.gada 25.jūnija nolēmumā lietā Nr.2 BvF 2, 3/73. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 37.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1975, S.414–422.

⁴⁷² Ibid.

poena sine lege (tulk. – nav nozieguma bez likuma)⁴⁷³ ir pilnībā atšķirīgs un ar atpakaļejoša spēka nepieļaujamību pārējās tiesību nozarēs nesaistīts princips, kurš gan vēsturiski, gan pēc savas būtības paredz tiesību normu adresātiem pavisam citas garantijas. Tādējādi gadījumos, kad sodu tiesībās pastāvošā atpakaļejoša spēka izpratne tiek pozicionēta kā pamats jebkādam likumdevēja ierobežojumam pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā, tiek radīta fundamentāli nepareiza izpratne ne tikai par atpakaļejoša spēka laikā metodoloģisko uzbūvi, bet arī pieļaujamību.⁴⁷⁴

Tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka krimināltiesībās pastāvošais atpakaļejoša spēka aizliegums ir veidojis izpratni par tiesisko paļāvību⁴⁷⁵, nevis otrādi, t.i., ka tiesiskā paļāvība nepieļauj ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas, – kā tas tiek izprasts ikvienā citā gadījumā. Galvenā atpakaļejoša spēka kā tiesiskās paļāvības principa atklāšanas metodes atšķirība no principa *nulla poena sine lege* ir saistīta ar apstākli, ka minētajam principam ir noteikts absolūts aizliegums pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku.⁴⁷⁶ Savukārt ārpus sodu tiesībām atpakaļejošs spēks laikā nav absolūti aizliegts un, pastāvot sabiedrības intereses attaisnojošiem apstākļiem, noteiktos gadījumos likumdevējs ir tiesīgs ietekmēt tiesību normu adresātus arī ar šādu intensitātes pakāpi. Tādējādi noteiktajam aizliegumam ar atpakaļejošu spēku noteikt sodu vai to paaugstināt par iepriekš veiktām darbībām⁴⁷⁷ pastāv visi vispārējo tiesību principu konstatēšanas priekšnoteikumi un tas *per se* būtu viennozīmīgi uzskatāms par patstāvīgu vispārējo tiesību principu. Kā norādījusi EST, attiecīgais princips pastāv visās tās dalībvalstīs un ir ierindojams starp vispārējiem tiesību principiem, kuru ievērošanu nodrošina EST.⁴⁷⁸ Turklāt, lai gan attiecīgais princips ir pozitivizēts gan Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 7.pantā⁴⁷⁹, gan dažādu valstu tiesiskajā regulējumā konstitucionālā līmenī⁴⁸⁰, gan arī sodu regulējošajos normatīvajos aktos⁴⁸¹, princips *nulla poena sine lege* kā nerakstīts un pārpozitīvs

⁴⁷³ Scheb M.J. Criminal Law. Fifth Edition. Belmont: Wadsworth, 2009, p.3.

⁴⁷⁴ Plotnieks A. Tiesību teorija & juridiskā metode. Rīga: "Izglītības solī", 2009, 120.lpp.

⁴⁷⁵ Citēts pēc: Schwarz K.A. Vertrauensschutz als Verfassungsprinzip. Eine Analyse des nationalen Rechts, des Gemeinschaftsrechts und der Beziehungen zwischen beiden Rechtskreisen. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2002, S.56.

⁴⁷⁶ Fiedler J. Neuorientierung der Verfassungsrechtsprechung zum Rückwirkungsverbot und zum Vertrauensschutz. Neue Juristische Wochenschrift, 1988, S.1624–1631.

⁴⁷⁷ Birtel P. Rückwirkungsverbot: Echte und Unechte Rückwirkung, 06. Januar 2012. Pieejams: <http://www.juraexamen.info/ruckwirkungsverbot-echte-und-unechte-ruckwirkung/> [aplūkots 2013.gada 10.maijā].

⁴⁷⁸ EST 1990.gada 13.novembra spriedums lietā C-331/88, 42.punkts. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā]. EST 1984.gada 10.jūlija spriedums lietā C-63/83. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 10.maijā].

⁴⁷⁹ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms). Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf [aplūkots 2013.gada 21.jūnijā].

⁴⁸⁰ Vācijas Konstitūcijas 103.panta otrā daļa: „Par darbību var sodīt tikai tad, ja sodāmība tiesiski ir bijusi paredzēta, pirms darbība uzsākta”. Pieejams:

<http://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/index.html> [aplūkots 2013.gada 2.aprīlī].

⁴⁸¹ Skatīt, piemēram, Krimināllikuma 5.panta pirmo daļu: „Nodarījuma (darbības vai bezdarbības) noziedzīgumu un sodāmību nosaka likums, kas bijis spēkā šā nodarījuma izdarīšanas laikā”, trešo daļu: „Likumam, kas atzīst nodarījumu

princips būtu ievērojams arī bez tā ietveršanas normatīvajos aktos.

Izpratne par atpakaļejoša spēka aizlieguma patstāvīgo raksturu krimināltiesību un sodu tiesībās kopumā ir uzskatāmi nošķirta ne tikai tiesību doktrīnā, bet arī tiesu praksē. Piemēram, Vācijas Konstitucionālā tiesa ir norādījusi, ka Vācijas Konstitūcijas 103.panta otrajā daļā identiski iepriekš minētajam principam pozitīvizētais aizliegums noteikt sodu par pagātnē veiktām darbībām nevar tikt ievērots kā absolūts princips attiecībā uz citām situācijām, kad likumdevējs tiesību normām noteiktu atpakaļejošu spēku laikā.⁴⁸² Papildus minētajam tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka krimināltiesībās tiesību normu adresātu tiesiskā paļāvība nav samērojama ar sabiedrības interesēm⁴⁸³, tādēļ pat izņēmuma gadījumos sabiedrības intereses nav nozīmīgākas par tiesību normu adresātu paļāvību uz tiesībām zināt tiesiskās sekas par eventuāli sodāmo rīcību.⁴⁸⁴ Tāpat arī EST ir atzinusi, ka atpakaļejoša sodīšana ir fundamentāls cilvēktiesību aizskārums.⁴⁸⁵ Vienlaikus gan uzsverams, ka tiesu praksē nav skaidrības, cik plaši aizliegums sodīt ar atpakaļejošu spēku laikā ir jāizprot. Piemēram, Vācijas Konstitucionālā tiesa to ir izpratusi ļoti šauri, attiecinot tikai uz pamatsoda atpakaļejošu noteikšanu.⁴⁸⁶ Šādai izpratnei nepiekrita ECT, atzīstot Vācijas tiesiskajā sistēmā attīstīto praksi par pretēju Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 7.panta pirmajai daļai.⁴⁸⁷

Vienlaikus nepareizi būtu arī izprast atpakaļejoša spēka aizliegumu tikai šauri attiecībā uz kriminālatbildību un ar to saistītajām sankcijām. Lai arī minētais princips attiecas uz jebkāda veida sodāmu rīcību, tai skaitā administratīvo tiesību ietvaros, princips tiesību doktrīnā tiek analizēts galvenokārt krimināltiesību nozarē.⁴⁸⁸ Tomēr atzīmējams, ka attiecīgā principa piemērošana nebūtu aprobežojama tikai ar krimināli sodāmām darbībām. Arī administratīvo sodu piemērošana ir saistīta ar līdzīgiem ierobežojumiem. Turklāt tiesu praksē un doktrīnā administratīva sodīšana tiek pielīdzināta mazajiem kriminālpārkāpumiem.⁴⁸⁹

par sodāmu, pastiprina sodu vai ir citādi nelabvēlīgs personai, atpakaļejoša spēka nav.” Krimināllikums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200 (1260/1261).

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 8.panta pirmā daļa: „Persona, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu, ir atbildīga saskaņā ar likumu, kas ir spēkā pārkāpuma izdarīšanas laikā un vietā”, otrā daļa: „[...] Aktiem, kas nosaka vai pastiprina atbildību par administratīvajiem pārkāpumiem, atpakaļejoša spēka nav.” Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums. Ziņotājs, 1984. 20.decembris, Nr.51.

⁴⁸² Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.257–258).

⁴⁸³ Brüning C. Die Rückwirkung von Legislativakten. Neue Juristische Wochenschrift, 1998, S.1525–1528.

⁴⁸⁴ Par atpakaļejoša spēka aizliegumu krimināltiesībās skatīt: Wernsmann R. Grundfälle zur verfassungsrechtlichen Zulässigkeit rückwirkender Gesetze. JuS 1999, Heft 12, S.1177–1780.

⁴⁸⁵ EST 1984.gada 10.jūlija spriedums lietā C-63/83, 22.punkts. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 20.maijā].

⁴⁸⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 2004.gada 5.februāra nolēmums Nr.2 BvR 2029/01. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 109.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004, S.133–190 (S.167–168).

⁴⁸⁷ Skatīt ECT 2012.gada 7.septembra spriedumu lietā: 65210/09 G v. Germany. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int> [aplūkots 2013.gada 9.jūlijā].

⁴⁸⁸ Dannecker G. Das intertemporale Strafrecht. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1992.

⁴⁸⁹ Skatīt, piemēram, Ministru kabineta 2013.gada 4.februāra rīkojumu Nr.38 Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcija (informatīvā daļa). Pieejams: polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file2478.doc [aplūkots 2013.gada 25.jūnijā].

Būtiska nozīme atpakaļejoša spēka aizliegumam ir gan konkurences, gan arī nodokļu tiesībās, sodot personas par pārkāpumiem. Tas nozīmē, ka valsts vara, sodot tiesību normu adresātus par pārkāpumiem minētajās nozarēs, var tikt īstenota tikai saskaņā ar absolūtu atpakaļejoša spēka aizlieguma principu. Piemēram, Zviedrijas konstitūcijā pat *expressis verbis* ir nostiprināts atpakaļejoša spēka aizliegums nodokļu tiesībās – ne tikai attiecībā uz sodu, bet arī jaunu nodokļu noteikšanu.⁴⁹⁰ Savukārt tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka atpakaļejoša spēka aizliegums nodokļu tiesību jomā ir saprotams kā patstāvīgs pamats likumdevēja rīcības ierobežošanai.⁴⁹¹ Arī Latvijas Augstākā tiesa ir atzinusi, ka „soda naudai nodokļu tiesībās var piemist kriminālsoda raksturs. Kā piemērs minams soda nauda 100 procentu apmērā no nodokļa summas. Tā kā šādai soda naudai ir kriminālsoda raksturs, tad tās piemērošanā ir izmantojami krimināltiesību principi”⁴⁹².

Tajā pašā laikā salīdzinoši diskutablu nolēmumu Augstākā tiesa ir pieņēmusi kādā citā strīdā, kurā tika vērtēta soda piemērošana par konkurences tiesību pārkāpumiem. Tā kā pārkāpums bija ilgstošs, pārkāpuma izdarīšanas laikā tika pieņemts jauns tiesiskais regulējums, kurā noteiktās sankcijas tikai daļēji aptvēra pārkāpuma laiku.⁴⁹³ Kā attiecīgā sprieduma judikatūras tēzēs *expressis verbis* norāda tiesa, „[j]a Konkurences likuma pārkāpums ir uzsākts vienas tiesību normas spēkā esamības laikā, bet turpināts un pārtraukts citas tiesību normas spēkā esamības laikā, piemērojama tā likuma redakcija, kas bija spēkā, kad pārkāpums tika pabeigts – proti, jaunākā tiesību norma. Jaunākā tiesību norma ir piemērojama neatkarīgi no tā, vai tā ietver nelabvēlīgāku sankciju kā iepriekšējā tiesību norma vai ne”⁴⁹⁴. Šādā situācijā – neatkarīgi no proporcijas, cik ilgi dominējošais stāvoklis tika izmantots iepriekš spēkā bijušās sankcijas laikā, var uzskatīt, ka ir noteikta atbildība, kas nemaz pārkāpuma veikšanas laikā nepastāvēja. Sankcijas formāla sasaistīšana ar pārkāpuma pabeigšanas faktu, it īpaši konkurences tiesībās, kur dominējošā stāvokļa izmantošana notiek ilglaicīgi, rada risku šādas tiesību piemērošanas prakses atzīšanai par sodīšanu ar atpakaļejošu spēku.

⁴⁹⁰ Zviedrijas Konstitūcijas 2.nodaļas „Pamattiesības un brīvības” 20.panta pirmās daļas 5.punkts. Pieejams: http://www.servat.unibe.ch/icl/sw00000_.html#A009_ [aplūkots 2013.gada 20.jūnijā].

⁴⁹¹ Bernitz U. Retroactive Legislation in a European Perspective – On the Importance of General Principles of Law. Pieejams: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/39-3.pdf> [aplūkots 2013.gada 20.jūnijā].

⁴⁹² Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012.gada 27.septembra spriedums lietā Nr.SKA-202/2012, 19.punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv> [aplūkots 2014.gada 20.jūnijā].

⁴⁹³ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 16.maija spriedums lietā Nr.SKA-168/2006. Pieejams: <http://www.at.gov.lv> [skatīts 10.01.2013.].

⁴⁹⁴ Turpat.

4. Ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtu tiesību normu identificēšana

Tiesību normu izvērtēšanā no laika aspekta visbūtiskākais priekšnoteikums ir metodiski pareizi nošķirt un identificēt, kuras tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku.⁴⁹⁵ Atpakaļejoša spēka identificēšana ir krietni sarežģītāka nekā tas pirmšķietami varētu likties. Lai gan dažos gadījumos atpakaļejošu spēku laikā ir iespējams konstatēt uzskatāmi, piemēram, kad izvērtējamajā tiesību normā jau *expressis verbis* ir norādīts, ka tiesiskā regulējuma iedarbība ir uzsākama laika posmā pirms tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās⁴⁹⁶, šādas situācijas veido tikai nelielu daļu no kopējā atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas gadījumu skaita. Visbiežāk strīdi par atpakaļejoša spēka laikā pastāvēšanu ir saistīti ar gadījumiem, kad gan tiesību normu adresātu, gan arī tiesību normu piemērotāju rīcībā esošie vienīgie „izejas dati” ir tiesību norma, kas pauž likumdevēja gribu noregulēt kādu tiesisku problēmu, pirmšķietami vai tiesisko apstākļu izvērtēšanas rezultātā secinot, ka tā skar arī pagātnē izveidotas tiesiskās attiecības. Lai šādās situācijās varētu konstatēt atpakaļejoša spēka esamību vai, tieši otrādi, – to nekonstatēt, ir jāpiemēro atbilstošas juridiskās metodes atpakaļejoša spēka laikā identificēšanai.

Neskatoties uz nepieciešamību metodiski nošķirt ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas, joprojām atpakaļejošs spēks tiek konstatēts gadījumos, kad likumdevējs faktiski ir pieņēmis tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā vai, tieši otrādi, – tiek konstatēts tūlītējs spēks laikā, kaut arī tiesību normai ir atpakaļejošs spēks. Minēto situāciju īpaši nopietnu padara apstākļi, ka ne tikai Latvijas, bet arī citu jurisdikciju tiesas pārprot un pārāk plaši iztulko likumdevēja iejaušanos pagātnē. Piemēram, par tiesību normām, kuras ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, tiek atzīta pastāvošu tirdzniecības atļauju atcelšana tikai attiecībā uz nākotni pēc regulējuma spēkā stāšanās⁴⁹⁷, kā arī priekšnoteikumu izmainīšana iekšlietu dienestā jau esošo personu tiesībām turpināt veikt dienesta pienākumus.⁴⁹⁸ Tādā veidā cēloņsakarīgi izveidojas ne tikai nepareiza izpratne par likumdevēja tiesībām regulēt izveidotas tiesiskās attiecības, bet arī tiesību normu piemērotāju spēja kritiski piemērot juridiskās metodes atpakaļejoša spēka identificēšanai.

No vienas puses, šāda kļūdaina izpratne par atpakaļejoša spēka laikā identificēšanu varētu likties neloģiska un grūti izskaidrojama – atpakaļejošs spēks laikā tiek metodiski nošķirts jau vairāk

⁴⁹⁵ Iliopoulos-Strangas J. Rückwirkung und Sofortwirkung von Gesetzen. Eine verfassungrechtliche Untersuchung unter Berücksichtigung des deutschen und griechischen Steuerrechts. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1986, S.277.

⁴⁹⁶ Arī Latvijā ir konstatējami gadījumi, kad tiesiskajā regulējumā būs norādīts precīzs datums, no kura tiesiskais regulējums ir piemērojams, piemēram, Ministru kabineta 2009.gada 2.jūnija noteikumi Nr.511 „Grozījumi Ministru kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumos Nr.740 „Noteikumi par stipendijām”” (stājās spēkā 2009.gada 10.jūlijā, piemērojami ar 2009.gada 1.jūliju). Latvijas Vēstnesis, 2009. 9.jūlijs, Nr.107 (4093).

⁴⁹⁷ ECT 2007.gada 10.jūlija spriedums lietā: 15084/03 Bimer S.A. v. Moldova. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int> [aplūkots 2013.gada 20.maijā].

⁴⁹⁸ Onževs M. Par neīsta atpakaļejoša spēka izpratni Latvijas tiesu nolēmumos. Jurista Vārds, 2013. 26.marts, Nr.12 (763).

nekā piecdesmit gadus – pēc konstitucionālo tiesu izpratnes maiņas un atpakaļejoša spēka izpratnes sašaurināšanas atbilstoši mūsdienu tiesību izpratnei. Tomēr, no otras puses, nepareiza atpakaļejoša spēka laikā identificēšana varētu būt saistīta ar salīdzinoši nepilnīgo izpratni par tiesību normu spēka laikā veidu nošķiršanu. To uzskatāmi ilustrē arī Latvijas tiesiskajā sistēmā līdz šim veiktā atpakaļejoša spēka laikā nošķiršana. Piemēram, Latvijā tiesas joprojām neizvērtē atpakaļejoša spēka laikā pastāvēšanu, balstoties uz konkrētām tiesību metodēm, bet gan izdara secinājumus par atpakaļejoša spēka laikā pastāvēšanu, galvenokārt balstoties uz tiesību normas gramatisku iztulkošanu vai secinājumiem par likumdevēja pienākumu *expressis verbis* paredzēt atpakaļejošu spēku tiesību normā.⁴⁹⁹

Ievērojot minēto, promocijas darba turpinājumā padziļinātas atpakaļejoša spēka izpratnes noskaidrošanai ir sniegts atpakaļejoša spēka tiesībteorētiskais skaidrojums. Pēc tam analizētas nozīmīgākās juridiskās metodes atpakaļejoša spēka identificēšanai. Proti, atpakaļejošs spēks laikā ir nošķirts, balstoties uz tiesiskā sastāva jeb tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu. Tāpat atpakaļejoša spēka laikā identificēšana ir veikta, balstoties uz tiesisko seku identificēšanas doktrīnu, kuras ietvaros tiesību normas tiek diferencētas, izvērtējot tiesisko seku iedarbību pagātnē. Visbeidzot padziļināti ir aplūkoti arī iegūto tiesību doktrīna, ar kuru saskaņā atpakaļejoša spēka esamība ir atkarīga no saņemtu tiesisko labumu samazināšanas ar jauno tiesisko regulējumu.

4.1. Atpakaļejoša spēka laikā izpratne tiesību teorijā

Tiesību normas ar atpakaļejošu spēku netiek pieņemtas pagātnē, bet gan ar tiesību jaunrades tehnikas palīdzību nodrošina tiesiskā regulējuma attiecināšanu uz pagātnē īstenotām darbībām. Tas ir saistīts ar apstākli, ka likumdevējs nevar mainīt darbības, kuras jau ir notikušas pagātnē, jo, izveidojot jaunas tiesību normas vai pieņemot grozījumus ar atpakaļejošu spēku laikā, var tikt mainīta tikai pagātnē veiktu darbību kvalifikācija un tiesiskā nozīme.⁵⁰⁰ Tādējādi darbības, kuras to veikšanas laikā ir bijušas tiesiskas, pēc grozījumu pieņemšanas ar atpakaļejošu spēku var tikt atzītas par izpildāmām saskaņā ar jauno tiesisko regulējumu un tādējādi par sākotnēji nepareizi īstenotām. Tāpat, ja darbību veikšanas laikā tiesiskais regulējums ir paredzējis noteiktas sekas, tad ar tiesiskā regulējuma grozījumu pieņemšanu ar atpakaļejošu spēku tiesību normu adresātiem var tikt paredzētas pavisam atšķirīgas, noteiktos gadījumos nelabvēlīgākas sekas nekā sākotnēji paredzēts.

Tādējādi situācijās, kad tiesiskais regulējums ar atpakaļejošu spēku tiek attiecināts uz

⁴⁹⁹ Skatīt, piemēram, Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedumu lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 11.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).

⁵⁰⁰ Juratowitch B. Retroactivity and the Common Law. Portland: Hart Publishing, 2008, p.1.

darbībām, kuras ir veiktas pirms tiesiskā regulējuma izdošanas, tiek izmainīta konkrētu darbību kvalifikācija. Tiesību normu adresātiem tiek norādīts, ka, kaut arī tie nevarēja zināt par *post factum* pieņemto regulējumu, to rīcība ir izvērtējama, balstoties uz „nepareizo”, t.i., ar atpakaļejošu spēku pieņemto, tiesisko regulējumu.⁵⁰¹ Līdz ar to atpakaļejoša spēka jautājums nav uzskatāms tikai par valsts un konstitucionālo tiesību problēmu, bet gan par visu tiesību nozaru un tādēļ arī vispārējās tiesību zinātnes problēmu.⁵⁰² Izskaidrojot, kādā veidā no tiesību teorijas aspekta ir pamatojams, ka ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas ir bijušas saistošas to adresātiem tiesiski regulējamās rīcības veikšanas laikā, tiesību doktrīnā ir attīstīta izpratne par tiesību normu, kuras pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, fiktīvu spēkā esamības prezumēšanu pirms regulējamo darbību faktiskās īstenošanas brīža.

No formālās loģikas izriet, ka ir iespējams ievērot tikai regulējumu, kurš ir spēkā. Tiesību norma iegūst spēkā esamību no tās spēkā stāšanās brīža, kas var īstenoties tikai attiecībā uz nākotni.⁵⁰³ Balstoties uz šādu izpratni, tiek veidota uzbūve ar atpakaļejošu spēku pieņemtu tiesību normu teorētiskajai konstrukcijai.⁵⁰⁴ Lai pierādītu, ka tiesību normas ir attiecināmas uz jau veiktām darbībām, piemēram, jau samaksātiem nodokļiem vai saistībām, kas izriet no iepriekš noslēgta pirkuma līguma, tiesību doktrīnā tiek uzskatīts, ka tiesību normu adresātiem bija zināms par tiesisko regulējumu jau laika posmā, kad tas nemaz nebija pieņemts un izsludināts.⁵⁰⁵ Proti, ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas ir izsludinātas un stājušās spēkā pirms to faktiskās pieņemšanas, t.i., tiesiskā regulējuma iedarbība fiktīvi iestiepjas pagātnē, pirms konkrētās tiesiskās attiecības ir radušās.⁵⁰⁶ Līdz ar to, pastāvot atpakaļejošam spēkam laikā, ikviens tiesību normu adresāts ir rīkojies un izdarījis izvēli iepriekšējā regulējuma spēkā esamības laikā, taču jau norādītās prezumpcijas izpratnē tas ir bijis pakļauts jaunajam regulējumam arī vēl pirms tā spēkā stāšanās brīža.

Neskatoties uz minēto, tiesību doktrīnā joprojām ir konstatējami gadījumi, kad atpakaļejoša spēka kā fikcijas iedarbība pagātnē tiek pārprasta un tiesību normas, kuras ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, tiek uzskatītas par faktiski pieņemtām pirms to izsludināšanas laika. Piemēram, tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka „retroaktivitāte nozīmē, ka šīs jaunās normas spēkā stāšanās iesniedzas brīdī pirms notikušā fakta, tas ir, jaunās tiesību normas spēkā stāšanās notiek

⁵⁰¹ Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.52.

⁵⁰² Maurer H. *Staatsrecht*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999, S.583.

⁵⁰³ Hahn H. *Zur Rückwirkung im Steuerrecht*. Bonn: Institut „Finanzen und Steuern”, 1987, S.24.

⁵⁰⁴ Berger T. *Zulässigkeitsgrenzen der Rückwirkung von Gesetzen. Eine kritische Analyse der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts und des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften*. Frankfurt am Main: Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.33–34.

⁵⁰⁵ Kirchhof P. *Gleichheit in der Funktionenordnung*. Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Band V. Heidelberg: C.F. Müller Juristischer Verlag, 2000, S.997.

⁵⁰⁶ Stötzel M. *Vertrauensschutz und Gesetzesrückwirkung*. Grundtypen abgeleitet aus der Rückwirkungsrechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.155–156.

pagātnē attiecībā pret tās publicēšanas (izsludināšanas) datumu”⁵⁰⁷. Tāpat, piemēram, kā norāda Dr.iur. Andris Plotnieks, analizējot tiesību normu spēkā esamību, atpakaļejošs spēks laikā nozīmē, ka "šis normatīvais akts tiek atzīts par spēkā esošu minētās attiecības tapšanas momentā", t.i., pirms normatīvā akta izdošanas.⁵⁰⁸ Tomēr, kā jau norādīts promocijas darba pirmajā nodaļā, šāda izpratne no tiesību teorijas un valststiesību aspekta ir kļūdaina un rada nepareizu priekšstatu par atpakaļejošu spēku laikā kā līdzekli tiesību normu ātrākas spēkā stāšanās nodrošināšanai. Juridiski daudz precīzāk būtu norādīt, ka ar atpakaļejošu spēku pieņemtās tiesību normas ir stājušās spēkā pēc to faktiskā pieņemšanas laika, taču, ņemot vērā prezumpciju, ka tiesiski novērtējama rīcība ir veicama, tikai balstoties uz pastāvošu regulējumu, tiesiskā regulējuma iedarbība pagātnē ir prezumējama kā fikcija.

Viens no cēloņiem šādām neskaidrībām par tiesību normu ar atpakaļejošu spēku eksistenci pagātnes laikā un ietekmi uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām varētu būt saistīts ar diviem atšķirīgajiem veidiem, kā ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtās tiesību normas ir konstruētas. Proti, ar atpakaļejošu spēku laikā noteikts tiesību normu iedarbības laiks normatīvajos tiesību aktos var tikt iedzīvināts divējādi⁵⁰⁹:

1) tas var tikt *expressis verbis* ietverts tiesiskā regulējuma tekstā, norādot, ka tiesību norma ir piemērojama no konkrēta laika brīža pirms tās izsludināšanas (piemēram, pārejas tiesību noteikumos vai pie pieņemtās normas tiek norādīts, ka, kaut arī tiesību norma, kas paaugstina ienākuma nodokli, stājas spēkā 02.01.2013., tā ir piemērojama jau kopš 01.10.2012. veiktajiem darījumiem);

2) tas var tikt izsecināts no normas satura, kad likumdevējs konkrēto iedarbības laiku nav norādījis (piemēram, tiesību normas saturā tiek norādīts, ka iepriekš piešķirtās subsīdijas tiek atceltas vai samazinātas, tādējādi pārtraucot pildīt valsts pienākumu arī par jau veiktām subsidējamām darbībām).

Tomēr arī pirmajā no norādītajiem gadījumiem – kad likumdevējs ir identificējis tiesību normas iedarbības laiku vēl pirms tās spēkā stāšanās, nepareizi būtu uzskatīt, ka pati tiesību norma ir stājusies spēkā ātrāk. Proti, ja likumdevējs ir norādījis, ka tiesību norma ir piemērojama no laika ziņā agrāka laika nekā tā ir faktiski stājusies spēkā, tas nozīmē, ka tiesību normas saistošais spēks ir piemērojams uz iepriekš izveidotām tiesiskajām attiecībām. Savukārt tiesību normas ātrāka spēkā esamība ir tikai prezumējama kā metodisks līdzeklis, lai uzskatītu, ka adresāti darbības veikšanas laikā zināja par tiesību normas eksistenci.

⁵⁰⁷ Rudevska B. „Parex” bankas klauzula: Saeimas pārejas tiesību pinekļos. Jurista Vārds, 2009. 3.novembris, Nr.44 (587).

⁵⁰⁸ Plotnieks A. Tiesību teorija & juridiskā metode. Rīga: "Izglītības soļi", 2009, 120.lpp.

⁵⁰⁹ Götz V. Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.421–453.

Ņemot vērā tiesību normu saistošā spēka uzbūvi atpakaļejoša spēka gadījumā – prezumpciju, nevis faktisku spēkā esamību pagātnē, regulējamo darbību veikšanas laikā, arī juridiskās metodes atpakaļejoša spēka noteikšanai ir aplūkojamas caur attiecīgo tiesību normu uzbūves izpratni. Tomēr, tā kā praksē var pastāvēt atšķirīgas dzīves situācijas, arī atpakaļejoša spēka identificēšana praksē var notikt, balstoties uz vairākām doktrīnām, kuras ir daļēji vai pilnībā savstarpēji aizvietošanas. Lai sniegtu par tām padziļinātu skaidrojumu, promocijas darba turpinājumā kritiski aplūkotas zināmākās no tām.

4.2. Tiesisko attiecību pabeigtības doktrīna

Kontinentālajā Eiropā visplašāk izplatītā atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas metode ir balstīta uz Senās Romas tiesību principu, savstarpēji nošķirot *facta praeterita* un *negotia pendetia* – pagātnē „notikušus faktus” un turpinātas tiesiskās attiecības. Saskaņā ar minēto metodi atpakaļejošs spēks laikā ir konstatējams, ja likumdevējs ir ietekmējis jau pagātnē pirms tiesiskā regulējuma pieņemšanas pabeigtas tiesiskās attiecības.⁵¹⁰ Attiecīgā tiesību normu nošķiršanas metode laika gaitā gan ir būtiski attīstīta un pielāgota tiesību normu iedarbības laika izvērtēšanai, un, balstoties uz pabeigtības doktrīnas pamatprincipiem, likumdevēja rīcības brīvības ierobežošana tiek veikta dažādās Eiropas valstīs, tai skaitā Latvijā, daļēji arī Vācijā, kā arī ES.

Konstitucionālajās tiesībās metodoloģiju atpakaļejoša spēka nošķiršanai pēc tiesisko attiecību „pabeigtības doktrīnas” sākotnēji ir attīstījusi Vācijas Konstitucionālā tiesa. Likumdevēja rīcības brīvība noteikt tiesību normu iedarbības tvērumu, balstoties uz pabeigtības doktrīnu, pirmo reizi tika analizēta jau minētajā Vācijas Konstitucionālās tiesas 1960.gada 31.maijā pieņemtajā nolēmumā lietā Nr.2 BvL 4/59.⁵¹¹ Savukārt sekojoši minētā doktrīna vairāk nekā 20 gadus faktiski bija vienīgā atpakaļejoša spēka noteikšanai, to attīstot un pilnveidojot tiesas nolēmumos.⁵¹² Lai gan atpakaļejoša spēka laikā identificēšanai pēdējo piecdesmit gadu laikā ir attīstītas arī citas doktrīnas, Vācijas tiesiskajā sistēmā attīstītās atziņas tiesisko attiecību pabeigtības identificēšanai joprojām tiek izmantotas kā pamats atpakaļejoša spēka laikā nošķiršanai.⁵¹³ Turklāt tieši šīs doktrīnas ietvaros ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas tiek dēvētas par pieņemtām ar īstu atpakaļejošu spēku, savukārt tūlītēja spēka gadījumā – ar neīstu atpakaļejošu spēku, ko atpakaļejoša spēka

⁵¹⁰ Onževs M. Par neīsta atpakaļejoša spēka izpratni Latvijas tiesu nolēmumos. Jurista Vārds, 2013. 26.marts, Nr.12 (763). Minētajā rakstā tiesisko attiecību pabeigtības apzīmēšanai ir izmantots termins „pabeigti faktiskie apstākļi”, tomēr, autora ieskatā, precīzāk šīs doktrīnas saturu atspoguļo termins „pabeigtas tiesiskās attiecības”.

⁵¹¹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1960.gada 31.maija nolēmums nr. 2 BvL 4/59. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 11.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1961, S.139–149 (S.140–142).

⁵¹² Berger T. Zulässigkeitsgrenzen der Rückwirkung von Gesetzen. Eine kritische Analyse der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts und des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften. Frankfurt am Main: Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.41.

⁵¹³ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1997.gada 3.decembra nolēmums Nr.2 BvR 882/97. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 97.Band. Tübingen: Mohr (Paul Siebeck), 1998, S.67–85 (S.78–79).

apzīmēšanai ir izmantojusi arī Satversmes tiesa un Augstākā tiesa.⁵¹⁴

Balstoties uz pabeigtības doktrīnas jēdzienisko un saturisko skaidrojumu, arī ES tiesībās tika pārņemta īsta atpakaļejoša spēka (angļu val. – *true retroactivity*) un neīsta atpakaļejoša spēka (angļu val. – *material retroactivity*) nošķiršana.⁵¹⁵ Lai gan pirmajos nolēmumos, kuros EST ir analizējusi tiesību normu atpakaļejošu spēku, nav pat izskaidrots, kas ir uzskatāms par atpakaļejošu spēku un kādas ir tā robežas⁵¹⁶, vēlāk ES tiesībās tika atzīts, ka par atpakaļejošām ir uzskatāmas visas tiesību normas, kuras neatkarīgi no iedarbības sekām atbilst „īsta atpakaļejoša spēka” pazīmēm – ietekmē pabeigtas tiesiskās attiecības.⁵¹⁷ Vienlaikus atzīmējams, ka ES tiesībās nekad nav pastāvējusi vienveidīga pieeja atpakaļejoša spēka konstatēšanai, tādējādi vēlākajos nolēmumos EST bez plašāka pamatojuma norādīšanas ir gan piemērojusi promocijas darba nākamajā apakšnodaļā analizēto doktrīnu par tiesisko seku atpakaļejošu iedarbību, gan arī vērtējusi tiesību normu adresātu ietekmēšanu, balstoties uz iegūto tiesību aizsardzības doktrīnu.⁵¹⁸

No vienas puses, varētu šķist, ka norādītā metodika atpakaļejoša spēka laikā konstatēšanai ir ļoti efektīva un bez būtiskām metodiskām problēmām nodrošina, ka gan tiesību normu adresāti, gan arī tiesību piemērotāji var precīzi identificēt tiesību normu atpakaļejošu spēku laikā. Tomēr, no otras puses, praksē atpakaļejoša spēka identificēšana ir saistīta ar vairākām būtiskām metodiskām problēmām. Piemēram, jau vairākus gadu desmitus kritika tiek veltīta neskaidrajai pabeigtības konstatēšanas metodikai.⁵¹⁹ Visbūtiskākā – joprojām nav atrasts risinājums, kā varētu izvairīties no subjektivisma, konstatējot pabeigtu tiesisko attiecību ietekmēšanu⁵²⁰, kas sekojoši neļauj arī precīzi secināt, vai attiecīgā tiesību norma ir pieņemta ar atpakaļejošu spēku un tādējādi atzīstama par prettiesisku. Tādēļ promocijas darba turpinājumā ir veikta nozīmīgāko doktrīnas aspektu analīze, kas tiesību piemērošanas procesā ļautu izvairīties no kļūdainiem secinājumiem par atpakaļejoša spēka pastāvēšanu. Lai sniegtu praktisku ieskatu tiesisko attiecību pabeigtības izvērtēšanā, galvenokārt aplūkotas situācijas no Vācijas Konstitucionālās tiesas prakses, kurā doktrīna ir ne tikai izveidota, bet arī plaši piemērota dažādos tiesas nolēmumos.

⁵¹⁴ Onževs M. Par neīsta atpakaļejoša spēka izpratni Latvijas tiesu nolēmumos. Jurista Vārds, 2013. 26.marts, Nr.12 (763).

⁵¹⁵ Jēdzienisko izpratni skatīt: Heikkilä S. Prohibition of the Retroactive Application of Legislative Measures in the European Community Law. The Finnish Yearbook of International Law, Band 9. Kluwer law International, 1998. pp.483–505.

⁵¹⁶ Lamoureux F. The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice. Common Market Law Review, Volume 20, No.2, August 1983. pp.269–297.

⁵¹⁷ Heukels T. Intertemporales Gemeinschaftsrecht. Rückwirkung, Sofortwirkung und Rechtsschutz in der Rechtsprechung des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1990, S.301–302.

⁵¹⁸ Plašāk skatīt promocijas darba 4.3. un 4.4.apakšnodaļu.

⁵¹⁹ Pieroth B. Rückwirkung und Übergangsrecht Verfassungsrechtliche Massstäbe für intertemporale Gesetzgebung. Berlin: Duncker&Humblot, 1981, S.30–36.

⁵²⁰ Papier H.J. Verfassungsrechtliche Probleme von Übergangsrecht. Die Sozialgerichtsbarkeit, 1994 März, Heft Nr.3, S.105–111.

4.2.1. Tiesisko attiecību pabeigšanas identificēšana

Tiesību normu spēka laikā diferencēšanai un atpakaļejoša spēka konstatēšanai būtiskākais ir precīzi un metodiski vienveidīgi konstatēt tiesisko attiecību pabeigtību. Tomēr jau 20.gs. 60.gadu beigās tiesu praksē tika atzīts, ka tiesību strīdos, kuros analizējama īsta atpakaļejoša spēka pastāvēšana, juridiskās metodes „pabeigtības” konstatēšanai ir tik nenoteiktas, ka tikai vienkāršās situācijās ir iespējams precīzi konstatēt „tiesisko attiecību” pabeigtību.⁵²¹ Tāpat, piemēram, arī Vācijas Konstitucionālās tiesas tiesneši atsevišķajās domās *expressis verbis* ir norādījuši, ka šāda tiesību normu spēka laikā iedalījuma noteikšanas metodika nevis skaidro, bet gan sarežģī tiesību laika aspekta izpratni.⁵²² Tādēļ noteiktos gadījumos pati tiesa nespēj atbilstoši konstatēt, vai īsts atpakaļejošs spēks pastāv un pēc kuriem piesaistes objektiem tas ir nosakāms.⁵²³ Neskatoties uz minēto, ne tiesību doktrīnā, ne arī tiesu praksē nav bijis iespējams attīstīt pārlicinošāki skaidrāku doktrīnu, ar kuru būtu iespējams aizstāt tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu. Viens no šādas situācijas iemesliem ir apstākļi, ka praksē var pastāvēt dažādas tiesiskās situācijas, kuru juridiskai noformēšanai var tikt izmantoti atšķirīgi tiesību normu veidi. Tādējādi praksē būtiski atšķirsies to tiesisko attiecību pabeigtības priekšnoteikumi, kas ir saistīti ar tiesiskā statusa piešķiršanu, nodokļu noteikšanu, procesuālo tiesību jautājumu regulēšanu, tiesību uz sociālā atbalsta iegūšanu u.tml.⁵²⁴ Tādēļ, lai ilustrētu doktrīnas ietvaros izmantojamās juridiskās metodes, ir aplūkojama doktrīnas attiecināšana uz atšķirīgiem tiesiskajiem apstākļiem.

Vienā no strīdiem Vācijas Konstitucionālajai tiesai bija jāpasaka, ar kuru brīdi noslēdzas tiesisko attiecību pabeigšana, ja izvērtējams jautājums ir saistīts ar jaunas uzņēmuma padomes iecelšanas nosacījumiem. Akciju sabiedrība „Rheinische Stahlwerke” vēl pirms tiesiskā regulējuma grozījumu veikšanas, t.i., iepriekšējā tiesiskā regulējuma laikā, bija izpildījusi prasības tiesībām neievēlēt padomē uzņēmuma darbinieku pārstāvjus. Tomēr pēc grozījumu veikšanas šādas tiesības uzņēmumam tika atceltas un vairs nepastāvēja. Tā kā visi priekšnoteikumi darbinieku neievēlēšanai padomē jau bija izpildīti „vecā regulējuma” laikā, akciju sabiedrība „Rheinische Stahlwerke” uzskatīja, ka pieņemtie grozījumi ir ietekmējuši pabeigtas tiesiskās attiecības, t.i., tiesības neievēlēt darbinieku pārstāvjus. Tomēr Vācijas Konstitucionālā tiesa minētajai argumentācijai nepiekrita.

⁵²¹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1969.gada 7.maija nolēmums Nr.2 BvL 15/67. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 25.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1969, S.371–408 (S.404–405).

⁵²² Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta tiesneša Helmuta Šteinbergera (Helmut Steinberger) atsevišķās domas (Abweichende Meinung) 1978.gada 15.februāra nolēmumā lietā Nr.2 BvL 8/74. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 48.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1979, S.23–29.

⁵²³ Ibid. Skatīt arī Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta tiesneses Viltrautas Rupas fon Brinekas (*Wiltraut Rupp von Brünneck*) atsevišķās domas (Abweichende Meinung) 1971.gada 20.oktobra nolēmumā lietā Nr.1 BvR 757/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 32.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1972, S.129–144.

⁵²⁴ Atpakaļejoša spēka laikā nošķiršana, balstoties uz atšķirīgiem regulēšanas objektiem, Vācijas tiesību doktrīnā ir detalizēti aprakstīta: Pieroth B. Rückwirkung und Übergangsrecht Verfassungsrechtliche Massstäbe für intertemporale Gesetzgebung. Berlin: Duncker&Humblot, 1981, S.161–225.

Tieši pretēji – tiesa norādīja, ka šādā situācijā pabeigtas tiesiskās attiecības veidojas nevis ar tiesību iegūšanu ievēlēt uzņēmuma padomi bez darbinieku pārstāvjiem, bet gan tikai pēc akciju sabiedrības padomes ievēlēšanas.⁵²⁵ Tādējādi, kaut arī par nozīmīgāko piesaistes objektu pabeigtības noteikšanā būtu uzskatāma tiesību iegūšana iecelt padomi, tomēr atbilstoši tiesas izpratnei par šo attiecību pabeigtību ir uzskatāma nevis tiesību iegūšana veikt šādas darbības, bet gan pašu darbību faktiskā veikšana. Attiecinot šādu metodoloģiju arī uz cita veida tiesiskajām attiecībām, atpakaļejošu spēku būtu iespējams konstatēt tikai ļoti retās situācijās. Piemēram, no līgumiskām attiecībām izrietošu tiesību saņemt materiālus labumus ierobežošana, tai skaitā jau piešķirtu kvotu atcelšana, būtu uzskatāma par atceltu ar atpakaļejošu spēku, ja tā attiektos tikai uz jau fiziski saņemtu labumu atprasīšanu, nevis juridiski nostiprinātu, tomēr vēl nesaņemtu labumu ierobežošanu.

Tāpat juridiski interesantu, taču vienlaikus diskutablu „pabeigtu tiesisko attiecību” noteikšanas metodiku Vācijas Konstitucionālā tiesa ir izmantojusi 20.gs. 60.gadu beigās strīdā par politisko partiju likvidēšanu. Ar grozījumiem Politisko partiju likumā (vācu val. – *das Parteiengesetz*) Vācijas parlaments paredzēja regulējumu, ka politiskās partijas zaudē savu tiesisko statusu, ja pēdējo sešu gadu laikā tās nav piedalījušās vēlēšanās. Turklāt, lai noteiktu, vai partijas ir likvidējamas, likumā minētais sešu gadu termiņš tika aprēķināts nevis laikā pēc grozījumu spēkā stāšanās, bet gan ņemot vērā pirms Partiju likuma spēkā stāšanās partiju veiktās aktivitātes.⁵²⁶ Tādējādi gan sūdzību iesniegusi partija, gan arī citas partijas nekavējoties pēc grozījumu spēkā stāšanās zaudēja politiskās partijas statusu un vienlaikus arī tiesības turpināt politisko darbību. Ievērojot minētos apstākļus, Politisko partiju likumā pieņemtie grozījumi tika apstrīdēti tieši saistībā ar īsta atpakaļejoša spēka eventuālu pastāvēšanu, jo tiesiskā regulējuma grozījumi esot ietekmējuši pabeigtas tiesiskās attiecības.⁵²⁷

Neskatoties uz grozījumu ievērojamo ietekmi uz jau izveidotām tiesiskajām attiecībām, kas pieļāva partiju likvidēšanu tikai par (ne)aktivitāti vēl pirms grozījumu spēkā stāšanās, Vācijas Konstitucionālā tiesa atzina, ka nav pamata konstatēt īstu atpakaļejošu spēku. Kā būtiskākais tika izmantots formāls arguments, ka tiesiskais regulējums ir piemērojams tikai pēc tā spēkā stāšanās un tādējādi tiesiskās attiecības, uz kurām attiecas regulējums, nav uzskatāmas par pabeigtām.⁵²⁸ Līdzīga izpratne attiecībā uz situācijām, kad tiesiskais statuss tiek ietekmēts, balstoties uz rīcību pagātnē, ir pausta Vācijas tiesību doktrīnā. Proti gan analizētajā, gan arī citās situācijās, kad tiesību normas ietekmē iepriekš atļautu nodarbošanos, tiesību normu uzbūves konstrukcijas dēļ īsts

⁵²⁵ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1969.gada 7.maija nolēmums Nr.2 BvL 15/67. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 25.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1969, S.371–408 (S.404–405).

⁵²⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1968.gada 17.oktobra nolēmums Nr.2 BvE 4/67. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 24.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1969, S.260–267 (S.266).

⁵²⁷ Ibid.

⁵²⁸ Ibid.

atpakaļejošs spēks nebūs konstatējams nevienā situācijā.⁵²⁹ Minētais ir saistīts ar apstākli, ka piešķirto tiesību atņemšana vai samazināšana parasti tiek noteikta, sākot no konkrēta brīža pēc tiesību normas spēkā stāšanās, kas attiecīgi nevienā situācijā formāli neļauj konstatēt tiesisko attiecību pabeigtību, kaut arī iespējamais pārkāpums vai darbības, kas ierobežo turpmāku nodarbošanos vai biedrošanos, ir notikušas vēl pirms grozījumu pieņemšanas.

Ievērojot norādīto argumentāciju, likumsakarīgi, ka Vācijas Konstitucionālā tiesa nekonstatēja pabeigtu tiesisko attiecību ietekmēšanu vēl kādā līdzīgā situācijā, izvērtējot Karavīru tiesiskā statusa likumā (vācu val. – *Gesetz über die Rechtsstellung der Soldaten*) veikto grozījumus.⁵³⁰ Proti, līdz 1968.gada 10.janvārim tiesiskajā regulējumā tām personām, kuru militārās studijas bija apmaksājusi valsts, bija noteikts pienākums nodienēt tikpat ilgu laiku kā studiju ilgums. Savukārt ar grozījumiem tika veiktas izmaiņas un arī uz visiem iepriekš izglītību ieguvušajiem karavīriem, kas vēl bija palikuši dienestā, tika attiecināts pienākums dienēt trīskāršu laiku. Tomēr, tiesas ieskatā, šādā situācijā ir konstatējams neīsts atpakaļejošs spēks, jo ir ietekmētas tagadnes, nepabeigtas – militārā dienesta tiesiskās attiecības.⁵³¹ Tikai gadījumā, ja ar grozījumiem noteiktais papildu pienākums tiktu attiecināts uz personām, kuras jau iepriekš ir dienestu atstājušas, būtu ietekmētas pabeigtas tiesiskās attiecības un līdz ar to arī īsts atpakaļejošs spēks.

Neraugoties uz norādīto argumentāciju, arī šajā situācijā Vācijas Konstitucionālās tiesas metodika nav pārlicinoša un uzskatāmi ilustrē pabeigtības doktrīnas trūkumus. Proti, situācijās, kad tiek revidēts iegūtais statuss, tas nekad nebūs pabeigts un turpināsies arī grozījumu spēkā stāšanās laikā. Tajā pašā laikā ietekmēto personu pienākums dienēt noteiktu laiku faktiski ir pieņemts, uzsākot studijas, un jau no šī brīža personām ir bijusi pašāvēlība uz noteiktu pienākumu izpildi pret valsti, pretī iegūstot valsts apmaksātu izglītību.

Pavisam atšķirīga izpratne par pabeigtu tiesisko attiecību konstatēšanu pastāv nodokļu tiesībās. Jau kopš 20.gs. 60.gadiem Vācijas tiesiskajā sistēmā tiesisko attiecību pabeigtības konstatēšana tika saistīta ar principu par nodokļa aplikšanas laiku (vācu val. – *das Veranlagungszeitraum*). Proti, nodokļu jomā pieņemtas tiesību normas tiek uzskatītas par pieņemtām ar īstu atpakaļejošu spēku, ja tās stājas spēkā pēc kalendārā gada beigām un noteic nodokli iepriekšējā kalendārā gada laikā veiktiem darījumiem.⁵³² Tādējādi, ja tiesību norma stājas spēkā 1.janvārī vai vēlāk un regulē laika posmā no iepriekšējā gada 1.janvāra līdz 31.decembrim veiktus darījumus, tad tā ir ietekmējusi pabeigtas tiesiskās attiecības. Savukārt, ja identisks

⁵²⁹ Leisner W. Das Gesetzesvertrauen des Bürgers. Zur Theorie der Rechtsstaatlichkeit und der Rückwirkung der Gesetze. In Festschrift für Friedrich Berber zum 75.Geburtstag. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1973, S.273–297.

⁵³⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1975.gada 22.janvāra nolēmums Nr.2 BvL 51/71, und 10, 14/73. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 39.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1975, S.128–147.

⁵³¹ Ibid, S.144.

⁵³² Vogel K. Rückwirkung: eine festgefahrene Diskussion, Ein Versuch die Blockade zu lösen, in Festschrift für Martin Heckel. Tübingen: Mohr Siebeck, 1999, S.875–884.

regulējums, kas attiecas uz visu kalendāro gadu, ir stājies spēkā vēl 31.decembrī, tiesību normai nav konstatējama iedarbība uz pabeigtām tiesiskajām attiecībām, un tādējādi tai pastāv neīsts atpakaļejošs spēks. Identiska pieeja ir attīstīta arī Francijas tiesību doktrīnā, kur pastāv izpratne par kalendāro gadu kā vienotu taksācijas periodu.⁵³³

Saskaņā ar šādu metodi, kā pamatu tiesisko attiecību „pabeigtības” konstatēšanai nosakot kalendāro gadu, tiesību normu piemērotāji var precīzi diferencēt iedarbību uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām. Tieši attiecībā uz šādām situācijām tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka „pabeigtības” metodika ir piemērota tikai noteikta veida tiesību normām, kad to uzbūve ir saistīta ar tādu tiesisko attiecību īstenošanu, kam ir precīzi konstatējams to pabeigšanas laiks.⁵³⁴ Tomēr vienlaikus atzīstams, ka saturiski šādas izpratnes attiecināšana uz visām nodokļu tiesībās pieņemtām normām izraisa jautājumus par to samērīgumu un saturisko taisnīgumu. Proti, minētā izpratne nodokļu tiesībās tiek uzskatīta par pieļaujamu neatkarīgi no nodokļa veida. Līdz ar to noteiktās situācijās, kad nodokļa likme ir saistīta ar vienu darījumu, piemēram, mantojuma iegūšanu, attiecīgā tiesību doktrīna neļauj objektīvi noteikt piemērojamā nodokļa likmi līdz pat gada beigām.

Tāpat ir atzīmējams vēl kāds Vācijas Konstitucionālās tiesas nolēmums nodokļu tiesību jomā. Berlīnes palīdzības likumā (vācu val. – *Berlinhilfgesetz*) sākotnēji tika ietverta samazināta apgrozījuma nodokļa likme cigarešu ražotājiem līdz 1964.gada 31.decembrim. Savukārt ar 1962.gada 26.jūlija grozījumiem noteiktais labvēlīgais režīms tika būtiski saīsināts, atvieglojumu beigas paredzot 1963.gada 1.janvārī.⁵³⁵ Izvērtējot sūdzības iesniedzēju lūgumu atzīt grozījumus Berlīnes palīdzības likumā par prettiesiskiem, t.i., pieņemtiem ar atpakaļejošu spēku laikā, tiesa norādīja, ka iedarbība uz tiesiskajām attiecībām pagātnē ir konstatējama tikai tad, ja ir ietekmētas tiesiskās attiecības, kas ir vai nu jau pabeigtas pagātnē, vai arī tiek īstenotas grozījumu spēkā stāšanās laikā.⁵³⁶ Taču, tā kā nodokļu tiesībās tiesisko attiecību īstenošanas laiks ir izvērtējams kalendārā gada ietvaros, šādā veidā pieņemtiem grozījumiem nav nekādas saistības ar pabeigtām tiesiskajām attiecībām.⁵³⁷

Vienlaikus norādāms, ka arī citu tiesību jautājumu risināšanā tiesību normu iedarbības laika diferencēšana ir saistīta ar precīzu tiesisko attiecību pabeigtības konstatēšanu. Piemēram, Vācijas Konstitucionālā tiesa, izskatot strīdu par nodokļu atvieglojumu atcelšanas tiesiskumu saistībā ar veiktajiem ieguldījumiem dzīvokļu kooperatīvu būvniecībā, secināja, ka dzīvokļu

⁵³³ Skatīt, piemēram: Schloßmacher S. Die systemtragenden Prinzipien des französischen und belgischen Steuerrechts im Vergleich mit den systemtragenden Prinzipien des deutschen Steuerrechts. Dissertation an der Universität zu Köln, 1995, S.18–20.

⁵³⁴ Leisner W. Das Gesetzesvertrauen des Bürgers. Zur Theorie der Rechtsstaatlichkeit und der Rückwirkung der Gesetze. In Festschrift für Friedrich Berber zum 75.Geburtstag. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1973, S.273–297.

⁵³⁵ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 17/69. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S.392–406.

⁵³⁶ Ibid., S.402–405.

⁵³⁷ Ibid.

būvniecības līguma noslēgšana nav uzskatāma par pabeigtu apstākli, pēc kura iestāšanās līgumā paredzētās sekas par nākotnē iespējamajiem nodokļu atvieglojumiem nav ietekmējamās.⁵³⁸ Tajā pašā laikā uzskatāms, ka likumdevējs ietekmētu pabeigtas tiesiskās attiecības tikai tādā gadījumā, ja tas atceltu jau saņemtus un izmantotus nodokļu atvieglojumus iepriekšējos kalendārajos gados. Savukārt pārējās situācijās, veicot izmaiņas attiecībā gan uz esošajām, gan arī katrā no nākamajiem kalendārajiem gadiem saņemamajiem atvieglojumiem, likumdevējs būtu noteicis neīstu atpakaļejošu spēku.⁵³⁹

Līdzīgu izpratni Vācijas Konstitucionālā tiesa ir attiecinājusi arī uz citu pagātnē noslēgtu līgumu tiesisko seku grozīšanu. Piemēram, situācijā, kad arī uz noslēgtiem nomaksas līgumiem ar tiesību normu grozījumiem tiek noteikta pavisam jauna no līguma izrietošo strīdu izskatīšanas teritoriālā piekritība, būtiskākais priekšnoteikums īsta atpakaļejoša spēka konstatēšanai ir grozījumu attiecināšana uz strīdiem, kas jau radušies. Savukārt, ja grozījumi atteicas tikai uz iespējamajiem strīdiem, neskatoties uz apstākli, ka to pamats ir iepriekš, pirms grozījumu spēkā stāšanās noslēgti līgumi, šādām tiesību normu izmaiņām būs konstatējams neīsts atpakaļejošs spēks.⁵⁴⁰ Nolēmumā gan nav precizēts, kas būtu uzskatāmi par strīdiem, kas jau radušies. Tomēr saprātīgi būtu uzskatīt, ka tiesvedības, kuru ietvaros prasība jau ir celta vienā tiesā, šādu tiesiskā regulējuma grozījumu attiecināšanas gadījumā būtu ietekmētas ar atpakaļejošu spēku.

Neskatoties uz salīdzinoši strikto pabeigtu tiesisko attiecību (ne) konstatēšanu, diametrāli pretēju izpratni Vācijas Konstitucionālā tiesa ir paudusi, izvērtējot grozījumus Atlīdzinājuma likumā (vācu val. – *Bundesentschädigungsgesetz*).⁵⁴¹ Proti, lai gan sākotnēji attiecīgajā likumā bija paredzēts, ka atlīdzinājumu par nacionālsociālistiskā režīma veikto tiesību aizskārums varēs saņemt noteikts personu loks bez papildu ierobežojumiem, taču 1965.gada 14.septembrī tika pieņemti grozījumi. Ar attiecīgajiem grozījumiem Atlīdzinājuma likumā tika noteikta papildu kvalificējoša prasība – nosacījums, ka atlīdzinājumu pieprasījušās personas ir atstājušas likumā norādītās teritorijas.⁵⁴² Tā kā atlīdzinājumu pieprasījusī persona pēc jaunajiem noteikumiem vairs nevarēja saņemt atlīdzību, tā lūdza Vācijas Konstitucionālajai tiesai atzīt attiecīgos grozījumus par prettiesiskiem. Izvērtējot attiecīgo jautājumu, Vācijas Konstitucionālā tiesa secināja, ka situācijās, kad ir analizējama tiesību normu, kas regulē prasību (vācu val. – *Rechtsansprüche*) iegūt kādu labumu izmainīšanu, par grozījumiem ar īstu atpakaļejošu spēku ir uzskatāmi visi grozījumi, kas

⁵³⁸ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1978.gada 20.jūnija nolēmums Nr.2 BvR 71/76. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 48.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1979, S.403–420 (S.414).

⁵³⁹ Ibid.

⁵⁴⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 22.jūnija nolēmums Nr.2 BvL 6/70. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 31.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1972, S.222–229 (S.226).

⁵⁴¹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 2/66, 2BvR 168, 196, 197, 210, 472/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S.367–392.

⁵⁴² Ibid, S.370–371.

ietekmē pirms grozījumiem pastāvējušos priekšnoteikumus, ar kuriem bija iespējams iegūt tiesību normās paredzētos labumus. Tādējādi Atlīdzinājuma likumā pieņemtie grozījumi ir ietekmējuši pabeigtas tiesiskās attiecības, un, tā kā tiesa nekonstatēja nevienu apstākli, kas būtu par pamatu īsta atpakaļejoša spēka atzīšanai par tiesisku, veiktie grozījumi ir uzskatāmi par prettiesiskiem.⁵⁴³

Lai gan saturiski šādu Vācijas Konstitucionālās tiesas nolēmumu var atbalstīt, tomēr no juridiskās tehnikas aspekta ir kritizējama „pabeigtu tiesisko attiecību” konstatēšana. Proti, tiesisko attiecību pabeigtība būtu attiecināma nevis uz tiesisko regulējumu kā tādu, bet gan aplūkojot kopsakarā ar tiesību normu adresātu tiesībām uz atlīdzinājumu. Ja tiesiskās attiecības – tiesības iegūt atlīdzinājumu – tiek ietekmētas pēc grozījumu spēkā stāšanās attiecībā uz vēl nepiešķirto atlīdzinājumu – kā šajā gadījumā, būtu konstatējams neīsts atpakaļejošs jeb tūlītējs spēks laikā. Savukārt tikai tad, ja šādi grozījumi ietekmētu jau piešķirtu atlīdzinājumu – to pieprasot atpakaļ vai kā citādi samazinot vērtību, būtu konstatējams īsts atpakaļejošs spēks. Faktiski analizējamais gadījums seku ziņā neatšķiras no dažādu likumdevēja piešķirto nodokļu atvieglojumu samazinājuma, kad ar grozījumiem veiktās izmaiņas, nosakot jau likumiski piešķirtus, taču vēl faktiski neiegūtus labumus, tiek samazinātas.⁵⁴⁴ Tādējādi attiecīgais piemērs vēl jo vairāk apliecina salīdzinoši neskaidros kritērijus, pēc kuriem saskaņā ar pabeigtības doktrīnu ir konstatējams īsts atpakaļejošs spēks.

4.2.2. Tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnas nepilnības

Kā izriet no analizētajām tiesvedībām, tikai ļoti retos gadījumos ir konstatējama atpakaļejoša spēka pastāvēšana. Viens no iemesliem ir saistīts ar apstākli, ka likumdevējam pastāv salīdzinoši liela rīcības brīvība izvairīties no īsta atpakaļejoša spēka noteikšanas, tā vietā pieņemot tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā. Līdz ar to formāli pagātnē īstenotas tiesiskās attiecības ietekmējošas tiesību normas atbilstu salīdzinoši nekaitīgākā – neīsta atpakaļejoša spēka – pazīmēm.⁵⁴⁵ Ievērojot minēto, tiesību doktrīnā pat ir izteikts viedoklis, ka minētā trūkuma dēļ tiesisko attiecību pabeigtības doktrīna ir metodiski apšaubāma un nereti var novest pie patvaļīgas interpretācijas.⁵⁴⁶ Attiecīgā pabeigtības doktrīnas nepilnība, ar kuru ir iespējams izvairīties no pabeigtības apstākļa konstatēšanas, ir ilustrējama ar kādu Satversmes tiesā izskatītu strīdu, kurā tiesai citastarp bija jāizvērtē, vai apstrīdētās tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku

⁵⁴³ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 2/66, 2BvR 168, 196, 197, 210, 472/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S.386–392.

⁵⁴⁴ Plašāk skatīt Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1997.gada 3.decembra nolēmumu Nr.2 BvR 882/97. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 97.Band. Tübingen: Mohr (Paul Siebeck), 1998, S.67–85.

⁵⁴⁵ Onževs M. Nodokļu regulējuma grozījumu spēks laikā: Satversmes tiesas prakse. Jurista Vārds, 2011. 26.aprīlis, Nr.17 (664).

⁵⁴⁶ Muckel S. Kriterien des verfassungsrechtlichen Vertrauensschutzes bei Gesetzesänderungen. Berlin: Duncker & Humblot, 1989, S.72.

laikā.⁵⁴⁷

Lietas nozīmīgākais apstāklis ir saistīts ar faktu, ka ar grozījumiem likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” no 2010.gada 1.janvāra kredītiestādēs uzkrāto depozītu procentiem tika noteikta ienākuma nodokļa likme 10% apmērā. Lai gan pirms tam attiecībā uz minēto ienākumu gūšanas veidu nodoklis nebija noteikts, pēc grozījumu spēkā stāšanās nodokļa likme tika noteikta attiecībā uz visiem depozītu procentu pieaugumiem, presumējot, ka procenti ir pieauguši vienā konkrētā brīdī – kad noguldītāji tos izņem no kredītiestādes.⁵⁴⁸ Tādējādi saskaņā ar minēto likumdošanas tehniku, ja noguldītājs depozīta līgumu bija noslēdzis pirms vairākiem gadiem, paredzot depozītu procentu saņemšanu noguldījuma perioda beigās – pēc 2010.gada 1.janvāra, nodoklis būtu piemērojams par visu depozīta noguldīšanas laiku pieaugušajiem procentiem.⁵⁴⁹

Atzīmējams, ka ar šādu likumdošanas tehniku izmantošanu – mākslīgi mainot ienākuma gūšanas brīdi, „pabeigtības” doktrīnas izmantošana kļūst neefektīva. Proti, vairs nav nepieciešams un arī iespējams izvērtēt, vai ir ietekmētas arī pirms tiesību normas spēkā stāšanās laika izveidotas tiesiskās attiecības – iegūtie depozītu procenti, tādējādi iespējami konstatējot tiesību normu grozījumus ar īstu atpakaļejošu spēku. Līdz ar to Satversmes tiesai atliek konstatēt, ka ar grozījumiem ir ietekmētas tiesiskās attiecības pēc izvērtējamo grozījumu spēkā stāšanās brīža un tādējādi apstrīdētajām tiesību normu pastāv tūlītējs spēks laikā. Tajā pašā laikā, ja likumdevējs nebūtu izmantojis savas pilnvaras mainīt klasisko depozītu procentu iegūšanas veidu, izvērtējot procentu rašanos no civiltiesību aspekta, uzskatāms, ka depozīta procenti ir nepārtraukti pieaugoša maksa, kas saskaņā ar Civillikuma 955.pantu nekavējoties pēc to rašanās kļūst par galvenās lietas īpašnieka īpašumu⁵⁵⁰ un kas atbilstoši Kredītiestāžu likuma 70.panta 1.punktam ir aprēķināma par ikvienu dienu, kad kredītiestādes rīcībā ir bijis nodots depozīts jeb noguldījuma pamatsumma.⁵⁵¹ Balstoties uz šādu no likuma izrietošu procentu ienākuma gūšanas juridisko konstrukciju, Satversmes tiesai būtu jāsecina, ka depozītu procenti, kuri līdz apstrīdētās tiesību normas spēkā stāšanās brīdim – 2010.gada 1.janvārim – jau juridiski bija depozīta noguldītāja īpašums, taču vēl fiziski netika nodoti depozīta noguldītājam, ir iegūti pirms apstrīdēto tiesību normu spēkā stāšanās.

Tādējādi šāda situācija uzskatāmi ilustrē, ka arī citos gadījumos likumdevējs, veicot

⁵⁴⁷ Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra spriedums lietā Nr.2010-25-01 „Par 2009.gada 1.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” 6.panta (daļā par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 3.punkta izslēgšanu) un likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8.panta trešās daļas 13.punkta un 16.¹panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam” 10.3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 8.decembris, Nr.194 (4386).

⁵⁴⁸ Likums „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”: LR likums. 16.1 panta devītā daļa: „Par procentu ienākuma gūšanas dienu un attiecīgi arī par procentu ienākuma izmaksas dienu šā likuma izpratnē uzskata dienu, kad fiziskajai personai rodas tiesības neierobežoti rīkoties ar attiecīgo ienākumu saskaņā ar noslēgto līgumu vai likumu un attiecīgais ienākums kļūst pieejams šai personai tās norādītajā veidā un kārtībā.” Latvijas Vēstnesis, 1993. 1.jūnijs, Nr.32.

⁵⁴⁹ Turpat, 8.panta trešās daļas 13.punkts un 16.¹panta devītā daļa.

⁵⁵⁰ Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības: LR likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992.gada 30.jūlijs, Nr.29.

⁵⁵¹ Kredītiestāžu likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 24.oktobris, Nr.163 (446).

tehniskus labojumus, var izvairīties no „īsta atpakaļejoša spēka” noteikšanas. Turklāt, ja minētajā situācijā Satversmes tiesa būtu izmantojusi nākamajā apakšnodaļā analizēto tiesisko seku doktrīnu, šādu manipulāciju rezultātā nebūtu arī iespējams konstatēt analogisku tiesisko stāvokli īstam atpakaļejošam spēkam.

Tāpat juridiski diskutabla būtu tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnas piemērošana, izvērtējot pavisam nesen Vācijā pieņemtus grozījumus sodu punktu aprēķināšanas sistēmā – saistībā ar ceļu satiksmes jomā veiktajiem pārkāpumiem. Proti, izmainot iepriekš pastāvējušo astoņpadsmit soda punktu sistēmu un nosakot, ka turpmāk maksimālais soda punktu skaits par ceļu satiksmes pārkāpumiem ir astoņi punkti, jau iegūtos soda punktus tika nolemts proporcionāli pielāgot jaunajai soda punktu aprēķināšanas sistēmai. Tomēr, veicot izmaiņas, noteiktos gadījumos proporcionalitāte netika ievērota un par noteiktiem pārkāpumiem iepriekš saņemtie soda punkti pēc jaunās sistēmas ieviešanas paredzēja stingrākas tiesiskās sekas.⁵⁵² Neskatoties uz minēto apstākli, ka acīmredzami nelabvēlīgākas sekas ir noteiktas par jau pagātnē veiktām darbībām, kuras ceļu satiksmes dalībnieki nekādā veidā nespēja pēc tiesiskā regulējuma izmaiņām ietekmēt, atpakaļejošs spēks laikā, balstoties uz tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu, nebūtu konstatējams. Proti, likumdevējs nekādā veidā nav tieši ietekmējis jau pastāvošos soda punktus, bet gan izveidojis jaunu soda aprēķināšanas sistēmu, kas darbojas tikai attiecībā uz nākotni. Savukārt apstāklis, ka iepriekš pastāvošajiem soda punktiem jaunās kārtības ietvaros ir pavisam cits tiesiskais svars arī attiecībā uz pagātni, tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnas izvērtēšanas ietvaros nav identificējams.

Ievērojot minēto, uzskatāms: lai gan ar „pabeigtības” doktrīnas starpniecību var noteikt, vai tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, atbilstoši šīs doktrīnas piemērošanai pastāv trīs savstarpēji saistīti problemātiski aspekti. No vienas puses, tiesību normu piemērotājam ir skaidri jāizprot, kas būs tiesiskās attiecības, kuru iespējamā pabeigtība ir jāanalizē. Tomēr šī aspekta noskaidrošana, kas citastarp dažādu līgumsaistību izmanīšanas gadījumā var būt apgrūtināša, vēl negarantē, ka tiesību normas diferencēšana tiks veikta juridiski korekti. No otras puses, ir jākonstatē, vai ir iestājusies tiesisko attiecību pabeigtība. Saistībā ar minēto jāapzinās, ka praksē tiesību normas regulē fundamentāli atšķirīgas dzīves situācijas, kas neļauj izveidot vienotu metodi pabeigtības identificēšanai. Tādējādi pabeigtības noteikšana visbiežāk ir saistīta ar tiesību normu interpretēšanu pēc salīdzinoši neskaidriem apstākļiem, kas tiesību normu adresātiem, izņemot konkrētas tiesību jomas, piemēram, nodokļu tiesības, neļauj objektīvi izvērtēt, vai tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā. Visbeidzot, pat ja abi priekšnoteikumi ir izpildīti, tiesību normu diferencēšanu var liegt likumdevēja izmantotās likumdošanas jaunrades metodes, ar kuru palīdzību tiesību normām saturiski pastāvošs atpakaļejošs spēks ir fiktīvi aizstāts ar tūlītēju spēku laikā.

⁵⁵² Vetter U. Mein Punkt wird aufgeblasen. Pieejams: <http://www.lawblog.de> [aplūkots 2013.gada 6.jūlijā].

4.3. Tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīna

4.3.1. Doktrīnas izpratne un metodiskās atšķirības no tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnas

Tiesību normu diferencēšana pēc to iedarbības uz pagātnē pabeigtām tiesiskajām attiecībām un nepabeigtām jeb turpinātām tiesiskajām attiecībām nav vienīgā doktrīna, kuru izmantojot ir iespējama tiesību normu atpakaļejoša spēka konstatēšana. Tiesību zinātnē tiek atzīts, ka gadījumos, kad tiesību normu iedarbības laiks attiecas uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām, atpakaļejoša spēka noteikšana un tiesību normu spēka laikā diferencēšana ir veicama, balstoties uz tiesisko seku iedarbības izvērtēšanu pret pagātnē īstenotām tiesiskajām attiecībām.⁵⁵³ Attiecīgi, ja tiesiskā regulējuma iedarbība jeb tiesiskās sekas ir konstatējamas arī pirms tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās, tad ir konstatējams atpakaļejošs spēks laikā.⁵⁵⁴ Tādēļ autora ieskatā vispiemērotāk šādu doktrīnu ir dēvēt par tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīnu, saīsināti – tiesisko seku doktrīnu.

Lai gan tiesisko seku doktrīna tiek kritizēta par tās neloģiskumu⁵⁵⁵, faktiski tā iemieso tradicionālo izpratni par tiesību normu ar atpakaļejošu spēku fiktīvu spēkā stāšanos spēkā agrāk nekā tās ir pieņemtas. Proti, ar atpakaļejošu spēku pieņemtas tiesību normas formāli ir bijušas jau spēkā pirms to publicēšanas un tādējādi jau pagātnē tiesību normu adresātiem ir izraisījušas nelabvēlīgas tiesiskās sekas. Papildinot minēto, atzīstams, ka jau sākotnēji kļūdaina un pārāk šaura būtu attiecīgās atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas doktrīnas attiecināšana tikai uz gadījumiem, kad likumdevējs *expressis verbis* ir norādījis tiesību normās to piemērošanu no agrāka laika posma pirms tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās laika. Nav noliedzams, ka tiesisko seku doktrīnu metodiski ir daudz vieglāk piemērot tieši gadījumos, kad likumdevējs ir precīzi norādījis, ka regulējuma tiesiskās sekas ir piemērojamas vēl pirms tā faktiskās spēkā stāšanās laika. Tomēr tādu tiesisko situāciju atrisināšanai nav nepieciešama padziļināta tiesību metožu piemērošana, vien tiesību normas teksta gramatiska iztulkošana. Ievērojot minēto, lielākais izaicinājums tiesisko seku doktrīnas piemērošanā ir tieši situācijās, kad eventuāli ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtās tiesību normas ir iespējams konstatēt tikai pēc to saturiskās analīzes.

Atšķirībā no tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnas, diferencējot tiesību normas pēc to tiesisko seku iedarbības pagātnē, nav būtiski konstatēt, vai ar pieņemto tiesisko regulējumu

⁵⁵³ Uzskatāmi šo tiesību normu nošķiršanas metodi var aplūkot Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmumā Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.242).

⁵⁵⁴ Hahn H. Zur Rückwirkung im Steuerrecht. Bonn: Institut „Finanzen und Steuern“, 1987, S.8. Birtel P.

Rückwirkungsverbot: Echte und Unechte Rückwirkung, 06. Januar 2012. Pieejams:

<http://www.juraexamen.info/ruckwirkungsverbot-echte-und-unechte-ruckwirkung> [aplūkots 2013.gada 5.jūlijā].

⁵⁵⁵ Stötzl M. Vertrauensschutz und Gesetzesrückwirkung. Grundtypen abgeleitet aus der Rückwirkungsrechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.104–105.

ietekmētās tiesiskās attiecības ir jau pabeigtas. Tieši pretēji – būtiski ir izvērtēt, kāda ir analizējamās tiesību normas tiesisko seku iedarbība uz tiesiskajām attiecībām, kas sākotnēji nodrošina tiesiskos labumus, taču vēlāk tiek izmainītas.⁵⁵⁶ Ja likumdevējs ar spēkā stājušos tiesību normu tiesiskajām sekām neatkarīgi no izmantotā likumdošanas tehnikas veida, norādot to *expressis verbis* vai arī tieši vai netieši saturiski to paredzot pieņemtajā regulējumā, negatīvi ietekmē tiesiskās attiecības arī laika posmā pirms tiesību normas spēkā stāšanās, tad ir konstatējama tiesību normu tiesisko seku atpakaļejoša iedarbība (vācu val. – *Rückbewirkung von Rechtsfolgen*).⁵⁵⁷ Savukārt, ja tiesiskās sekas attiecas tikai uz nākotni, taču vienlaikus ietekmē tiesiskās attiecības, kas nodibinātas pirms tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās, ir konstatējama tiesisko attiecību atpakaļejoša piesaiste (vācu val. – *tatbestandliche Rückanknüpfung*).⁵⁵⁸

Būtiskākā doktrīnas atšķirība ir saistīta ar atšķirīgu atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas metodiku un piesaistes objektiem. Nosakot atpakaļejošu spēku saskaņā ar tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu, ir jākonstatē tiesiskā regulējuma grozījumu mijiedarbība ar iepriekšējo tiesisko regulējumu, kurš ar grozījumiem ir ticis izmainīts. Turpretim tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības konstatēšanā būtiski ir tikai izprast jaunā tiesiskā regulējuma saturiskās sekas pret tiesiskajām attiecībām. Kā piemēru tiesisko seku doktrīnas ilustrēšanai var minēt salīdzinoši nesenu Vācijas Konstitucionālajā tiesā izvērtētos grozījumus Atjaunojamās enerģijas likumā (vācu val. – *das Erneubare Energien Gesetz*).⁵⁵⁹ Pēc atjaunojamās enerģijas ražotāju iesniegtas sūdzības par enerģijas ražošanas atbalsta pasākumu būtisku samazināšanu Vācijas Konstitucionālajai tiesai vajadzēja izvērtēt, vai nav pārkāptas atjaunojamās enerģijas ražotāju tiesības paļauties uz iepriekš tiesiskajā regulējumā noteiktajiem atbalsta līdzekļiem.⁵⁶⁰ Tādējādi, ja likumdevējs Atjaunojamās enerģijas likuma grozījumos būtu paredzējis, ka atjaunojamās enerģijas ražotājiem piešķirtais atbalsts ir samazināms jau laika posmā pirms attiecīgo grozījumu spēkā stāšanās, tad pēc „tiesisko seku” doktrīnas būtu konstatējama tiesisko seku atpakaļejoša iedarbība jeb atpakaļejošs spēks laikā. Savukārt, ja samazinātais atbalsts attiektos uz enerģijas ražotājiem pēc tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās, tad būtu konstatējama tiesisko attiecību atpakaļejoša piesaiste, kam ir tādas pašas sekas kā neīstam atpakaļejošam spēkam jeb tūlītējai tiesiskā regulējuma iedarbībai. Vienlaikus atzīmējams, ka praksē atpakaļejošas iedarbības sekas varētu izpausties kā enerģijas ražotājiem jau sniegtā finansiālā atbalsta atgūšana, kas pat salīdzinoši striktu izmaiņu gadījumā ir maz ticama.

⁵⁵⁶ Vogel K. Rückwirkung: eine festgefahrene Diskussion, Ein Versuch die Blockade zu lösen, in Festschrift für Martin Heckel. Tübingen: Mohr Siebeck, 1999, S.875–884.

⁵⁵⁷ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.242).

⁵⁵⁸ Ibid.

⁵⁵⁹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2009.gada 18.februāra nolēmums Nr. 1 BvR 3076/08. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 122.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009, S.374–398.

⁵⁶⁰ Klinski S. EEG-Vergütung: Vertrauensschutz bei künftigen Änderungen der Rechtslage? Pieejams: <http://www.bmu.de/service/publikationen/downloads/details/artikel/eeg-verguetung-vertrauensschutz-bei-kuenftigen-aenderungen-der-rechtslage/> [aplūkots 2013.gada 18.martā].

Tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīna nav uzskatāma par klasisku konstitucionālajās tiesībās attīstītu doktrīnu. Tieši otrādi – vēl pirms 20.gs. 80.gadiem, kad minēto doktrīnu ir sākusi piemērot Vācijas Konstitucionālā tiesa, tā ir tikusi izmantota ES tiesībās pastāvošo strīdu risināšanā. Gadījumos, kad ES tiesībās pieņemtajām tiesību normām *expressis verbis* tika norādīta to iedarbība pirms izsludināšanas laika vai arī šāda tiesisko seku iedarbība izrietēja no fakta, ka tiesību norma bija izsludināta ar vēlāku datumu, nekā tā jau tika piemērota, tika identificēta atpakaļejoša spēka pastāvēšana.⁵⁶¹ Atzīmējams gan, ka ES tiesībās tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības izvērtēšanas doktrīna sākotnēji tika piemērota, ja likumdevējs bija konkrēti minējis, ka tiesiskais regulējums ir piemērojams no agrāka datuma nekā tiesību norma stājās spēkā.⁵⁶² Neskatoties uz minēto, attiecīgā metodika atpakaļejoša spēka identificēšanai ir tikusi pilnveidota un jau kopš 20.gs. 90.gadiem tiesību doktrīnā tiek atzīmēts, ka tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības izvērtēšana ir kļuvusi par EST nozīmīgāko pamatu atpakaļejoša spēka laikā konstatēšanai.⁵⁶³

Arī citās tiesiskajās sistēmās tiesisko seku doktrīna tiek izmantota ar tiesību normu iedarbības laiku saistītu strīdu izskatīšanā, piemēram, Nīderlandē.⁵⁶⁴ Interesanti atzīmēt, ka arī Latvijas tiesiskajā sistēmā minētā doktrīna nav tik sveša. Piemēram, gan M.Krons, gan arī šī pirmskara tiesību zinātnieka idejas mūsdienās attīstījušais E.Kalniņš ar juridiskajā periodikā pausto viedokli par atpakaļejoša spēka izpratni ir uzskatāmi drīzāk par tiesisko seku nekā tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnas piekritējiem. Minētie autori ir norādījuši, ka noteiktās situācijās atpakaļejošs spēks tika atzīts arī attiecībā uz turpinātām jeb nepabeigtām tiesiskajām attiecībām, taču – tikai regulējot tādas turpinātu tiesisko attiecību sekas, kas ir pastāvējušas iepriekšējā regulējuma spēkā esamības laikā. Tādējādi pēc šādas izpratnes būtu nepieciešams konstatēt nevis „pabeigtību”, bet gan faktisko apstākļu maiņu pagātnē.⁵⁶⁵ Vienlaikus gan Latvijas tiesību praksē šādas idejas ir pastāvējušas tikai abstrakti un nekad nav tikušas piemērotas.

Tajā pašā laikā, kaut arī Vācijas Konstitucionālā tiesa jau vairākus gadu desmitus bija attīstījusi un izmantojusi atpakaļejoša spēka identificēšanai tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu, arī Vācijas tiesiskajā sistēmā attiecīgās atziņas tiek plaši izmantotas kopš 20.gs. 80.gadiem. Vācijas tiesiskajā sistēmā pirmais mēģinājums veidot jaunu tiesību normu saistošā spēka veidu iedalījumu

⁵⁶¹ Heikkilä S. Prohibition of the Retroactive Application of Legislative Measures in the European Community Law. The Finnish Yearbook of International Law, Band 9. Kluwer law International, 1998, pp.483–505.

⁵⁶² Ibid.

⁵⁶³ Heukels T. Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.17.

⁵⁶⁴ Eiropas Nodokļu profesoru asociācijas pētījuma ietvaros publicētā informācija par tiesību normu atpakaļejošu spēku Nīderlandes nodokļu tiesībās. Pieejams: <http://ebookbrowse.com/netherlands-retroactive-tax-legislation-eatlp-2010-pdf-d116721441> [aplūkots 2013.gada 2.februārī].

⁵⁶⁵ Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1, 83.–115.lpp. Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11).

tika veikts Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.Senāta 1983.gada 22.marta nolēmumā Nr.2 BvR 475/78⁵⁶⁶, savukārt pilnībā noformulēta tiesību normu saistošā spēka nošķiršana metodika tika ietverta tā paša Senāta 1986.gada 14.maija nolēmumā Nr.2 BvL 2/83.⁵⁶⁷ Tomēr ar tiesisko seku doktrīnas attīstīšanu netika pilnībā pārtraukta arī Vācijas Konstitucionālās tiesas prakse piemērot tiesiskā sastāva pabeigtības doktrīnu. Tiesas praksē abu tiesību doktrīnu sekas tiek atzītas par salīdzināmām un, secinot, ka pastāv tiesisko seku atpakaļejoša iedarbība, tiek prezumēts arī īsts atpakaļejošs spēks.⁵⁶⁸ Savukārt tiesisko attiecību atpakaļejošas piesaistes gadījumā analogiski tiek izprasta neīsta atpakaļejoša spēka pastāvēšana.⁵⁶⁹

4.3.2. Doktrīnas piemērošanas problemātika

Līdzīgi kā par tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu, arī par tiesisko seku atpakaļejoša spēka iedarbības doktrīnu tiesību teorijā tiek izteikta kritika.⁵⁷⁰ Proti, doktrīnai ir saskatāmi vairāki trūkumi, kas noteiktos gadījumos daļēji, savukārt citās situācijās – pilnībā – nepieļauj atbilstošu atpakaļejoša spēka laikā identificēšanu. Pirmkārt, tiesību doktrīnā tiek izteikti iebildumi par doktrīnas pieļaujamību no tiesību teorijas viedokļa. Citiem vārdiem, tiesību normas spēkā esamības jeb tiesisko seku īstenošana pagātnē – pirms tiesību normas izsludināšanas – nav iespējama.⁵⁷¹

Kā jau iepriekš pieminēts, šādai kritikai nevar pievienoties. Tiesību normu tiesisko seku jeb iedarbības laika attiecināšana uz pagātnē izveidotām un pabeigtām tiesiskām attiecībām juridiski ir iespējama. Lai gan šādas tiesību normu konstrukcijas tiesiskums jeb pieļaujamība ir saistīts ar vispārējo tiesību principu ievērošanu, norādāms, ka teorētiski tiesiskās sekas kā tiesību normu iedarbības laiks var pastāvēt, pirms tiesiskais regulējums ir izsludināts. Tas ir saistīts ar apstākli, ka tiesiskās sekas kā tiesību normas atpakaļejošs spēks ir nošķiramas no tiesību normu spēkā esamības aspekta. Tādēļ, visticamāk, tiesību zinātnieki, kas izteikušies kritiski, ar tiesību normu tiesisko seku attiecināšanu pagātnē ir prezumējuši, ka tiesiskās sekas pastāv pagātnē, turklāt arī pati analizējamā tiesību norma ir uzskatāma par stājušos spēkā pirms tās izsludināšanas. Līdz ar to šāda tiesisko seku prezumēšana pagātnes laikā ir loģiska un juridiski pieļaujama. Jāatzīmē, ka arī Vācijas tiesību doktrīnā ir izteikts līdzīgs viedoklis kā promocijas darba autoram, pamatojot, ka juridiski ir

⁵⁶⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1983.gada 22.marta nolēmums Nr.2 BvR 475/78. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 63.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1983, S.343–380 (S.353–357).

⁵⁶⁷ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.242).

⁵⁶⁸ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1997.gada 3.decembra nolēmums Nr.2 BvR 882/97. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 97.Band. Tübingen: Mohr (Paul Siebeck), 1998, S.67–85 (S.78–79).

⁵⁶⁹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 2002.gada 5.februāra nolēmums Nr. 2 BvR 305, 348/93. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 105.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2003, S.17–48 (S.36).

⁵⁷⁰ Hahn H. Zur Rückwirkung im Steuerrecht. Bonn: Institut „Finanzen und Steuern“, 1987, S.9.

⁵⁷¹ Ibid., S.24–25.

iespējama tiesisko seku pastāvēšana pirms tiesību normas izsludināšanas laika.⁵⁷²

Otrkārt, tiesisko seku doktrīnas kritika tiek saistīta ar līdzīgu apstākli kā pabeigtības doktrīnai – tiesisko seku noteikšanas metodikai trūkst skaidru un vienotu kritēriju visu strīdu izskatīšanai, kas pieļauj iespējas variēt ar tiesību normas patieso iedarbības pakāpi.⁵⁷³ Turklāt tiesisko seku attiecināšana uz pagātņi nav nekas cits kā specifiska tiesisko attiecību atpakaļejoša piesaiste un ar to ir iespējams tikpat viegli manipulēt kā ar tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu.⁵⁷⁴ Lai gan šim argumentam attiecībā uz salīdzinoši neskaidro analīzes metodiku var daļēji piekrist, tomēr jāapzinās, ka jebkuras atpakaļejoša spēka laikā doktrīnas ietvaros pagātnē izveidotu tiesisko attiecību diferencēšana neatkarīgi no izmantotajām doktrīnām būs saistīta ar tiesību normu piemērotāju subjektīvo skatījumu. Tādēļ, ņemot vērā tiesību normu daudzveidību un tiesisko attiecību konstruēšanas īpatnības, nereti arī atpakaļejoša spēka noteikšana būs atkarīga no individuāli konstatējamiem apstākļiem.

Turklāt atbilstošas tiesisko seku metodikas piemērošanas priekšnoteikums ir tādu tiesisko attiecību identificēšana, attiecībā uz kurām būtu izvērtējama tiesisko seku iedarbība. Piemēram, jau analizētajā piemērā par piešķirtā atbalsta samazināšanu atjaunojamo energoresursu ražotājiem faktiskie apstākļi, kuros būtu jāanalizē tiesisko seku iedarbība, ir iepriekš pastāvējušie valsts atbalsta mehānismi. Respektīvi, ja ar pieņemto tiesību normu tiesiskajām sekām atbalsta mehānismi tiek ietekmēti arī laika posmā pirms tiesību normu spēkā stāšanās, ir konstatējama tiesisko seku atpakaļejoša iedarbība. Tomēr ne vienmēr un ne visās situācijās tiesisko attiecību ietekmēšanas nošķiršana būs veicama tikpat skaidri kā minētajā piemērā. Piemēram, nosakot, vai tiesisko seku doktrīnas ietvaros atpakaļejošs spēks laikā pastāv gadījumā, kad likumdevējs ir samazinājis iepriekš pastāvējušu kompensācijas mehānismu, visupirms ir būtiski identificēt, kad tiesību normu adresāti ir ieguvuši tiesības uz atlīdzības saņemšanu. Tādēļ, lai noteiktu, vai jaunā tiesiskā regulējuma tiesiskās sekas ir iedarbojušās jau kopš pagātnes, ir jāidentificē, vai tiesisko seku iedarbība ir izraisījusi negatīvas sekas, pat ja jaunais regulējums fiktīvi bijis spēkā vēl pirms tā pieņemšanas.

Treškārt, minētās doktrīnas ietvaros joprojām pastāv virspusēja izpratne par tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības robežu, kas nošķirtu tiesisko seku iedarbību pagātnē no turpinātu tiesisko attiecību ietekmēšanas. Proti, ko var uzskatīt par „robežšķirtni”, no kuras jebkāda iedarbība uz pagātņi ir atzīstama par atpakaļejošu spēku laikā. Lai arī tiesību doktrīnā ir izteikti atšķirīgi viedokļi

⁵⁷² Fiedler J. Neuorientierung der Verfassungsrechtsprechung zum Rückwirkungsverbot und zum Vertrauensschutz. Neue Juristische Wochenschrift, 1988, S.1624–1631.

⁵⁷³ Riechelmann F. Struktur des verfassungsrechtlichen Bestandschutzes. Rechtssicherheit als Freiheitsschutz. Norderstedt: Books on Demand, 2008, S.34.

⁵⁷⁴ Vogel K. Rückwirkung: eine festgefahrene Diskussion, Ein Versuch die Blockade zu lösen, in Festschrift für Martin Heckel. Tübingen: Mohr Siebeck, 1999, S.875–884. Hahn H. Zur Rückwirkung im Steuerrecht. Bonn: Institut „Finanzen und Steuern”, 1987, S.8–9.

par pagātnes robežšķirtni, kuras noteikšana ir juridiski diskutabla⁵⁷⁵, tiesību doktrīnā ir konstatējamās divas valdošās doktrīnas. No vienas puses, pastāv Vācijas tiesiskajā sistēmā attīstītais uzskats, ka tiesību normu izsludināšana noteic robežu starp pagātni un nākotni.⁵⁷⁶ Savukārt, no otras puses, ir ES tiesību izpratne, balstoties uz kuru tiesību normu spēkā stāšanās tiek atzīta par pagātnes beigām.⁵⁷⁷ Atzīmējams, ka Vācijas tiesiskajā sistēmā pastāvošo izpratni ir veidojusi Vācijas Konstitucionālā tiesa, netieši norādot, ka šāda „pagātnes laika” robeža ir tiesību normu izsludināšana, kas noslēdz tiesību normu jaunrades procesu un nodrošina tiesību normu eksistenci.⁵⁷⁸ Savukārt vēlāk attiecīgo tēzi ir pārņēmuši un bez kritiskas izvērtēšanas tālāk attīstījuši arī dažādi tiesību zinātnieki.⁵⁷⁹

Vācijas tiesiskās sistēmas pieejai var piekrist vienīgi gadījumā, ja tiesību normu spēkā stāšanās būtu noteikta ne vēlāk vai vienlaikus ar tiesību normu izsludināšanu. Savukārt citos gadījumos, kad tiesību norma ir stājusies spēkā pēc legisvakances termiņa beigām, tad atbilstošāk būtu uzskatīt, ka tiesisko seku iedarbība pagātnē ir notikusi arī laika posmā starp tiesību normu izsludināšanu un spēkā stāšanos. Tādējādi, lai gan atsevišķi būtu jāvērtē jautājums par tiesību normu adresātu tiesisko paļāvību uz šajā laika posmā izmainīto tiesisko stāvokli vai citām ar tiesību normu tiesiskajām sekām ietekmētajām tiesiskajām attiecībām⁵⁸⁰, par pagātni būtu uzskatāms viss laika posms, kas pastāv pirms tiesību normu spēkā stāšanās.

Tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīnai nav konstatējami tikai trūkumi vai neskaidrības. Vienlaikus attiecīgās doktrīnas izmantošana atpakaļejoša spēka identificēšanai sniegtu vairākus būtiskus uzlabojumus tiesību normu diferencēšanā. Proti, piemērojot tiesisko seku doktrīnu, būtu iespējams konstatēt īstu atpakaļejošu spēku jeb tiesisko seku atpakaļejošu iedarbību arī situācijās, kurās līdz šim tas nebija iespējams tiesisko attiecību specifikas dēļ. Piemēram, ja, līdzīgi kā Satversmes tiesas analizētajā situācijā, kredītiestādēs noguldītajiem depozītiem pieaugošie procenti tiktu aplikti ar ienākuma nodokli neatkarīgi no depozītu pieaugšanas laika, ar pabeigtības doktrīnu nebūtu iespējams konstatēt īstu atpakaļejošu spēku. Galvenais šādas situācijas iemesls ir

⁵⁷⁵ Schmidt W. „Vertrauensschutz” im öffentlichen Recht. Randpositionen des Eigentums im spätbürgerlichen Rechtsstaat. Juristische Schulung, September 1973, Heft 9, S.529–537.

⁵⁷⁶ Citēts pēc: Stötzel M. Vertrauensschutz und Gesetzesrückwirkung. Grundtypen abgeleitet aus der Rückwirkungsrechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.153–154.

⁵⁷⁷ Heukels T. Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.17.

⁵⁷⁸ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1983.gada 22.marta nolēmums Nr.2 BvR 475/78. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 63.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1983, S.343–380 (S.353–354).

⁵⁷⁹ Skatīt, piemēram: Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.403–404. Lee, H.B. Die Entwicklung der Dogmatik der Rückwirkung von Gesetzen im Vergleich zwischen Deutschland und Korea. Dissertation an der Universität zu Köln, 2011, S.19–20.

⁵⁸⁰ Vācijas Konstitucionālā tiesa kā vienu no tiesiskās paļāvības pastāvēšanu izslēdzošiem argumentiem ir norādījusi pienākumu rēķināties ar regulējuma spēkā stāšanos. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1961.gada 19.decembra nolēmums Nr.2 BvL 6/59. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 13.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1963, S.261–274 (S.272).

saistīts ar apstākli, ka tiesību normu piemērotājiem nebūtu iespējams konstatēt pirms grozījumu spēkā stāšanās laika jau pieaugušo depozītu procentu pabeigtību. Tajā pašā laikā, piemērojot tiesisko seku doktrīnu, šādas juridiskas problēmas vairs nebūtu, jo tiesību piemērotājam būtu būtiski tikai konstatēt faktu, ka ienākuma nodokļa likme ir ietekmējusi pagātnē pieaugušos depozītu procentus. Tāpat tiesisko seku doktrīnas ietvaros gan pašiem tiesību normu adresātiem, gan arī tiesību normu piemērotājiem būtu daudz vienkāršāk izskaidrojams, kurās situācijās tiesību normām ir noteikts atpakaļejošs spēks laikā un kurās tiesiskajām attiecībām ir tikai atpakaļejoša piesaiste.

Visbeidzot, tiesību normu diferencēšana pēc to seku iedarbības sniegtu arī būtiskus terminoloģiskus uzlabojumus tiesību normu spēka laikā diferencēšanā. Atbilstoši minētās teorijas izpratnei tiesību normas ir apzīmējamas kā pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā tikai gadījumā, ja to iedarbība ir pastāvējusi pirms tiesību normu spēkā stāšanās laika, t.i., kā tiesisko seku atpakaļejoša iedarbība.⁵⁸¹ Šāds arguments ir saistīts ar apstākli, ka atpakaļejošam spēkam kā virsjēdzienam (vācu val. – *Oberbegriff*) nav nekādas saistības ar situācijām, kad tiesību normas nevis ietekmē pagātnē izveidotas tiesiskās attiecības, bet gan nākotnē noteic tiesību normu saistošo spēku attiecībā uz jau uzsāktām tiesiskajām attiecībām.⁵⁸² Līdz ar to par tiesību normām ar atpakaļejošu spēku būtu iespējams dēvēt tikai tādas tiesību normas, kuru tiesiskās sekas ietekmētu tiesiskās attiecības pirms tiesību normu spēkā stāšanās laika. Tādējādi šādu atpakaļejoša spēka izpratni būtu lietderīgi arī veicināt Latvijas tiesiskajā sistēmā, kur joprojām tiek izmantota salīdzinoši neskaidra un plaša atpakaļejoša spēka izpratne.⁵⁸³

4.4. Iegūto tiesību doktrīna

Līdztekus norādītajām metodēm, balstoties uz kurām ir iespējams konstatēt atpakaļejošu spēku un līdz ar to ierobežot likumdevēja rīcības brīvību noteikt tiesību normu iedarbības laiku, atpakaļejošs spēks laikā tiek identificēts, izvērtējot, vai analizējamās tiesību normas ietekmē iegūtas tiesības (vācu val. – *wohlerworbene Rechte*, angļu val. – *vested, acquired rights*, franču val. – *droits acquis*)⁵⁸⁴. Proti, ja ar tiesisko regulējumu ir ietekmētas iegūtas tiesības, tad konkrētajā situācijā likumdevēja pieņemtajiem tiesību grozījumiem ir konstatējams atpakaļejošs spēks laikā.⁵⁸⁵ Kā tiek

⁵⁸¹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.242).

⁵⁸² Ibid.

⁵⁸³ Skatīt, piemēram, rakstu: Latvija – nekontrolēta elektrības cenu pieauguma priekšā. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/449270_latvija_nekontrolēta_elektrības_cenu_pieauguma_prieksa [aplūkots 2013.gada 9.janvārī].

⁵⁸⁴ Lindemann H.H. Allgemeine Rechtsgrundsätze und europäischer öffentlicher Dienst. Berlin: Duncker & Humblot, 1986, S.136. Raitio J. The Principle of Legal Certainty as a General Principle of EU Law. General Principles of EC Law in a Process of Development. ed. by Bernitz U., Nergelius J., Cardner C. Kluwer Law, 2008, p.55. Heukels T. Intertemporales Gemeinschaftsrecht. Rückwirkung, Sofortwirkung und Rechtsschutz in der Rechtsprechung des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1990, S.56.

⁵⁸⁵ Raitio J. The Principle of Legal Certainty as a General Principle of EU Law. General Principles of EC Law in a Process of Development. ed. by Bernitz U., Nergelius J., Cardner C. Kluwer Law, 2008, p.55.

uzsvērts tiesību doktrīnā, tiesības var tikt uzskatītas par iegūtām no laika, kad ir izpildīti visi nepieciešamie tiesību normās noteiktie priekšnoteikumi un darbība, uz kuru tie attiecas, ir veikta. Šādā gadījumā tiesību normas, kas šādu stāvokli ietekmē, ir atpakaļejošas patiesajā nozīmē.⁵⁸⁶

Atšķirībā no atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas, balstoties uz tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu un tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīnu, doktrīna par iegūto tiesību aizsardzību gan vēsturiskās attīstības dēļ, gan arī dažādās tiesiskajās sistēmās joprojām pastāvošās atšķirīgās izpratnes dēļ nav saturiski viennozīmīga. Piemēram, tiesu praksē un arī tiesību doktrīnā pēc II pasaules kara pakāpeniski tika izveidota vienveidīga izpratne, kā arī metodes, balstoties uz kurām ir iespējams identificēt ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtas tiesību normas, turpretim iegūto tiesību aizsardzības izpratne ne visos gadījumos ir attīstījusies tādā veidā, lai atbilstu atpakaļejoša spēka tvērumam tā šaurākajā, t.i., mūsdienu, izpratnē. Tādēļ dažkārt iegūto tiesību aizsardzība doktrīnā tiek saprasta atšķirīgi, noteiktās situācijās pat piešķirot plašāku aizsardzību pret tiesiskā regulējuma grozījumiem, nekā tiesību normu adresātu intereses tiek aizsargātas, balstoties uz atpakaļejoša spēka aizliegumu. Ievērojot minēto, šobrīd iegūto tiesību aizsardzība tiek izprasta vismaz trīs atšķirīgos veidos:

1) iegūto tiesību aizsardzība tiek uzskatīta par patstāvīgu tiesību institūtu, ar kuru tiek apzīmēta jebkāda likumdevēja iejaukšanās pagātnes laikā – gan ar atpakaļejošu, gan arī tūlītēju spēku laikā ietekmējot pastāvošas tiesības,⁵⁸⁷

2) iegūto tiesību ietekmēšana tiek uzskatīta par priekšnoteikumu un juridisku risinājumu ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtu tiesību normu identificēšanai,⁵⁸⁸

3) ar iegūtām tiesībām tiek apzīmētas nevis tiesiskā stāvokļa izmaiņas, bet gan no jebkāda individuāla tiesību akta izrietošas tiesības, un no šāda aspekta iegūtas tiesības tiek analizētas nevis kā doktrīnā atpakaļejoša spēka laikā identificēšanai, bet gan kā viens no argumentiem sabiedrības un tiesību normu adresātu interešu savstarpējai izsvēršanai.⁵⁸⁹

Ņemot vērā iegūto tiesību atšķirīgo saturisko izpratni, promocijas darba turpinājumā iegūto tiesību aizsardzība ir aplūkota kā atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas doktrīna, kuru piemērojot ir nodrošināma vispārējo tiesību principu, tai skaitā tiesiskās drošības un paļāvības principa,

⁵⁸⁶ Heikkilä S. Prohibition of the Retroactive Application of Legislative Measures in the European Community Law. The Finnish Yearbook of International Law, Band 9. Kluwer law International, 1998, pp.483–505.

⁵⁸⁷ Vested Rights of CalPERS Members. Protecting the pension promises made to public employees. July 2011. Pieejams: <http://www.calpers.ca.gov/eip-docs/about/press/news/vested-rights.pdf> [aplūkots 2013.gada 2.jūlijā]. Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1, 83.–115.lpp.

⁵⁸⁸ Raitio J. The Principle of Legal Certainty as a General Principle of EU Law. General Principles of EC Law in a Process of Development. ed. by Bernitz U., Nergelius J., Cardner C. Kluwer Law, 2008, p.55. B.a. European Union Law. Fourt edition. London: Cavendish Publishing Limited, 2004, pp.17–18.

⁵⁸⁹ Skatīt, piemēram, Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedumu lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam” 13.1.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).

ievērošana valsts attiecībās ar tās iedzīvotājiem.⁵⁹⁰ Vienlaikus, ņemot vērā, ka nereti iegūto tiesību aizsardzības doktrīna nav nošķirama no tiesību piemērotāju vēlmes aizsargāt jebkāda veida iegūtas tiesības, t.i., arī gadījumos, kad nav konstatējams atpakaļejošs spēks laikā, iegūto tiesību aizsardzības doktrīnas skaidrākai uztveramībai nepieciešamības gadījumā iegūto tiesību izpratne ir izvērtēta arī kā plašāka doktrīna ar pagātni saistīto tiesisko attiecību ietekmēšanas izvērtēšanai.

4.4.1. Doktrīnas vēsturiskā attīstība un saturiskā izpratne

Sākotnēji iegūto tiesību doktrīna pastāvēja kā tiesību normu iedarbības laika noteikšanas un intertemporālo tiesību interpretācijas līdzeklis, nepieļaujot tiesiskā regulējuma izmaiņas, kuras varētu ietekmēt privāto tiesību jomā jau nodibinātas tiesības. Tiesību zinātnē tiek norādīts, ka iegūto tiesību aizsardzība kā termins tiesību normu iedarbības laika ierobežošanai ir parādījusies 13.gs., sākotnēji kā aizliegums laicīgajai varai, bet vēlāk, palielinoties regulējamo tiesību apjomam, – arī garīgajai varai – ietekmēt pastāvošas tiesības.⁵⁹¹ Savukārt dabisko tiesību renesanses laikā ar iegūto tiesību aizsardzības principu tiek apzīmētas tādas tiesības, kuras tiesību subjekti var iegūt dzīves laikā, tādējādi pretstatot iegūtās tiesības tiesībām, kuras pastāv nemainīgi no rakstīto tiesību apjoma.⁵⁹² Neskatoties uz minēto, norādītajā laika posmā joprojām tiek uzskatīts, ka iegūtās tiesības ir atceļamas tikai ar tiesību normu adresātu piekrišanu.⁵⁹³

Pavisam cita nozīme iegūto tiesību aizsardzības izpratnei ir tiesību kodifikāciju veidošanas laikā – doktrīna tiek izmantota kā pamats tiesību normu adresātu subjektīvam prasījumam nepieļaut tiesiskā regulējuma izmaiņas ar atpakaļejošu spēku laikā tā plašākajā nozīmē.⁵⁹⁴ Proti, kodificējot privāto tiesību jomā pastāvošas tiesību normas, likumdevējam ir pienākums nepieļaut iepriekš piešķirto tiesību ietekmēšanu, kas gan līdzīgi kā kopējā izpratne par atpakaļejoša spēka laikā aizliegumu minētajā laikā ir vairāk balstīta uz principa autoritāti, nevis praktisku lietojamību. Atzīmējams, ka tieši tolaik iegūto tiesību aizsardzība tika identificēta kā viens no atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas veidiem.⁵⁹⁵ Līdztekus iegūto tiesību aizsardzībai atpakaļejoša spēka konstatēšana bija balstīta arī uz Teodosija kodeksā ietvertu teoriju par tiesisko attiecību ietekmēšanas konstatēšanu, iedalot tiesību normas pēc to iedarbības uz pagājušām, turpinātām un nākotnē iespējamām tiesiskajām attiecībām.⁵⁹⁶ Atbilstoši objektīvo tiesību teorijai tiesību normas tika uzskatītas par pieņemtām ar atpakaļejošu spēku laikā visos gadījumos, kad ar jauno regulējumu

⁵⁹⁰ Grabitz E., Hilf M. Das Recht der Europäischen Union. 40. Auflage, 2009. Rogalla EGV Art. 283 [Beamtenrecht] (Nizza-Fassung) Rn. 91–92. Pieejams: <http://beckonline.beck.de> [aplūkots 2013. gada 4. jūlijā].

⁵⁹¹ Schröder W. Die wohlverworbenen Rechte der Beamten (Art. 129 R.V.) in ihrer politischen und juristischen Bedeutung. Berlin: Verlag der Deutschen Beamten – Warte, 1930, S.59.

⁵⁹² Ibid.

⁵⁹³ Ibid.

⁵⁹⁴ Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1, 83–115.lpp.

⁵⁹⁵ Schoch S. Das intertemporale Zivilprozessrecht. Zürich, Dissertation. 1959, S.10.

⁵⁹⁶ Affolter F. Das Intertemporale Recht. Geschichte des Intertemporalen Privatrechts. Leipzig: Verlag von Veit & Comp. 1902, S.322. Hess B. Intertemporales Privatrecht. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.13–14.

tika ietekmētas tiesiskās attiecības, kas ne tikai bija pabeigtas iepriekšējā tiesiskā regulējuma laikā, bet arī turpinātas pēc jaunā tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās brīža.⁵⁹⁷ Vienlaikus atzīmējams, ka 19.gs. nebija skaidrības un atšķirās viedokļi par iegūto tiesību aizsardzības principa un atpakaļejoša spēka aizlieguma principa savstarpējo saistību.⁵⁹⁸

Līdzīgi kā objektīvo tiesību doktrīna, uz kuras juridiskajiem pamatiem ir veidota mūsdienās tradicionāli pieņemtā atpakaļejoša spēka laikā identificēšana, arī iegūto tiesību doktrīna vēl laikā pirms II pasaules kara bija uzskatāma galvenokārt par privāto tiesību jomā izmantojamu doktrīnu⁵⁹⁹, kas vismaz teorētiski varēja atturēt likumdevēju no jebkādu tiesiskā regulējuma izmaiņu veikšanas, kas ietekmētu jebkādas iepriekš nodibinātas tiesības. Iegūto tiesību aizsardzības izpratne kā likumdevēja tiesiskās gribas iztulkošanas doktrīna nodrošināja, ka tiesiskais regulējums pēc iespējas tiek interpretēts tādējādi, ka tas neietekmē pastāvošo tiesību saturu.⁶⁰⁰ Tādējādi iegūto tiesību doktrīnā netika konstatēts atpakaļejošs spēks laikā tā tradicionālajā izpratnē, bet tikai tika izdarīts plaša satura secinājums, vai tiesību normu adresātiem tiesiskajā regulējuma noteiktās tiesības ir bijušas jau „iegūtas”. Savukārt pārējos gadījumos, kad iegūto tiesību aizskaršana nebija konstatējama, tika uzskatīts, ka tiesību normu iedarbības laiks neietekmē ar pagātni saistītas tiesiskās attiecības. Tādējādi tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka iegūto tiesību aizsardzības institūts ilgu laiku ir kalpojis kā „surogātinstitūts” tiesiskās paļāvības nodrošināšanai.⁶⁰¹

Tā kā iegūto tiesību ietekmēšana būtu konstatējama ne tikai atpakaļejoša, bet arī tūlītēja spēka konstatēšanas gadījumā, likumsakarīgi, ka pēc II pasaules kara, attīstoties izpratnei par likumdevēja rīcības brīvības ierobežošanu ietekmēt tikai pagātnē pilnībā īstenotas tiesiskās attiecības, norādītā doktrīna nebija piemērota modernajai izpratnei par sabiedrības un tiesību normu adresātu savstarpējo interešu pretstatīšanu un likumdevēja tiesībām iejaukties pagātnes laikā. Tādēļ mūsdienās iegūto tiesību doktrīna ir tikusi būtiski modificēta un aizsargā tiesību adresātus nevis pret jebkādu pagātnē izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanu, bet gan, no vienas puses, mudina likumdevēju atturēties no tiesību normu pieņemšanas, kas būtiski ietekmē pagātnē izveidotas tiesiskās attiecības, savukārt, no otras puses, nodrošina tiesību normu adresātiem iespēju aizsargāt pagātnē iegūtas un īstenotas tiesības.

Ievērojot minēto, tiesību normu adresātu iegūto tiesību identificēšana ir viens no veidiem, kādā noteikt, vai likumdevējs nav pieņēmis tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā. Kā tiek norādīts tiesību doktrīnā, iegūto tiesību doktrīna ir viens no atpakaļejoša spēka laikā aspektiem.

⁵⁹⁷ Ibid.

⁵⁹⁸ Schoch S. Das intertemporale Zivilprozessrecht. Zürich, Dissertation. 1959, S.10–11.

⁵⁹⁹ Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1, 83–115.lpp.

⁶⁰⁰ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 24.–25.lpp.

⁶⁰¹ Vonkilch A. Das Intertemporale Privatrecht. Übergangsfragen bei Gesetzes- und Rechtsprechungsänderungen im Privatrecht. Wien: Springer Verlag, 1999, S.82.

Proti, ja tiek pamanīts, ka varētu būt aizskartas iegūtās tiesības, tad ir konstatējams arī atpakaļejošs spēks laikā.⁶⁰² Tādējādi iegūto tiesību doktrīna ir metodoloģisks pamats tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanai.⁶⁰³

Vienlaikus gan jāatzīmē, ka atšķirībā no anglosakšu tiesību loka valstīm⁶⁰⁴ mūsdienās kontinentālajā Eiropā iegūto tiesību doktrīnas izmantošana nav īpaši izplatīta. Piemēram, Vācijas tiesiskajā sistēmā tradicionālajai iegūto tiesību aizsardzības doktrīnai nav praktiskas nozīmes tiesiskā regulējuma grozījumu iedarbības laika izvērtēšanā, un tās vietā tiek izmantota tiesību normu nošķiršana pēc pabeigtības vai tiesisko seku doktrīnas. Šāda izpratne Vācijas tiesību zinātnē ir saistīta ar jau 19.gs. izvēlēto doktrinālo risinājumu balstīt tiesību normu izmaiņu izvērtēšanu nevis uz subjektīvi konstatējamām tiesībām, bet gan uz objektīviem faktiem.⁶⁰⁵ Vienlaikus gan atzīmējams, ka, neskatoties uz teorētisko atteikšanos no iegūto tiesību doktrīnas piemērošanas, praksē Vācijas Konstitucionālā tiesa nereti izmanto argumentāciju, kas vairāk atbilst iegūto tiesību aizsardzības doktrīnai. Proti, izvērtējot tiesiskā regulējuma grozījumu iedarbību, kā viens no piesaistes objektiem tiek izmantots izvērtējums par tiesiskā stāvokļa izmaiņām.⁶⁰⁶

Savukārt ES tiesībās iegūto tiesību aizsardzības doktrīna tiek izmantota fragmentāri, dažkārt pilnīgi atšķirīgā nozīmē. Tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka tiesiskās palāvības un iegūto tiesību izpratne ir cieši saistīta ar atpakaļejoša spēka nepieļaujamības principu.⁶⁰⁷ Tomēr EST nav noteikusi ne šo tiesību institūtu precīzu dabu, ne arī aizsardzības tvērumu.⁶⁰⁸ Piemēram, balstoties uz EST tiesnesi un vēlāko tiesas priekšsēdētāju Džozefu Mertensu de Vilmarsu (*Joseph Mertens de Wilmars*), kādu laiku EST iegūtās tiesības uzskatīja par hierarhiski līdzvērtīgu un patstāvīgi piemērojamu principu tiesiskās palāvības principam.⁶⁰⁹ Tādējādi noteiktos gadījumos, kad EST bija jāizvērtē ar pagātni saistītu tiesisko attiecību ietekmēšana, tiesa atzina, ka tas ir veicams, nevis noskaidrojot, vai regulējumam ir atpakaļejošs spēks laikā, bet gan analizējot iegūto tiesību iespējamo aizskārumu.⁶¹⁰ Turklāt nereti šādi strīdi par iegūto tiesību ietekmēšanu bija saistīti nevis

⁶⁰² Hartley T.C. *The Foundations of European Community Law. An Introduction to the Constitutional and Administrative Law of the European Union.* Oxford University Press, 2010, p.161.

⁶⁰³ Gilsdorf P. *Vertrauensschutz, Bestandsschutz und Rückwirkungsbegrenzung im Gemeinschaftsrecht. Recht der Internationalen Wirtschaft. Außenwirtschaftsdienst des Betriebs-Beraters.* 1983, Nr.1, S.22–29.

⁶⁰⁴ McCreary J. M. *Retroactivity of Laws: An Illustration of Intertemporal Conflicts Law Issues through the Revised Civil Code Articles on Disinheritance, Louisiana Law Review,* 2002, July, Nr. 62–4.

⁶⁰⁵ Heukels T. *Intertemporales Gemeinschaftsrecht. Rückwirkung, Sofortwirkung und Rechtsschutz in der Rechtsprechung des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften.* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1990, S.56.

⁶⁰⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2009.gada 10.jūnija nolēmums Nr. 1 BvR 706, 814, 819, 832, 837/08. Publicēts: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 123.Band.* Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2010, S.186–267 (S.257).

⁶⁰⁷ Heikkilä S. *Prohibition of the Retroactive Application of Legislative Measures in the European Community Law.* *The Finnish Yearbook of International Law, Band 9.* Kluwer law International, 1998, pp.483–505.

⁶⁰⁸ Ibid.

⁶⁰⁹ Ibid.

⁶¹⁰ EST 1975.gada 18.novembra spriedums lietā C-100/74, 30.punkts. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].

ar tiesiskā regulējuma grozījumiem, bet gan ar ES izpildvaras jomā pieņemto lēmumu izvērtēšanu no tiesiskās paļāvības aspekta.⁶¹¹ Piebilstams, ka iegūto tiesību aizsardzības doktrīnas piemērošana ES tiesībās varētu būt skaidrojama ar nozīmīgo Francijas tiesību ietekmi uz ES tiesībām. Piemēram, gan Itālijā, gan Francijā iegūto tiesību aizsardzības doktrīnai ir ievērojami lielāka nozīme atpakaļejoša spēka laikā identificēšanai.⁶¹² Tiesību zinātnē pat tiek norādīts, ka EST rīcību iegūto tiesību doktrīnas piemērošanā ietekmē tā ģenerālvokāta izcelsme, kas gatavo secinājumus izskatāmajā strīdā.⁶¹³

4.4.2. Iegūto tiesību izpratnes problemātika

Kā jau norādīts, iegūto tiesību doktrīna tās vēsturiskajā izpratnē kā aizliegums ietekmēt pagātnē nodibinātas tiesības mūsdienās nav izmantojama likumdevēja rīcības brīvības ierobežošanai. Tas saistīts ar apstākli, ka tiesiskās paļāvības princips ne visos gadījumos, kad tiek skartas iepriekš nodibinātas tiesības, tai skaitā arī privāto tiesību jomā, aizliedz likumdevējam pieņemt tiesību normas ar iedarbību uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām. Tādēļ mūsdienās arī iegūto tiesību doktrīna neaizsargā pret likumdevēja piešķirtu tiesību mūžīgu saglabāšanu un neaizskaramību un nenodrošina tiesību normu adresātiem paļāvību, ka jau iegūtas tiesības ir aizsargājamās pret jebkādiem grozījumiem.⁶¹⁴ Piemēram, kaut arī sākotnējās iegūto tiesību aizsardzības doktrīnas ietvaros jau piešķirtu sociālo pabalstu samazināšana uz nākotni varētu pārkāpt tiesību normu adresātu iegūtās tiesības, šāda izpratne tiesiskā un demokrātiskā valstī nebūtu atzīstama par pamatotu. Līdz ar to norādītais ierobežojums būtu atzīstams par pārāk plašu un pat kaitējošu sabiedrības interesēm, tādējādi neļaujot likumdevējam pielāgot sabiedrības intereses mainīgajiem apstākļiem.

Tomēr lielākā problēma mūsdienās ir saistīta ar apstākli, ka nav skaidra iegūto tiesību robeža un jēdziens, t.i., kas ir iegūtas tiesības.⁶¹⁵ Likumsakarīgi, ka iegūto tiesību doktrīna ir mainīta un pielāgota tradicionālajai metodikai, saskaņā ar kuru ir ierobežojamas likumdevēja pieņemtās tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā. Lai gan tiesību doktrīnā ir izteikts arī viedoklis, ka iegūto tiesību teorijas jeb doktrīnas „vājais punkts ir tas, ka neskaidrs ir jēdzienu "atpakaļejošais spēks" un "likumam nav atpakaļejoša spēka" skaidrojums”⁶¹⁶, tomēr praksē tiesību piemērotāji

⁶¹¹ Schermers G. H., Waelbroeck F. D. *Judicial Protection in the European Union*. Sixth Edition. The Hague: Kluwer Law International, 2001, pp.70–71.

⁶¹² Schwarze J. *European Administrative Law*. London: Sweet and Maxwell, 1992, pp.917, 954.

⁶¹³ *Ibid.*, pp.939–940.

⁶¹⁴ Satversmes tiesas 2004.gada 25.oktobra sprieduma lietā Nr.2004-03-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” 30.panta piektās un sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam” 9.3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2004. 26.oktobris, Nr.169 (3117).

⁶¹⁵ Riva E. *Wohlerworbene Rechte – Eigentum – Vertrauen. Dogmatische Grundlagen und Anwendung auf die Restwassersanierung nach Art.80 des eidgenössischen Gewässerschutzgesetzes*. Bern, Stämpfli Verlag AG Bern, 2007, S.47.

⁶¹⁶ Rudevska B. *Procesuālā likuma intertemporālā piemērošana administratīvajā un civilprocesā*. I. Ievads pārejas tiesībās. Jurista Vārds, 2007. 3.jūlijs, Nr.27 (480).

iegūto tiesību izpratni ir sašaurinājuši tik tālu, lai tā precīzi atbilstu tradicionālajai izpratnei par atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas robežām.⁶¹⁷ Piemēram, kā norādījis Somijas zinātnieks J.Raitio, iegūtās tiesības ir sasaistāmas ar atpakaļejoša aizlieguma principu, jo gadījumā, ja tiek aizskartas jau iegūtas tiesības, attiecīgā tiesību norma ir uzskatāma par retroaktīvu, t.i., pieņemtu ar atpakaļejošu spēku laikā.⁶¹⁸ Tāpat arī EST ģenerālvokāts Anrī Majrā (*Henri Mayras*), noskaidrojot, vai tiesiskajam regulējumam ir atpakaļejošs spēks laikā, t.i., vai ir ietekmētas pastāvošās tiesības, atzīmējis, ka ir jāizvērtē, vai likumdevējs ir ietekmējis tādas tiesību normu adresātiem piešķirtās tiesības, kuras līdz tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās laikam ir tikušas izmantotas.⁶¹⁹

Vienlaikus atzīstams, ka salīdzinoši neskaidra izpratne ir par iegūto tiesību doktrīnas tiesiskajiem elementiem, kas ir izmantojami atpakaļejoša spēka laikā konstatēšanai. Tiek atzīts, ka iegūto tiesību aizsardzības doktrīnas atšķirība ir saistīta ar tās nodrošināto aizsardzību pret tiesiskā regulējuma sekām, nevis paša prettiesiskā tiesiskā regulējuma iedarbību.⁶²⁰ Tādējādi par piesaistes objektu jeb priekšnoteikumu iegūto tiesību aizsardzības konstatēšanai ir uzskatāms individuāls tiesiskais stāvoklis⁶²¹ jeb individualizēta, likumdevēja atzīta tiesiskā pozīcija.⁶²² Tādēļ, piemēram, nodokļu tiesību regulējuma izmaiņas netiek uzskatītas par tādām, kas būtu izraisījušas iegūto tiesību aizskārumu, jo iegūtas tiesības tiek saprastas ar tiesisko stāvokli. Tāpat no publiskā dienesta attiecībām izrietošas tiesības nevar tikt uzskatītas par neierobežoti iegūtām. Savukārt tiesības uz atalgojumu vai pensiju var tikt uzskatītas par iegūtām tikai gadījumā, ja likumā noteiktās tiesiskās attiecības tiek konkrēti aizsargātas pret grozījumiem.⁶²³

Tajā pašā laikā tiek uzskatīts, ka iegūto tiesību doktrīna pēc tās saturiskās izpratnes ir līdzīga tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnai.⁶²⁴ Šai izpratnei par iegūto tiesību doktrīnas konceptuālo līdzību un pat aizstāšanu ar pabeigtības doktrīnu var pievienoties. Jau šobrīd praksē abas minētās doktrīnas ir tik saplūdušas, ka tiesību normu piemērotāji vērtē nevis tiesību normu adresātu subjektīvo izpratni par iegūto tiesību aizsardzību, bet gan iegūtās tiesības kā konkrēti un

⁶¹⁷ [B.a.]. European Union Law. Fourth edition. London: Cavendish Publishing Limited, 2004. pp.17–18.

⁶¹⁸ Raitio J. The Principle of Legal Certainty as a General Principle of EU Law. General Principles of EC Law in a Process of Development. Ed. by Bernitz U., Nergelius J., Cardner C. Kluwer Law, 2008, p.55.

⁶¹⁹ EST ģenerālvokāta A.Majrā (*H.Mayras*) 1978.gada 12.aprīļa viedoklis lietā C-112/77. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].

⁶²⁰ Heukels T. Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.220.

⁶²¹ Heukels T. Intertemporales Gemeinschaftsrecht. Rückwirkung, Sofortwirkung und Rechtsschutz in der Rechtsprechung des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1990, S.148–152.

⁶²² Gilsdorf P. Vertrauensschutz, Bestandsschutz und Rückwirkungsbegrenzung im Gemeinschaftsrecht. Recht der Internationalen Wirtschaft. Außenwirtschaftsdienst des Betriebs-Beraters. 1983, Nr.1, S.22–29.

⁶²³ Riva E. Wohlerworbene Rechte – Eigentum – Vertrauen. Dogmatische Grundlagen und Anwendung auf die Restwassersanierung nach Art.80 des eidgenössischen Gewässerschutzgesetzes. Bern, Stämpfli Verlag AG Bern, 2007, S.48–50.

⁶²⁴ Heukels T. Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.16.

objektīvi identificējamās tiesiskās attiecības. Piemēram, gan Vācijas, gan arī Latvijas tiesiskajā sistēmā, veicot atpakaļejošā spēka laikā analīzi ar tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu, kā analizējamais objekts tiek norādītas tiesību normu adresāta iegūtās tiesības.⁶²⁵ Tādējādi iegūto tiesību doktrīna ne tikai saturiskā tvēruma ziņā neatšķiras no pabeigtības doktrīnas, bet arī kalpo objektīvi izvērtējamu tiesisko attiecību, tai skaitā nodibinātu tiesību, ietekmēšanas izvērtēšanai no laika aspekta. Citiem vārdiem, tiesību normu piemērotājam, identificējot, ka analizējamās tiesiskās attiecības skar pastāvošas tiesības vai tiesisko statusu, kas būtu aizsargājams ar iegūto tiesību aizsardzības doktrīnu, ir jānoskaidro, vai iegūtās tiesības ir bijušas iegūtas jeb pabeigtas pirms jaunā tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās laika.

Tādējādi iegūto tiesību doktrīna visupirms ir kritizējama saistībā ar tām pašām metodiskajām problēmām, kuru dēļ jau pirmskara laikā dažādās tiesiskajās sistēmās iegūto tiesību doktrīna neieguva plašāku atbalstu.⁶²⁶ Proti, iegūto tiesību doktrīnai ir pārlietu neskaidrs un plaši interpretējams saturs, kas neļauj precīzi konstatēt, vai tiesību normu adresāts ir ieguvis jau aizsargātas subjektīvās tiesības, vai arī tam ir radusies tikai tiesiska cerība uz noteiktu tiesiskajā regulējumā paredzētu labumu saņemšanu nākotnē. Turklāt mūsdienās norādītā iegūto un cerēto tiesību nošķiršana ir kļuvusi vēl sarežģītāka. Proti, lai noskaidrotu, vai likumdevējs ir rīkojies prettiesiski, ir ne tikai jāidentificē, vai ir ietekmētas iepriekšējā tiesiskā regulējuma laikā iegūtas tiesības, bet arī – vai tiesiskie labumi arī laika ziņā ir īstenoti pirms likumdevēja pieņemtajiem tiesiskā regulējuma grozījumiem.⁶²⁷

Vienlaikus atzīstams, ka tiesību praksē joprojām nav izdevies konstatēt precīzākus priekšnoteikumus, kad iegūtas tiesības ir ietekmētas ar atpakaļejošu spēku laikā. Piemēram, vienā no izskatītajām lietām EST bija jāizvērtē, vai kādam Francijas uzņēmējam pastāvēja iegūtas tiesības uz piena izstrādājumu eksporta subsīdijām situācijā, kad eksporta tiesības tika iegūtas, kā arī ilgtermiņa līgums tika noslēgts iepriekšējā regulējuma laikā, savukārt pēc tiesiskā regulējuma grozījumiem iepriekš pastāvējušie labumi tika atcelti. Lai gan tiesību normas adresāts uzskatīja, ka ir prettiesiski atcelti iepriekš noteikti tiesiskie labumi, analizējot strīda apstākļus, gan ģenerāladvokāts, gan arī tiesa atzina, ka nevienam tiesību normu adresātam nav tiesību paļauties, ka

⁶²⁵ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1971.gada 8.jūlija nolēmums Nr.1 BvR 766/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 31.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1972, S.275–295 (S.293). Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedums lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 11.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).

⁶²⁶ Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1, 83–115.lpp.

⁶²⁷ EST 1975.gada 19.marta spriedums lietā C-28/74 (Gillet /Komisija), 5.punkts. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].

eksporta subsīdijas varētu tikt saglabātas neierobežotu laika posmu nākotnē.⁶²⁸ Tajā pašā laikā konkrētajā lietā, analizējot iegūto tiesību iespējamu aizskārumu, netiek precizēts, kādēļ piena eksportētājs nebija izpildījis priekšnoteikumus, lai varētu atsaukties uz iegūto tiesību pastāvēšanu.⁶²⁹

Kā pozitīvs izņēmums iegūto tiesību metodiskā identificēšanā būtu jāmin EST izskatītais strīds par ES ierēdņu atvaļināšanās gadījumā paredzēto finansiālo kompensāciju maiņu. Proti, strīds ir saistīts ar apstākli, ka neilgi pirms personas atvaļināšanās no ES dienesta tika mainīts regulējums, nosakot jaunus, daudz neizdevīgākus atvaļināšanās nosacījumus. Tiesību normas adresāts apstrīdēja jaunā regulējuma piemērošanu uz viņa jau iepriekš nodibinātajām tiesiskajām attiecībām ar ES, t.i., iegūtajām tiesībām, kuras ir saglabājamās tiesiskā regulējuma maiņas gadījumā, un EST precīzi noteica kritērijus iegūto tiesību konstatēšanai. Lai konstatētu iegūto tiesību pastāvēšanu, ir jāargumentē, ka iegūtās tiesības pamatojošie fakti ir iestājušies iepriekšējā tiesiskā regulējuma laikā, kas laika ziņā ir pastāvējis pirms tiesiskā regulējuma izmaiņām.⁶³⁰ Līdz ar to konkrētajā strīdā iegūtas tiesības netika konstatētas – sūdzību iesniegušajam ierēdnim tiesības uz atvaļināšanos vēl nebija iestājušās iepriekšējā tiesiskā regulējuma laikā.

Būtiski atzīmēt: kaut arī sākotnēji iegūto tiesību doktrīna tika veidota privāto tiesību jomā iegūto tiesību – noslēgtu līgumu, iegūto mantojumu vai citu privātpersonu savstarpējo attiecību rezultātā iegūto tiesisko labumu – aizsardzībai, mūsdienās iegūto tiesību aizsardzība galvenokārt tiek praktiski izmantota, lai pamatotu valsts piešķirtā statusa vai citu tiesisku apsoliājumu saglabāšanu.⁶³¹ Tiesību doktrīnā tiek atzīmēts, ka par iegūto tiesību aizsardzību pamatoti var diskutēt tikai ierēdņu un sociālajās tiesībās.⁶³² Tajā pašā laikā, piemēram, procesuālās tiesības nevar tikt uzskatītas par iegūtām⁶³³, kas tādējādi pieļauj likumdevējam tās daudz būtiskāk ietekmēt un mainīt. Līdz ar to likumsakarīgi, ka īpaši izteikti iegūto tiesību aizsardzība tiek uzsvērta ierēdņu tiesībās, kas faktiski skar tikai attiecības starp valsti kā apsoliājumu devēju un konkrētām privātpersonām, kuras ir paļāvušās uz valsts apsoliājumiem.

⁶²⁸ Generālvokāta Dž.P.Vornera (*J.-P. Warner*) 1973.gada 22.novembra viedoklis, lieta Nr.143/73. Tāpat skatīt EST 1973.gada 5.decembra spriedumu lietā C-143/73. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].

⁶²⁹ Skatīt, piemēram, EST 1984.gada 19.janvāra spriedumu lietā C-211/80. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 8.maijā].

⁶³⁰ EST 1975.gada 19.marta spriedums lietā: C-28/74, 5.punkts. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 8.maijā].

⁶³¹ Grabitz E., Hilf M. *Das Recht der Europäischen Union*. 40. Auflage, 2009. Karpenstein U. EGV Art. 236 [Streitsachen zwischen Gemeinschaft und Bediensteten], Rn 53. Pieejams: <http://beckonline.beck.de> [aplūkots 2013.gada 4.jūlijā].

⁶³² Heukels T. *Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen*. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.10–11.

⁶³³ EST 1987.gada 24.februāra spriedums lietā: C-312/84. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 8.maijā].

4.5. Atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas metožu izmantošana Latvijas tiesiskajā sistēmā

Kā jau analizēts, lai varētu izvērtēt, vai tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, Eiropas tiesību telpā ir konstatējamas trīs atšķirīgas doktrīnas.⁶³⁴ Viens no nozīmīgākajiem jautājumiem saistībā ar atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas doktrīnām attiecas uz visefektīvākās doktrīnas noteikšanu, kura primāri tālāk būtu izmantojama Latvijas tiesiskajā sistēmā tiesiskās paļāvības principa pārkāpumu izvērtēšanai. Proti, gan no tiesību metodes aspekta, gan arī kopējās tiesiskās noteiktības nodrošināšanai ir nepieciešams precīzi izprast un apzināties, kādā veidā tiesību normu piemērotāji un tiesību normu adresāti varētu konstatēt, ka likumdevējs ir pieņēmis tiesisko regulējumu ar atpakaļejošu spēku laikā.

Viennozīmīgas un skaidras atbildes uz jautājumu, kura no analizētajām doktrīnām atpakaļejoša spēka laikā identificēšanai būtu visatbilstošākā un pilnīgākā, nav. Katrai no doktrīnām ir gan priekšrocības, gan trūkumi, gan arī specifiskas tiesību jomas, kurās doktrīna būtu piemērojama. Tomēr, pat neskatoties uz atšķirīgajiem metodiskajiem kritērijiem atpakaļejoša spēka laikā identificēšanai, ar visām tiesību doktrīnām būtu jānonāk pie identiskiem secinājumiem par atpakaļejoša spēka laikā pastāvēšanu konkrētai tiesību normai.⁶³⁵ Šādu izpratni uzskatāmi ilustrē Vācijas Konstitucionālās tiesas prakse situācijās, kad tiesa kādu no abām doktrīnām izmanto atpakaļejoša spēka laikā identificēšanai. Piemēram, gadījumos, kad tiesību normu adresātu iespējama tiesiskās paļāvības aizskārums tiek izvērtēts, pamatojoties uz doktrīnu par tiesisko seku atpakaļejošu iedarbību, Vācijas Konstitucionālā tiesa blakus minētajai doktrīnai iekavās kā līdztekus piemērojamu norāda arī tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu.⁶³⁶ Tāpat identiski abas atpakaļejoša spēka laikā doktrīnas tiek norādītas arī gadījumos, kad visupirms kā tiesiskais pamats atpakaļejoša spēka ierobežošanai tiek analizēta tiesisko attiecību pabeigtība, vienlaikus piebilstot, ka līdzvērtīgi būtu piemērojama arī tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīna.⁶³⁷

Nemot vērā minēto, situācijās, kad ir jākonstatē, vai tiesību normas nav pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, būtu izmantojama līdzīga metodoloģija kā administratīvajās tiesībās, nošķirot publiskās un privātās tiesības.⁶³⁸ Proti, pastāvot neskaidrībām par likumdevēja iejaukšanās pagātnē intensitāti, būtu piemērojamas visas trīs atpakaļejoša spēka nošķiršanas doktrīnas – tiesisko

⁶³⁴ Skatīt arī: Heukels T. Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.9.

⁶³⁵ Stötzel M. Vertrauensschutz und Gesetzesrückwirkung. Grundtypen abgeleitet aus der Rückwirkungsrechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.94.

⁶³⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1997.gada 3.decembra nolēmums Nr.2 BvR 882/97. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 97.Band. Tübingen: Mohr (Paul Siebeck), 1998, S.67–85 (S.78–79).

⁶³⁷ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 2010.gada 7.jūlija nolēmums Nr.2 BvR 748, 753, 1738/05. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 127.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2011, S.61–87 (S.75).

⁶³⁸ Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 89.–97.lpp.

attiecību pabeigtības doktrīna, tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīna, kā arī iegūto tiesību aizsardzības doktrīna. Turklāt, ja ar kaut vienu no analizētajām tiesību metodēm būtu iespējams konstatēt, ka likumdevējs ir pieņēmis tiesisko regulējumu ar atpakaļejošu spēku laikā, tad jāapstiprina atpakaļejoša spēka laikā pastāvēšana.

Minētās izpratnes ietvaros būtiski ir izveidot arī secīgu kārtību, kādā būtu izmantojamas attiecīgās doktrīnas. Atzīmējams, ka, praktisku strīdu situāciju risināšanā tieši piemērojot tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu, ir lielākas iespējas kļūdīties pabeigtības izvērtēšanā un nekonstatēt atpakaļejošu spēku laikā. Turklāt pamatoti būtu uzskatīt, ka tiesisko attiecību pabeigtības konstatēšana varētu būt ne tikai viens no metodiski neskaidrākajiem un sarežģītākajiem ar tiesību normu laika aspektu saistītajiem jautājumiem, bet arī viena no sarežģītākajām tiesību normu piemērošanas doktrīnām. Turklāt, ņemot vērā arī izpratni par iegūto tiesību aizsardzības doktrīnu, metodiski tā ir nesaraujami saistīta ar tiesisko attiecību pabeigtības konstatēšanu. Līdz ar to secinājumi par doktrīnas piemērošanu būtu attiecināmi arī uz iegūto tiesību aizsardzības doktrīnu. Tajā pašā laikā arī atpakaļejoša spēka laikā izvērtēšana pēc tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības intensitātes ir atkarīga no subjektīvi konstatējama piesaistes objekta, kuru nereti nav iespējams viennozīmīgi identificēt.

Tomēr, lai iespējami precīzi konstatētu atpakaļejošu spēku laikā, sākotnēji būtu piemērojama tiesisko seku doktrīna. Pirmkārt, minētās sistēmas ieviešana varētu izslēgt formālu tiesību normu atpakaļejoša spēka pārbaudīšanu, kā tas ir vērojams pabeigtības doktrīnā. Turklāt arī likumdevējam gan pirms tiesību aktu pieņemšanas, gan arī konstitucionālajai tiesai pēc tam būtu iespēja viegli pārbaudīt iespējamo atpakaļejošu spēku. Tādējādi, ja ar minēto doktrīnu kā objektīvi vienkāršāk piemērojamāko atpakaļejoša spēka identificēšanas metodi ir konstatējams, ka tiesiskās sekas ir bijušas saistošas vēl pirms izvērtējamā tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās laika, citu tiesību doktrīnu piemērošana vairs nebūtu nepieciešama. Tajā pašā laikā, ja ar minēto doktrīnu nebūtu identificējama atpakaļejoša spēka pastāvēšana vai būtu izdarīts secinājums par atpakaļejoša spēka neesamību, lai pārbaudītu attiecīgo slēdzienu, ir piemērojama arī tiesisko attiecību pabeigtības doktrīna.

Kaut arī Eiropas tiesību telpā tiesisko attiecību pabeigtības doktrīna ir uzskatāma par valdošo atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas veidu⁶³⁹, piemērojot atpakaļejošu spēku, Latvijas tiesiskajā sistēmā tā būtu izmantojama tikai pakārtoti tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīnai. No vienas puses, ar tiesisko attiecību pabeigtības doktrīnu būtu konstatējams atpakaļejošs spēks laikā tādos gadījumos, kad tiesisko seku pabeigtības doktrīna tehniski to nespēj identificēt. Piemēram, nodokļu tiesībās tiesisko seku attiecināšana uz taksācijas gadā iepriekš veiktām

⁶³⁹ Heukels T. Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.12.

darbībām nav uzskatāma par atpakaļejošu spēku laikā. Tādēļ tiesību doktrīnā tiek atzīmēts, ka tiesisko seku doktrīnu būtu apgrūtināši piemērot attiecībā uz tiesiskā regulējuma grozījumiem nodokļu tiesību jomā.⁶⁴⁰ Savukārt, no otras puses, tiesiskās pabeigtības doktrīna būtu izmantojama kā pārbaudes līdzeklis pareizai tiesisko seku doktrīnas izmantošanai. Proti, gadījumos, kad likumdevēja iejaukšanās pagātnes laikā ir neskaidri formulēta, tādējādi pakļaujot iedarbības pakāpes izvērtēšanu salīdzinoši plašai interpretācijai, ar pabeigtības doktrīnu ir iespējams atkārtoti pārbaudīt atpakaļejoša spēka laikā pastāvēšanu.

Vienlaikus atzīmējams, ka noteiktās tiesiskā regulējuma grozījumu situācijās, kad būtu izvērtējamas jau piešķirtu tiesību vai iegūta statusa izmaiņas, pēc tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīnas nebūtu piemērojama tradicionālā tiesisko attiecību pabeigtības doktrīna, bet gan iegūto tiesību aizsardzības doktrīna. Piemēram, gadījumos, kad tiesiskajā regulējumā tiktu veikti grozījumi, samazinot piešķirtās subsīdijas vai ierobežojot cita veida atbalsta pasākumus, vai atceļot piešķirtu sociālo atbalstu, vai grozot valsts amatpersonām noteiktos priekšnoteikumus amata pildīšanai, atpakaļejoša spēka laika identificēšana būtu veicama, balstoties uz iegūto tiesību doktrīnu. Šādā veidā būtu jānodrošina, ka piesaistes elements atpakaļejoša spēka laikā izvērtēšanai būtu tiesiskajā regulējumā noteiktās tiesības nevis kā objektīvi no tiesiskā regulējuma izrietoši tiesisko attiecību izpildes priekšnoteikumi, bet gan kā jau pastāvošs, no objektīvām tiesībām izrietošs tiesību normu adresātu tiesiskais stāvoklis.⁶⁴¹

Turklāt norādītās atpakaļejoša spēka identificēšanas doktrīnas nav tikai vienpusēji vērstas, lai izdarītu secinājumu par atpakaļejoša spēka pastāvēšanu. Ja, identificējot atpakaļejošu spēku, šāda tiesību normu iedarbība nav konstatējama, ir izdarāms secinājums par tūlītēja spēka laikā pastāvēšanu. Tā kā, arī pieņemot tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā, ir iespējams pārkāpt tiesiskās palāvības principu, kā arī aizskart tiesību normu adresātu pamattiesības, secinājums par atpakaļejoša spēka neesamību ir izejas dati tālākai tiesību normu iedarbības laika izvērtēšanai.

⁶⁴⁰ Heukels T. Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen. Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992, S.15–17.

⁶⁴¹ Fuß E.W. Der Schutz des Vertrauens auf Rechtskontinuität im deutschen Verfassungsrecht und europäischen Gemeinschaftsrecht. Grewe W.G. Rupp H., Schneider H. Europäische Gerichtsbarkeit und nationale Verfassungsgerichtsbarkeit. Festschrift zum 70. Geburtstag von Hans Kutscher. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1981, S.201–215.

5. Ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamība

Salīdzinot ar situācijām, kurās likumdevējs pieņem tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā, praksē nesalīdzināmi biežāk ir konstatējams, ka tiek ietekmētas iepriekš izveidotas tiesiskās attiecības, taču tiesību normām nav noteikts atpakaļejošs spēks laikā.⁶⁴² Atbilstoši gan tiesību doktrīnai, gan arī tiesu praksei, attiecinot pieņemtā regulējuma tiesiskās sekas uz tiesiskajām attiecībām, kas ir nodibinātas pagātnē, taču turpinās pēc jaunā regulējuma spēkā stāšanās, tiesību normas tiek pieņemtas ar tūlītēju spēku laikā.⁶⁴³ Tādēļ ar tūlītēju spēku laikā tiek apzīmēta visdažādāko tiesisko attiecību regulēšana – gan iejaucoties jau ilgstoši pastāvošās tiesiskajās attiecībās, piemēram, mainot gadu desmitiem pastāvējušus personu profesionālā tiesiskā statusa iegūšanas vai saglabāšanas priekšnoteikumus, gan arī veicot pirms pavisam neilga laika iegūtu tiesību, piemēram, uz kādu laika posmu piešķirta pabalsta, samazināšanu attiecībā uz nākotni. Īpaši uzsverams, ka atšķirībā no atpakaļejoša spēka tūlītēja spēka laikā pastāvēšanas situācijās tiesiskā regulējuma iedarbība tiek attiecināta tikai uz nākotni, bet neietekmē tiesiskās attiecības laika posmā pirms tiesību normas spēkā stāšanās brīža.

Saskaņā ar valdošajām atziņām tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā ir tiesiskas.⁶⁴⁴ Ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamība ir saistīta ar apstākli, ka kopējā labuma nodrošināšanai, piemēram, ekonomisko un sociālo izmaiņu veikšanai⁶⁴⁵, likumdevēja darbība nevar tikt paralizēta, tādēļ likumdevēja rīcības brīvība iejaukties pagātnē nav tik strikti ierobežojama kā gadījumos, kad tiek konstatēts atpakaļejošs spēks laikā. Tomēr šāda tiesību normu izpratne neizslēdz, ka noteiktos gadījumos ar tūlītēju spēku laikā pieņemtās tiesību normas var būt prettiesiskas. Lai arī vispārīgi ar tūlītēju spēku veikta iejaukšanās pagātnē netiek uzskatīta par prettiesisku tiesību normu adresātu interešu ietekmēšanu⁶⁴⁶, atkarībā no individuāliem apstākļiem, it sevišķi privāto tiesību jomā, var pastāvēt iespējamība, ka likumdevējs nav ievērojis tiesību normu adresātu tiesisko paļāvību.

Līdztekus problēmām atpakaļejoša un tūlītēja spēka metodoloģiskai nošķiršanai⁶⁴⁷ tiesiskuma izvērtēšana tādām tiesību normām, kuras ir pieņemtas ar tūlītēju spēku laikā, ir viena no

⁶⁴² Андреева М.В. Действие налогового законодательства во времени (Диссертация). Москва: [B.i.], 2004, с.16. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/deistvie-nalogovogo-zakonodatelstva-vo-vremeni> [aplūkots 2014.gada 20.februārī].

⁶⁴³ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2012.gada 10.oktobra nolēmums lietā Nr. 1 BvL 6/07. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 132.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, S.302–333 (S.318–319).

⁶⁴⁴ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2009.gada 18.februāra nolēmums Nr.1 BvR 3076/08. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 122.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009, S.374–397 (S.394).

⁶⁴⁵ Klußmann M. Zulässigkeit und Grenzen von nachträglichen Eingriffen des Gesetzgebers in laufende Verträge. Berlin: Duncker & Humblot, 1970, S.15.

⁶⁴⁶ Maurer H. Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen. 3.Auflage. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2003, S.598.

⁶⁴⁷ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.405. Plašāk skatīt promocijas darba 4.nodaļu.

tiesību un laika mijiedarbības būtiskākajām problēmām. Neskatoties uz šādu tiesību normu pirmšķietamo tiesiskumu, katrā konkrētajā situācijā ir nepieciešama individuāla un rūpīga tiesību normu iedarbības laika analīze.⁶⁴⁸ Savukārt atbilstoši risinājumi, kā paaugstināt tiesisko noteiktību, piemēram, sniedzot konkrētākas vadlīnijas, kuros gadījumos tūlītēja spēka iedarbības noteikšana tiesiskās paļāvības princips varētu būt aizskarts, metodiski nav attīstīti. Piemēram, Satversmes tiesa kādā strīdā, analizējot ienākuma nodokļa piemērošanu noguldīto depozītu procentiem ar tūlītēju spēku, ir norādījusi, ka „labums, ko sabiedrība kopumā ir guvusi no apstrīdētajām normām kā tāda pasākumu kopuma daļas, kas vērsts uz budžeta ienākumu nodrošināšanu, ir lielāks nekā pieteikumu iesniedzēju pamattiesību un tiesiskās paļāvības ierobežojums”⁶⁴⁹. Šāda metodoloģija rada plašas iespējas pielāgot nepieciešamo izvērtēšanas rezultātu konkrētajiem faktiskajiem apstākļiem.

Lai noskaidrotu, pēc kādas metodikas var izvērtēt, vai tiesību normas, kuras ir pieņemtas ar tūlītēju spēku laikā, ir pieļaujamas vai arī – tieši pretēji – ir atzīstamas par prettiesiskām, promocijas darba turpinājumā ir aplūkotas gan līdzšinējās tiesu prakses atziņas, gan arī tiesību doktrīnā attīstītā izpratne. Turklāt, tā kā par galveno tiesību avotu tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanai tiek uzskatīta tiesu prakse⁶⁵⁰, padziļināti ir analizēta gan Latvijas, gan arī ārvalstu prakse konkrētā tiesību jautājuma izskaidrošanā.

5.1. Ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu izpratne

5.1.1. Tūlītēja spēka laikā jēdzieniskā izpratne

Līdz šim Latvijas tiesiskajā sistēmā situācijās, kad tiesību normas ietekmēja izveidotas tiesiskās attiecības, kas turpinās pēc regulējuma pieņemšanas, ir izmantots termins „tūlītējs spēks laikā”.⁶⁵¹ Arī citās tiesiskajās sistēmās, piemēram, ES un arī Vācijas tiesībās, ir konstatējama termina „tūlītējs spēks laikā” (vācu val. – *Sofortwirkung*, angļu val. – *immediate effect*) izmantošana.⁶⁵² Turpretim, piemēram, Vācijas Konstitucionālā tiesa kā viens no autoritatīvākajiem tiesību normu iedarbības laika ierobežošanas izpratnes veidotājiem nekad nav izmantojusi šādu terminu. Kā jau iepriekš norādīts, Vācijas tiesību sistēmā sākotnēji tūlītējs spēks laikā tika dēvēts

⁶⁴⁸ Maurer H. Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen. 3.Auflage. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2003, S.598.

⁶⁴⁹ Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra spriedums lietā Nr. 2010-25-01 „Par 2009.gada 1.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” 6.panta (daļā par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 3.punkta izslēgšanu) un likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 8.panta trešās daļas 13.punkta un 16.¹ panta deviņās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam” 10.3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 8.decembris, Nr.194 (4386).

⁶⁵⁰ Schmidt W. „Vertrauensschutz” im öffentlichen Recht. Randpositionen des Eigentums im spätbürgerlichen Rechtsstaat. Juristische Schulung, September 1973, Heft 9, S.529–537.

⁶⁵¹ Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11), 214.–220.lpp.

⁶⁵² Iliopoulos-Strangas J. Rückwirkung und Sofortwirkung von Gesetzen. Eine verfassungsrechtliche Untersuchung unter Berücksichtigung des deutschen und griechischen Steuerrechts. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1986. Corten O., Klein P. The Vienna Conventions on the Law of Treaties. A Commentray, Volume 1. New York, Oxford University Press, 2011, p.83.

par neīstu atpakaļejošu spēku laikā (vācu val. – *unechte Rückwirkung*).⁶⁵³ Vēlāk gan tiesas praksē tika attīstīts paralēli izmantojams termins „tiesību normu atpakaļejoša piesaiste” (vācu val. – *tatbestandliche Rückanknüpfung*).⁶⁵⁴ Vācijas Konstitucionālā tiesa ir pat norādījusi, ka tiesību normu iedarbībai uz izveidotām tiesiskajām attiecībām nav nekādas saistības ar atpakaļejošu spēku laikā⁶⁵⁵, tādēļ būtu jāatturas no termina „neīsts atpakaļejošs spēks” izmantošanas. Tomēr tiesu praksē attiecīgais termins – „neīsts atpakaļejošs spēks” – joprojām tiek izmantots, risinot ar tiesību normu iedarbības laika ierobežošanu saistītus strīdus.⁶⁵⁶

Terminoloģiskas problēmas ir saistītas ne tikai ar neīstu atpakaļejošu spēku laikā. Tāpat arī termins „tūlītējs spēks laikā” nav pilnībā precīzs apzīmējums analizējamās tiesību normu iedarbības tvēruma raksturošanai. Tūlītēja spēka laikā izmantošanas kritika ir saistāma ar apstākli, ka juridiski neprecīzi par tūlītēju iedarbību uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām būtu dēvēt jebkādu turpinātu tiesisko attiecību regulēšanu nākotnē. Lai gan visos gadījumos, kad ir konstatējams tūlītējs spēks laikā, obligāts priekšnosacījums analizējamās iedarbības konstatēšanai ir tiesību normu saistošā spēka attiecināšana uz turpinātām tiesiskajām attiecībām, praksē pastāv dažādas iespējas, balstoties uz kurām ir iespējams plaši diferencēt tiesību normu tūlītēja spēka laikā iedarbību. Tas galvenokārt saistīts ar apstākli, ka likumdevējam piemīt plašas iespējas noteikt pārejas periodu, balstoties uz kuru ir iespējams diferencēt tiesību normu saistošā spēka iedarbības sākuma brīdi. Citiem vārdiem, saskaņā ar pašreizējo terminoloģisko izpratni ar tūlītēju spēku laikā tiek apzīmētas gan situācijas, kurās nekavējoties pēc tiesību normu spēkā stāšanās to saistošais spēks tiek attiecināts uz izveidotām tiesiskajām attiecībām, gan arī situācijas, kad pēc tiesību normu spēkā stāšanās tiek noteikts dažāda ilguma pārejas periods, pēc kura noslēgšanās ir īstenojams iepriekš pieņemtu tiesību normu saistošais spēks. Tādēļ, izmantojot apzīmējumu „tūlītējs” visu turpinātu tiesisko attiecību regulēšanai pēc tiesību normas spēkā stāšanās, faktiski tiek pazaudēts tiesību normu tūlītējās iedarbības raksturs – saskaņā ar šādu izpratni tiesību normu tūlītēja iedarbība jeb spēks laikā ir konstatējams arī, piemēram, pēc trīs gadu pārejas perioda beigām.

Saistībā ar minēto arī Vācijas tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka tikai gadījumā, ja tiesiskais regulējums ir pieņemts bez pārejas noteikumiem, būtu konstatējams tūlītējs spēks laikā. Savukārt pārējos gadījumos – kad likumdevējs izmanto savu rīcības brīvību atlikt tiesību normu adresātiem nelabvēlīgāka saistošā regulējuma piemērošanas laiku, – tiesību norma nebūtu traktējama kā

⁶⁵³ Onževs M. Par neīsta atpakaļejoša spēka izpratni Latvijas tiesu nolēmumos. *Jurista Vārds*, 2013. 26.marts, Nr.12 (763).

⁶⁵⁴ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.241–244).

⁶⁵⁵ *Ibid.*, S.243.

⁶⁵⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2009.gada 18.februāra nolēmums Nr.1 BvR 3076/08. Publicēts: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, 122.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009, S.374–397 (S.394).

pieņemta ar tūlītēju iedarbību.⁶⁵⁷ Šādai argumentācijai var daļēji pievienoties, jo atbilstoši tūlītējai izpratnei būtiski ir pieņemtās tiesību normas nekavējoties attiecināt uz tiesiskajām attiecībām. Tomēr vienlaikus ir jāapzinās, ka tūlītēja spēka laikā jēdzieniskā izpratne ir aplūkojama arī no cita aspekta. Proti, ar tūlītēju spēku laikā ilustratīvi tiek apzīmēta likumdevēja vēlme noregulēt jau radušās un identificētās tiesiskās problēmas attiecībā uz nākotni.⁶⁵⁸ Tādēļ terminoloģiski tūlītējs spēks laikā varētu būt aplūkojams arī kā pastāvošās tiesiskās attiecības visaptverošs, nevis tikai tūlītējs regulēšanas veids. Tomēr, arī pastāvot šādai izpratnei, termins „tūlītējs spēks” visprecīzāk neaprstātu tiesību normu iedarbības veidu no laika aspekta.

Ievērojot norādīto, Latvijas tiesiskajā sistēmā apsverama būtu iespēja izmantot terminu „izveidotas tiesiskās attiecības ietekmējošs spēks laikā” kā sinonīmu līdz šim izmantotajam terminam „tūlītējs spēks laikā”. Proti, ar minēto terminu būtu apzīmējamas situācijas, kad neatkarīgi no pārejas noteikumu esamības jebkādā veidā tiktu regulētas turpinātas tiesiskās attiecības, tādējādi ietekmējot un nosakot jaunu tiesisko regulējumu jau pastāvošām tiesiskajām attiecībām. Savukārt tūlītējs spēks laikā atbilstoši šādai izpratnei būtu izmantojams ne visos gadījumos, kad tiek regulētas turpinātas tiesiskās attiecības. Tieši otrādi – tūlītējs spēks laikā būtu izmantojams tikai kā tiesiskās attiecības ietekmējoša spēka laikā apakšjēdziens gadījumos, kad tiesību normas pēc to pieņemšanas tiktu attiecinātas uz tiesiskajām attiecībām nekavējoties, bez pārejas perioda.

Neskatoties uz šo ierosinājumu, precīzākai tiesību normu iedarbības laika iedalījuma veidu apzīmēšanai promocijas darba turpinājumā ir vēl izmantota tradicionālā tūlītēja spēka laikā izpratne. Tas ir saistīts ar apstākli, ka terminoloģiskie jauninājumi varētu apgrūtināt promocijas darba uztveramību, tādējādi neļaujot precīzi saprast līdzšinējās tiesu prakses analīzi, kā arī ierosinājumus tiesību normu piemērošanas metodoloģijas attīstīšanai.

5.1.2. Ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamības izpratnes attīstība

Tiesību normu ierobežošana, konstatējot tūlītēju spēku laikā, līdzīgi kā izpratne par tiesību normu ierobežošanu atpakaļejoša spēka laikā konstatēšanas gadījumā gan izveidota, gan arī attīstīta Vācijas Konstitucionālās tiesas praksē. Tādēļ visupirms būtiski ir analizēt, kāda ir bijusi tiesas argumentācija, izveidojot un attīstot šo pieeju par tiesību normu ar tūlītēju spēku laikā atzīšanu par tiesiskām.

Uzsverams, ka izpratne par likumdevēja rīcības brīvības ierobežošanu gadījumos, kad tiek konstatēts tūlītējs spēks laikā, ir veidojusies, izvērtējot nevis ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamību, bet gan ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtas tiesību normas. Tas ir saistīts ar

⁶⁵⁷ Götz V. Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.421–453.

⁶⁵⁸ Ibid.

apstākli, ka tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības aizsardzība tūlītēja spēka laikā gadījumos sākotnēji tika uzskatīta par „blakus produktu” (vācu val. – *Abfallprodukt*) atpakaļejoša spēka laikā identificēšanai.⁶⁵⁹ Tiesību piemērotāju galvenais uzdevums, izvērtējot ar pagātnes dimensiju saistītu tiesību normu tiesiskumu, bija aizsargāt tiesību subjektus no tiesību normām, kuras tika pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā. Savukārt pārējos gadījumos tiesību normu adresātu aizsardzības līmenis netika uzskatīts par tik nozīmīgu, lai noteiktu tiem speciālu aizsardzību pret likumdevēja iejaukšanos pagātnes dimensijā⁶⁶⁰ un tādējādi nodrošinātu tiesiskās paļāvības aizsardzību.

Neskatoties uz salīdzinoši dogmatisko nostāju par tūlītēja un atpakaļejoša spēka laikā nošķiršanu, salīdzinoši īsā laikā pēc atpakaļejoša un tūlītēja spēka laikā nošķiršanas pakāpeniski tika pilnveidota arī izpratne par tiesību normu adresātu aizsardzību, ja ir konstatējams tūlītējs spēks laikā. Piemēram, lai gan arī tiesu praksē tika uzskatīts, ka, nekonstatējot atpakaļejošu spēku laikā, tiesību normas no tiesību laika aspekta vispārīgi uzskatāmas par tiesiskām⁶⁶¹, šāda izpratne tika pamatota ar tiesību normu adresātu interešu aizskāruma izvērtēšanu.⁶⁶² Vienlaikus gan atzīmējams, ka ar tūlītēju spēku pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšana tika veikta nevis atbilstoši mūsdienu izpratnei, bet gan saistīta tikai ar tiesību normu adresātu subjektīvās izpratnes izvērtēšanu. Izvērtējot, vai ar tūlītēju spēku laikā pieņemtie tiesību normu grozījumi ir bijuši tiesiski, būtiski bija noskaidrot, vai tiesību normu adresāti varēja rēķināties ar regulējuma izmaiņām vai darbības uzsākšanas laikā paredzēt iespējamās tiesiskā regulējuma izmaiņas.⁶⁶³ Tajā pašā laikā netika noskaidrots, cik nozīmīgi un steidzami ir grozījumi sabiedrības interešu aizsardzībai, pretstatot attiecīgos grozījumus tiesību normu adresātu paļāvībai uz to saglabāšanu. Kā norādījusi Vācijas Konstitucionālā tiesa, likumdevējam ir jāievēro tiesiskā paļāvība, kad ar tiesiskā regulējuma grozījumiem nevarēja rēķināties, veicot rīcību, kas vēlāk vairs nav izmaināma.⁶⁶⁴

Līdztekus sākotnējai izpratnei, balstoties uz kuru tiesību normas tika izvērtētas tikai no tiesību normu adresātu skatupunkta, ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas tika izvērtētas no laika aspekta, balstoties uz samērīgumu starp tiesību normu adresātu un sabiedrības interesēm. Protī, lai secinātu, vai likumdevējs, ar tūlītēju spēku laikā iejaucoties pagātnes dimensijā, ir rīkojies

⁶⁵⁹ Pieroth B. Rückwirkung und Übergangsrecht Verfassungsrechtliche Massstäbe für intertemporale Gesetzgebung. Berlin: Duncker&Humblot, 1981, S.60.

⁶⁶⁰ Ibid.

⁶⁶¹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 17/69. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S.392–406 (S.402). Muckel S. Kriterien des verfassungsrechtlichen Vertrauensschutzes bei Gesetzesänderungen. Berlin: Duncer & Humblot, 1989, S.68–69.

⁶⁶² Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1961.gada 19.decembra nolēmums Nr. 2 BvR 1/60. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 13.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1963 S.274–278 (S.278).

⁶⁶³ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1962.gada 11.oktobra nolēmums Nr.1 BvL 22/57. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 14.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1963, S.288–306 (S.297–298).

⁶⁶⁴ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1964.gada 7.jūlija nolēmums Nr. 2 BvL 22, 23/63. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 18.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1965, S.135–146 (S. 144).

tiesiski, ir izsverams tiesību normu adresātu tiesiskās pašāvības aizskārums, pretstatot to tiesiskā regulējuma grozījumu vispārējam labumam (vācu val. – *das Wohl der Allgemeinheit*)⁶⁶⁵ vai leģitīmajam mērķim.⁶⁶⁶ Tādējādi par obligātiem priekšnoteikumiem, balstoties uz kuriem tiek izvērtēta pagātnē izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšana ar tūlītēju spēku laikā, kļuva tiesību normu adresātu interešu aizskārums, kā arī likumdevēja intereses iejaukties pagātnes dimensijā. Jāatzīmē, ka tieši šī izpratne konceptuāli kļuva par valdošo ne tikai tūlītēja spēka laikā, bet arī jebkura tiesiskās pašāvības principa aizskārums izvērtēšanai.

Lai izvērtētu, kura no abām interesēm ir būtiskāka, tās ne tikai jāidentificē, bet arī savstarpēji jāsamēro un jānoskaidro, vai pašlaušanās uz pastāvošo tiesisko regulējumu ir bijusi būtiskāka nekā likumdevēja mērķis, pieņemot šādus tiesiskā regulējuma grozījumus. Kaut arī šāda metode *per se* jau ir saistīta ar nosacītu subjektīvismu gan tiesiskā regulējuma izstrādes laikā, gan arī to izvērtējot konstitucionālajā tiesvedībā, tas neizslēdz argumentētu interešu samērošanu. Tomēr, ievērojot, ka tiesību normu adresātu un sabiedrības savstarpējo interešu pretstatīšana ir saistīta ne tikai ar katrā konkrētajā tiesiskajā situācijā konstatējamajiem faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, bet arī ar vispārīgu prezumpciju par tūlītēja spēka tiesiskumu, šāda interešu pretstatīšana bija salīdzinoši virspusēja un praktiski vienmēr tika atzīta sabiedrības interešu jeb vispārējā labuma prioritāte.

Pamatojoties uz šādu izpratni, praksē tikai retos gadījumos uzticība pastāvošā regulējuma saglabāšanai ir vērtējama augstāk nekā likumdevēja un sabiedrības intereses nekavējoties mainīt tiesisko regulējumu. Piemēram, Vācijas Konstitucionālā tiesa līdz 1987.gadam tikai četros gadījumos Vācijas tiesiskajā sistēmā ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas ir atzinusi par prettiesiskām no laika aspekta.⁶⁶⁷ Arī vēlākajos strīdos ļoti retos gadījumos ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu iedarbība ir tikusi atzīta par tiesisku. Piemēram, 2010.gada 7.jūlija pieņemtajā nolēmumā Vācijas Konstitucionālā tiesa atzina, ka ar tūlītēju spēku laikā Ienākuma nodokļa likumā (vācu val. – *Einkommensteuergesetz*) pieņemtie grozījumi ir aizskāruši tiesiskās pašāvības principu un tādējādi ir daļēji atzīstami par prettiesiskiem.⁶⁶⁸ Lai gan kopējā labuma nodrošināšanai likumdevējs nevar tikt paralizēts savā darbībā⁶⁶⁹, tomēr arī tiesību normu adresātu intereses nevar tikt pakļautas nekontrolētai iedarbībai. Tādējādi ienākuma nodokļa kompensāciju atcelšana arī gadījumos, kad ienākuma nodokļa maksātāji vēl pirms tiesiskā regulējuma spēkā

⁶⁶⁵ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1968.gada 16.oktobra nolēmums Nr. 1 BvL 7/62. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 24.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1969, S.220–235 (S.230–231).

⁶⁶⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1977.gada 8.februāra nolēmums nr. 1 BvR 79, 278, 282/70, Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 43.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1977, S.242–291 (S.287).

⁶⁶⁷ Aschke M. Übergangsregelungen als verfassungsrechtliches Problem. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang, 1987, S.258.

⁶⁶⁸ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 2010.gada 7.jūlija nolēmums Nr.2 BvR 748, 753, 1738/05. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 127.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2011, S.61–87 (S.87).

⁶⁶⁹ Ibid., S.76.

stāšanās laikā bija izpildījuši visus priekšnoteikumus likumā paredzēto kompensāciju saņemšanai, ir prettiesiska. Savukārt pats pēdējais gadījums, kad Vācijas Konstitucionālā tiesa ir konstatējusi ar tūlītēju spēku laikā pieņemtās tiesību normas par prettiesiskām, ir 2012.gada 10.oktobrī, kad tiesa ir identificējusi prettiesisku tiesību normu Peļņas nodokļa likumā (vācu val. – *Gewerbsteuergesetz*).⁶⁷⁰

No vienas puses, šādu tiesas izpratni varētu uzskatīt par labvēlīgu tendenci ar tūlītēju spēku laikā pieņemto tiesību normu plašākai izvērtēšanai. Tomēr, no otras puses, var izteikt pieņēmumu, ka ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas nodokļu tiesību jomā tiek atzītas par prettiesiskām nevis tiesību normu adresātu interešu vispārīgas aizsardzības pret tūlītēju spēku laikā dēļ, bet gan metodisku nepilnību tūlītēja un atpakaļejoša spēka laikā nošķiršanā dēļ. Veicot grozījumus nodokļu tiesībās saistībā ar ienākuma vai peļņas nodokļa noteikšanu, atpakaļejošs spēks laikā ir konstatējams tikai gadījumā, ja nodokļu regulējuma izmaiņas ir attiecināmas uz iepriekšējā kalendārajā gadā veiktām taksējamām darbībām. Savukārt konkrētajā kalendārajā gadā visas veiktās darbības būtu uzskatāmas par ietekmētām ar tūlītēju spēku laikā. Tādēļ nodokļu tiesībās objektīvi pastāv lielāka iespējamība, ka ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas var aizskart tiesību normu adresātu tiesisko pašāvību.

Arī Satversmes tiesa vairākos nolēmumos ir atzinusi, ka tiesību normu pieņemšana ar tūlītēju spēku laikā var būt prettiesiska. Piemēram, lietā Nr.2009-86-01 Satversmes tiesa atzina, ka Prokuroru izdienas pensiju likuma grozījumi, galvenokārt pārejas noteikumu neesamības un tūlītējas spēkā stāšanās dēļ izdienas pensijas samazināšana ir uzskatāma par prettiesisku no laika aspekta.⁶⁷¹ Tā kā izdienas pensija jau tika piešķirta, izdodot administratīvo aktu, kas paredz konkrētu izdienas pensijas apmēru, turpinātu apstākļu ietekmēšana konkrētajos apstākļos nebija pieļaujama.

Līdzīgus nolēmumus Satversmes tiesa ir pieņēmusi arī vairākās citās lietās, izvērtējot pensiju un izdienas pensiju samazināšanas tiesiskumu jeb turpinātu tiesisko attiecību noregulēšanu. Vienu no strīdiem Satversmes tiesa izskatīja lietā Nr.2009-43-01, nosakot, ka vecuma pensiju samazināšana ar tūlītēju spēku laikā ir prettiesiska pārejas noteikumu neesamības, kā arī alternatīvu ierobežojumu neizvērtēšanas dēļ.⁶⁷² Pamatojoties uz norādītajā strīdā izteiktajiem argumentiem, par prettiesiskiem ir atzīti arī tiesiskā regulējuma grozījumi likumā “Par izdienas pensijām Iekšlietu

⁶⁷⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.Senāta 2012.gada 10.oktobra nolēmums lietā Nr. 1 BvL 6/07. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 132.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, S.302–333.

⁶⁷¹ Satversmes tiesas 2010.gada 21.aprīļa spriedums lietā Nr.2009-86-01 „Par Prokuroru izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 8.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 23.aprīlis, Nr.65 (4257).

⁶⁷² Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr. 2009-43-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 2.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam un 3.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2009. 22.decembris, Nr.201 (4187).

ministrijas sistēmas darbiniekiem ar speciālajām dienesta pakāpēm”.⁶⁷³ Vienlaikus gan minētajos strīdos nav viennozīmīgi nosakāms, vai tiesību normas būtu atceltas tikai tiesiskās paļāvības principa aizskāruma dēļ, jo no tiesiskās paļāvības aspekta par nepieļaujamu ir atzīti noteikumi, kas ir saistīti ar pārejas periodu.

Arī tiesību doktrīnā ir konstatējams, ka tiesību normu iedarbības laika ierobežošanas izpratne ir ļoti nekonkrēta. Tā galvenokārt atkārto vispārzināmo tēzi par pienākumu izvērtēt, vai un cik tālu tiesību normu adresātiem ir bijusi tiesiskā paļāvība uz iepriekš pastāvējušo tiesisko regulējumu.⁶⁷⁴ Tajā pašā laikā gan tiek atzīta nepieciešamība izvērtēt, vai likumdevējam nav bijuši mazāk aizskaroši paņēmieni, ar kuriem ietekmēt pastāvošās tiesiskās attiecības. Tomēr, ņemot vērā ierobežotās iespējas pārbaudīt alternatīvus risinājumus iecerētā mērķa sasniegšanai, praksē likumdevēja rīcība, pieņemot tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā, ir kļuvusi salīdzinoši grūti apstrīdama.

5.1.3. Juridiskās metodes ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšanai

No vienas puses, mūsdienās ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšana ir kļuvusi detalizētāka. Savukārt, no otras puses, ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu ierobežošana joprojām ir balstīta uz tradicionālo izpratni par tiesiskās paļāvības principa izsvēršanu, noskaidrojot, vai tiesību normu adresātu intereses saglabāt pastāvošā tiesiskā regulējuma turpmāku iedarbību nav nesamērīgi ierobežotas.⁶⁷⁵ Būtiskākās neskaidrības un nepilnības ir saistītas ar pretstatāmo interešu salīdzināšanu. Tiesību piemērošanas praksē ir pat konstatējami gadījumi, kad ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu analīze tiek veikta, nepareizi identificējot salīdzināmās un pretstatāmās intereses – izsverot sabiedrības interešu nozīmīgumu pret pašu tiesiskās paļāvības principu, nevis ar tiesiskās paļāvības principu aizsargāto tiesību normu adresātu paļāvību.⁶⁷⁶ Tomēr šādas situācijas drīzāk uzskatāmas par izņēmumu, nevis likumsakarību. Parastos apstākļos strīdi ir saistīti ar pretstatāmo interešu izsvēršanas rezultātu jeb

⁶⁷³ Satversmes tiesas 2010.gada 31.marta spriedums lietā Nr.2009-76-01 „Par likuma „Par izdienes pensijām Iekšlietu ministrijas sistēmas darbiniekiem ar speciālajām dienesta pakāpēm” pārejas noteikumu 20.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 6.aprīlis, Nr.54 (4246).

⁶⁷⁴ Maurer H. Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsgorgane, Staatsfunktionen. 3.Auflage. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2003, S.598.

⁶⁷⁵ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1996.gada 15.oktobra nolēmums Nr.1 BvL 44, 48–92. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 95.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997, S., S.64–96 (S.86).

⁶⁷⁶ Satversmes tiesas 2009.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01 „Par 2009.gada 12.marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2.panta vārdu „valsts pensijas 2009.gadā pārskatītas netiek” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”, 25.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009. 27.novembris, Nr.187 (4173). Šāda metodiska kļūda ir konstatējama arī Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedumā lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 14.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).

secinājumu par grozījumiem, kas pieņemti ar tūlītēju spēku, tiesiskumu. Lai gan daļēji var pievienoties tiesību doktrīnā izteiktajai kritikai par tūlītēja spēka laikā pieļaujamības doktrīnas salīdzinoši subjektīvajām piemērošanas iespējām, dažos tiesību avotos to apzīmējot pat kā tukšu formulu, kas nenodrošina plašāku aizsardzību⁶⁷⁷, līdz šim tiesību zinātnē nav izdevies izveidot precīzāku metodoloģiju.

Izvērtējot ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu ierobežošanas metodoloģiju, praksē ir iespējams nošķirt divas atšķirīgas juridiskās metodes, balstoties uz kurām var izvērtēt, vai turpinātu tiesisko attiecību ietekmēšana ir bijusi tiesiska no laika aspekta. Pirmā no minētajām metodēm ir īstenojama, izsverot tradicionāli izprotamās tiesību normu adresātu un sabiedrības intereses. Savukārt otra ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšanas metode ir balstīta uz samērīguma pārbaudi, kurā sabiedrības un tiesību normu adresātu intereses tiek izsvērtas no laika aspekta.

Pirmā no norādītajām juridiskajām metodēm ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu ierobežošanai izriet no promocijas darba iepriekšējā apakšnodaļā identificētā tiesiskās paļāvības izsvēršanas testa, kurš sākotnēji ir attīstīts Vācijas tiesiskajā sistēmā, savukārt vēlāk ir pārņemts arī Satversmes tiesas praksē.⁶⁷⁸ Tā ir balstīta uz pamatprincipu, ka likumdevējam, ciktāl tas nākotnē pastāvošās tiesiskās sekas attiecina uz iepriekš nodibinātām tiesiskajām attiecībām, izsverot pretstatāmās intereses, ir jānoskaidro, vai tiesību normu adresāti varēja sagaidīt no likumdevēja konkrētu rīcību – tiesiskā regulējuma saglabāšanu.⁶⁷⁹ Tomēr ar šo juridisko metodi netiek precizēts, kā būtu jāizsver tiesību normu adresātu un sabiedrības intereses, un tas tiek pakļauts katras konkrētās tiesiskās situācijas apstākļiem. Arī Vācijas Konstitucionālā tiesa savā praksē ir atzīmējusi, ka, salīdzinot tiesību normu adresātu un sabiedrības savstarpējās intereses, tiesa ir kompetenta izvērtēt, vai likumdevējs, izvērtējot iejaukšanās nozīmīguma un tiesiskā regulējuma steidzamību, nav pārsniedzis saprātīgu robežu.⁶⁸⁰ Tādēļ šī juridiskā metode nenorāda skaidru korelāciju starp tiesiskā regulējuma mērķa nozīmīgumu sabiedrības interešu aizsardzībai, no vienas puses, un apstākļiem, kas nodrošina tiesību normu adresātiem paļāvību, ka tiesiskais regulējums netiks mainīts, no otras puses. Iespējams, ka tieši šie metodikas trūkumi un salīdzinoši virspusējā

⁶⁷⁷ Stötzel M. Vertrauensschutz und Gesetzesrückwirkung. Grundtypen abgeleitet aus der Rückwirkungsrechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002, S.109.

⁶⁷⁸ Satversmes tiesas 2009.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01 „Par 2009.gada 12.marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2.panta vārdu „valsts pensijas 2009.gadā pārskatītas netiek” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”, 25.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009. 27.novembris, Nr.187 (4173).

⁶⁷⁹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 17/69. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971, S., S.392–406 (S.404).

⁶⁸⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1977.gada 8.februāra nolēmums nr. 1 BvR 79, 278, 282/70. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 43.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1977, S.242–291 (S.288–289). Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1988.gada 8.jūnija nolēmums nr. 2 BvL 9/85 und 3/86. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 78.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1989, S.249–289 (S.284).

analīze ir par pamatu tam, ka ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanā tikai ļoti retos gadījumos ir iespējams konstatēt, ka tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības aizskārums prevalē pār sabiedrības interesēm.

Balstoties uz norādīto metodoloģiju, t.i., izsverot un pretstatot tiesību normu adresātu paļāvības intereses un tiesiskā regulējuma mērķi jeb sabiedrības intereses, salīdzinoši plaši ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskumu ir izvērtējusi Satversmes tiesa. Kā norāda Satversmes tiesa, „lai izvērtētu, vai tiesību akts, kas noteicis atkāpšanos no personai piešķirtām tiesībām, atbilst tiesiskās paļāvības principam, jānoskaidro: 1) vai personai ir radusies tiesiskā paļāvība uz konkrētu tiesību saglabāšanu vai īstenošanu un 2) vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp personas tiesiskās paļāvības aizsardzību un sabiedrības interešu nodrošināšanu”⁶⁸¹. Tādējādi secinājumu, vai likumdevējs, mainot tiesisko regulējumu, ir ievērojis saprātīgu līdzsvaru starp personas paļāvību un tām interesēm, kuru nodrošināšanas labad regulējums tiek mainīts, var izdarīt, atbildot uz diviem jautājumiem. Proti, tikai pēc tam, kad ir noskaidrots, ka tiesību normu adresātiem ne tikai pastāv tiesiskā paļāvība uz iepriekš noteiktajām tiesībām, bet tā arī ir uzskatāma par pietiekami pamatotu⁶⁸², ir jāizsver minētās tiesību normu adresātu intereses pret sabiedrības interesēm veikt tiesiskā regulējuma grozījumus.

Lai gan konceptuāli norādītā izpratne par tiesiskās paļāvības principa ievērošanas izvērtēšanu nav kļūdaina, atzīmējams, ka Latvijas tiesiskajā sistēmā tiesiskās paļāvības iespējamā aizskāruma izvērtēšana metodiski ir pat līdzīgāka 20.gs. 60.gados Vācijas tiesību sistēmā attīstītajai izpratnei. Saskaņā ar to tiesību normu adresātu tiesiskā paļāvība tika izvērtēta bez pretstatīšanas sabiedrības interesēm, galvenokārt subjektīvi vērtējot, cik būtisku paļāvību tā būtu varējusi radīt tiesību normu adresātiem. Šāds secinājums ir saistīts ar apstākli, ka ar šo juridisko metodi Satversmes tiesa tiesību normu adresātu intereses nenostata pretī sabiedrības interesēm, jo jau

⁶⁸¹ Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedums lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 10.1.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920). Satversmes tiesas 2010.gada 19.jūnija spriedums lietā Nr. 2010-02-01 „Par likuma „Par nodokļiem un nodevām” 16.panta 10.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 4.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 28.jūnijs, nr.100 (4292). Satversmes tiesas 2010.gada 15.marta spriedums lietā Nr.2009-44-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 5.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 110.pantam”, 16.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17.marts, Nr.43 (4235). Satversmes tiesas 2011.gada 10.jūnija spriedums lietā Nr.2010-69-01 „Par likuma „Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnespējas gadījumā” pārejas noteikumu 6. un 7.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 15.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 14.jūnijs, Nr.92 (4490).

⁶⁸² Satversmes tiesas 2011.gada 22.novembra spriedums lietā Nr.2011-04-01 „Par Maksātnespējas likuma 13.panta pirmās daļas 2.punkta, ciktāl tas attiecas uz personām, kuras savu darbību maksātnespējas procesa administratora amatā ir uzsākušas saskaņā ar likuma „Par uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību maksātnespēju” 13.panta prasību par augstāko izglītību ekonomikas, vadības vai finanšu jomā, un Maksātnespējas likuma pārejas noteikumu 7.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 106.pantam”, 22.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 24.novembris, Nr.185 (4583).

tiesiskās paļāvības pastāvēšanas analīzē tiek konstatēts, ka paļāvība nav pamatota.⁶⁸³ Tādējādi sabiedrības un tiesību normu adresātu intereses tiek izsvērtas nevis visos gadījumos, bet tikai tādā gadījumā, ja tiesību normu adresātu paļaušanās uz apstrīdēto normu ir likumīga, pamatota un saprātīga un tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties⁶⁸⁴.

Saistībā ar minēto atzīmējams, ka jau promocijas darba 2.nodaļā tika analizēts, ka vispārīgi, t.i., ja vien netiek pierādīti kādi individuāli apstākļi, tiesību normu adresātiem ir konstatējama tiesiskā paļāvība visos gadījumos, kad tiesību normas ietekmē izveidotas tiesiskās attiecības. Tādēļ Satversmes tiesa varētu daudz precīzāk izvērtēt tiesiskās paļāvības aizskāruma pamatotību, ja tā jau sākotnēji izsvērtu savstarpēji kolidējošās intereses⁶⁸⁵, nevis tiesību normu adresātu interešu aizskārumu vērtētu kā individuālu tiesiskās paļāvības aspektu. Citiem vārdiem, konstatējot, ka persona objektīvi varēja paļauties uz tiesiskā regulējuma turpmāku spēkā esamību, tiesiskās paļāvības pamatotība būtu nosakāma, to pretstatot tiesiskā regulējuma grozījumu mērķa nozīmīgumam. Turpretī līdz šim pastāvošās izpratnes ietvaros secinājums, ka tiesiskā paļāvība ir pastāvējusi uz nepietiekami nemainīgu tiesisko regulējumu, ir pamats, lai nevērtētu tiesiskās paļāvības aizskārumu pret tiesiskā regulējuma mērķi, t.i., pret sabiedrības interesēm.

Otra juridiskā metode ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšanai ir līdzīga iepriekš raksturotajai izpratnei, tikai jau precīzāk identificējot, kā var noteikt tiesiskās paļāvības principa iespējamo aizskārumu. Proti, ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas ir prettiesiskas tikai tad, ja intereses, kuru dēļ tiesiskais regulējums ir grozīts, nav bijušas nozīmīgākas par tiesību normu adresātu interesēm uz tiesiskā regulējuma saglabāšanu, kā arī

⁶⁸³ „Pieteikumu iesniedzējiem varēja rasties tiesiskā paļāvība uz to, ka likumdevējs līdz 2011.gada 31.decembrim nodrošinās viņiem tiesības doties priekšlaicīgā vecuma pensijā, taču tiesiskā paļāvība uz izmaksājamās pensijas apmēru viņiem nevarēja rasties.” Satversmes tiesas 2011.gada 18.februāra spriedums lietā Nr. 2010-29-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 30.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”, 23.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 22.februāris, Nr.29 (4427).

⁶⁸⁴ Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta spriedums lietā Nr.2001-12-01 „Par likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 26.punkta atbilstību Satversmes 91. un 109.pantam”, secinājumu daļas 3.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2002. 20.marts, Nr. 44 (2619). Satversmes tiesas 2004.gada 25.oktobra spriedums lietā Nr.2004-03-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” 30.panta piektās un sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 7.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2004. 26.oktobris, Nr.169 (3117). Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16.punkta 12.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”, 21.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2006. 15.novembris, Nr.183 (3551). Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam”, 20.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384). Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedums lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 10.–10.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).

⁶⁸⁵ Līdzīga izpratne ir veidota arī Vācijas Konstitucionālās tiesas praksē. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2006.gada 13.jūnija nolēmums Nr.1 BvL 9, 11, 12/00, 5/01, 10/04. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 116.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, S.96–135 (S.134).

likumdevējs nav ievērojis citus samērīguma principa ievērošanas priekšnoteikumus.⁶⁸⁶ Citiem vārdiem, lai ar tūlītēju spēku laikā pieņemtās tiesību normas varētu tikt atzītas par tiesiskām, ir jāizpildās trim elementiem: (1) tiesiskajam regulējumam ir jābūt piemērotam iecerētā mērķa sasniegšanai, (2) tas ir nepieciešams, t.i., no tiesību laika aspekta nav mazāk ierobežojošu līdzekļu, ar kuriem mērķis būtu sasniedzams, un (3) tiesību normu adresātu aizskartās paļāvības un sabiedrības interešu izsvēršanas rezultātā ir konstatējams, ka saprātīgs līdzsvars starp izvērtējamajām interesēm nav izjaukts.⁶⁸⁷

Ievērojot minēto, konstatējams, ka ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas tiek izvērtētas, balstoties uz samērīguma testu, kas tradicionāli tiek izmantots citam mērķim – tiesību normu saturiskā, nevis laika aspekta izvērtēšanai.⁶⁸⁸ Turklāt, izmantojot attiecīgo tūlītēja spēka laikā izvērtēšanas metodoloģiju, Vācijas Konstitucionālā tiesa arī *expressis verbis* ir norādījusi, ka tūlītējs spēks laikā ir izvērtējams, balstoties ne tikai uz tiesiskās paļāvības, bet arī uz samērīguma principu. Proti, ja analizējamā tiesību norma ir pretēja tiesiskās paļāvības vai samērīguma principam, tad tā var tikt atzīta par prettiesisku.⁶⁸⁹

Tomēr, neskatoties uz minēto, primārais pamats, balstoties uz kuru ir iespējams izvērtēt un nepieciešamības gadījumā atzīt ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas par prettiesiskām, ir tiesiskās paļāvības princips. Tādējādi, lai vērstos tiesā ar lūgumu atzīt par prettiesisku jau realizēt uzsāktu faktisko apstākļu regulēšanu, kā papildu pamatojums nav jānorāda samērīguma princips. Turklāt, pat ja samērīguma testā tiek konstatēts, ka tiesību norma neatbilst samērīguma principam, visupirms šāda tiesību norma ir uzskatāma par neatbilstošu tiesiskās paļāvības principam kā likumdevēja ierobežojumam iejaukties pagātnē.

Vienlaikus atzīmējams, ka ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšana, izsverot sabiedrības un tiesību normu adresātu intereses caur samērīguma principa elementiem, ir kļuvusi par valdošo doktrīnu Vācijas tiesiskajā sistēmā. Šāda izpratne – ka ir nepieciešams ne tikai samērot tiesību normu adresātu un sabiedrības intereses, bet arī noskaidrot, vai likumdevējam ir bijusi nepieciešamība pieņemt tiesisko regulējumu ar tūlītēju spēku laikā, –

⁶⁸⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1996.gada 15.oktobra nolēmums Nr.1 BvL 44, 48–92. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 95.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997, S.64–96 (S.86).

⁶⁸⁷ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1996.gada 15.oktobra nolēmums Nr.1 BvL 44, 48–92. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 95.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997, S.64–96 (S.87). Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2006.gada 13.jūnija nolēmums Nr.1 BvL 9, 11, 12/00, 5/01, 10/04. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 116.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, S.96–135 (S.132).

⁶⁸⁸ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987, S.200–276 (S.242).

⁶⁸⁹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1988.gada 8.jūnija nolēmums nr. 2 BvL 9/85 und 3/86, Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 78.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1989, S.249–289 (S.284). Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1996.gada 15.oktobra nolēmums Nr.1 BvL 44, 48–92. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 92.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997, S.64–96 (S.86).

Vācijas tiesiskajā sistēmā ir izveidota tikai pēdējo divdesmit gadu laikā.⁶⁹⁰ Vienlaikus gan atzīmējams, ka, neskatoties uz metodes priekšrocībām un metodiski precīzo saturu, praksē norādītā doktrīna ir izmantota salīdzinoši nekonsekventi un virspusēji, galvenokārt izsverot sabiedrības un tiesību normu adresātu intereses. Tajā pašā laikā daudz retāk tiek izvērtēti alternatīvi līdzekļi, ar kuriem būtu iespējams veikt mazāk nozīmīgu iejaukšanos pagātnē.

Piemēram, analizējot augstākās izglītības iestādēs nodarbināto ierēdņu tiesību ierobežošanu, Vācijas Konstitucionālā tiesa ir tikai atzīmējusi, ka politisku iemeslu dēļ pastāvošās tiesības var pielāgot jaunajiem apstākļiem. Tādēļ tiesisko regulējumu ir iespējams attiecināt uz pagātnē realizēt uzsāktiem apstākļiem – ierēdņiem jau noteiktu tiesisko statusu.⁶⁹¹ Tāpat arī citos strīdos Vācijas Konstitucionālā tiesa ir atzinusi, ka likumdevēja rīcības brīvības dēļ tiesību normu adresātu paļāvības intereses ir pakļautas salīdzinoši šaurai izvērtēšanai.⁶⁹² Turklāt arī šīs juridiskās metodes galvenās problēmas ir saistītas ar ļoti abstraktu un savā būtībā nesalīdzināmu interešu salīdzināšanu. Piemēram, Vācijas Konstitucionālā tiesa ir atzīmējusi, ka tiesiskā regulējuma grozījumi ar tūlītēju spēku ir nepieciešami valsts stabilitātes nodrošināšanai, Vācijas atkalapvienošanās finansēšanai, kuru pamatojumu nav iespējams ne izvērtēt pēc būtības, ne arī metodoloģiski pretstatīt tiesību normu adresātu paļāvības interesēm.

Atzīmējams, ka arī Latvijas tiesiskajā sistēmā ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas tiek izvērtētas, balstoties ne tikai uz tiesiskās paļāvības, bet arī uz samērīguma principu. Lai gan tiesiskā paļāvība, pamatojoties uz samērīguma principu, netiek izvērtēta tik metodiski kā Vācijas tiesiskajā sistēmā, ir konstatējama saikne starp samērīguma un tiesiskās paļāvības principu kā pamatu ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanā. Kā norādījusi Satversmes tiesa, „straujas ekonomiskās lejupslīdes apstākļos vai citā ārkārtējā situācijā tiesiskās paļāvības princips prasa līdzsvarot personu tiesisko paļāvību uzreiz iegūtām tiesībām ar sabiedrības interesēm. Izšķiroša nozīme šajā gadījumā ir tam, vai ievērots samērīguma princips”⁶⁹³. Tāpat tiesa ir norādījusi, ka „atsevišķu personu tiesiskās paļāvības aizsardzība neierobežotā laikā nav samērīga ar aizskārumu, kas tiek radīts sabiedrības interesēm, jo šādi tiek izkropļota konkurence un liegta iespēja saņemt kvalitatīvāku pakalpojumu par atbilstošāku maksu”.⁶⁹⁴ Tomēr plašāka analīze, kā

⁶⁹⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 2010.gada 7.jūlija nolēmums Nr.2 BvR 748, 753, 1738/05. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 127.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2011, S.61–87 (S.76–77).

⁶⁹¹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1984.gada 10.aprīļa nolēmums Nr.2 BvL 19/82. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 67.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1985, S.1–25.

⁶⁹² Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2006.gada 13.jūnija nolēmums Nr.1 BvL 9, 11, 12/00, 5/01, 10/04. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 116.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, S.96–135 (S.132).

⁶⁹³ Satversmes tiesas 2009.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01 „Par 2009.gada 12.marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2.panta vārdu „valsts pensijas 2009.gadā pārskatītas netiek” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”, 25.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009. 27.novembris, Nr.187 (4173).

⁶⁹⁴ Satversmes tiesas 2012.gada 6.decembra spriedums lietā Nr.2012-01-01 „Par Atkritumu apsaimniekošanas likuma pārejas noteikumu 12.punkta, ciktāl tas attiecas uz līgumiem, kas noslēgti, nepiemērojot normatīvos aktus par publisko

būtu izvērtējama un sasaistāma izpratne par tiesību normu, kuras pieņemtas ar tūlītēju spēku laikā, izvērtēšanu ar samērīguma principu, nav sniegta.

5.1.4. Pārejas regulējuma (perioda) nozīme ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšanā

No vienas puses, tiesiskās paļāvības princips pieprasa nodrošināt ar tūlītēju spēku laikā skarto tiesību pakāpenisku izmainīšanu.⁶⁹⁵ No otras puses, lai gan pārejas perioda noteikšana ir viens no veidiem, kā nodrošināt ar tūlītēju spēku laikā pieņemto tiesību normu tiesiskumu, tas nav uzskatāms par obligātu nosacījumu, bez kura tiesību normu adresātu tiesības varētu tikt atzītas par prettiesiski ietekmētām.⁶⁹⁶ Atsaucoties uz Vācijas Konstitucionālās tiesas praksi, arī Satversmes tiesa ir atzīmējusi, ka „tiesiskās paļāvības princips nav iztulkojams tik plaši, ka tas personu pasargātu no jebkuras vilšanās. Atsevišķos gadījumos, samērojot tiesiskās paļāvības ierobežojuma apmēru un tiesiskā regulējuma maiņas nepieciešamību un steidzamību, atkāpšanās no personai garantētajām tiesībām pieļaujama arī bez pārejas perioda”⁶⁹⁷. Līdzīgi kā likumdevēja tiesības pieņemt normas ar tūlītēju spēku laikā arī nepieciešamība piemērot atbilstošu pārejas regulējumu izriet no samērīguma principa⁶⁹⁸ un tiesiskās paļāvības principa.⁶⁹⁹ Tādēļ īpaši būtiski ir pieņemt pārejas noteikumus situācijās, kad jau ilgstoši ir bijis noteikts tiesiskais regulējums, uz kuru balstoties iedzīvotāji ir plānojuši un īstenojuši savu darbību.⁷⁰⁰

Vienlaikus gan nevar piekrist Satversmes tiesas atziņai, ka saudzējoša pāreja, t.i. pārejas periods, nav izvērtējama kā atsevišķs tiesiskās paļāvības aspekts. Proti, Satversmes tiesa ir atzinusi, ka, „izvērtējot to, vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp nepieciešamību aizsargāt personu tiesisko paļāvību un nodrošināt sabiedrības intereses, vērā ņemams tas, vai ir paredzēta saudzējoša pāreja uz jauno tiesisko regulējumu. [...] saudzējoša pāreja var izpausties kā saprātīga pārejas termiņa

iepirkumu vai neatbilstoši normatīvajiem aktiem par publisko iepirkumu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam”, 17.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2012. 11.decembris, Nr.194 (4797).

⁶⁹⁵ Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. Handbuch des Staatsrechts, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006, S.435.

⁶⁹⁶ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1980.gada 18.novembra nolēmums Nr.1 BvR 228, 311/73. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 55.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1980, S.185–204 (S.203).

⁶⁹⁷ Satversmes tiesas 2009.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01 „Par 2009.gada 12.marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2.panta vārdu „valsts pensijas 2009.gadā pārskatītas netiek” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”, 25.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009. 27.novembris, Nr.187 (4173).

⁶⁹⁸ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1988.gada 8.jūnija nolēmums Nr.2 BvL 9/85 und 3/86, Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 78.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1989, S.249–289 (S.285).

⁶⁹⁹ Maurer H. Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen. 3.Auflage. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2003, S.599.

⁷⁰⁰ Satversmes tiesas 2011.gada 30.marta spriedums lietā Nr.2010-60-01 „Par Kredītiestāžu likuma 59.2panta, 59.3panta, 59.4 panta, 117.panta ceturtais daļas 3.punkta, 173.panta ceturtais daļas un 185.panta pirmās prim daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 90., 91., 92. un 105.pantam”, 12.4.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 31.marts, Nr.51 (4449).

noteikšana vai kompensācijas paredzēšana”⁷⁰¹. Līdzīgu izpratni Satversmes tiesa ir paudusi arī citā nolēmumā, atzīmējot: lai izvērtētu, vai, pieņemot ar pagātnes dimensiju saistītu tiesību normu, ir pārkāpts tiesiskās paļāvības princips, ir jānoskaidro, „vai personai bija tiesības paļauties uz to, ka tiesiskais regulējums netiks mainīts, vai šāda paļaušanās bija saprātīga un pamatota un vai likumdevējs, atkāpjoties no iepriekšējā tiesiskā regulējuma, bija paredzējis saudzējošu pāreju uz jauno regulējumu”⁷⁰².

Saistībā ar minēto visupirms būtiski ir apzināties, ka pārejas regulējuma esamība vai neesamība nekādā veidā nemaina likumdevēja gribu un darbību, pieņemot tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā. Kā tas tika jau norādīts, analizējot tūlītēja spēka laikā terminoloģisko izpratni, pārejas periods faktiski tikai aizkavē tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās sākuma laiku. Vēl vairāk – tiesību adresātu pārliecinošas paļāvības gadījumā grozījumu veikšanu nevar aizsargāt ar pārejas noteikumiem.⁷⁰³ Tādēļ Latvijas tiesiskajā sistēmā atbilstošāk un pareizāk būtu attīstīt Vācijas Konstitucionālās tiesas praksi, saskaņā ar kuru pārejas periods tiek izvērtēts tikai pēc tam, kad jau ir noskaidrots, ka ar tūlītēju spēku laikā pieņemtās tiesību normas ir tiesiskas. Ja ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas neietekmē tiesību normu adresātu tiesisko paļāvību tik būtiski, lai tās tiktu atzītas par prettiesiskām, pēc tam ir izvērtējams, vai tiesību normu adresātu interesēm ir atbilstoša šāda regulējuma noteikšana bez pārejas perioda vai ar nepietiekamu pārejas periodu. Tajā pašā laikā gadījumos, kad tiesību normas ir atzītas par prettiesiskām, jau izvērtējot ar tūlītēju spēku laikā noteiktu iedarbību, pārejas noteikumu tiesiskuma analīze vairs nav nepieciešama.

Vienlaikus gan atzīmējams, ka noteiktās situācijās, galvenokārt saistībā ar tiesiskā statusa izmaiņu noteikšanu, Satversmes tiesa ir atzinusi, ka pārejas noteikumi ir izvērtējami kā atsevišķs elements.⁷⁰⁴ Piemēram, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka „pirmā pieteikuma iesniedzējam varēja rasties tiesiskā paļāvība tikai uz to, ka likumdevējs normās par pārejas periodu noteiks samērīgus termiņus augstākās juridiskās izglītības iegūšanai. Apstrīdētais pārejas noteikums, ciktāl tas 2012.gada 1.janvāri nosaka par termiņu studiju uzsākšanai augstākās izglītības iegūšanai tiesību zinātnēs un 2017.gada 1.janvāri par termiņu, no kura piemērojama prasība par augstāko izglītību tiesību zinātnēs, neatbilst tiesiskās paļāvības principam”.⁷⁰⁵ Tādējādi „likumdevējs nav ievērojis

⁷⁰¹ Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta spriedums lietā Nr.2001-12-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 26.punkta atbilstību Satversmes 91. un 109.pantam”, secinājumu daļas 2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2002. 20.marts, Nr.44 (2619).

⁷⁰² Satversmes tiesas 2010.gada 19.jūnija spriedums lietā Nr.2010-02-01 „Par likuma „Par nodokļiem un nodevām” 16.panta 10.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 28.jūnijs, Nr.100 (4292).

⁷⁰³ Degenhart C. Staatsrecht I. Staatsorganisationsrecht. 24. Auflage. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2008, S.140.

⁷⁰⁴ Satversmes tiesas 2007.gada 10.maija spriedums lietā Nr. 2006-29-0103 „Par Valsts civildienesta likuma pārejas noteikumu 5.punkta un Ministru kabineta 2001.gada 20.februāra noteikumu Nr.79 „Ierēdnim izvirzāmās obligātās prasības – augstākā izglītība – piemērošanas kārtība un termiņš” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 101. un 106.pantam”, 12.6.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2007. 15.maijs, Nr.77 (3653).

⁷⁰⁵ Satversmes tiesas 2011.gada 22.novembra spriedums lietā Nr.2011-04-01 „Par Maksātspējas likuma 13.panta pirmās daļas 2.punkta, ciktāl tas attiecas uz personām, kuras savu darbību maksātspējas procesa administratora amatā

sertificēto administratoru tiesisko paļāvību uz tāda normatīvā regulējuma pieņemšanu, kas ļautu tiem iegūt apstrīdētajā normā noteikto augstāko izglītību tiesību zinātnēs saprātīgā termiņā”.⁷⁰⁶

Tādējādi pārejas noteikumu galvenā funkcija ir aizsargāt tiesību normu adresātu intereses gadījumā, ja tiem nevarēja rasties pietiekama tiesiskā paļāvība, ka ar tūlītēju spēku laikā pieņemti tiesiskā regulējuma grozījumi būtu atzīstami par prettiesiskiem, tomēr arī to nekavējoša spēkā stāšanās nebūtu tiesiska. Arī Vācijas Konstitucionālā tiesa ir norādījusi, ka, neskatoties uz apstākli, ka ar tūlītēju spēku laikā veikta iejaukšanās pagātnē ir tiesiska, samērīguma princips noteic pienākumu nodrošināt, ka tiek noteikts atbilstošs un piemērots pārejas periods.⁷⁰⁷ Tādējādi pārejas posma nenoteikšana nav obligāts nosacījums tiesiskās paļāvības aizskārumam, bet gan viens no aspektiem, izvērtējot, vai tiesību normu adresātus nebija iespējams ietekmēt ar saudzējošākiem līdzekļiem.

Tomēr, kā jau minēts, pārejas noteikumu esamība nevar attaisnot apstākli, ja likumdevējs, neievērojot tiesību normu adresātu intereses, ir veicis šādu iejaukšanos pagātnē. Citiem vārdiem, pārejas noteikumu nepieņemšana nevar tikt uzskatīta par iemeslu, balstoties uz kuru ar tūlītēju spēku pieņemtu tiesību normu iedarbību atzīt par prettiesisku. Noteiktos gadījumos atteikšanās noteikt pārejas regulējumu pat ir pamatojama ar nepieciešamību sasniegt tiesiskā regulējuma grozījumu iecerētos mērķus⁷⁰⁸ vai vēl vairāk – nepieciešamību nodrošināt, lai tiesību normu adresāti nevarētu pielāgot savu rīcību gaidāmajām tiesiskā regulējuma izmaiņām.

Ilustratīvs piemērs, kādā veidā, uzzinot par tiesiskā regulējuma izmaiņām, tiesību normu adresātiem ir iespējams pielāgot savu rīcību un izmantot pirms grozījumu spēkā stāšanās pastāvējušo tiesisko regulējumu, ir saistībā ar 2010.gadā plānotajām Maksātnespējas likuma izmaiņām. Proti, vairākas sabiedrībā zināmas personas pēc tiesiskā regulējuma pieņemšanas līdz tā spēkā stāšanās laikam izmantoja iespēju iesniegt maksātnespējas pieteikumu, lai tādējādi varētu tikt piemērots izmainītais tiesiskais regulējums.⁷⁰⁹ Tādējādi gan minētajām, gan arī citām personām,

ir uzsākušas saskaņā ar likuma "Par uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību maksātnespēju" 13.panta prasību par augstāko izglītību ekonomikas, vadības vai finanšu jomā, un Maksātnespējas likuma pārejas noteikumu 7.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 106.pantam", 24.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 24.novembris, Nr.185 (4583).

⁷⁰⁶ Turpat, 24.2.punkts.

⁷⁰⁷ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1977.gada 8.februāra nolēmums Nr.1 BvR 79, 278, 282/70, Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 43.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1977, S.242–291 (S.288). Skatīt arī Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1984.gada 10.aprīļa nolēmumu Nr.2 BvL 19/82. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 67.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1985, S.1–25 (S.15).

⁷⁰⁸ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 2002.gada 5.februāra nolēmums Nr. 2 BvR 305/93, 2 BvR 348/93. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 105.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2003, S.17–48 (S.45).

⁷⁰⁹ Uzņēmējs Ķirsons pieteicis sev maksātnespēju. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/business/environment/uznemejs-gunars-kirsons-pieteicis-sev-maksatnespeju.d?id=34900383> [aplūkots 2012.gada 7.decembrī]. Plaude iesniedz maksātnespējas pieteikumu. Pieejams:

http://www.financenet.lv/nozares/352258plaude_iesniedz_maksatnespejas_pieteikumu [aplūkots 2012.gada 7.decembrī]. Jānis Lasmanis uz sēkļa. Pieejams: <http://db.lv/r/474-visas-zinas/232388-janis-lasmanis-uz-sekla> [aplūkots 2012.gada 7.decembrī].

pamatojoties uz Maksātnespējas likuma Pārejas noteikumu 5.punktu⁷¹⁰, pastāvēja plašas iespējas izvairīties no pieņemtā tiesiskā regulējuma sekām.

Lai gan minētajā situācijā sekas tiesību normu adresātu spējai pielāgoties tiesiskā regulējuma izmaiņām nebija tik būtiskas, lai likumdevējam būtu jāapgrūtina „vecā” tiesiskā regulējuma izmantošana, tomēr citās tiesību situācijās, piemēram, kad tiek pilnveidots tiesiskais regulējums ar nolūku izvairīties no tā turpmākas piemērošanas, pārejas noteikumu nenoteikšana ir ne tikai vēlama, bet arī nepieciešama. Saistībā ar minēto Vācijas tiesību doktrīnā tiek izmantots termins „paziņošanas efekts” (vācu val. – *Ankündigungseffekt*), kas ir pamats, lai tiesiskā regulējuma darbību noteiktu pēc iespējas ātrāk pēc tā pieņemšanas, tādējādi ļaujot izvairīties no tiesiskā regulējuma paziņošanas sekām. Piemēram, Vācijas Konstitucionālā tiesa tieši minētā iemesla dēļ ir norādījusi, ka argumenti par pārejas perioda noteikšanu valsts atbalsta izbeigšanai subsidēto mājokļu atmaksas nosacījumu maiņai nav pamatoti.⁷¹¹

Visbeidzot gan atzīmējams, ka, neskatoties uz pārejas periodu kā nozīmīgu tiesību līdzekli, aizsargājot tiesību normu adresātu intereses, kad tiesību norma ietekmē jau realizētus faktiskos apstākļus, likumdevējam ir plaša rīcības brīvība nolemt, vai noteikt pārejas periodu un kādā veidā to noteikt. Kā norādījusi Satversmes tiesa, „Saeima bauda lielu rīcības brīvību jautājumos, kas saistīti ar likumdošanas tehniku, tostarp jautājumos par pārejas regulējuma formulēšanu un izvēli par tā ietveršanu likuma tekstā, likuma pārejas noteikumos vai arī nosakot attiecīgu likuma spēkā stāšanās laiku”.⁷¹² Līdz ar to, līdzīgi kā analizējot ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskumu, arī attiecībā uz pārejas perioda tiesiskuma izvērtēšanu ir atzīmējams, ka pastāv salīdzinoši ierobežoti mehānismi pārejas periodu tiesiskuma izvērtēšanai. Proti, tikai tad, ja pārejas perioda neesamība vai nepietiekama termiņa noteikšana acīmredzami nav sniegusi iespēju tiesību normu adresātiem pielāgoties jaunajam regulējumam, ir konstatējams tiesiskās palāvības principa pārkāpums.

5.2. Nodibinātu līgumattiecību ietekmēšana ar tūlītēju spēku laikā: izpratne un iedarbības pieļaujamība

Viens no tiesību jautājumiem, kas līdz šim Latvijas tiesiskajā sistēmā nav pietiekami aplūkots, taču vienlaikus ir jau radījis konceptuāli apstrīdamu izpratni, ir saistīts ar iepriekš

⁷¹⁰ „Tiesiskās aizsardzības procesos un maksātnespējas procesos, kuri uzsākti laika posmā no 2008.gada 1.janvāra līdz 2010.gada 31.oktobrim, tiek piemērotas minētajā laika posmā spēkā esošā Maksātnespējas likuma normas un uz tā pamata izdotie normatīvie akti.” Maksātnespējas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 6.augusts, Nr.124 (4316), pārejas noteikumu 5.punkts.

⁷¹¹ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1996.gada 15.oktobra nolēmums Nr.1 BvL 44, 48–92. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 95.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997, S.64–96 (S.88).

⁷¹² Satversmes tiesas 2011.gada 13.aprīļa spriedums lietā Nr.2010-59-01 „Par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 16.¹panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 5.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011.15.aprīlis, Nr.60 (4458).

nodibinātu līgumattiecību jeb līgumsaistību regulēšanu ar tūlītēju spēku laikā.⁷¹³ Ņemot vērā minētā tiesību jautājuma nozīmi, lai likumdevējs spētu nodrošināt tiesisku un vienlaikus arī dinamisku pielāgošanos sabiedrībā pastāvošo apstākļu izmaiņām, kā arī tā praktisko aktualitāti Latvijas tiesiskajā sistēmā⁷¹⁴, iepriekš nodibinātu līgumsaistību ietekmēšana ar tūlītēju spēku laikā promocijas darba turpinājumā ir aplūkota kā atsevišķs temats.

Saistību tiesībās pastāv vispārējs pamatprincips piemērot tiesisko attiecību noregulēšanai tās tiesību normas, kas ir bijušas spēkā saistību rašanās laikā.⁷¹⁵ Tomēr šo principu nevar uzskatīt par likumdevēja rīcības brīvības ierobežošanas pamatu un argumentu, uz kuru balstoties būtu pieņemamas tiesību normas tikai ar turpmāk nākotnē vērstu spēku laikā. Likumdevējs ir tiesīgs ietekmēt arī pagātnē izveidotas tiesiskās attiecības.⁷¹⁶ Turklāt, kā jau minēts promocijas darba 1.nodaļā, arī Civillikuma 3.pantā ietvertā iegūto tiesību aizsardzība, t.i., tiesiskā regulējuma neattiecināšana uz noslēgtiem līgumiem, ir uzskatāma par tiesību normu iedarbības laika iztulkošanas principu, nevis likumdevējam noteiktu ierobežojumu regulēt izveidotas tiesiskās attiecības.⁷¹⁷

Tādējādi gadījumos, kad ir konstatējams, ka ir ietekmētas jau nodibinātas līgumattiecības, ir piemērojama tradicionālā metodoloģija tiesību normu iedarbības laika izvērtēšanai atkarībā no konstatējamās iedarbības pakāpes un tiesiskās paļāvības aizskāruma. Savukārt, lai izvērtētu, vai un cik plaši likumdevējs ir tiesīgs ietekmēt iepriekš noslēgtas līgumattiecības, līdzīgi kā citos gadījumos, kad tiek izvērtēts tiesību normu iedarbības laika tiesiskums, ir nepieciešams noskaidrot, ar kādu iedarbību, t.i., ar atpakaļejošu vai tūlītēju spēku laikā, līgumattiecības ir ietekmētas.⁷¹⁸ Šādā veidā visupirms var pirmšķietami identificēt, cik nozīmīga tiesiskā paļāvība tiesību normu adresātiem varēja pastāvēt uz tiesiskā regulējuma saglabāšanu un jau nodibinātu līgumattiecību turpmāku pakļaušanu atceltajam tiesiskajam regulējumam.

Apstākļi, ka jau nodibinātas tiesiskās attiecības pēc tiesiskā regulējuma grozījumu spēkā stāšanās brīža attiecībā uz nākotni ir pakļautas citam tiesiskajam regulējumam, nekādā veidā nav interpretējams kā automātiska atpakaļejoša spēka laikā noteikšana.⁷¹⁹ Tieši pretēji – gadījumos, kad tiek ietekmētas jau nodibinātas līgumattiecības attiecībā uz nākotni, ir konstatējams tūlītējs spēks

⁷¹³ Vācijas tiesībās šādu līgumu apzīmēšanai tiek izmantots termins „vecie līgumi” (vācu val. – *Altverträge*). Skatīt, piemēram, Neuhaus K.J., Kloth A., Köther L. Neue Frist, alte Verträge – Wann ist ein Altvertrag mit mehrjähriger Laufzeit kündbar. *Zeitschrift für Versicherungswesen*, 15.03.2009, S.180–183.

⁷¹⁴ Skatīt promocijas darba ievadā norādītos piemērus par tiesiskā regulējuma aktuālajiem grozījumiem.

⁷¹⁵ Par saistību tiesību piesaistes objektiem iedarbības laika noteikšanai skatīt: Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, S.143–159.

⁷¹⁶ Riechelmann F. *Struktur des verfassungsrechtlichen Bestandschutzes. Rechtssicherheit als Freiheitsschutz*. Norderstedt: Books on Demand, 2008, S.27–30.

⁷¹⁷ Plašāks pētījums veikts promocijas darba 1.nodaļā, analizējot intertemporālo tiesību principus.

⁷¹⁸ Degenhart C. *Staatsrecht I. Staatsorganisationsrecht*. 24. Auflage. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2008, S.139.

⁷¹⁹ Iliopoulos-Strangas J. *Rückwirkung und Sofortwirkung von Gesetzen. Eine verfassungsrechtliche Untersuchung unter Berücksichtigung des deutschen und griechischen Steuerrechts*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1986, S.285.

laikā.⁷²⁰ Līdz ar to līgumslēdzēju pušu intereses varētu tikt aizskartas ar atpakaļejošu spēku laikā tikai gadījumā, ja ar kādu no atpakaļejoša spēka konstatēšanas doktrīnām ir konstatējama šāda iedarbība. Piemēram, ja likumdevējs noteiktu, ka jau iepriekšējā tiesiskā regulējuma laikā samaksāts līgumsods ir atmaksājams vai jau pagājis saistību noilguma periods ir atjaunojams, tiesību normām pastāvētu atpakaļejošs spēks laikā. Tajā pašā laikā, izvērtējot, vai tiesiskais regulējums ir pieņemts ar atpakaļejošu spēku laikā, būtu arī nepamatoti izmantot civiltiesībās pastāvošo principu, ka jau līgumsaistību nodibināšanas brīdī pastāv pilnībā iegūtas tiesības un jebkas, kas tās maina, ir noteikts ar atpakaļejošu spēku laikā. Norādītā izpratne nozīmētu, ka jebkādu līgumattiecību ietekmēšana ir notikusi ar atpakaļejošu spēku laikā.

Konstatējot jau pirms tiesiskā regulējuma pieņemšanas nodibinātu līgumattiecību ietekmēšanu uz nākotni, piemēram, līgumsoda samazināšanu par saistību neizpildi pēc grozījumu spēkā stāšanās laika, turpmāku īres maksas griestu noteikšanu jau noslēgtiem īres līgumiem, beztermiņa līgumu ierobežošanu vai atlaišanas kompensācijas samazināšanu, atpakaļejošs spēks laikā nebūtu konstatējams. To apliecina arī 2009.gadā Vācijā veikti tiesiskā regulējuma grozījumi apdrošināšanas tiesību jomā, tos attiecinot arī uz iepriekš noslēgtajiem līgumiem.⁷²¹ Kā tika norādīts tiesiskā regulējuma anotācijā, papildu tiesību noteikšana apdrošinātajām personām un tajā pašā laikā nelabvēlīgāku noteikumu paredzēšana apdrošināšanas komersantiem ietekmētu turpinātas tiesiskās attiecības ar tūlītēju spēku laikā.⁷²² Atzīmējams, ka šādas – ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas vispārīgi nav atzīstamas par prettiesiskām, bet ir izvērtējams to tiesiskums katrā konkrētā tiesību situācijā. Tādēļ atšķirībā no atpakaļejoša spēka laikā, kas ir uzskatāms par pirmšķietami prettiesisku visos gadījumos un tādēļ nav atsevišķi aplūkojams no līgumattiecību ietekmēšanas perspektīvas, ar tūlītēju spēku laikā veiktu tiesisko attiecību ietekmēšanas tiesiskums ir aplūkojams plašāk.

Lai gan nav vispārēja aizlieguma ietekmēt līgumattiecības ar tūlītēju spēku laikā, tiesiskā regulējuma attiecināšana uz nodibinātām līgumattiecībām pat ar tūlītēju spēku laikā ir būtisks apstāklis, kas var ietekmēt slēdzienu par tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības interešu aizskārums. Kā norādījusi Satversmes tiesa, lai noskaidrotu ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskumu, būtiski ir ne tikai noskaidrot, kurā tiesību jomā ir veikti grozījumi⁷²³, bet arī

⁷²⁰ Degenhart C. Staatsrecht I. Staatsorganisationsrecht. 24. Auflage. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2008, S.139. Klußmann M. Zulässigkeit und Grenzen von nachträglichen Eingriffen des Gesetzgebers in laufende Verträge. Berlin: Duncker & Humblot, 1970, S.40.

⁷²¹ Neuhaus K.J., Kloth A., Köther L. Neue Frist, alte Verträge – Wann ist ein Altvertrag mit mehrjähriger Laufzeit kündbar. Zeitschrift für Versicherungswesen, 15.03.2009., S.180–183.

⁷²² 2006.gada 20.decembra anotācija Nr.16/3945 likuma par Apdrošināšanas līgumiem reformēšanai („Entwurf eines Gesetzes zur Reform des Versicherungsvertragsrechts”). Pieejams: <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/039/1603945.pdf> [aplūkots 2013.gada 10.aprīlī].

⁷²³ Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16.punkta 12.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”, 15.2. un 15.3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2006. 15.novembris, Nr.183 (3551).

izvērtēt, uz kāda pamata ir izcēlušās ietekmētās tiesiskās attiecības. Analizējot tiesību normu adresātu aizsardzību, tiesu praksē tiek arī *expressis verbis* norādīts, ka tiesiskās aizsardzības līmenis ir atkarīgs no individuāliem tiesību aktiem, uz kuru pamata ir iegūtas tiesības. Kā šajā jautājumā ir konkretizējusi Satversmes tiesa, „nozīme ir tam, ka atvaļinājums jau bija piešķirts, izdodot tiesību piemērošanas aktu. Ja atvaļinājums ir piešķirts, izdodot tiesību piemērošanas aktu, tad faktiski jau ir iegūtas tiesības uz konkrētu atvaļinājuma dienu skaitu”.⁷²⁴

Šāda izpratne gan nebūtu tikai šauri attiecināma uz tiesību aktiem, kas ir bijuši par pamatu līgumsaistību nodibināšanai, bet arī citiem individuāliem tiesību aktiem.⁷²⁵ Privileģēts stāvoklis tiesību normu adresātiem attiecībā uz to tiesiskās paļāvības aizsardzību būtu arī konstatējams gadījumos, kad tiktu veikti tiesiskā regulējuma grozījumi, atceļot vai samazinot tiesības, kas ir pamatotas ar jau pieņemtiem administratīvajiem aktiem. Situācijās, kad tiesību normu adresātiem jau individuāli ir sniegta kāda privilēģija, tiesību normas, kuras šo privilēģiju piešķir, būtu jārespektē ar daudz lielāku aizsardzības pakāpi. Tādējādi arī nodibinātās līgumsaistības ir pamats, balstoties uz kuru ir konstatējama ne tikai tiesiskās paļāvības interešu pastāvēšana, bet arī apstākļi, kas var pamatotī tikt uzskatīti par tik nozīmīgiem, lai sabiedrības intereses grozīt tiesisko regulējumu daudz noteiktāk atkāptos līgumslēdzēju pušu interešu priekšā.

Atšķirībā no 19.gs. un 20.gs. sākuma tiesību izpratnes⁷²⁶, kad pilnībā tika aizsargātas arī turpinātas līgumtiesiskās attiecības, mūsdienās vairs nepastāv tik plaša aizsardzība pret iejaukšanos līgumattiecībās.⁷²⁷ Jau kopš jau 20.gs. sākuma ir attīstīta plašāka līgumsaistību ietekmēšanas izpratne, paredzot, ka personām, kuras ir nodibinājušas līgumattiecības, valsts nevar garantēt aizsardzību pret tirgus likumiem⁷²⁸, kas noteiktos apstākļos prasa pielāgot tiesisko regulējumu pastāvošo interešu aizsardzībai. Piemēram, attiecībā uz līgumsaistību izmaiņšanu tika norādīts, ka personas, kas saskaņā ar pašreizējo regulējumu veic komercdarbību un pieņem ar to saistītus lēmumus, uzņemas risku, ka vēlāk pieņemtie likumi, kuri ekonomiku kādā no virzieniem ietekmē, var traucēt uzņēmējdarbības plāniem vai pilnībā izjaukt turpmāko darbību.⁷²⁹

Attiecībā uz nodibinātu līgumattiecību ietekmēšanu kā ilustratīvs piemērs no Latvijas tiesu

⁷²⁴ Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedums lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 13.1.punkts. Skatīt arī sprieduma 3.punktā ietvertu Saeimas viedokli. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).

⁷²⁵ Türk A. *Judicial Review in EU Law*. Edward Elgar Publishing Limited, 2009, p.130.

⁷²⁶ Klußmann M. *Zulässigkeit und Grenzen von nachträglichen Eingriffen des Gesetzgebers in laufende Verträge*. Berlin: Duncker & Humblot, 1970, S.11.

⁷²⁷ Hellman H., Pfeiffer K. *Verfassungsrechtliche Probleme der rückwirkenden Fusionskontrolle*. Beiträge zum Wirtschaftsrecht, Festschrift für Heinz Kaufmann zum 65. Geburtstag. Köln-Marienburg, 1972, S.185–211.

⁷²⁸ Götz V. *Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz*. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.421–453.

⁷²⁹ Klußmann M. *Zulässigkeit und Grenzen von nachträglichen Eingriffen des Gesetzgebers in laufende Verträge*. Berlin: Duncker & Humblot, 1970, S.121–123.

prakses ir aplūkojams Satversmes tiesas spriedums, kurā tika izvērtēts Atkritumu apsaimniekošanas likuma tiesību normu tiesiskums. Saskaņā ar iepriekš pastāvējušo tiesisko regulējumu atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumi, balstoties uz līgumsaistībām ar pašvaldībām, bija ieguvuši tiesības konkrētu laika posmu sniegt atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumus. Tomēr pēc Augstākās tiesas Senāta iesniegtās sūdzības, kurā bija norādīts, ka attiecīgais tiesiskais regulējums, ļaujot saglabāt iepriekš nodibinātas līgumattiecības līdz līgumā paredzētajam termiņam, ir prettiesisks, Satversmes tiesa atzina izvērtējamo tiesību normu par prettiesisku. Kā norādīja tiesa, „atsevišķu personu tiesiskās paļāvības aizsardzība neierobežotā laikā nav samērīga ar aizskārumu, kas tiek radīts sabiedrības interesēm, jo šādi tiek izkropļota konkurence un liegta iespēja saņemt kvalitatīvāku pakalpojumu par atbilstošāku maksu”⁷³⁰.

Arī Vācijas Konstitucionālā tiesa, izvērtējot vairākus strīdus par iepriekš nodibinātu līgumtiesību ietekmēšanu, ir atzinusi, ka likumdevējs ir bijis tiesīgs pieņemt tiesisko regulējumu ar tūlītēju spēku laikā. Tomēr pirmsākumi šādai Vācijas tiesiskajā sistēmā pastāvošai izpratnei ir meklējami ne tikai 20.gs. 20.gados attīstītajā izpratnē⁷³¹, bet arī 20.gs. 50. un 60.gadu Vācijas Augstākās tiesas nolēmumos. Minētajā laikā tiesa vairākkārt ir norādījusi, ka nav pamats paļauties uz šādas situācijas saglabāšanu.⁷³² Savukārt Vācijas Konstitucionālā tiesa daudzkārt ir atzinusi, ka jau noslēgtu līgumu ietekmēšana ar tūlītēju spēku laikā, pastāvot konkrētiem apstākļiem, ir atzīstama par tiesisku. Tā, piemēram, Vācijas Konstitucionālā tiesa ir norādījusi, ka aizlieguma paaugstināt īres cenu attiecināšana arī uz jau noslēgtiem līgumiem ir tiesiska.⁷³³ Tāpat par tiesisku ir tikusi atzīta tiesvedības norises vietas izmainīšana strīdos, kas izriet no vēl pirms grozījumiem noslēgtiem līgumiem, tādējādi uzlabojot patērētāju tiesisko stāvokli.⁷³⁴

Ievērojot minēto, ja tiesiskā regulējuma grozījumu veikšanai pastāv būtiskas sabiedrības intereses, ar tūlītēju spēku laikā pieņemti tiesiskā regulējuma grozījumi varētu tikt uzskatīti par tiesiskiem.⁷³⁵ Vienlaikus gan atzīmējams, ka tiesiskā paļāvība šādās situācijās varētu tikt aizsargāta daudz plašāk nekā citos gadījumos, kad tiesību normas ir pieņemtas ar tūlītēju spēku laikā. Tomēr arī nodibinātu līgumattiecību ietekmēšana visās situācijās neietekmē tiesisko paļāvību vienādi.

⁷³⁰ Satversmes tiesas 2012.gada 6.decembra spriedums lietā Nr.2012-01-01 „Par Atkritumu apsaimniekošanas likuma pārejas noteikumu 12.punkta, ciktāl tas attiecas uz līgumiem, kas noslēgti, nepiemērojot normatīvos aktus par publisko iepirkumu vai neatbilstoši normatīvajiem aktiem par publisko iepirkumu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam”, 17.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2012. 11.decembris, Nr.194 (4797).

⁷³¹ Klußmann M. Zulässigkeit und Grenzen von nachträglichen Eingriffen des Gesetzgebers in laufende Verträge. Berlin: Duncker & Humblot, 1970, S.139.

⁷³² Ibid., S.121–125.

⁷³³ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1985.gada 4.decembra nolēmums Nr.1 BvL 23/84, 1/85; BvR 439, 652/84. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 71.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1986, S.230-255.

⁷³⁴ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 22.jūnija nolēmums Nr.2 BvL 6/70. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 31.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1972, S.222–229.

⁷³⁵ Skatīt, piemēram, 2006.gada 20.decembra anotāciju Nr.16/3945 likuma par Apdrošināšanas līgumiem reformēšanai („Entwurf eines Gesetzes zur Reform des Versicherungsvertragsrechts”). Pieejams: <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/039/1603945.pdf> [aplūkots 2013.gada 10.aprīlī].

Proti, visupirms būtiski būtu izvērtēt, kādas sekas ir radījusi ar tūlītēju spēku laikā pieņemta tiesību norma. Piemēram, tiesību doktrīnā tiek nošķirti vairāki aspekti, kas līgumattiecībās var tikt ietekmēti: (1) ar grozījumiem var tikt izbeigta to darbība, (2) var tikt saturiski izmainīti līguma nosacījumi, tai skaitā mainot vai ierobežojot līguma izpildi vai arī (3) liedzot pielīgto saistību izpildi.⁷³⁶ Tāpat īpaši aizsargājama līguma subjektu paļāvība būtu gadījumā, ja valsts pirms līgumu noslēgšanas un saistību uzņemšanās būtu īpaši mudinājusi, ka regulējums netiks mainīts.⁷³⁷

Daļēji var piekrist, ka, izsverot, vai līgumtiesības ir tiesiski ietekmētas, būtu izvērtējams, vai, pastāvot tiesiskā regulējuma grozījumiem tā slēgšanas laikā, līgumu noslēgušās personas iesaistītos līgumattiecībās. Tomēr arī šāda metodika nevar tikt izmantota kā pilnībā autoritatīvs arguments, jo izvērtējums par gribu nodibināt līgumattiecības, pastāvot citiem tiesiskajiem apstākļiem, ir salīdzinoši spekulatīvs. Tādējādi, līdzīgi kā izvērtējot tiesību normas, kuras parastos apstākļos ir pieņemtas ar tūlītēju spēku laikā, būtiski ir sistēmiski izsvērt, vai gadījumā, ja tiesiskais regulējums ar tūlītēju spēku laikā ir piemērots un nepieciešams leģitīmā mērķa sasniegšanai, tiesību normu adresātu tiesiskā paļāvība ir vērtējama augstāk nekā sabiedrības intereses tiesiskā regulējuma pieņemšanā.

Viens no galvenajiem argumentiem, balstoties uz kuru tiek akcentēts sabiedrības interešu nozīmīgums pār nodibinātām līgumattiecībām, ir nepieciešamība efektīvi ieviest reformas.⁷³⁸ Ja, no vienas puses, tiktu saglabāts iepriekšējais tiesiskais regulējums, savukārt, no otras puses, jaunais tiesiskais regulējums tiktu attiecināts tikai uz nākotnē izveidotām tiesiskajām attiecībām, tad pastāvētu divas līdzās esošas tiesību sistēmas, kas būtu regulējamās ar atšķirīga satura tiesību normām.⁷³⁹ Piemēram, ja tiktu pasliktināts valsts amatpersonu tiesiskais stāvoklis tikai personām, kas pieņemtas pēc grozījumu spēkā stāšanās, vai pastiprinātas vides prasības nevis uz jau izmantotām, bet gan tikai nākotnē izmantojamām iekārtām, tiesiskā regulējuma grozījumu iecerētais mērķis nevarētu tikt sasniegts, turklāt līdztekus pastāvētu atšķirīgs tiesiskais regulējums, kas noteiktu nevienlīdzīgu attieksmi pret salīdzinošos apstākļos esošiem tiesību subjektiem. Citiem vārdiem, gadījumos, kad tiesību normu adresāti atrodas objektīvi salīdzināmos faktiskajos apstākļos, iepriekšējā tiesiskā regulējuma atstāšana spēkā nepamatoti nostādītu tiesību normu adresātus atšķirīgās tiesiskajās pozīcijās.

⁷³⁶ Klußmann M. Zulässigkeit und Grenzen von nachträglichen Eingriffen des Gesetzgebers in laufende Verträge. Berlin: Duncker & Humblot, 1970, S.42.

⁷³⁷ Ibid, S.140.

⁷³⁸ Götz V. Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.421–453. Arī EST praksē tiek norādīts, ka tiesiskā regulējuma saistošā spēka attiecināšana tikai uz nākotnē noslēdzamiem līgumiem varētu būtiski kavēt reformas. Ģenerālvokāta M.Darmona (*M.Darmon*) 1989.gada 16.februāra viedoklis lietā C-246/87. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 20.augustā].

⁷³⁹ Götz V. Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.421–453.

Arī Vācijas Konstitucionālā tiesa, izvērtējot tiesiskā regulējuma saglabāšanu iepriekš nodibinātu un pēc jaunā tiesiskā regulējuma turpināto tiesisko attiecību regulēšanai, saistībā ar grozījumiem laulību šķiršanas tiesiskajā regulējumā ir norādījusi, ka, nenosakot vienu regulējumu visām tiesiskajām attiecībām, tiesību sistēmā varētu izveidoties asimetriska kārtība.⁷⁴⁰ Proti, šādā gadījumā – ja likumdevējs izvēlētos tiesisko regulējumu neattiecināt ar tūlītēju spēku laikā, – turpmāk gadu desmitiem ilgi pastāvētu atšķirīga kārtība laulības tiesisko seku regulēšanā. Tādēļ, lai šādu situāciju novērstu, būtiskas vispārējās intereses pieprasa tiesisko regulējumu pieņemt ar tūlītēju spēku laikā.⁷⁴¹ Tādējādi tiktu novērsta situācija, ka iepriekšējā tiesiskā regulējuma saglabāšana tiesību normu adresātus, kas atrodas vienādos faktiskajos apstākļos, nostādītu atšķirīgās tiesiskajās pozīcijās⁷⁴² un varētu novest pie vēl lielākas nevienlīdzības.⁷⁴³

Rezumējot iepriekš norādīto, atzīmējams, ka tiesiskā valstī pastāvošie tiesību principi neliedz likumdevējam arī regulēt jau nodibinātas līgumsaistības – šāda rīcība var būt tiesiski pieļaujama. Tas galvenokārt saistīts ar sabiedrības interesēm nekavējoties nodrošināt tiesiskā stāvokļa maiņu, izslēdzot iespējamību, ka turpmāk varētu pastāvēt divas paralēlas kārtības. Tajā pašā laikā ikvienā no šādiem gadījumiem likumdevējam ir jāapzinās, ka ar individuālu tiesību aktu iegūtu tiesību samazināšanai ir jābūt saistītai ar īpaši nozīmīgu interešu aizsardzību. Vēl vairāk – likumdevējam ir jāizvērtē, kādos apstākļos izmanītās līgumattiecības ir tikušas nodibinātas un vai to izmainīšana nevar radīt neparedzētas un nesamērīgas sekas tiesību normu adresātiem. Tiesiskā valstī nav pieļaujama situācija, kad tiesību subjekti nevarētu paļauties uz iepriekš nodibinātu tiesisko attiecību turpmāku izpildīšanu saskaņā ar regulējumu, kurš pastāvēja, izšķiroties par tiesisko attiecību nodibināšanu.

⁷⁴⁰ Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1980.gada 28.februāra nolēmums Nr.1 BvL 136/78, 1 BvR 890/77, 1300, 1440/78, 32/79. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 53.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1980, S.224–256 (S.254).

⁷⁴¹ Ibid.

⁷⁴² Heukels T. Intertemporales Gemeinschaftsrecht. Rückwirkung, Sofortwirkung und Rechtsschutz in der Rechtsprechung des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1990, S.116.

⁷⁴³ Götz V. Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976, S.421–453.

6. Metodoloģijas pilnveidošana, izvērtējot tiesību normu pieļaujamību no laika aspekta Latvijas tiesiskajā sistēmā

Kā likumsakarīgs rezultāts iepriekšējai analīzei par izveidotu tiesisko attiecību regulēšanas pieļaujamību tiesiskā un demokrātiskā valstī ir konstatēto atziņu un secinājumu izmantošana problēmjautājumu identificēšanai un izvērtēšanai Latvijas tiesiskajā sistēmā. Tādēļ promocijas darba 6.nodaļā ir piedāvāti līdzšinējās metodoloģijas pilnveidošanas risinājumi, ar kuru palīdzību varētu efektīvāk izvērtēt un noteikt, vai tiesību normas ir uzskatāmas par pieļaujāmām vai tieši – otrādi – prettiesiskām, no laika aspekta. Ar metodoloģijas pilnveidošanu saistīto jautājumu izvērtēšana ir nesaraujami saistīta ar izpratni par tiesiskās paļāvības principu kā pamatu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanai no laika aspekta. Tādēļ arī tiesību normu analīze no laika aspekta ietver ne tikai ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšanas metožu pilnveidošanu, bet arī izpratni par tiesiskās paļāvības principa atklāšanu no Satversmes tiesību normām.

Lai gan pilnveidotā metodoloģija galvenokārt ir izmantojama Satversmes tiesas praksē, noskaidrojot, vai likumdevēja jau pieņemtās tiesību normas ir uzskatāmas par tiesiskām un pieļaujāmām no laika aspekta, tomēr tā nav vienīgā attīstītās metodoloģijas funkcija. Juridiskās metodes ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu tiesiskuma izvērtēšanā ir izmantojamas arī preventīvi – jau pirms tiesiskā regulējuma pieņemšanas likumdošanas procesā. Tādējādi gan likumdevējs, gan arī tiesību normu adresāti, balstoties uz attīstīto metodoloģiju, varētu izvērtēt, vai likumdošanas iniciatīvas un konkrēti tiesību normu projekti ir uzskatāmi par tiesiskiem no laika aspekta.

6.1. Satversmes tiesas metodoloģija, izvērtējot tiesiskās paļāvības aizskārumu tiesību normu pieņemšanas ar atpakaļejošu spēku laikā dēļ

Līdz šim Latvijas tiesiskajā sistēmā nav pastāvējusi konkrēta un konsekventi ievērota metodoloģija, balstoties uz kuru tiktu izvērtēts, vai likumdevējs nav pārkāpis tiesību normu adresātu pamattiesības un vispārējos tiesību principus, regulējot jau izveidotas tiesiskās attiecības. Īpaši tas ir attiecināms uz gadījumiem, kad tiesību normas ir pieņemtas vai arī varētu būt pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā. Tādēļ, kaut arī tiesību doktrīnā un tiesu praksē ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtas tiesību normas tiek atzītas par strikti ierobežojāmām⁷⁴⁴, Satversmes tiesa argumentus par tiesību normas nepieļaujamību atpakaļejoša spēka laikā dēļ izmanto tikai kā perifēru apstākli, izvērtējot tiesiskās paļāvības un samērīguma principa iespējamo aizskārumu.

⁷⁴⁴ Skatīt, piemēram, promocijas darba 3.nodaļā veikto analīzi par tiesību normu nepieļaujamību, ja tiek konstatēts atpakaļejošs spēks laikā.

Kā tas izriet no līdzšinējos Satversmes tiesas nolēmumos paustajām atziņām, secinājumi par tiesību normu iedarbības laika tvērumu un tā tiesiskumu, t.i., vai tiesību normai ir tiesiski noteikts atpakaļejošs vai tūlītējs spēks laikā, netiek aplūkoti kā nozīmīgākais arguments, kas varētu izmainīt viedokli par tiesību normu atbilstību augstākām tiesību normām. No minētā apstākļa nav atkarīgs, pēc kādas metodoloģijas tiks izvērtēts iespējamais tiesiskās paļāvības principa aizskārums. Tieši otrādi – izvērtējamās tiesību normas spēka laikā veida identificēšana ir aplūkota tikai kā pieteikuma iesniedzēja izteikts arguments bez plašākas ietekmes uz iespējamo tiesiskās paļāvības aizskārumu.

Piemēram, izvērtējot strīdu par tiesiskās paļāvības aizskārumu, kas radies atvaļinājuma dienu skaita samazināšanas dēļ, Satversmes tiesa visupirms secināja, ka sūdzības iesniedzējam varēja izveidoties „likumīga, pamatota un saprātīga tiesiskā paļāvība uz to, ka viņš varēs izmantot atvaļinājumu Dienesta gaitas likumā paredzētajā kārtībā un apmērā”⁷⁴⁵. Savukārt tikai pēc tam – kad tiesa jau bija secinājusi, ka būtiski ir aizskartas tiesiskās paļāvības intereses, tā izvērtēja izteikto argumentāciju par atpakaļejošu spēku laikā.⁷⁴⁶ Tādējādi, pat ja Satversmes tiesa vēlāk būtu secinājusi, ka Dienesta gaitas likumā veiktajiem grozījumiem ir konstatējams atpakaļejošs spēks laikā, izvērtējums par tiesiskās paļāvības ietekmēšanas pamatotību jau būtu veikts bez atpakaļejoša spēka laikā konstatēšanas.

Tāpat kādā citā strīdā, kur pieteikuma iesniedzējs Satversmes tiesai norādīja uz iespējamo atpakaļejošo spēku grozījumiem Iedzīvotāju ienākuma nodokļa likumā, tiesa atpakaļejoša spēka laikā pastāvēšanu analizēja samērīguma testa ietvaros, izvērtējot, vai „legitīmo mērķi varētu sasniegt arī tad, ja apstrīdētās normas attiecinātu tikai uz procentu ienākumiem no tādiem noguldījumiem, kas izdarīti pēc Grozījumu spēkā stāšanās”⁷⁴⁷. Tādējādi atpakaļejoša spēka laikā izvērtēšana netika izmantota, lai tā konstatēšanas gadījumā atzītu tiesisko regulējumu par pirmšķietami prettiesisku. Tieši pretēji – tikai pēc tam, kad Satversmes tiesa jau izvērtēja, ka tiesiskais regulējums ir piemērots mērķa sasniegšanai, kā arī nav mazāk aizskarošu līdzekļu, ar kuriem tiesiskā regulējuma mērķi varētu sasniegt tādā pašā kvalitātē⁷⁴⁸, tiesa analizēja, vai grozījumiem nav konstatējams atpakaļejošs spēks laikā.

Līdzīga izpratne par tādu tiesību normu pieļaujamību, kuras ir eventuāli pieņemtas ar

⁷⁴⁵ Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija sprieduma lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam” 10.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).

⁷⁴⁶ Turpat, 11.punkts.

⁷⁴⁷ Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra spriedums lietā Nr. 2010-25-01 „Par 2009.gada 1.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” 6.panta (daļā par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 3.punkta izslēgšanu) un likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8.panta trešās daļas 13.punkta un 16.¹ panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 10.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 8.decembris, nr.194 (4386).

⁷⁴⁸ Turpat, 10.1.–10.3.punkts.

atpakaļejošu vai tūlītēju spēku laikā, ir konstatējama arī citos Satversmes tiesas nolēmumos.⁷⁴⁹ Tikai, kad to īpaši uzsver un lūdz veikt konstitucionālo sūdzību iesniedzēji, Satversmes tiesa izvērtē, vai tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā. Savukārt atpakaļejošs spēks laikā tiek identificēts, to konstatējot atbilstoši tradicionālajai tiesiskās paļāvības izsvēršanas metodoloģijai. Turklāt identiska metodoloģija tiek izmantota neatkarīgi no apstākļa, vai tiesību normai varētu būt konstatējams atpakaļejošs vai tūlītējs spēks laikā. Vienlaikus gan jāatzīmē, ka līdz šim Satversmes tiesa nevienā no situācijām nav konstatējusi, ka izvērtējamās tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā. Tas gan neaplicina, ka Saeima nebūtu pieņēmusi tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā.⁷⁵⁰

Ievērojot minēto, var prezumēt, ka šobrīd Latvijas tiesiskajā sistēmā atpakaļejošs spēks laikā nav uzskatāms par patstāvīgu metodoloģisku līdzekli tiesību normu tiesiskuma izvērtēšanai no laika aspekta. Pretēji kontinentālās Eiropas tiesību telpā sastopamajai izpratnei, atbilstoši kurai tiesību normu ar atpakaļejošu spēku laikā identificēšana ir nesaraujami saistīta ar atšķirīgu metodoloģiju tiesību normu iedarbības laika tvēruma tiesiskuma izvērtēšanā, Latvijas tiesiskajā sistēmā šādu saistību ir iespējams konstatēt tikai formāli. Tādējādi Latvijas tiesiskajā sistēmā attīstītā izpratne vēlreiz apliecina jau promocijas darbā izteikto atziņu, ka atpakaļejošs spēks laikā ārpus sodu tiesībām nav uzskatāms par vispārējo tiesību principu. Lai gan atpakaļejošs spēks laikā ir vispārāzīts metodoloģisks risinājums tiesiskās paļāvības principa pārkāpuma noskaidrošanai, teorētiski tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības aizskārumu ir iespējams izvērtēt, precīzāk neidentificējot, ar kādu iedarbību no laika aspekta ir ietekmētas izveidotas tiesiskās attiecības.

Arī tiesību doktrīnā ir izteiktas šaubas, vai atpakaļejoša spēka identificēšana vispār ir nepieciešama, kā arī – vai tas ir visprecīzākais risinājums, uz kuru balstoties būtu secināms, vai izveidotas tiesiskās attiecības ir tiesiski regulētas.⁷⁵¹ Tas ir saistīts ar apstākli, ka pastāv šaubas, vai atpakaļejoša spēka laikā identificēšana var palīdzēt noskaidrot, cik tiesiski likumdevējs ir „iejaucies pagātnē”. Citiem vārdiem, tiek apstrīdēts, ka ir pietiekami precīza korelācija starp tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības aizskāruma pakāpi un atpakaļejoša spēka konstatēšanu, kas tādējādi būtu vispārīgs pamats un priekšnoteikums tiesību normas atzīt par prettiesiskām⁷⁵² un izmantot pavisam citu metodoloģiju tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanā. Tāpat kritika tiek izteikta arī

⁷⁴⁹ Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam”, 21.1.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384).

⁷⁵⁰ Skatīt, piemēram, promocijas darba 4.nodaļas analīzi par Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra spriedumu lietā Nr.2010-25-01 „Par 2009.gada 1.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” 6.panta (daļā par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 3.punkta izslēgšanu) un likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8.panta trešās daļas 13.punkta un 16.¹ panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 10.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 8.decembris, Nr.194 (4386).

⁷⁵¹ Papier H.J. Verfassungsrechtliche Probleme von Übergangsrecht. Die Sozialgerichtsbarkeit, 1994 März, Heft Nr.3, S.105–111.

⁷⁵² Rensmann T. Reformdruck und Vertrauensschutz. Juristenzeitung, Nr.4, 1999, S.168–175.

par salīdzinoši plašo izņēmumu klāstu, atzīstot ar atpakaļejošu spēku pieņemtās tiesību normas par tiesiskām. Līdz ar to šādos gadījumos nevis tiek nostiprināta izpratne par to tiesību normu juridiskajām sekām, kas pieņemtas atpakaļejošu spēku, bet gan tiek samazināta attiecīgās prezumpcijas juridiskā autoritāte.⁷⁵³ Turklāt dažās tiesību nozarēs, piemēram, ES monetārajā vai lauksaimniecības politikā, konstatēt gadījumus, kad atpakaļejošs spēks būtu uzskatāms par nepieļaujamu, ir pat grūtāk nekā identificēt gadījumus, kad parasti tiek pamatota atpakaļejoša spēka laikā pieļaušanas nepieciešamība.⁷⁵⁴

Kā atbilstošākais no alternatīvajiem risinājumiem tiesību normu iedarbības laika izvērtēšanai būtu atpakaļejoša un tūlītēja spēka nenošķiršana, bet vienotu vispārīgu principu piemērošana visos gadījumos, kad ir konstatēta jebkādu pagātnes laikā izveidotu tiesisko attiecību regulēšana. No minētās izpratnes izriet, ka nav nepieciešams detalizētāk nošķirt un identificēt atpakaļejoša un tūlītēja spēka laikā pastāvēšanu, bet vispārīgi jāizvērtē, vai ar tiesiskā regulējuma grozījumiem varētu tikt aizskarts tiesiskās paļāvības princips. Līdz ar to, konstatējot, ka šādi priekšnoteikumi pastāv, gan likumdevējam, gan arī konstitucionālajai tiesai visos gadījumos būtu jāizvērtē šādas iedarbības tiesiskums, balstoties uz identiskiem tiesiskās paļāvības aizskāruma izvērtēšanas kritērijiem. Jāatzīmē, ka arī tiesību doktrīnā idejas par šādu metodiku ar pagātnes laiku saistīto tiesību normu iedarbības laika tiesiskuma izvērtēšanā ir jau vairākus gadu desmitus senas.⁷⁵⁵

Attiecīgo izpratni var ilustrēt arī ar praktisku piemēru. Piemēram, konstatējot nesamērīgu patērētāju tiesību aizskārums pašreizējā tiesiskā regulējuma dēļ, likumdevējs ierobežotu gan aizdevumu procentu likmes attiecībā uz laika posmu pēc tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās, gan arī nosakot jaunā regulējuma iedarbību attiecībā uz pēdējā pusgada laikā samaksātajām procentu likmēm. Tādējādi, kaut gan pirmšķietami šāda tiesību norma būtu uzskatāma par pieņemtu ar atpakaļejošu spēku laikā, atbilstoši šai izpratnei tas nebūtu būtisks apstāklis pieļaujāmības izvērtēšanā. Tā vietā likumdevējam un arī konstitucionālajai tiesai būtu jānoskaidro, vai šāda norma pēc būtības ietekmē tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības principu, pretstatot tiesiskās paļāvības principu sabiedrības interesēm veikt šādus tiesiskā regulējuma grozījumus. Līdz ar to ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtas tiesību normas nebūtu jau pirmšķietami uzskatāmas par prettiesiskām, kas būtu attaisnojamas tikai izņēmuma gadījumos.

Kā viena no būtiskākajām norādītās metodoloģijas priekšrocībām ir saistīta ar apstākli, ka, balstoties uz to, būtu iespējams novērst atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas kļūdas. Proti, kā tas izriet jau no analīzes promocijas darba 4.nodaļā, nereti tiesību normu piemērotāju veiktā

⁷⁵³ Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta tiesneša F. fon Šlābrendorfa atsevišķās domas (Abweichende Meinung) 1974.gada 25.jūnija nolēmumam lietā Nr.2 BvF 2, 3/73. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 37.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1975, S.414–422.

⁷⁵⁴ Skatīt promocijas darba 3.nodaļā veikto analīzi par izņēmumiem no atpakaļejoša spēka laikā ES tiesiskajā sistēmā.

⁷⁵⁵ Skatīt, piemēram: Lamoureux F. The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice. Common Market Law Review, Volume 20, No.2, August 1983, pp.269–297.

atpakaļejoša un tūlītēja spēka laikā nošķiršana ir pakļauta sīkām niansēm vai atšķirīgai interpretācijai par tiesiskajiem un faktiskajiem apstākļiem. Tādējādi sarežģītās situācijās gan tiesību normu adresātu, gan arī sabiedrības kopējās interesēs būtu nodrošināt, ka tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības aizsardzība nav pakļauta tikai neskaidri pamatotai argumentācijai par atpakaļejoša un tūlītēja spēka laikā nošķiršanu, bet ir pilnībā pakļauta tiesiskās paļāvības izvērtēšanai. Savukārt, piemēram, kļūdaini secinot, ka tiesiskais regulējums ir pieņemts ar tūlītēju spēku laikā, praktiski līdz minimumam tiek samazināta iespēja konstatēt tiesību normas nepieļaujamību no laika aspekta.

Tajā pašā laikā uzsverams, ka šādas metodikas ieviešana varētu būtiski palielināt gan tiesību normu adresātu, gan arī likumdevēja nenoteiktību par pieņemto tiesību normu tiesiskumu. Proti, tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanā sabiedrības un tiesību normu adresātu antagoniskās intereses tiktu pakļautas salīdzinoši plašai likumdevēja un tiesas rīcības brīvībai, izsverot un vērtējot, kā konkrētajā situācijā vispārējie tiesību principi būtu piemērojami. Līdz ar to tiesību normu izvērtēšanas sistēmas izveidošana būtu apsverama tikai situācijā, kad gan likumdevējam, gan arī tiesību normu adresātiem būtu pietiekami plašas zināšanas un pieredze, apzinoties, kāda ir robeža starp sabiedrības un tiesību normu adresātu interešu nošķiršanu. Turklāt, pat ja likumdevējs un tiesību piemērotāji būtu ieguvuši pieredzi un plašākas zināšanas par tiesību normu iedarbības laika tvēruma noteikšanu, arī šādā situācijā tiesību normu adresātiem varētu pastāvēt salīdzinoši liela nenoteiktība par to tiesībām aizsargāt savas intereses.

Tādējādi, ņemot vērā stabilitātes un prognozējamības intereses, atpakaļejoša spēka laikā nenošķiršana būtu būtisks apstāklis, kas varētu nelabvēlīgi ietekmēt kopējo izpratni par likumdevēja tiesībām regulēt pagātnē pabeigtas tiesiskās attiecības. Lai gan šobrīd ne visos gadījumos ir konstatējama strikta korelācija starp atpakaļejošām tiesību normām un tiesību normu adresātu paļāvības nepamatotu ierobežošanu, tomēr šāds iedalījums var visprecīzāk norādīt uz izejas datiem jeb prezumpcijām par tiesību normu pieļaujamību. Turklāt likumdevēja rīcības brīvība salīdzinoši korekti tiek ierobežota, ar atpakaļejoša spēka nepieļaujamību nosedzot būtiskāko gadījumu skaitu, kad tiesiskā paļāvība ir būtiski ietekmēta un likumdevēja iejaukšanos pagātnes laika dimensijā būtu pamats uzskatīt par prettiesisku. Tajā pašā laikā vienmēr pastāvēs strīdus jautājumi, kuros tiesiskā regulējuma saglabāšana būs pieļaujama tūlītēja spēka gadījumos, savukārt kuros – sabiedrības intereses būs vērtējamās augstāk atpakaļejoša spēka gadījumos. Tomēr, ja juridiski korekti ir veikta atpakaļejoša un tūlītēja spēka nošķiršana, tad gan likumdevējam, gan arī tiesību normu adresātiem ir jābūt pamatotiem argumentiem, uz kuriem pamatojoties varētu atkāpties no nostiprinātās prezumpcijas par atpakaļejoša spēka laikā nepieļaujamību.

Rezumējot uzskatāms, ka metodoloģija, nenošķirot atpakaļejošu spēku laikā vai izmantojot to kā papildu argumentu, nav piemērota ne Latvijas tiesiskajā sistēmā, bet arī kādā citā tiesiskā un

demokrātiskā valstī. Proti, nenošķirot atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā vai arī izmantojot to tikai kā perifēru argumentu, tiek radīts būtisks risks nepamatotai un nekontrolētai likumdevēja izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanai. Ja atpakaļejošs spēks laikā netiktu izmantots kā pamats, lai pirmšķietami atzītu tiesību normu par prettiesisku, bet gan kā arguments tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības aizskārums nozīmīgumam, tiesiskā drošība sabiedrībā varētu ievērojami samazināties. Tādējādi likumdevējam parādītos daudz plašākas iespējas argumentēt, kādēļ ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemti grozījumi ir nepieciešami sabiedrības interešu aizsardzībai, vai arī vēlēšanās pieņemt plašākus grozījumus, nekā gadījumā, ja tas skaidri zinātu ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtu tiesību normu sekas.

6.2. Ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamības metodoloģijas pilnveidošana Latvijas tiesiskajā sistēmā

Ņemot vērā Satversmes tiesas līdzšinējās prakses salīdzinoši neskaidro un vispārīgo nostāju to tiesību normu izvērtēšanā, kuras ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, promocijas darba turpinājumā ir piedāvāti metodoloģiski uzlabojumi pagātnē izveidotu tiesisko attiecību pieļaujamības izvērtēšanai. Visupirms ir aplūkots tiesiskais pamats, uz kuru balstoties būtu izdarāmi secinājumi, vai tiesību normas ir pieļaujamās no laika aspekta. Savukārt pēc tam sniegta izpratne, kā būtu iespējams metodoloģiski precīzāk konstatēt, vai ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā pieņemtās tiesību normas ir tiesiskas.

6.2.1. Tiesiskais pamats ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanai

Līdz šim Satversmes tiesa tiesiskās paļāvības principu visos gadījumos ir atklājusi no Satversmes 1.panta.⁷⁵⁶ Tomēr, kā tas plašāk jau ticis analizēts promocijas darba 2.nodaļā, gadījumos, kad tiek apstrīdēta tiesiskā regulējuma pieļaujamība no laika aspekta, tiesiskās paļāvības principa ievērošana tiek izvērtēta kopsakarā ar Satversmes 8.nodaļā ietvertajām pamattiesībām. Proti, konstatējot, ka tiesību normu iedarbības uz izveidotām tiesiskajām attiecībām dēļ varētu tikt aizskartas, piemēram, tiesības uz īpašumu, sociālo nodrošinājumu vai arī uz nodarbošanos, tiesību normu pieļaujamība no laika aspekta nav izsecināma tikai no Satversmes 1.panta. Tādēļ, konstatējot, ka no apstrīdētajām tiesību normām izrietošās tiesības tiek aizsargātas caur Satversmes 8.nodaļā noteikto pamattiesību tvērumu, iespējama tiesiskās paļāvības principa aizskārums netiek

⁷⁵⁶ Kā pēdējo skatīt Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedumu lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009.gada 12.marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 10.punkts: „Satversmes 1.pants noteic, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. No šajā pantā ietvertā demokrātiskās republikas jēdziena izriet valsts pienākums savā darbībā ievērot virkni tiesiskas valsts pamatprincipu, arī tiesiskās paļāvības principu.” Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).

atklāts patstāvīgi no Satversmes 1.panta, bet gan kopsakarā vai arī konkrētās pamattiesības tvērumā. Tomēr Satversmes tiesas prakse ir salīdzinoši atšķirīga. Piemēram, izvērtējot tiesību uz īpašumu iespējamo aizskārumu no laika aspekta, tiesiskā paļāvība ir pilnībā izvērtēta kā Satversmes 105.panta tvērumā ietilpstoša pamattiesība. Savukārt, piemēram, analizējot tiesību normu pieļaujamību no laika aspekta gadījumā, kad ir ietekmētas tiesības uz sociālo nodrošinājumu, tiesiskās paļāvības princips ir aplūkots kā atsevišķs aspekts.⁷⁵⁷ Turklāt arī līdzšinējā Satversmes tiesas prakse apliecina, ka tiesību normu adresāti iespējamo tiesiskās paļāvības aizskārumu var pamatot tikai gadījumā, ja līdztekus iespējamajam tiesiskās paļāvības aizskārumam eventuāli varētu tikt aizskartas arī pamattiesības.⁷⁵⁸ Ievērojot minēto, ir iespējams modelēt situāciju, kad pat pēc tādas tiesību normas tiesiskuma apstrīdēšanas, kas ir pieņemta ar atpakaļejošu spēku laikā, iesniegtā konstitucionālā sūdzība var netikt izskatīta pamattiesību aizskāruma neesamības dēļ.

Lai novērstu šo metodoloģisko problēmu, kā arī vienlaikus nodrošinātu juridiski skaidru un saprotamu tiesību normu izvērtējumu no laika aspekta, gadījumos, kad tiesību normas tiek apstrīdētas tiesiskās paļāvības principa aizskāruma dēļ, tai skaitā izveidotu tiesisko attiecību regulēšanas no laika aspekta dēļ, kā tiesiskais pamats tiesību normu pieļaujamībai būtu izmantojams Satversmes 90.pants: „Ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības.”⁷⁵⁹ No minētās tiesību normas un pamattiesības tvēruma varētu tikt patstāvīgi atvasināts tiesiskās paļāvības princips, uz kuru balstoties attiecīgi būtu arī izvērtējams, vai ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā pieņemtās tiesību normas ir uzskatāmas par pieļaujāmām.

Līdz šim Satversmes 90.pants analizēts pāris zinātniskos pētījumos⁷⁶⁰, kā arī vairākos Satversmes tiesas un administratīvo tiesu nolēmumos.⁷⁶¹ Galvenā minētās pamattiesības nozīme

⁷⁵⁷ Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra spriedums lietā Nr. 2010-25-01 „Par 2009.gada 1.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” 6.panta (daļā par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 3.punkta izslēgšanu) un likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8.panta trešās daļas 13.punkta un 16.¹ panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 10.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 8.decembris, Nr.194 (4386). Satversmes tiesas 2010.gada 21.aprīļa spriedums lietā Nr.2009-86-01 „Par Prokuroru izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 8.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”, 14.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 23.aprīlis, Nr.65 (4257).

⁷⁵⁸ Skatīt, piemēram, Satversmes tiesas 2009.gada 26.augusta lēmumu „Par lietas Nr.2009-78-01 ierosināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 2009. 28.augusts, Nr.137 (4123).

⁷⁵⁹ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Pirmpublicējums: Valdības Vēstnesis, 1922. 30. jūnijs, Nr.141. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē, ietverot 8.nodaļu. Latvijas Vēstnesis, 1998. 23.oktobris, Nr.308/312 (1369/1373).

⁷⁶⁰ Rudevskis J. Satversmes 90.panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 53.lpp. Pleps J. Satversmes 90.pants. Jurista Vārds, 2008. 22.janvāris, Nr.3 (507). Pleps J. Satversmes tiesas likuma 19.2 pantā ietvertā jēdziena „Satversmē noteiktās pamattiesības” izpratne. Aktuālās cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība. Satversmes tiesas 2008. un 2009. gada konferenču materiālu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 116.–130.lpp

⁷⁶¹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 14.februāra spriedums lietā SKA-34/2008, 13.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv> [aplūkots 2013.gada 20.augustā]. Satversmes tiesas 2012.gada 1.novembra spriedums lietā Nr.2012-06-01 „Par Civilprocesa likuma 128.panta otrās daļas 3., 5. un 7.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90. un 92.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2012. 2.novembris, Nr.174 (4777). Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr.2006-12-01 „Par Prokuratūras likuma 1.panta pirmās daļas, 4.panta pirmās

tiek sasaistīta ar diviem aspektiem:

- (1) likumdevēja pienākumu nodrošināt iespēju iepazīties ar pieņemtajām tiesību normām,
- (2) tiesību normu tekstuālo skaidrību attiecībā uz tiesībām un pienākumiem, kas izriet no tās satura. Tādēļ ir nepieciešams nošķirt un aplūkot abus aspektus atsevišķi.

Kā jau minēts, visupirms Satversmes 90.pants garantē tiesību normu publisku pieejamību, t.i., ne tikai izsludināšanu, bet arī pieejamības nodrošināšanu. Valstij ir pienākums publicēt visus normatīvos aktus, lai personas pirms savas rīcības veikšanas varētu ar tiem iepazīties un zināt savas tiesības. Nepublicēts normatīvais akts nav spēkā un tādēļ nav saistošs.⁷⁶² Arī Dr.iur. Jānis Pleps norāda, ka „Satversmes 90. pants pieprasa, lai tiesību normas spēkā stātos un tiktu piemērotas konkrētās tiesiskajās attiecībās pēc tam, kad tās ir izsludinātas, proti, darītas pieejamas privātpersonām. Prasība, lai pret privātpersonu piemērojāmās normas būtu izsludinātas un publiski pieejamas, ir tiesiskas valsts principa elements, kuru konstitucionālais likumdevējs iekļāvis Satversmes 90. panta saturā”⁷⁶³. Tādējādi šis Satversmes 90.panta aspekts ir ikvienas tiesiskas un demokrātiskas valsts stūrakmens, nodrošinot, ka tiesību normu adresātiem tiek paziņots par tiesību normas spēkā stāšanās laiku. Vienlaikus gan atzīmējams, ka spēkā stāšanās laika izziņošana nekādā veidā nesniedz informāciju par tiesību normas saturiskajiem aspektiem, t.sk. tiesību normu saistošā spēka attiecināšanu uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām.

No otras puses, Satversmes 90.pantā ir ielasāmas tiesības uz tiesību normas paredzamību, skaidrību, saprotamību, lai persona zinātu, kādas sekas tai rodas no veiktās rīcības. Divdomīgos un grūti saprotamos vārdos izteiktas domas varētu būt pretējas šai normai.⁷⁶⁴ Arī Satversmes tiesa ir analizējusi Satversmes 90.pantu tieši no šī aspekta – vērtējot, vai tiesību normas ir pieejamas un tekstuāli saprotamas.⁷⁶⁵ Proti, „personas tiesības zināt savas tiesības noteic arī likumdevēja darbības ietvaru. Likumiem un citiem normatīvajiem aktiem jābūt [...] pietiekami skaidriem un saprotamiem”.⁷⁶⁶ Savukārt tiesību doktrīnā, analizējot Satversmes 90.panta saistību ar tiesību normu saturisko skaidrību un saprotamību, citastarp tiek uzsvērtā arī minētā aspekta saistība ar pienākumu iepazīstināt personas ar tiesisko regulējumu valsts valodā.⁷⁶⁷

Uzskatāms, ka, tieši paplašināti iztulkojot Satversmes 90.panta tvērumu attiecībā uz valsts

daļas, 6.panta trešās daļas, 22.panta un 50.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2006. 28.decembris, Nr.206 (3574).

⁷⁶² Rudevskis J. Satversmes 90.panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 66.lpp.

⁷⁶³ Pleps J. Satversmes 90.pants. Jurista Vārds, 2008. 22.janvāris, Nr.3 (507).

⁷⁶⁴ Rudevskis J. Satversmes 90.panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 69.lpp.

⁷⁶⁵ Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr.2006-12-01 „Par Prokuratūras likuma 1.panta pirmās daļas, 4.panta pirmās daļas, 6.panta trešās daļas, 22.panta un 50.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2006. 28.decembris, Nr.206 (3574).

⁷⁶⁶ Turpat, 16.punkts.

⁷⁶⁷ Pleps J. Satversmes 90.pants. Jurista Vārds, 2008. 22.janvāris, Nr.3 (507).

pienākumu nodrošināt tiesisko skaidrību par veicamās rīcības tiesiskajām sekām, no minētās pamattiesības ir atklājams tiesiskās paļāvības princips. Vienlaikus atzīmējams, ka nevar piekrist tiesiskās paļāvības tiešai atklāšanai no tiesību normas tekstuālās skaidrības un saprotamības. Proti, lai gan J.Rudevskis, atsaucoties uz Augstākās tiesas Senāta 2008.gada 14.februāra nolēmumu lietā Nr.SKA-34/2008, ir saistījis tiesisko paļāvību ar tiesību normu tekstuālo skaidrību, tomēr būtiski ir izprast, ka tiesiskās paļāvības principam ir cits uzdevums – nodrošināt, ka jau noteiktās tiesības netiek patvaļīgi mainītas.⁷⁶⁸ Turklāt izpratne, ka tiesiskās paļāvības princips nav saistīts ar tiesību normu tekstuālo skaidrību, izriet arī no J.Rudevska citētā Augstākās tiesas Senāta nolēmuma: „Caur tiesībām uz uzziņu persona īsteno tai Latvijas Republikas Satversmes 90.pantā garantētās tiesības zināt savas tiesības, kas ir vērstas uz tiesiskās noteiktības un tiesiskās skaidrības nodrošināšanu. Šīs tiesības īstenošanas rezultātā persona var plānot savu rīcību, nebaudoties, vai pati ir pareizi sapratusi tiesību normas.”⁷⁶⁹ Tādējādi tiesiskās paļāvības princips minētajā spriedumā ir pieminēts no pavisam cita skatupunkta, sasaistot to nevis ar uzziņas būtību kā tiesību normas saturisko skaidrojumu, bet gan ar iestādes pienākumu neatkāpties no privātpersonām sniegtā tiesību skaidrojuma.

Kā jau norādīts, analizējot tiesiskās drošības un noteiktības principa saturisko izpratni un savstarpējo mijiedarbību, tiesību jautājumi, kas ir saistīti ar tiesību normu tekstuālo skaidrību un saprotamību, ir izvērtējami, balstoties uz tiesiskās noteiktības principu. Savukārt tiesiskās paļāvības princips tā tradicionālajā, t.i., Vācijas tiesiskajā sistēmā izveidotajā pieejā, nav saistīts ar tiesību normu saturisko skaidrību⁷⁷⁰, bet gan nodrošina aizsardzību pret tiesību normu neprognozējamu izmaiņšanu.⁷⁷¹ Tādēļ tiesiskās aizsardzības princips ierobežo likumdevēju pieņemt tiesību normas, ar kurām tiesību normu adresāti to iepriekš veiktās rīcības laikā nevarēja rēķināties jeb nevarēja apzināties savas rīcības sekas.

Šāda tiesiskās paļāvības izpratne pilnībā atbilst arī tiesību doktrīnā skaidrotajam Satversmes 90.panta tvērumam: „Satversmes 90.panta jēgu var īsumā formulēt šādi: privātpersonai ir jāzina, kādas tiesiskās sekas rodas, radīsies vai var rasties no noteiktiem juridiskiem faktiem vai noteiktas rīcības (darbības vai bezdarbības), lai viņa varētu izdarīt apzinātu izvēli un vajadzības

⁷⁶⁸ Juris Rudevskis arī ir kļūdaini norādījis, ka tiesisko paļāvību kā Satversmes 90.panta tvērumā ielasāmu pamattiesību J.Pleps ir analizējis Jurista Vārda 2008.gada 22.janvāra rakstā par Satversmes 90.pantu. Iepazinies ar minēto rakstu, autors nekonstatēja tiesiskās paļāvības principa analīzi. Skatīt: Rudevskis J. Satversmes 90.panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 70.lpp (22.atsauce).

⁷⁶⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 14.februāra spriedums lietā SKA-34/2008, 13.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv> [aplūkots 2013.gada 20.augustā].

⁷⁷⁰ Degenhart C. Staatsrecht I. Staatsorganisationsrecht. 24. Auflage. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2008, S.131.

⁷⁷¹ Maurer H. Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen. 3.Auflage. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2003, S.593.

gadījumā pielāgot savu rīcību.”⁷⁷² Līdz ar to ir uzskatāms, ka Satversmes 90.panta tvērumā ietvertais aizsardzības mehānisms nav tikai šauri attiecināms uz tekstuālo skaidrību, bet ir saistīts arī ar tiesiskās paļāvības principa saturu. Tas ir pamats, lai tiesību subjekti varētu plānot un izlemt savu dzīvi.⁷⁷³

Tādējādi tiesības zināt savas tiesības nevar izpausties tikai burtiski – saprotot likumdevēja izdoto tiesību normu tekstuālo tvērumu, bet arī saturiski – paļaujoties uz regulētās rīcības veikšanas laikā spēkā esošo regulējumu. Vēl vairāk – ja vēlāk pēc tiesiski regulētās darbības veikšanas tiesiskais regulējums attiecībā uz pašu darbību vai tās sekām tiek mainīts, sekas ir identiskas kā gadījumā, kad tiesību normu adresātiem nebūtu bijusi iespēja saprast tiesību normu saturu un izdarīt apzinātu izvēli. Ievērojot minēto, uzskatāms, ka līdztekus tiesību normu saturiskās skaidrības noteikšanai Satversmes 90.pants ir izmantojams arī kā pamats tiesiskās paļāvības aizsardzībai, tai skaitā pret izveidotu tiesisko attiecību regulēšanu.

Saistībā ar attīstīto izpratni par Satversmes 90.pantu kā tiesiskās paļāvības interešu aizsardzības pamatu īpaši ir uzsverama tiesību normu adresātu aizsardzība gadījumos, kad tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā. Tā kā ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtas tiesību normas no tiesību teorijas skatupunkta fikcijas veidā tiek prezumētas kā spēkā esošas jau pirms tiesisko attiecību izveidošanas, no minētā skatupunkta tiesību normu adresāti tiesiski regulējamās darbības veikšanas laikā nav varējuši iepazīties ar tiem saistošo tiesību normu. Tādēļ šādās situācijās jau pirmšķietami ir atzīstams tiesību zināt spēkā esošo tiesisko regulējumu pārkāpums. Piebilstams, ka minētā konstrukcija arī uzskatāmi ilustrē, kādēļ, nekonstatējot atpakaļejošu spēku laikā, tiesiskās paļāvības principa aizskārumu var identificēt tikai izņēmuma gadījumos. Proti, tiesisko seku vēlāka attiecināšana uz izveidotām tiesiskajām attiecībām ar tūlītēju spēku laikā nav uzskatāma par tiešu tiesību zināt savas tiesības aizskārumu, jo nevienam tiesību subjektam nav tiesību paļauties, ka nākotnē tiesiskais regulējums nevarētu tikt mainīts.

Būtiski gan apzināties, ka šādas izpratnes attīstīšana – atklājot tiesiskās paļāvības principu no Satversmes 90.panta – neizslēgtu tiesiskās paļāvības atklāšanu no konkrētām materiāla satura pamattiesībām, galvenokārt tiesībām uz īpašumu un sociālo nodrošinājumu. Tomēr plašāka izpratne par tiesiskās paļāvības principa atklāšanu no Satversmes 90.panta, kā arī situācijām, kurās tiesiskās paļāvības princips būtu atklājamas no citu pamattiesību satura kā metodisks līdzeklis konkrētās pamattiesības ierobežošanas tiesiskuma izvērtēšanai, ir plašāk aplūkota promocijas darba nākamajā apakšnodaļā.

⁷⁷² Rudevskis J. Satversmes 90.panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 64.lpp.

⁷⁷³ Salīdzinājumam skatīt: Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1987.gada 30.septembra nolēmums Nr.2 BvR 993/82. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 76.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1988. S.256–362 (S.347).

6.2.2. Juridiskās metodes ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku pieņemtu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanai

Kā jau norādīts, izvērtējot tiesību normu tiesiskumu, kuras regulē jau izveidotas tiesiskās attiecības, visupirms būtiski ir izprast, ar kādu spēka laikā veidu jeb ar cik plašu iedarbības laiku tvērumu tiesību normas ir pieņemtas. Proti, vai tiesību normām ir konstatējams atpakaļejošs spēks laikā vai arī tās ir pieņemtas ar tūlītēju spēku laikā. Tomēr, lai noskaidrotu, vai tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, galvenokārt jāizmanto atpakaļejoša spēka laikā identificēšanas doktrīnas, kuru piemērošanas kārtība plašāk aprakstīta promocijas darba 4.nodaļā. Tādējādi, kaut arī metodoloģija ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku pieņemtu tiesību normu nošķiršanai varētu būt viens no mūsdienu tiesību teorijas sarežģītākajiem jautājumiem, uzskatāms, ka tieši tiesību normu spēka laikā veida identificēšana ir priekšnoteikums, lai varētu noteikt, vai likumdevēja pieņemtās tiesību normas ir tiesiskas no laika aspekta. Proti, tikai metodoloģiski korekti nošķirot atpakaļejošu spēku laikā, var izvērtēt, vai likumdevējs ar tiesisko regulējumu nav pārāk būtiski iejaucies pagātnē.

Atkarībā no tā, vai tiesību norma ir pieņemta ar atpakaļejošu spēku laikā, ir izvērtējama arī turpmākā tiesību normu pieļaujamība no laika aspekta. Proti, pastāv divi atšķirīgi metodoloģiskie risinājumi tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanā no laika aspekta:

- ir izvērtējama ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamība no laika aspekta;
- ir izvērtējama ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamība no laika aspekta.

Konstatējot, ka tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, būtiski ir apzināties un izprast, ka visos gadījumos, arī tad, kad izvērtējamā tiesību norma ir aizsargājama ar pamattiesībām, nevis tikai tiesiskās paļāvības principu, tiesiskais pamats pieļaujamības izvērtēšanai ir Satversmes 90.pants. Tas ir saistīts ar apstākli, ka, pat ja tiesību norma varētu būt aizskārusi pamattiesības, jau sākotnēji konstatējot, ka izvērtējamā tiesību norma ir pretēja tiesiskās paļāvības principam un tādēļ atzīstama par prettiesisku, plašāka tiesību normas izvērtēšana no pamattiesības iespējama aizskārums aspekta nebūtu veicama. Šādam secinājumam ir analogiskas sekas kā, piemēram, konstatējot procedūras pārkāpumus tiesību normu pieņemšanas procesā – tādā gadījumā nav būtiski konstatēt, vai tiesību normas saturiskais tvērums ir tiesisks. Šis arī ir viens no būtiskākajiem iemesliem, kādēļ Satversmes tiesai, jau uzsākot tiesību normas tiesiskuma izvērtēšanu, pirms tiesību normas saturiskās analīzes pēc būtības, būtu jānoskaidro, vai tiesību norma ir pieņemta ar atpakaļejošu vai arī tūlītēju spēku laikā.

Tādējādi, ja ir secināms, ka tiesību norma ir pieņemta ar atpakaļejošu spēku laikā, saskaņā ar vispārējo prezumpciju ir pieņemams, ka tā ir pretēja Satversmes 90.pantam, t.i., ir aizskartas

tiesību normu adresātu tiesības zināt tiesību normas, kas noteic tiesiski regulēto rīcību. Tomēr, kā jau promocijas darbā iepriekš norādīts, neskatoties uz jau gadsimtus ilgo izteikti nelabvēlīgo nostāju pret tiesību normām, kuras ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā⁷⁷⁴, mūsdienās tiesiskā un demokrātiskā valstī ikvienā situācijā ir izvērtējams, vai nav kādi individuāli apstākļi, kas attaisnotu likumdevēja rīcību, šādā veidā aizskarot tiesiskās paļāvības principu. Kaut arī līdzšinējā tiesu praksē izveidotie izņēmumi, balstoties uz kuriem būtu attaisnojama ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtu tiesību normu iedarbība uz izveidotām tiesiskajām attiecībām, ir ļoti plaši interpretējami un nereti ir pielāgojami likumdevēja norādītajiem tiesiskā regulējuma grozījumu mērķiem, tomēr šādas izpratnes veidošana nonāk pretrunā ar nepieciešamību ierobežot likumdevēja rīcības brīvību pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā. Tādējādi par pamatotiem būtu atzīstami tikai tādi izņēmumi atpakaļejoša spēka laikā pieļaujamības attaisnošanai, kas atbilstu konkrētākiem un precīzāk strukturētiem kritērijiem.

Atšķirībā no Vācijas un ES tiesiskajās sistēmās attīstītās izpratnes, kurās izņēmumi galvenokārt ir saistīti ar pretstatāmo – sabiedrības un tiesību normu adresātu – interešu izsvēršanu, Latvijas tiesiskajā sistēmā par atbilstošu būtu uzskatāma tāda atpakaļejoša spēka laikā ierobežošanas izpratne, saskaņā ar kuru visupirms tiktu noskaidrots, vai tiesiskā regulējuma pieņemšana bez atpakaļejoša spēka laikā, t.i., pieņemot tiesību normu ar tūlītēju vai turpmāk vērstu spēku laikā, nodarītu tik būtisku kaitējumu sabiedrības interesēm, ka tiesību normu adresātu interesēm tā priekšā ir jāatkāpjas. Vienlaikus atzīmējams, ka šāda tiesību izpratne nav uzskatāma par identisku metodi tiesiskā regulējuma nepieciešamības izvērtēšanai samērīguma testa ietvaros. Kā norāda Satversmes tiesa, „[s]amērīguma princips noteic, ka tad, ja publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp personas un valsts vai sabiedrības interesēm. Lai izvērtētu, vai likumdevēja pieņemtā tiesību norma atbilst samērīguma principam, jānoskaidro: pirmkārt, vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti legītimā mērķa sasniegšanai; otrkārt, vai šāda rīcība ir nepieciešama, t.i., vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem; treškārt, vai likumdevēja darbība ir samērīga jeb atbilstoša, t.i., vai labums, ko iegūs sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu”⁷⁷⁵. Proti, veicot samērīguma testu un izvērtējot tiesību normas nepieciešamību, tiek noskaidrots, vai identisks rezultāts būtu

⁷⁷⁴ „Atpakaļejošs spēks ir lielākais atentāts, kādu likums var veikt. Tā ir sabiedriska līguma saplosīšana [...]. Tā laupa garantijas, kuras likums nodrošināja, un tie, kuri tam paklausīja, tagad paši ir upuri. Atpakaļejošs spēks laupa likumam tā raksturu. Atpakaļejošs likums nav nekāds likums.” Constant B. Moniteur, 01.06.1828, S.758 (citēts pēc: Pieroth B. Rückwirkung und Übergangsrecht Verfassungsrechtliche Massstäbe für intertemporale Gesetzgebung. Berlin: Duncker&Humblot, 1981, S.109).

⁷⁷⁵ Satversmes tiesas 2007. gada 16. maija spriedums lietā Nr.2006-42-01 „Par Streiku likuma 24.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 108.pantam”, 11.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.maijs, Nr.81 (3657). Skatīt arī Satversmes tiesas 2010.gada 18.februāra spriedumu lietā Nr. 2009-74-01 „Par Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 13.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 106.pantam”, 18.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 23.februāris, Nr.30 (4222).

sasniedzams ar citiem līdzekļiem. Savukārt konkrētās tiesību metodes ietvaros identisku rezultātu nav būtiski sasniegt – nozīmīgākais ir noskaidrot, vai būtu pieļaujama mazāk intensīva iedarbība, būtiski neaizskarot sabiedrības intereses.

Tādējādi izvērtējums par atpakaļejoša spēka laikā tiesiskumu nebūtu vērsts uz tiešu sabiedrības un likumdevēja interešu samērošanu, bet gan konceptuālu analīzi par tiesību subjektu mazāk ietekmējošas iedarbības pastāvēšanas sekām. Piemēram, gadījumā, kad ar atpakaļejošu spēku laikā noteiktu pienākumu maksāt ienākuma nodokli par jau iegūtiem procentiem no noguldītā depozīta, šāda atpakaļejoša spēka laikā tiesiskuma izvērtēšana būtu pakļauta secinājumam, vai sabiedrības intereses tiktu nozīmīgi aizskartas, ja identiskus tiesiskā regulējuma grozījumus pieņemtu ar tūlītēju spēku laikā. Proti, cik būtiski sabiedrības intereses tiktu aizskartas, ja valsts budžetā tiktu iegūti papildu ieņēmumi tikai par depozītu procentiem, kas jau noslēgta noguldījuma līguma ietvaros ir iegūti pēc tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās brīža.

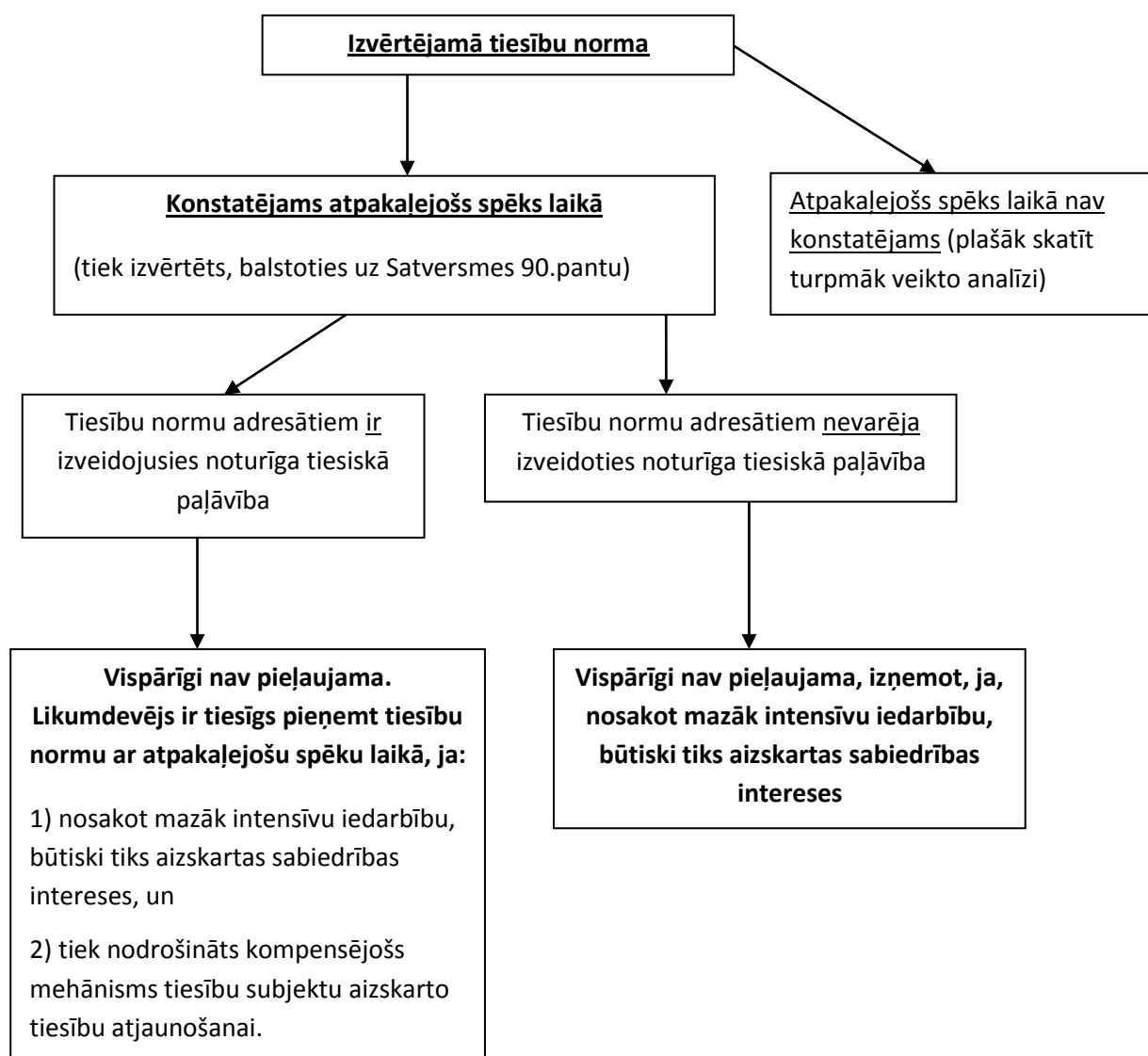
Savukārt, pat ja tiktu konstatēts, ka tiesiskā regulējuma izmaiņu nepieciešamība pastāv, t.i., nav iespējams bez nozīmīga sabiedrības interešu aizskāruma pieņemt tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā, būtiski ir izvērtēt, cik noturīga ir bijusi tiesību normu adresātu tiesiskā paļāvība. Proti, ja tiesību normu adresātiem izveidojusies tiesiskā paļāvība ir bijusi noturīga, kas tiem ļāva veikt un plānot arī tālāko rīcību saskaņā ar atcelto tiesisko regulējumu, uzskatāms, ka šādā gadījumā likumdevējam būtu pienākums aizsargāt ar atpakaļejošu spēku laikā ietekmēto personu intereses, kompensējot kaitējumu. Tas ir saistīts ar apstākli, ka gadījumā, ja tiesību normu adresātiem ir radušies papildu izdevumi vai zaudējumi no tiesiskā regulējuma pieņemšanas ar atpakaļejošu spēku laikā, vispārīgi būtu uzskatāms, ka nekādos apstākļos likumdevējs nebija tiesīgs pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā. Tomēr, tā kā likumdevējam nav pilnībā iespējams izvairīties no situācijām, kad ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtas tiesību normas ir fundamentāli nozīmīgas sabiedrības interešu aizsardzībai, kā atbilstošs un salīdzinoši elastīgs risinājums būtu aizskarto tiesību atbilstoša atjaunošana, kompensējot nodarīto kaitējumu.

Norādītās metodoloģijas ietvaros gan būtiskākā problēma varētu būt saistīta ar tiesību normu identificēšanu, kad tiesību normu adresātiem tiesiskā paļāvība nav bijusi tik noturīga, lai vispārīgi izslēgtu tiesību normu pieņemšanu ar atpakaļejošu spēku laikā. Lai gan minēto situāciju nošķiršana būtu veicama katrā konkrētā gadījumā, ir iespējams ilustrēt atšķirību starp situācijām, kurās tiesību normu adresātiem būtu varējusi izveidoties noturīga tiesiskā paļāvība un kurās ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtas tiesību normas tiesisko paļāvību ir ietekmējušas tikai nebūtiski.

Ievērojot minēto, uzskatāms, ka tiesiskā paļāvība par noturīgu būtu atzīstama visos gadījumos, kad personas ir jau ieguvušas kādus ekonomiskos labumus, kurus tās pazaudēs, ja tiesību norma tiks pieņemta ar atpakaļejošu spēku laikā. Piemēram, pieņemot tiesību normu un nosakot pienākumu atmaksāt jau iepriekšējā tiesiskā regulējuma laikā samaksāto līgumsodu vai

nodokli par jau realizētu darbību, būtu prezumējama noturīga tiesiskā paļāvība. Savukārt tiesību subjektu paļāvība varētu tikt atzīta par ne tik noturīgu, ja, piemēram, tiesiskajā regulējumā tiktu izdarīti labojumi, lai novērstu acīmredzamas tiesiskā regulējuma nepilnības, kas ir bijušas par pamatu iespējai izvairīties no saistību izpildes. Tāpat atpakālejoša spēka laikā konstatēšana salīdzinoši maznozīmīgās situācijās varētu būt priekšnoteikums uzskatam, ka tiesību normu tiesiskā paļāvība nav radījusi tādu tiesiskās paļāvības noturības pakāpi, lai likumdevējam būtu pienākums kompensēt iespējamo kaitējumu. Piemēram, tehnisku problēmu vai likumdošanas aizkavēšanās dēļ nosakot tiesību normas saistošā spēka sākuma laiku neilgi pirms tās izsludināšanas, aizskarto interešu atjaunošana nebūtu nepieciešama.

Norādīto izpratni tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanai, konstatējot atpakālejošu spēku laikā, iespējams attēlot pievienotajā shēmā:

Savukārt, ja tiesību normu pieļaujamības analīzē atpakaļejošs spēks laikā nav konstatējams, taču tiesību norma ir pieņemta ar tūlītēju spēku laikā, tad arī šādā gadījumā izveidotu tiesisko attiecību regulēšanas tiesiskums būtu izvērtējams, balstoties uz Satversmes 90.pantu. Tādējādi, atšķirībā no Satversmes tiesas iepriekš attīstītās izpratnes, saskaņā ar kuru tiesību normas ar tūlītēju spēku tika izvērtētas, atklājot tiesiskās paļāvības principu no Satversmes 1.panta, turpmāk iespējamais aizskārums būtu izvērtējams, noskaidrojot, vai nepastāv Satversmes 90.pantā ietvertā tiesiskās paļāvības principa aizskārums.

Atzīmējams, ka arī attiecībā uz tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanu no laika aspekta var pastāvēt atšķirīgi faktiskie apstākļi, kurus identificējot var atšķirties procesuālā metodoloģija ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu izvērtēšanā. Proti, no vienas puses, ir nošķirami gadījumi, kad ar tūlītēju spēku ietekmētās tiesības tiek aizsargātas ar citām pamattiesībām, visbiežāk ar Satversmes 105. un 109.pantā⁷⁷⁶, dažkārt arī ar 106.pantā⁷⁷⁷ ietvertajām pamattiesībām. Savukārt, no otras puses, ir nošķirami gadījumi, kad ar tiesību normu grozījumiem aizskartās tiesības ir aizsargātas tikai ar tiesiskās paļāvības principu. Proti, ja ar tūlītēju spēku laikā veikto grozījumu rezultātā aizskartās tiesības neietilpst citu pamattiesību tvērumā.

Līdztekus norādītajām situācijām, kad tiesiskā regulējuma grozījumiem ir atšķirīga iedarbība uz pamattiesībām, ir nošķirama tiesiskā regulējuma grozījumu izvērtēšana atkarībā no grozījumu iedarbības plašuma. No vienas puses, pastāv tādi gadījumi, kad ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtie tiesiskā regulējuma grozījumi varētu aizskart tikai tiesību normas laika aspektu – pieņemto tiesiskā regulējuma grozījumu iedarbības uz izveidotām tiesiskajām attiecībām dēļ. Savukārt, no otras puses, izvērtējamā tiesību norma var tikt apstrīdēta ne tikai no laika aspekta, bet papildus tiesību normu laika aspekta izvērtēšanai arī pēc būtības, t.i., noskaidrojot, vai ar tūlītēju spēku laikā noteiktais ierobežojums ir nepieļaujams tā noteiktā tiesību ierobežojuma dēļ. Piemēram, gadījumā, kad tiek veikti tiesiskā regulējuma grozījumi, nosakot jaunus – stingrākus – priekšnoteikumus jau darbā pieņemtām personām, tie varētu tikt apstrīdēti gan no laika aspekta (nosaka jaunas prasības jau darbā pieņemtām amatpersonām), gan arī saturiski (nepamatoti un nesamērīgi ierobežo konkrētās profesijas veikšanu).

Ņemot vērā norādītos atšķirīgos apstākļus, kad ir izvērtējamas ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas, atzīmējams, ka būtiski ir izveidot arī vienotu izpratni, lai visās minētajās situācijās metodoloģiski korekti izvērtētu pieņemto tiesību normu tiesiskumu no laika aspekta. Proti, būtiski ir ne tikai saprast, kā ir identificējama tiesiskā regulējuma eventuālā nepieļaujamība

⁷⁷⁶ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē, ietverot 8.nodaļu: Latvijas Vēstnesis, 1998. 23.oktobris, Nr.308/312 (1369/1373). Satversmes 105.pants: „Ikvienam ir tiesības uz īpašumu.[..]” Satversmes 109.pants: „Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.”

⁷⁷⁷ Turpat, Satversmes 106.pants: „Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. [..]”

no laika aspekta, bet arī izveidot precīzu izpratni par Satversmes tiesas argumentācijas veidošanu un tās uzbūvi.

Visvienkāršāk raksturojamā ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšana ir konstatējama gadījumā, ja ar tiesiskā regulējuma grozījumiem nav aizskartas citas pamattiesības, bet gan tiek apstrīdēta tikai tiesiskā regulējuma grozījumu pieļaujamība no laika aspekta. Kā jau minēts, šādos gadījumos ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamība būtu izvērtējama, izsverot tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības aizskārumu, balstoties uz Satversmes 90.pantu. Savukārt, ja tiesību norma tiek apstrīdēta no laika aspekta, taču līdztekus tiesiskās paļāvības principam tiek norādītas arī citas pamattiesības, kuras varētu tikt pārkāptas tiesību normas iedarbības pagātnē dēļ, arī šādā gadījumā tiesiskais pamats pieļaujamības izvērtēšanai būtu Satversmes 90.pants. Proti, ja ir konstatējams, ka pieņemtā tiesību norma var neatbilst tiesiskās paļāvības principam, kas ir izvērtējama visos ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu grozījumu gadījumos, atsevišķi nebūtu nepieciešama analīze, vai ir aizskartas arī citas Satversmes 8.nodaļā ietvertās pamattiesības. Tas ir saistīts ar apstākli, ka apstrīdētās tiesību normas satura izvērtēšana, balstoties uz Satversmes 90.pantu, nodrošinātu jebkuru citu pamattiesību aizsardzību no laika aspekta.

Tajā pašā laikā, ja tiesību norma tiek apstrīdēta ne tikai tās pieļaujamības no laika aspekta dēļ, bet tiek veikta arī tiesību normas saturiskās pieļaujamības analīze, tad visupirms būtu veicama saturiskās pieļaujamības analīze. Savukārt vēlāk būtu izvērtējams, vai ar tūlītēju spēku laikā pieņemtā tiesību norma ir tiesiska no laika aspekta. Citiem vārdiem, tikai tad, kad ir noskaidrots, vai ar tiesiskā regulējuma grozījumiem noteiktais pamattiesību ierobežojums ir tiesisks *per se*, nevis no laika aspekta. Pēc tam, balstoties uz Satversmes 90.pantu, būtu izvērtējams, vai likumdevējs tiesību normas pieņemšanas procesā nav pārkāpis tiesiskās paļāvības principu. Tādā veidā būtu iespējams daudz konsekventāk un precīzāk izvērtēt, vai pieņemtās tiesību normas ir pieļaujamas. Proti, atšķirībā no gadījumiem, kad tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas tikai salīdzinoši retos gadījumos var tikt uzskatītas par neatbilstošām no laika aspekta. Tādēļ situācijās, kad tiesību normas varētu būt prettiesiskas saturiskā regulējuma dēļ, nevis tikai no laika aspekta, priekšnoteikums laika aspektu izvērtēšanai būtu regulējuma saturiskā tvēruma analīze.

Neskatoties uz iepriekš veikto analīzi, kādā secībā un balstoties uz kādu tiesisko pamatu būtu izvērtējamas ar tiesību laika aspektu saistītās tiesību normas, būtiski ir nodrošināt ar tūlītēju spēku laikā pieņemto tiesību normu pieļaujamības metodoloģisku izvērtēšanu. Proti, tādējādi būtu noskaidrojams, vai tiesību normas, kuras ir pieņemtas ar tūlītēju spēku laikā, ir pieļaujamas no laika aspekta. Kā izriet no iepriekšējās analīzes, tikai ļoti retos gadījumos tiesību normas ir atzītas par prettiesiskām to iedarbības uz turpinātām tiesiskajām attiecībām dēļ. Turklāt šādu tiesību normu

izvērtējums metodoloģiski ir ļoti neskaidrs un pakļauts plašai interpretācijai. Tādēļ, lai konstatētu šos izņēmuma gadījumus, kad tiesību normas ir nepieļaujamas no laika aspekta, nekonstatējot atpakaļejošu spēku laikā, ir jāizveido ikvienam tiesību normu piemērotājam un arī tiesību subjektam skaidri saprotama metodoloģija.

Par atbilstošāko metodoloģiju ar tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanai būtu uzskatāma samērīguma principa iespējamā aizskārums izvērtēšanas testa piemērošana. Ikvienā gadījumā, kad tiesību normas ir pieņemtas ar tūlītēju spēku laikā, būtu noskaidrojams, vai ar šādu iedarbību no laika aspekta ir iespējams sasniegt tiesiskā regulējuma leģitīmo mērķi, vai nav citi alternatīvi līdzekļi leģitīmā mērķa sasniegšanai, kā arī vai tiesību normu adresātu tiesiskās paļāvības aizskārums ir mazāk nozīmīgs nekā sabiedrības intereses, kuru dēļ tiesiskais regulējums ir ticis pieņemts.⁷⁷⁸ Tādējādi atšķirībā no tradicionālās samērīguma testa piemērošanas, kad tiek noskaidrots, vai ar tūlītēju spēku laikā pieņemtās tiesību normas ir tiesiskas veiktā pamattiesību ierobežojuma dēļ, atbilstoši attiecīgajai metodoloģijai ir izvērtējams tikai apstrīdēto tiesību normu samērīgums no laika aspekta.

Saskaņā ar līdzšinējo metodoloģiju visupirms ir noskaidrojams, vai ar tūlītēju spēku laikā pieņemtām tiesību normām vispār varēja tikt aizskarta tiesību normu adresātu tiesiskā paļāvība. Tikai pēc tam tiek izsvērtas sabiedrības un tiesību normu adresātu intereses. Savukārt pilnveidotās metodoloģijas ietvaros būtu izvērtējami trīs atsevišķi aspekti un jebkura aspekta neizpildes gadījumā tiesību normas būtu atzīstamas par prettiesiskām. Būtiski ir izprast arī samērīguma testa pielāgošanu tiesību normu pieļaujamības izvērtēšanai no laika aspekta. Proti, vai tiesiskais regulējums ir piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai, vai nepastāv citi mazāk aizskaroši tiesiskā regulējuma grozījumu realizēšanas veidi, kā arī vai pastāv līdzsvars tiesību normu adresātu un sabiedrības interešu izsvēršanā.

Attiecībā uz tiesiskā regulējuma piemērotību no laika aspekta atzīmējams, ka konkrētajā analīzes aspektā būtu izvērtējams, vai šāda iedarbība var sasniegt sabiedrības interešu aizsardzībai pieņemto tiesisko regulējumu. Piemēram, ja tiesiskā regulējuma mērķis ir nodrošināt papildu ienākumus valsts budžetā, tad likumsakarīgi, ka tiesību normu pieņemšana ar tūlītēju spēku laikā var palīdzēt sasniegt attiecīgo mērķi. Tāpat, piemēram, ja stingrāku prasību attiecināšana uz noslēgtajiem līgumiem ir saistīta ar kādas sabiedrības grupas, piemēram, patērētāju, interešu aizsardzību, tad tiesiskā regulējuma attiecināšana uz jau noslēgtiem līgumiem faktiski ir vienīgā iespēja, kā varētu sasniegt ieceri pārskatāmā laika periodā.

Savukārt, izvērtējot, vai ar tūlītēju spēku laikā pieņemtas tiesību normas nav iespējams aizstāt ar citu – tiesību normu adresātu intereses mazāk ietekmējošu – tiesisko regulējumu,

⁷⁷⁸ Satversmes tiesas 2007.gada 16.maija spriedums lietā Nr.2006-42-01 „Par Streiku likuma 24.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 108.pantam”, 11.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.maijs, Nr.81 (3657).

tradicionāli noskaidrots, vai ir iespējams sasniegt leģitīmo mērķi tādā pašā kvalitātē.⁷⁷⁹ Saistībā ar minēto atzīmējams, ka šis aspekts būtu aplūkojams, to pielāgojot tiesību normu piemērošanai no laika aspekta. Citiem vārdiem, noskaidrojot tiesību normu nepieciešamību, būtu izvērtējams, vai leģitīmo mērķi būtu iespējams sasniegt ar mazāk intensīvu iedarbību uz izveidotām tiesiskajām attiecībām. Piemēram, tiesiskajā regulējumā tiktu noteikts, ka līgumsods ir ierobežojams visos gadījumos, kad tas tiktu piemērots pēc tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās laika. Tomēr, lai noskaidrotu, vai tiesiskais regulējums no laika aspekta ir uzskatāms par nepieciešamu, būtu izvērtējams, vai šādu mērķi – aizsargāt otras līgumslēdzējpusē intereses – nav iespējams sasniegt ar mazāk iedarbīgiem līdzekļiem no laika aspekta, piemēram, attiecinot tikai uz nākotnē slēdzamiem līgumiem. Vienlaikus gan atzīmējams, ka minētā samērīguma testa ietvaros nebūtu noskaidrojams, kā tiesiskā regulējuma nepieciešamību ietekmētu pārejas periods. Proti, kā jau analizēts promocijas darbā iepriekš, pārejas perioda noteikšana neizmaina apstākli, ka tiesību normu adresātu intereses tiek ierobežotas. Tas var kalpot kā arguments, kad tiesiskais regulējums saskaņā ar samērīguma testu ir tiesisks, taču tiesiskā regulējuma tūlītēja spēkā stāšanās un piemērošana varētu nodarīt nelabvēlīgas sekas.

Visbeidzot būtu izsverams, vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars, pretstatot sabiedrības un tiesību normu adresātu intereses ierobežojuma noteikšanai. Šī aspekta izvērtēšana sniedz likumdevējam plašas iespējas argumentēt, kādēļ tiesiskā regulējuma mērķis ir nozīmīgāks par aizskarto tiesisko paļāvību. Tādēļ konkrētajā samērīguma testā visupirms būtu izvērtējams, cik būtiski varēja izveidoties tiesiskā paļāvība uz atceltā tiesiskā regulējuma turpmāku iedarbību. Savukārt pēc tam ir jānoskaidro, vai sabiedrības intereses ir nozīmīgākas par noteiktajiem ierobežojumiem ar tūlītēju spēku laikā. Lai gan arī šādas izsvēršanas ietvaros gan likumdevējam, gan arī konstitucionālajai tiesai ir salīdzinoši plaša rīcības brīvība izvērtēt pamattiesības ierobežojumu, tomēr gan ar tiesu prakses attīstību, gan arī tiesību doktrīnas atziņām ir iespējams veidot precīzākas vadlīnijas interešu izsvēršanā. Piemēram, konstatējot, ka tiesiskā paļāvība ir izveidojusies, balstoties uz individuālu tiesību aktu, tai skaitā līgumu vai administratīvo aktu, likumdevēja noteiktajam sabiedrības intereses aizsargājošajam mērķim ir jābūt daudz nozīmīgākam nekā tad, ja ir mainītas neilgu laiku noteiktas procesuālās tiesību normas. Tomēr šāds secinājums nav izmantojams tikai tādēļ, lai noteiktu paļāvības pastāvēšanu, bet gan to pretstatītu sabiedrības interesēm.

Rezumējot norādīto, uzsverams, ka piedāvātie metodoloģiskie risinājumi ir tikai pamats, uz kuru balstoties, gan konstitucionālā tiesa, gan arī likumdevējs var izsvērt, vai tiesību normu adresātu

⁷⁷⁹ Satversmes tiesas 2009.gada 28.maija spriedumu lietā Nr.2008-47-01 „Par Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma 32.panta trešās daļas vārdu „ne vēlāk kā 60 dienu laikā” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam”, 15.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009. 2.jūnijs, Nr.85 (4071).

paļāvības interešu aizskārumu nav iespējams novērst vai vismaz samazināt tā iedarbības sekas. Tajā pašā laikā būtiski ir apzināties, ka praksē pastāv dažādas tiesību situācijas un ļoti konkrētu risinājumu tām visām nav iespējams sniegt. Tādējādi, noskaidrojot, vai tiesību normas ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā un, izvērtējot gan ar atpakaļejošu, gan arī tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu pieļaujamību, būtiska atbildība, precizitāte un iemaņas ir sagaidāmas arī no likumdevēja un tiesību piemērotājiem.

Kopsavilkums

TĒMAS TIESĪBTEORĒTISKĀ IZPRATNE

1. Tiesību normu iedarbības laiks jeb spēks laikā rodas no likumdevēja gribas, pakļaujot tiesību normu saistošajam spēkam dzīves gadījumus. Likumdevējam tikpat būtiski, kā pieņemt lēmumu par tiesiskā regulējuma izmaiņu nepieciešamību, ir noteikt, kā tiesiskās attiecības tiks noregulētas no laika aspekta – tikai ietekmējot vēl nepastāvošas tiesiskās attiecības vai arī attiecinot tiesību normu saistošo spēku uz jau izveidotām tiesiskajām attiecībām. Tādēļ formāli likumdevējam ir visplašākā rīcības brīvība izlemt, kā būtu nosakāmas tiesību normas saistošā spēka robežas un iedarbības laiks.

2. Ir konstatējama korelācija starp likumdevēja juridiski korektu izpratni par tiesību normu iedarbības laika noteikšanu un valsts spēju nodrošināt efektīvāko sabiedrības interešu aizsardzību. No vienas puses, likumdevēja zināšanu trūkums var veicināt izveidotu tiesisko attiecību pārlieku ietekmēšanu, radot tiesiskās vides neprognozējamību un tiesiskās paļāvības aizskārumus. Savukārt, no otras puses, likumdevēja nepamatota pašierobežošanās un ar to saistītā izvairīšanās pieņemt tiesību normas, kas regulē izveidotas tiesiskās attiecības, var kavēt ekonomisko attīstību un valsts spēju pielāgoties tiesiskā regulējuma sākotnējās pieņemšanas laikā neprognozētiem apstākļiem un sabiedrības attīstības tendencēm.

3. Tiesību normu iedarbības laika noteikšanai ir juridiska nozīme no diviem aspektiem: likumdevēja gribas atklāšanai tiesību normu iztulkošanas procesā, lai precīzi identificētu tiesību normas iedarbību uz konkrētiem dzīves gadījumiem, kā arī likumdevēja rīcības tiesiskuma izvērtēšanai, lai noteiktu, vai likumdevējs nav pārkāpis tiesiskā valstī pastāvošās rīcības brīvības robežas. Abi aspekti tiesību normu iedarbības laika noteikšanā ir savstarpēji saistīti. Tikai noskaidrojot, kā ir iztulkojama likumdevēja griba, var pamatot, vai jau izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšana ir notikusi un vai tā ir tiesiska.

4. Tiesību piemērošanas procesā ir nošķiramas juridiskās metodes, saskaņā ar kurām tiek noskaidrotas tiesību normu iedarbības laika robežas, kā arī juridiskās metodes, kas tiek izmantotas, lai noskaidrotu, vai tiesību normu iedarbības laiks nav pretējs tiesiskās paļāvības principam. Intertemporālo tiesību principi, kuri tiek izmantoti, lai precizētu neskaidro tiesību normu iedarbības laika tvērumu un iedarbību uz izveidotām tiesiskajām attiecībām, ir piemērojami tikai likumdevēja gribas iztulkošanai. Līdz ar to tiesību normu adresātiem nevar veidoties paļāvība, ka likumdevējam ir pienākums ievērot principu par tiesību normu tūlītēju spēku publiskajās tiesībās un turpmāk vērstu spēku privātajās tiesībās vai iegūtu tiesību ietekmēšanas nepieļaujamību.

SECINĀJUMI PAR VISPĀRĒJO TIESĪBU PRINCIPU PIEMĒROŠANU

5. Tiesiskā un demokrātiskā valstī attīstītā izpratne par ierobežojumiem pieņemt tiesību normas, kas nesamērīgi un nepieļaujami ietekmē izveidotas tiesiskās attiecības, izriet no tiesiskas valsts principa. Tomēr metodoloģiskais pamats tiesību normu adresātu aizsardzībai ir izveidots, pamatojoties uz tiesiskās drošības un paļāvības principu. Lai gan kontinentālajā Eiropā ir konstatējama atšķirīga metodoloģija minēto tiesību principu piemērošanā, Latvijas tiesiskajā sistēmā tiesību normu adresātu intereses būtu aizsargājamās, balstoties uz tiesiskās paļāvības principu.

6. Latvijas tiesiskajā sistēmā ir konstatējamas neskaidrības tiesiskās drošības un noteiktības principu piemērošanā. Lai tiesību normu adresātiem varētu nodrošināt efektīvu aizsardzību, būtu izveidojama vienveidīga izpratne gan tiesu praksē, gan arī tiesību doktrīnā. Tiesiskās drošības princips būtu uzskatāms par saturiski plašāku principu, kas tiesību normu adresātus aizsargātu pret neprognozējamām tiesiskā regulējuma izmaiņām, kā arī normatīvo tiesību aktu tekstuālo neskaidrību, tomēr netiktu tieši piemērots. Tā vietā katru no minētajiem tiesiskās drošības principa aspektiem aizsargātu atšķirīgi principi – tiesiskās noteiktības princips aizsargātu tiesību normu adresātus pret tiesību normu tekstuālo neskaidrību un nesaprotamību, savukārt tiesiskās paļāvības princips – pret neprognozējamām tiesiskā regulējuma izmaiņām.

7. Pamatojoties uz vispārējo tiesību principu *nulla poena sine lege*, kas likumdevējam aizliedz ar atpakaļejošu spēku laikā noteikt vai pastiprināt atbildību par iepriekš atļautām vai vieglāk sodāmām darbībām, absolūts atpakaļejoša spēka aizliegums pastāv, tikai nosakot sankcijas par iepriekš nesodāmu vai vieglāk sodāmu rīcību. Ja likumdevējs ar atpakaļejošu spēku laikā ir pasliktinājis tiesību normu adresātu tiesisko stāvokli ar sodu tiesībām nesaistītām tiesību normām, attiecīgās iedarbības identificēšana *per se* neaplicina, ka likumdevējs ir pārkāpis tiesiskās paļāvības principu un nesamērīgi iejaucies pagātnes dimensijā.

8. Ierobežojums pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā Latvijas tiesiskajā sistēmā nav uzskatāms par vispārējo tiesību principu. Atpakaļejošs spēks laikā ir konstitucionālajā tiesvedībā attīstīta juridiskā metode tiesiskās paļāvības aizskāruma konstatēšanai. Tā kā atpakaļejoša spēka laikā identificēšana ir ne vien metodoloģisks, bet arī tiesisko stabilitāti veicinošs elements, kas nodrošina uzskatāmu robežu starp tiesisku un prettiesisku izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanu, no tās nebūtu ieteicams atkāpties.

IZPRATNE PAR SPĒKA LAIKĀ VEIDU NOŠĶIRŠANU

9. Pretstatā mūsdienu tiesību teorijā pastāvošajam tiesību normu spēka laikā iedalījumam trīs iedarbības pakāpēs vēl līdz 20.gs. otrajai pusei, t.i., laika posmam pēc II pasaules kara, tiesību zinātnē tiesību normas pēc to iedarbības laika tika nošķirtas tikai divās grupās. No vienas puses, tika nošķirtas tiesību normas, kuru saistošais spēks ietekmē pagātnē izveidotas tiesiskās attiecības, savukārt, no otras puses, tiesību normas, kas ietekmē pēc tiesību normu pieņemšanas radušās tiesiskās attiecības. Tas ir viens no cēloņiem joprojām pastāvošajai pārāk plašajai atpakaļejoša spēka tvēruma izpratnei.

10. Praksē visbūtiskāk un vienlaikus vissarežģītāk ir nošķirt tiesību normas, kuras ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā. Atpakaļejošu spēku laikā var identificēt ar trim atšķirīgām juridiskajām metodēm – piemērojot tiesisko attiecību pabeigtības, tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības, kā arī iegūtu tiesību aizsardzības doktrīnu. Tā kā neviena no minētajām doktrīnām nenodrošina pilnīgi precīzu atpakaļejoša spēka laikā identificēšanu, Latvijas tiesiskajā sistēmā būtu attīstāma doktrīna, saskaņā ar kuru atpakaļejošs spēks laikā tiktu identificēts, visupirms balstoties uz tiesisko seku atpakaļejošas iedarbības doktrīnu. Savukārt, ja ar minēto doktrīnu atpakaļejošs spēks laikā netiktu konstatēts, sekojoši būtu izvērtējams, vai atpakaļejošs spēks laikā ir identificējams ar pabeigtības vai – piemērota tiesiskā sastāva gadījumā – ar iegūto tiesību doktrīnu.

11. Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 9.panta ceturtajā daļā ietvertā tiesību norma, ka „normatīvajam aktam vai tā daļai nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus”, nav izmantojama kā pamats likumdevēja ierobežošanai pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā. Tāpat no minētās tiesību normas nav secināms, ka atpakaļejoša spēka konstatēšanai ir nepieciešama īpaša norāde tiesību normā. Tomēr regulējums ir izmantojams kā papildu arguments šaurākai tiesiskā regulējuma attiecināšanai uz pagātni gadījumos, kad likumdevējs nav skaidri noteicis tiesību normas iedarbības laika tvērumu.

12. Latvijas tiesiskajā sistēmā tiek nepareizi izprasti iegūto tiesību esamības priekšnoteikumi. Iegūtas tiesības kā atpakaļejoša spēka identificēšanas priekšnoteikums ir atkarīgas nevis no individualizētu subjektīvu tiesību esamības saņemt tiesiskus labumus nākotnē, bet gan no jau saņemtu labumu samazināšanas. Tādēļ iepriekšējā tiesiskā regulējuma spēkā esamības laikā radušos tiesību izmainīšana attiecībā uz nākotni nav notikusi ar atpakaļejošu spēku un *per se* nevar radīt iegūto tiesību aizskārumu.

TIESĪBU NORMU PIEĻAUJAMĪBAS IZVĒRTĒŠANA

13. Atpakaļejošs spēks laikā būtu jāizvērtē gan preventīvi likumdošanas procesa laikā, gan arī *post factum* visos gadījumos, kad objektīvi ir šaubas par izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanas tiesiskumu. Ja izvērtējamajai tiesību normai ir konstatējams atpakaļejošs spēks laikā, tad metodoloģiski tiesību normas iedarbība pagātnē varētu tikt attaisnota tikai gadījumā, ja sabiedrības intereses apdraudošo situāciju nav iespējams atrisināt ar tiesību normu pieņemšanu, kurām nav noteikts atpakaļejošs spēks laikā. Savukārt, ja atpakaļejošs spēks laikā nepastāv, tad tiesību normu konstitucionalitātes metodoloģiskā izvērtēšana ir veicama, balstoties uz tradicionāli izprotamo samērīguma izvērtēšanas testu, kas pielāgots tiesību normu iedarbības laika izvērtēšanai.

14. Satversmes tiesas procesā, izvērtējot, vai likumdevēja noteiktais iedarbības laiks ir tiesisks, par juridisko pamatu būtu izmantojams Satversmes 90.pants. Pamatojoties uz Satversmes 90.pantā ietverto pamattiesību ikvienai personai zināt savas tiesības, būtu izvērtējams, vai likumdevējs ar atpakaļejošu spēku nav pieņēmis tādas tiesību normas, kuras varētu būt aizskārušas tiesību normu adresātu tiesības zināt savas rīcības sekas vēl pirms tiesiskā regulējuma izsludināšanas laika. Tādējādi turpmāk būtu tiesiskās paļāvības principa atklāšana nebūtu veicama, balsoties uz Satversmes 1.pantu.

15. Ja ar tūlītēju spēku pieņemtas tiesību normas līdztekus tiesiskajai paļāvībai aizskartu arī kādas no Satversmē nostiprinātajām pamattiesībām, Satversmes 90.pants nebūtu piemērojams. Tā vietā par tiesiskās paļāvības aizskāruma noteikšanas metodoloģisko pamatu būtu izmantojamas pamattiesības, kas aizsargā tiesības uz īpašumu (Satversmes 105.pants), tiesības uz sociālo nodrošinājumu (Satversmes 109.pants) vai citas eventuāli aizskartās pamattiesības.

16. Atšķirībā no tiesību normām, kuras ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, ar tūlītēju spēku pieņemtas tiesību normas tikai ļoti retos gadījumos tiek uzskatītas par prettiesiskām un pretējām tiesiskās paļāvības principam. Šāda līdzšinējā Latvijas un arī Eiropas tiesību telpas tiesu prakse varētu būt saistīta ar apstākli, ka, nepastāvot vispārīgam ierobežojumam pieņemt tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā, sabiedrības un tiesību normu adresātu interešu izsvēršana no laika aspekta tiek plaši interpretēta, nereti to pielāgojot konkrētajai dzīves situācijai. Tādēļ autors, balstoties uz izstrādāto metodoloģiju tiesiskās paļāvības eventuālā aizskāruma izvērtēšanai, piedāvā precīzākus kritērijus likumdevēja rīcības brīvības robežu noteikšanai.

17. Tiesiskā regulējuma grozījumu attiecināšana uz pagātnē noslēgtiem līgumiem *per se* nav uzskatāma par tiesību normas pieņemšanu ar atpakaļejošu spēku laikā. Lai noteiktu, vai līgumattiecības ir ietekmētas ar atpakaļejošu spēku, ir nepieciešams konstatēt jau izpildītu, nevis tikai pielīgtu saistību ietekmēšanu ar tiesiskā regulējuma izmaiņām. Likumdevējs, ievērojot

tiesiskās paļāvības intereses, ir tiesīgs pieņemt tiesību normas ar tūlītēju spēku laikā, kas ietekmē privāttiesisku attiecību, tai skaitā līgumattiecību, turpmāko izpildi. Tomēr līgumattiecību ietekmēšanas gadījumā pastāv lielāka iespējamība, ka varētu tikt aizskarts tiesiskās paļāvības princips un tādējādi tiesību norma tās iedarbības laika dēļ būtu uzskatāma par prettiesisku.

18. Izvērtējot tiesiskās paļāvības iespējamo aizskārumu, secinājums par tiesību normu spēkā stāšanās laika atlikšanu un pārejas perioda noteikšanu vispārīgi nevar attaisnot tiesiskā regulējuma attiecināšanu uz jau izveidotām tiesiskajām attiecībām. Turklāt atkarībā no analizējamajiem apstākļiem arī tūlītēja tiesību normu spēkā stāšanās, nenosakot tām pārejas periodu, var būt par iemeslu, lai tiesību normas atzītu par prettiesiskām.

SECINĀJUMI PAR JĒDZIENISKAJIEM ASPEKTIEM

19. Termins „spēks laikā” Latvijas tiesiskajā sistēmā tiek izmantots, lai apzīmētu tiesību normu saistošā spēka iedarbības attiecināšanu uz tiesiskajām attiecībām ar atpakaļejošu, tūlītēju vai turpmāk vērstu spēku. Tomēr tiesību normu saistošā spēka attiecināšanu uz tiesiskajām attiecībām no laika aspekta būtu apzīmējama ar terminu „tiesību normu iedarbības laiks”. Šādas terminoloģiskas izmaiņas ir nepieciešams, lai jēdzieniski skaidrāk nošķirtu tiesību normu saistošā spēka iedarbību no tiesību normu spēkā esamības laika, kā arī tuvinātu terminoloģiju saturiskajai atbilstībai.

20. Analizējot citās tiesiskajās sistēmās attīstītās atziņas tiesību normu iedarbības laika ierobežošanai, ir nepieciešams izprast konkrētajā tiesību sistēmā pastāvošās terminoloģiskās un saturiskās atšķirības. Piemēram, nepareizi izprotot terminu „neīsts atpakaļejošs spēks”, Latvijas tiesiskajā sistēmā ir pārāk plaši interpretētas atpakaļejoša spēka laikā tvēruma robežas. Neīsts atpakaļejošs spēks ir Vācijas tiesiskajā sistēmā attīstīts termins, lai uzsvērtu, ka atpakaļejošs spēks laikā nav konstatējams, un ir uzskatāms par sinonīmu Latvijas tiesiskajā sistēmā izprastajai tiesību normu iedarbībai ar tūlītēju spēku laikā.

21. Ar tiesību normu iedarbības laiku saistītas jēdzieniskas izpratnes problēmas pastāv ne tikai Latvijas tiesiskajā sistēmā, piemēram, paralēli vienā nolēmumā izmantojot terminus „atpakaļejošs” un „atpakaļvērstis” spēks laikā, bet arī citās tiesiskajās sistēmās. Piemēram, termins „retroactivity” tiek izmantots, lai apzīmētu gan jebkādu tiesību normu iedarbību pagātnes dimensijā, gan arī tikai atpakaļejošu spēku laikā. Tāpat līdzīgi tiek interpretēts arī termins „retrospectivity”. Tādēļ Latvijas tiesiskajā sistēmā būtu izmantojama vienota izpratne, par pamatu izmantojot terminu „atpakaļejošs spēks laikā”, kurš angļu valodā būtu tulkojams kā „retroactivity”, savukārt vācu – kā „Rückwirkung”.

Anotācija

Latvijas tiesiskajā sistēmā arvien biežāk izceļas praktiski strīdi un neskaidrības par likumdevēja rīcības tiesiskumu, pakļaujot jau iepriekš izveidotas tiesiskās attiecības jaunajam tiesiskajam regulējumam. Tomēr tiesību doktrīnas neesamības, kā arī tiesu atšķirīgās un neskaidras argumentācijas dēļ, līdz šim Latvijas tiesiskajā sistēmā nav izdevies radīt vienotu metodoloģiju, balstoties uz kuru būtu iespējams konsekventi noteikt, vai šādas tiesību normas pārkāpj tiesiskās pašāvības principu. Tieši pretēji – nereti tiesību normu iedarbības laika izvērtēšanā tiek izmantoti argumenti un juridiskās metodes, kas nesniedz atbilstošu slēdzienu par tiesību iedarbības laika pieļaujamību atpakaļejoša un tūlītēja spēka laikā gadījumā.

Promocijas darba mērķis ir izpētīt, kuros gadījumos likumdevējs ir tiesīgs pieņemt tiesību normas ar iedarbību uz pagātnē izveidotām tiesiskajām attiecībām. Lai sasniegtu promocijas darba mērķi, autors ir analizējis tiesību normu iedarbības laika tiesībteorētisko uzbūvi un nošķiršanu no tiesību normu spēkā esamības laika, vispārējos tiesību principus, kas ierobežo likumdevēja rīcības brīvību regulēt pirms tiesiskā regulējuma pieņemšanas izveidotas tiesiskās attiecības, ar atpakaļejošu un tūlītēju spēku laikā pieņemtu tiesību normu izpratni un nozīmi likumdošanas procesā, kā arī Latvijas tiesiskajā sistēmā piemērojamās juridiskās metodes tiesību normu iedarbības laika pieļaujamības izvērtēšanai.

Izstrādājot promocijas darbu un izpētot Latvijas, kā arī ārvalstu tiesu praksi un tiesību doktrīnu, autors ir secinājis, ka, lai gan formāli likumdevējam ir plaša rīcības brīvība regulēt ar tiesību normu saistošo spēku iepriekš izveidotas tiesiskās attiecības, no vispārējiem tiesību principiem un konkrēti no tiesiskās pašāvības principa, nevis no atpakaļejoša spēka esamības ir atkarīgs, kuros gadījumos tas ir iespējams. Tomēr viena no galvenajām pazīmēm nepieļaujamai izveidotu tiesisko attiecību ietekmēšanai ir atpakaļejoša spēka pastāvēšana, kuras identificēšanai autors piedāvā jaunu, Latvijas tiesiskajā sistēmā izmantojamu metodoloģiju. Tāpat autors, aplūkojot atkāpšanos no vispārējā uzskata par pirmšķietamu atpakaļejoša spēka nepieļaujamību un tūlītēja spēka laikā pieļaujamību, ierosina pilnveidot un strukturēt juridiskās metodes, lai noteiktu, kuros gadījumos tiesību normas ar iedarbību pagātnē pārkāpj tiesiskās pašāvības principu.

Abstract

More and more often the Latvian legal system experiences practical disputes and uncertainties in relation to the legitimacy of the legislator's actions that subject the already established legal relationship to a new legal framework. However, by now, absence of the legal doctrine as well as the differential and unclear argumentation of courts has prevented drawing up of such unified methodology in the Latvian legal system, which would enable consequent determining if such legal norms violate the principle of protection of legitimate expectations. It is the very contrary – frequently, such arguments and legal methods in evaluation of the efficiency period of legal norms are applied that do not provide corresponding conclusion about the admissibility of the law efficiency period in case of retroactive and immediate effect.

The aim of the Dissertation is to research situations, in which the legislator is entitled to pass legal norms with impact on past legal relationship. For achievement of the Dissertation aim, the author has analysed the theoretical structure of the efficiency period of legal norms and dissociation of the efficiency period from the validity period of legal norms, general principles of the law which restrict the legislator's discretion to regulate the legal relationship that is established before passing of the legal framework, understanding of passed legal norms with retroactive and immediate effect and their significance in legislative processes as well as legal methods applicable in the Latvian legal system for evaluation of the admissibility of the efficiency period of legal norms.

During elaboration of the Dissertation and researches of Latvian and foreign case law and legal doctrine, the author concluded that despite the legislator has a formally extensive discretion in regulating of previously established legal relationship using the binding effect of the legal norms, the general legal principles, concretely, the principle of protection of legitimate expectations and not the presence of retroactivity determines the cases, in which it is possible. Nevertheless, one of the key features for affecting of inadmissibly established legal relationship is the presence of the retroactivity. Therefore the author offers the Latvian legal system a new methodology for identification of the retroactivity presence. The author has examined the deviation from the common opinion about inadmissibility of the retroactivity and admissibility of immediate effect *prima facie* and suggests improvement and structuring of legal methods in order to determine cases, in which legal norms with efficiency on the past violate the principle of protection of legal expectations.

Annotation

Das Rechtssystem Lettlands erlebt immer häufiger realitätsgebundene Streitigkeiten und Unklarheiten bezüglich der Rechtmäßigkeit des Handelns des Gesetzgebers, wodurch bereits bestehende Rechtsverhältnisse juristisch umkonzipiert werden. Da es jedoch keine rechtliche Doktrin gibt und da es unterschiedlich und uneindeutig argumentiert wird, ist es bis jetzt im lettischen Rechtssystem nicht gelungen eine einheitliche Methodologie zu schaffen, auf die man sich stützen könnte, wenn man konsequent feststellen sollte, ob solche Rechtsakten den Grundsatz des Vertrauensschutzes brechen. Gerade das Gegenteil ist der Fall: bei der Einschätzung der Wirkungsperiode von Rechtsakten nutzt man oft Argumente und juristische Methoden, die keinen entsprechenden Schluss über Zulässigkeit der Wirkung im Falle einer rückwirkenden und einer sofortigen Wirkung liefern.

Das Ziel der Doktorarbeit ist zu erforschen, in welchen Fällen der Gesetzgeber berechtigt ist solche Rechtsakten zu verabschieden, die in Vergangenheit festgelegtes Rechtsverhältnis beeinflussen. Um das gesetzte Ziel zu erreichen, werden folgende Aspekte untersucht: erstens – der rechtstheoretische Aufbau der Wirkungszeit von Rechtsakten und Abgrenzung von der Zeit, in der die Rechtsakte in Kraft sind, zweitens – allgemeine Rechtsgrundlagen, die die Handlungsfreiheit des Gesetzgebers bei Einwirkung auf in Vergangenheit festgelegtes Rechtsverhältnis einschränken, drittens – Auffassung über Rechtsakten mit Rückwirkung und mit sofortiger Wirkung und ihre Bedeutung für den Gesetzgebungsprozess und viertens – die im lettischen Rechtssystem verwendeten juristischen Methoden zur Einschätzung der Zulässigkeit der Wirkungszeit von Rechtsakten.

Beim Verfassen der Doktorarbeit und bei der Untersuchung der lettischen und ausländischen Rechtsprechung, als auch der juristischen Doktrin, wurde folgendes festgestellt – der Gesetzgeber hat zwar große Handlungsfreiheit bei Verabschiedung neuer Rechtsakten, die mit ihrer verbindlichen Kraft auf in Vergangenheit festgelegtes Rechtsverhältnis einwirken. In welchen Fällen das möglich ist, hängt jedoch von allgemeinen juristischen Prinzipien und genau genommen von dem juristischen Zuverlässigkeitsprinzip und nicht direkt von der Rückwirkung der Rechtsakte ab. Allerdings, eines der Hauptmerkmale einer inakzeptablen Einwirkung auf in Vergangenheit festgelegtes Rechtsverhältnis ist Rückwirkung. In der vorliegenden wissenschaftlichen Arbeit wird eine neue, im lettischen Rechtssystem anwendbare Methodologie vorgeschlagen, die das Rückwirkungs-dasein feststellen lässt. In Anbetracht der Abweichung von der Allgemeinauffassung über die s.g. „vorvermutliche“ Nichtzulassung der Rückwirkung und die Zulassung der sofortigen Wirkung, schlägt der Verfasser der vorliegenden Doktorarbeit vor, wie die juristischen Methoden

zur Feststellung, in welchen Fällen das juristische Zuverlässigkeitsprinzip durch rückwirkende Rechtsakten gebrochen wird, weiterentwickelt und strukturiert werden können.

Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts

1. Izmantotā literatūra

1. Akmentiņš R. Likumu un rīkojumu spēkā nākšanas laiks Latvijā. Rīga: [B.i.], 1932.
2. Akmentiņš R. Tiesību zinību teorija. Rīga: [B.i.], 1928.
3. Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.
4. Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.
5. Danovskis E. Publisko un privāto tiesību dalījuma nozīme un piemērošanas problēmas Latvijā. Promocijas darbs. Rīga, 2012.
6. Danovskis E. Privāto un publisko tiesību dalījuma ieviešana un nozīme Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas. Latvijas Universitātes Žurnāls. Juridiskā zinātne Tiesību zinātnes nākotnei, Nr.1. Latvijas Universitāte, 2011.
7. Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
8. Dišlers K. Demokrātiskas valsts iekārtas pamati (Ievads konstitucionālās tiesībās). Rīga: izdevn. A.Gulbis, 1931.
9. Džugleja T. Tiesību pamati. Rīga: [B.i.], 2011.
10. Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005.
11. Kalniņš E. Par jaunā Darba likuma spēkā stāšanos. Jurista Vārds, 2002. 2.jūlijs, Nr.13 (246).
12. Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. jūlijs, 2.sējums Nr.7 (11).
13. Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.1.
14. Krūmiņa V., Skujiņa V. Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata. Rīga: [B.i.], 2002.
15. Latviešu literārās valodas vārdnīca, 5. sēj. Rīga: Zinātne, 1984.
16. Laviņš A., Kramiņa I. Daži aspekti tiesiskās paļāvības principa izpratnē. Jurista Vārds, 2005. 11.oktobris, Nr.38 (393).
17. Lūse L. Grozījumi Darba likumā. Ieguvumi darba devējiem Latvijas Vēstnesis, 2010. 26.marts, Nr.49 (4241).
18. Matjušina R. Darba likums: jaunas normas – jaunas problēmas. Jurista Vārds, 2010. 18.maijs, Nr.20 (615).
19. Metodiskie norādījumi likumu izstrādāšanā un noformēšanā. Otrais izdevums. Rīga: Saeimas Juridiskais birojs, 1997.
20. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Zv. adv. J. Neimanis, 2004.
21. Onževs M. Par neīsta atpakaļejoša spēka izpratni Latvijas tiesu nolēmumos. Jurista Vārds, 2013. 26.marts, Nr.12 (763).
22. Onževs M. Tiesību normu atpakaļejošs spēks laikā un tā ierobežošana tiesiskā un demokrātiskā valstī. Juridiskā zinātne Tiesību zinātnes nākotnei, 2. Latvijas Universitātes žurnāls Nr.4, 2013.
23. Onževs M. Likumdevēja tiesības samazināt maksātspējas administratora atlīdzību: AS „Latvijas Krājbanka” gadījums. Jurista Vārds, 2012. 29.maijs, Nr.22 (721).
24. Onževs M. Atbilstošu un tiesisku tiesību normu intertemporālās piemērošanas problemātika un aktualitātes. Grām.: Inovāciju juridiskais nodrošinājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
25. Onževs M. Nodokļu regulējuma grozījumu spēks laikā: Satversmes tiesas prakse. Jurista Vārds, 2011. 26.aprīlis, Nr.17 (664).
26. Onževs M. Nodokļu tiesību grozījumu spēka laikā analīze Satversmes tiesas spriedumos. Grām.: Aktuālās tiesību realizācijas problēmas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011.
27. Onževs M. Tiesību normu atpakaļejošs spēks laikā. Daugavpils Universitātes 53.konferences rakstu krājums.
Pieejams:http://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/tiesibas/Onzevs.pdf
[aplūkots 2013.gada 23.augustā].

28. Patmalniece K. Grozījumi Civillikumā, kas maina līdzšinējo līgumsoda regulējumu. Pieejams:
http://rln.lv/public/publications_2013/Ligumsoda_regulejums_CL_Kristine_Patmalniece.pdf [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
29. Pededze Dz., Spale A. Kad vērsties Satversmes tiesā un kā to darīt. Jurista Vārds, 2004. 6.aprīlis, Nr.13 (318).
30. Pleps J. Satversmes tiesas likuma 19.2 pantā ietvertā jēdziena „Satversmē noteiktās pamattiesības” izpratne. Aktuālās cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība. Satversmes tiesas 2008. un 2009. gada konferenču materiālu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010.
31. Pleps J. Satversmes 90.pants. Jurista Vārds, 2008. 22.janvāris, Nr.3 (507).
32. Plotnieks A. Tiesību teorija & juridiskā metode. Rīga: „Izglītības solī”, 2009.
33. Plotnieks A. Padomju Sociālistiskās tiesības. Rīga: izdevniecība „Zvaigzne”, 1975.
34. Rezevska D. Tiesiskās paļāvības principa satura konkretizācija un attīstība judikatūrā. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
35. Rezevska D. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, 2010. novembris, Nr.1.
36. Rodiņa A. Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009
37. Rudevska B. „Parex” bankas klauzula: Saeimas pārejas tiesību pinekļos. Jurista Vārds, 2009. 3.novembris, Nr.44 (587).
38. Rudevska B. Procesuālā likuma intertemporālā piemērošana administratīvajā un civilprocesā. Jurista Vārds, 2007. 3.jūlijs, Nr.27 (480), (ar turpinājumiem 10.jūlijs, Nr.28 (481), 17.jūlijs Nr.29 (482), 14.augusts Nr.33 (486) un 21.augusts, Nr.34 (487)).
39. Rudevskis J. Satversmes 90.panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
40. Rumba K., Bērtaitis S. Tiesiskā drošība kā nodokļu tiesību stūrakmens. Jurista Vārds, 2011. 6.decembris, Nr.49 (696).
41. Satversme un Eiropas Savienība. Intervija ar Egilu Levitu. Jurista Vārds, 2000. 8.jūnijs, Nr.23 (176).
42. Antonioli-Koja F. Allgemeines Verwaltungsrecht. 2., völlig neu bearbeitete Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1986.
43. Affolter F. Das Intertemporale Recht. Geschichte des Intertemporalen Privatrechts. Leipzig: Verlag von Veit & Comp. 1902.
44. Arnauld von A. Rechtssicherheit. Perspektivische Annäherungen an eine Idee directrice des Rechts. Tübingen: Mohr Siebeck, 2006.
45. Arndt H.W., Schumacher A. Echte Fortschritte bei der unechten Rückwirkung? Neue Juristische Wochenschrift, 1998.
46. Aschke M. Übergangsregelungen als verfassungsrechtliches Problem. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang, 1987.
47. Avenarius M. Savignys Lehre vom intertemporalen Privatrecht. Göttingen: Wallstein Verlag Göttingen, 1993.
48. Bauer H. Neue Tendenzen in der bundesverfassungsgerichtlichen Rechtsprechung zum Rückwirkungsverbot. Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht, 3.Jahrgang, 1984.
49. Baumeister P. Das Rechtswidrigwerden von Normen. Eine rechtsdogmatische Untersuchung zu den Grenzen der Wirksamkeit und Anwenbarkeit von Normen – Probleme des Spannungsverhältnisses von Recht und Zeit. Berlin: Duncker & Humblot, 1996.
50. Berger T. Zulässigkeitsgrenzen der Rückwirkung von Gesetzen. Eine kritische Analyse der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts und des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften. Frankfurt am Main: Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002.

51. Bergmann F.C. Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze im Privatrechte. Hannover: bei den Bruedren Bahn, 1818. Pieejams: <https://www.books.google.com> [aplūkots 2012.gada 30.septembrī].
52. Bernitz U. Retroactive Legislation in a European Perspective – On the Importance of General Principles of Law. Pieejams: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/39-3.pdf> [aplūkots 2013.gada 20.jūnijā].
53. Birtel P. Rückwirkungsverbot: Echte und Unehchte Rückwirkung, 06. Januar 2012. Pieejams: <http://www.juraexamen.info/ruckwirkungsverbot-echte-und-unechte-ruckwirkung/> [aplūkots 2013.gada 10.maijā].
54. Brocker L. Rechtsprechungsänderung und Vertrauensschutz. Neue Juristische Wochenschrift, 2012.
55. Brüning C. Die Rückwirkung von Legislativakten. Neue Juristische Wochenschrift, 1998.
56. Corten O., Klein P. The Vienna Conventions on the Law of Treaties. A Commentray, Volume 1. New York, Oxford University Press, 2011.
57. Chalmers D., Hadjiemmanuil C., Monti G., Tomkins A. European Union Law. Cambridge University Press, 2006.
58. Ciftci E. Übergangsfristen bei Gesetzes- und Verordnungsänderungen. Baden-Baden: Nomos Verlagsgessellschaft, 2011.
59. Dannecker G. Das intertemporale Strafrecht. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1992.
60. Degenhart C. Staatsrecht I. Staatsorganisationsrecht. 24. Auflage. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2008.
61. [B.a.]. European Union Law. Fourt edition. London: Cavendish Publishing Limited, 2004
62. Fiedler J. Neuorientierung der Verfassungsrechtsprechung zum Rückwirkungsverbot und zum Vertrauensschutz. Neue Juristische Wochenschrift, 1988.
63. Fuller L.L. The Morality of Law. Revised Edition. New Haven, London: Yale University Press, 1978.
64. Funk J., Pletsch H.J. Wann ist ein Fünfjahres(alt)vertrag kündbar? Versicherungsrecht, Heft 13/2009.
65. Fuß E.W. Der Schutz des Vertrauens auf Rechtskontinuität im deutschen Verfassungsrecht und europäischen Gemeinschaftsrecht. Grewe W.G. Rupp H., Schneider H. Europäische Gerichtsbarkeit und nationale Verfassungsgerichtsbarkeit. Festschrift zum 70. Geburtstag von Hans Kutscher. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1981.
66. Gilsdorf P. Vertrauensschutz, Bestandsschutz und Rückwirkungsbegrenzung im Gemeinschaftsrecht. Recht der Internationalen Wirtschaft. Außenwirtschaftsdienst des Betriebs-Beraters. 1983, Nr.1.
67. Götz V. Bundesverfassungsgericht und Vertrauensschutz. Bundesverfassungsgericht und Grundgesetz. Festgabe aus Anlaß des 25jährigen Bestehens des Bundesverfassungsgerichts. Zweiter Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976.
68. Grabitz E., Hilf M. Das Recht der Europäischen Union. 40. Auflage, 2009. Pieejams: <http://beckonline.beck.de> [aplūkots 2013.gada 4.jūlijā].
69. Gröpl C. Die Rückwirkung von Steuergesetzen. Schriftfassung des wissenschaftlichen Vortrags an der Korea University, College of Law, Seoul, am Freitag, dem 22. September 2006. Pieejams: <http://www.uni-saarland.de/en/lehrstuhl/groep/groep/vortraege.html> [aplūkots 2014.gada 25.aprīlī].
70. Habicht H. Die Einwirkung des Bürgerlichen Gesetzbuchs auf zuvor entstandene Rechtsverhältnisse: eine Darstellung der Fragen der Übergangszeit. Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1899.
71. Hahn H. Zur Rückwirkung im Steuerrecht. Bonn: Institut „Finanzen und Steuern“, 1987.
72. Handbuch der Rechtsförmlichkeit. Bundesministerium der Justiz. Pieejams: http://hdr.bmj.de/page_c.11.html#an_438 [aplūkots 2013.gada 15. janvārī].

73. Hartley T.C. *The Foundations of European Community Law. An Introduction to the Constitutional and Administrative Law of the European Union.* Oxford University Press, 2010.
74. Heikkilä S. *Prohibition of the Retroactive Application of Legislative Measures in the European Community Law.* *The Finnish Yearbook of International Law*, Band 9. Kluwer law International, 1998.
75. Hellmann H., Pfeifer K. *Verfassungsrechtliche Probleme der Rückwirkenden Fusionskontrolle.* *Beiträge zum Wirtschaftsrecht. Festschrift für Heinz Kaufmann zum 65. Geburtstag.* Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 1972.
76. Hess B. *Intertemporales Privatrecht.* Tübingen: Mohr Siebeck, 1998.
77. Houben A.C. *Die Rückwirkung von Tarifverträgen.* Berlin: Duncker & Humblot, 2006.
78. Heukels T. *Die Rückwirkungsjudikatur des EuGH: Grundlagen und Tendenzen.* Vortrag vor dem Europainstitut der Universität des Saarlandes Saarbrücken, den 15. Januar, 1992. Europa-Institut Universität des Saarlandes, 1992.
79. Heukels T. *Intertemporales Gemeinschaftsrecht. Rückwirkung, Sofortwirkung und Rechtsschutz in der Rechtsprechung des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaften.* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1990.
80. Hübner H. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches.* 2. Auflage. Berlin, New York: de Gruyter, 1995.
81. Iliopoulos-Strangas J. *Rückwirkung und Sofortwirkung von Gesetzen. Eine verfassungsrechtliche Untersuchung unter Berücksichtigung des deutschen und griechischen Steuerrechts.* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1986.
82. Isensee J. *Grundrechtsvoraussetzungen und Verfassungserwartungen an die Grundrechtsausübung.* *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, Band V. Heidelberg: C.F. Müller Juristischer Verlag, 2000.
83. Jekewitz J. *Der Zeitpunkt Wirksamer Zerstörung des Vertrauensschutzes bei Rückwirkenden Rechtsnormen.* *Neue Juristische Wochenschrift*, 1990.
84. Kimminich O. *Die Rückwirkung von Gesetzen. Zu dem Urteil des Bundesverfassungsgerichts vom 19.12.1961.* *Juristenzeitung*, 1962.
85. Kirchhof P. *Gleichheit in der Funktionenordnung.* *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, Band V. Heidelberg: C.F. Müller Juristischer Verlag, 2000.
86. Klinski S. *EEG-Vergütung: Vertrauensschutz bei künftigen Änderungen der Rechtslage?* *Pieejams:* <http://www.bmu.de/service/publikationen/downloads/details/artikel/eeg-verguetung-vertrauensschutz-bei-kuenftigen-aenderungen-der-rechtslage/> [aplükots 2013.gada 18.martā].
87. Klußmann M. *Zulässigkeit und Grenzen von nachträglichen Eingriffen des Gesetzgebers in laufende Verträge.* Berlin: Duncker & Humblot, 1970.
88. Lamoureux F. *The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice.* *Common Market Law Review*, Volume 20, No.2, August 1983.
89. [B.a.]. *Langenscheidts Handwörterbuch Italienisch.* Berlin, München: Langenscheidt KG, 1997.
90. Lee H.B. *Die Entwicklung der Dogmatik der Rückwirkung von Gesetzen im Vergleich zwischen Deutschland und Korea.* Dissertation an der Universität zu Köln, 2011.
91. Leisner W. *Das Gesetzesvertrauen des Bürgers. Zur Theorie der Rechtsstaatlichkeit un der Rückwirkung der Gesetze.* In *Festschrift für Friedrich Berber zum 75.Geburtstag.* München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1973.
92. Lindemann H.H. *Allgemeine Rechtsgrundsätze und europäischer öffentlicher Dienst.* Berlin: Duncker & Humblot, 1986.
93. Luhmann N. *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität.* 2. erweiterte Auflage. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1973.
94. Laitos J.G. *Legislative retroactivity.* *Journal of Urban and Contemporary law.* *Pieejams:* <http://ec.wustl.edu/journal/52/159.pdf> [aplükots 2013.gada 1.februārī].

95. McCreary J. M. Retroactivity of laws: an illustration of intertemporal conflicts law issues through the revised civil code articles on disinheritance, *Louisiana Law Review*, 2002.
96. Mader P. Filip-Fröschl J. Latein in der Rechtssprache. Ein Studienbuch und Nachschlagewerk. 3.Auflage. Wien: Braumueller, 1999.
97. Maunz T., Dürig G. Grundgesetz-Kommentar, 67.Auflage. München, C.H.BECK, 2013.
98. Maurer H. Kontinuitätsgewähr und Vertrauensschutz. Ins: Isensee J., Kirchhof P. *Handbuch des Staatsrechts*, Band IV. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2006.
99. Maurer H. *Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen*. 3.Auflage. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2003.
100. Maurer H. *Staatsrecht*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999.
101. Muckel S. Kriterien des verfassungsrechtlichen Vertrauensschutzes bei Gesetzesänderungen. Berlin: Duncker & Humblot, 1989.
102. Möller J., Rührmair A. Die Bedeutung der Grundrechte für die verfassungsrechtlichen Anforderungen an rückwirkende Gesetze. *Neue Juristische Wochenschrift*, 1999.
103. Müller-Michaels O. Grundrechtlicher Eigentumsschutz in der Europäischen Union. Berlin: Duncker & Humblot, 1997.
104. Müller H. *Handbuch der Gesetzgebungstechnik*. Mülheim (Ruhr): Mülheimer Druckerei-Gesellschaft, 1963.
105. Neuhaus K.J., Kloth A., Köther L. Neue Frist, alte Verträge – Wann ist ein Altvertrag mit mehrjähriger Laufzeit kündbar. *Zeitschrift für Versicherungswesen*, 15.03.2009.
106. Onzevs M. The restrictions of retroactive legislation: conception and legal challenges. *Jurisprudence*, Vol.20, No 4 (2013).
107. Onzevs M. Legal norms with immediate effect: understanding and admissibility in the state of law. *European Scientific Journal*, Vol.10 (October), 2013.
108. Onzevs M. Concepts of Retroactivity on Basis of German Legal Practice. *Transcarpatian Legal Reading. Materials of the 5-th International Scholarly Conference of Young Investigators and Students (April 25–26), 2013, Uzhhorod, 2013*.
109. Papier H.J. Verfassungsrechtliche Probleme von Übergangsrecht. *Die Sozialgerichtsbarkeit*, 1994 März, Heft Nr.3.
110. Pelka C.S. *Rechtssicherheit im europäischen Kartellverfahren?* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2009.
111. Pieroth B. Die neuere Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zum Grundsatz des Vertrauensschutzes. *Juristenzeitung*, 1990.
112. Pieroth B. Rückwirkung und Übergangsrecht Verfassungsrechtliche Maßstäbe für intertemporale Gesetzgebung. Berlin: Duncker&Humblot, 1981.
113. Raitio J. The Principle of Legal Certainty as a General Principle of EU Law. *General Principles of EC Law in a Process of Development*. ed. by Bernitz U., Nergelius J., Cardner C. Kluwer Law, 2008.
114. Raitio J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Academic Publishers, 2003.
115. Rensmann T. Reformdruck und Vertrauensschutz. *Juristenzeitung*, Nr.4, 1999.
116. Riechelmann F. Struktur des verfassungsrechtlichen Bestandschutzes. *Rechtssicherheit als Freiheitsschutz*. Norderstedt: Books on Demand, 2008.
117. Ringhofer K. *Strukturprobleme des Rechts*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1966.
118. Riva E. Wohlerworbene Rechte – Eigentum – Vertrauen. *Dogmatische Grundlagen und Anwendung auf die Restwassersanierung nach Art.80 des eidgenössischen Gewässerschutzgesetzes*. Bern, Stämpfli Verlag AG Bern, 2007.
119. Savigny. K.F. *System des heutigen römischen Rechts*. Band 8. Darmstadt: Scientia Verlag Aalen, 1981.
120. Schachtschneider K.A. *Prinzipien des Rechtsstaates*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006.

121. Schaer F. Rechtssicherheit und Vertrauensschutz als Grenzen rückwirkender Rechtsprechung im europäischen Arbeitsrecht. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2010.
122. Shaviro D. When Rules Change. An Economic and Political Analysis of Transition Relief and Retroactivity. Chicago: The University of Chicago Press, 2000.
123. Scheb M.J. Criminal Law. Fifth Edition. Belmont: Wadsworth, 2009.
124. Schermers G. H., Waelbroeck F. D. Judicial Protection in the European Union. Sixth Edition. The Hague: Kluwer Law International, 2001.
125. Schlockermann M. Rechtssicherheit als Vertrauensschutz un der Rechtsprechung des EuGH. Inaugural – Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde einer Hohen Juristischen Fakultät der Ludwig-Maximilians-Universität zu München, 1984.
126. Schmidt-Bleibtreu B., Klein F. Kommentar zum Grundgesetz. 8. Aufgabe. Berlin: Luchterhand Verlag, 1995
127. Schmidt. K. Die Zukunft der Kodifikationsidee. Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts. Heidelberg: C.F. Müller Juristischer Verlag, 1985.
128. Schloßmacher S. Die systemtragenden Prinzipien des französischen und belgischen Steuerrechts im Vergleich mit den systemtragenden Prinzipien des deutschen Steuerrechts, 1995.
129. Schoch S. Das intertemporale Zivilprozessrecht. Zürich, Dissertation. 1959.
130. Schröder W. Die wohlerworbenen Rechte der Beamten (Art. 129 R.V.) in ihrer politischen und juristischen Bedeutung. Berlin: Verlag der Deutschen Beamten – Warte, 1930.
131. Schwabe J. Grundrechtskonkurrenzen. Juristische Arbeitsblätter. 1979, April.
132. Schwarz K.A. Vertrauensschutz als Verfassungsprinzip. Eine Analyse des nationalen Rechts, des Gemeinschaftsrechts und der Beziehungen zwischen beiden Rechtskreisen. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2002.
133. Schwarze J. European Administrative Law. London: Sweet and Maxwell, 1992.
134. Sieg K. Die Einwirkung von Änderungen zivilprozessualer Normen auf schwebende Verfahren. Zeitschrift für Zivilprozess, 65.Band. Köln – Berlin: Carl Heymanns Verlag, 1952.
135. Simon H., Funk-Baker G. Einführung in das deutsche Recht und die deutsche Rechtssprache. 4.Auflage. München: C.H. Beck, 2009.
136. Sobota K. Das Prinzip Rechtsstaat. Verfassungs- und Verwaltungsrechtliche Aspekte. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997.
137. Steiner J., Woods L. Textbook on EC Law. Eighth Edition. New York: Oxford University Press, 2003.
138. Stern K. Zur Problematik rückwirkender Gesetze. Festschrift für Theodor Maunz. Zum 80. Geburtstag. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1981.
139. Stötzel M. Vertrauensschutz und Gesetzesrückwirkung. Grundtypen abgeleitet aus der Rückwirkungsrechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002.
140. Struve G. Über das positive Rechtsgesetz rücksichtlich seiner Ausdehnung in der Zeit. Verlag des Verfassers, 1831. Pieejams: <https://www.books.google.com> [aplükots 2012.gada 30.septembrī].
141. Türk A. Judicial Review in EU Law. Edward Elgar Publishing Limited, 2009.
142. Vogel K. Rückwirkung: eine festgefahrene Diskussion, Ein Versuch die Blockade zu lösen, in Festschrift für Martin Heckel. Tübingen: Mohr Siebeck, 1999.
143. Vonkilch A. Das Intertemporale Privatrecht. Übergangsfragen bei Gesetzes- und Rechtsprechungsänderungen im Privatrecht. Wien: Springer Verlag, 1999.
144. Welzel H. An den Grenzen des Rechts. Die Frage nach der Rechtsgeltung. Koeln und Opladen: Westdeutscher Verlag, 1966.

145. Werner von F. Die Rückwirkung von Steuergesetzen. Halle: Druck von Emil Ebering, 1925.
146. Wernsmann R. Grundfälle zur verfassungsrechtlichen Zulässigkeit rückwirkender Gesetze. Juristische Schulung, 1999, Heft 12.
147. Wiedmann A. Non-retroactive or prospective ruling by the Court of Justice of the European Communities in preliminary rulings according to Article 234 EC. München: IPR Verlag GmbH, 2006.
148. Wielinger G. Das Verordnungsrecht der Gemeinden. Graz: Leykam-Verlag, 1974.
149. Winkler G. Zeit und Recht. Kritische Anmerkungen zur Zeitgebundenheit des Rechts und des Rechtsdenkens. Wien: Springer-Verlag, 1995.
150. Zimmerli C. Das Verbot rückwirkender Verwaltungsgesetze. Basel und Stuttgart: Helbing & Lichtenhahn, 1967.
151. Zittelman E. Geltungsbereich und Anwendungsbereich der Gesetze. Festgabe der Bonner Juristischen Fakultät für Karl Bergbohm zum 70. Geburtstag. Bonn: A.Marcus & E.Webers Verlag, 1919.
152. Андреева М.В. Действие налогового законодательства во времени (Диссертация). Москва: [B.i.], 2004, с.6. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/deistvie-nalogovogo-zakonodatelstva-vo-vremeni> [aplūkots 2014.gada 20.februārī].
153. Градовский А.Д. Журнал гражданского и уголовного права. Г. 3 1873, Кн. 4 (июль), с.1–47.
154. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. Издание Юридического Книжного Магазина Н. К. Мартынова, Комиссионера Государственной Типографии, 1914. Pārpublicēts: Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003.
155. Кузнецов В.В., Сидорович Е.В. Налоговые споры: применение закона с обратной силой в практике арбитражных судов. Pieejams: <http://nalogoved.ru/art/596> [aplūkots 2014.gada 20.janvārī].
156. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. Москва: Зеркало, 2002.
157. Тилле А.А. Время, пространство, закон. Действие советского закона во времени и пространстве. Москва: [B.i.], 1965.
158. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Рига: Давид Гликсман, 1924.

2. Normatīvie akti

1. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms). Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf [aplūkots 2013.gada 21.jūnijā].
2. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Pirmpublicējums: Valdības Vēstnesis, 1922. 30. jūnijs, Nr.141. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē, ietverot 8.nodaļu. Latvijas Vēstnesis, 1998. 23.oktobris, Nr.308/312 (1369/1373).
3. Komercedarbības atbalsta kontroles likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 27.jūnijs, Nr.123 (5183).
4. Likums „Grozījumi Civillikumā”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2013. 4.jūlijs, Nr.128 (4934).
5. Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 20.jūnijs, Nr.96 (4699).
6. Maksātspējas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 6.augusts, Nr.124 (4316).
7. Likums „Grozījumi Darba likumā”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 24.marts, Nr.47 (4239).
8. Likums „Grozījumi Patērētāju tiesību aizsardzības likumā”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2009. 9.jūnijs, Nr.89 (4075).

9. Likums „Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums”. Latvijas Vēstnesis, 2006. 30.jūnijs, Nr.101 (3649).
10. Latvijas Republikā ievēlēto Eiropas Parlamenta deputātu darbības finansēšanas kārtības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2004. 16.jūnijs, Nr.96 (3044) [spēku zaudējis 2013. 29.decembrī].
11. Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja amatpersonu izdienas pensiju likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2008. 22.oktobris, Nr.164 (3948).
12. Administratīvā procesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14.novembris, Nr.164 (2551).
13. Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3.novembris, Nr.326/330 (1387/1391).
14. Likums „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 15.oktobris, Nr.331/332 (1392/1393).
15. Krimināllikums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200 (1260/1261).
16. Kredītiestāžu likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 24.oktobris, Nr.163 (446).
17. Likums „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1994. 18.jūnijs, Nr.72 (203).
18. Likums „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1.jūnijs, Nr.32.
19. Likums „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma saistību tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību”: LR likums. Ziņotājs, 1993. 14.janvāris, Nr.1.
20. Civillikums. Ievads: LR likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992. 30.jūlijs, Nr.29.
21. Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības: LR likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992.gada 30.jūlijs, Nr.29.
22. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums. Ziņotājs, 1984. 20.decembris, Nr.51.
23. Ministru kabineta 2009.gada 30.jūnija noteikumi Nr.692 „Grozījumi Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumos Nr.1046 "Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība””. Latvijas Vēstnesis, 2009. 4.jūlijs, Nr.104 (4090).
24. Ministru kabineta 2009.gada 2.jūnija noteikumi Nr.511 „Grozījumi Ministru kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumos Nr.740 "Noteikumi par stipendijām””. Latvijas Vēstnesis, 2009. 9.jūlijs, Nr.107 (4093).
25. Vācijas konstitūcija (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland). Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf> [aplūkots 2012.gada 30.septembrī].
26. Zviedrijas Konstitūcija. Pieejams: http://www.servat.unibe.ch/icl/sw00000_.html#A009_ [aplūkots 2013.gada 20.jūnijā].
27. Francijas Civilkodekss. Pieejams: http://lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm [aplūkots 2013.gada 8.janvārī].
28. Austrijas Vispārējais civilkodekss. Pieejams: <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm> [aplūkots 2013.gada 8.janvārī].
29. Vācijas Civilkodekss. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> [aplūkots 2012.gada 25.septembrī].

3. Juridiskās prakses materiāli

3.1. Tiesu prakse (nolēmumi)

1. ECT 2012.gada 7.septembra spriedums lietā: 65210/09 G v. Germany. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int> [aplūkots 2013.gada 9.jūlijā].

2. ECT 2007.gada 10.jūlija spriedums lietā: 15084/03 Bimer S.A. v. Moldova. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int> [aplūkots 2013.gada 20.maijā].
3. EST 2005.gada 15.septembra spriedums lietā C-199/03. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].
4. EST 2005.gada 26.aprīļa spriedums lietā C-376/02. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].
5. EST 2002.gada 24.septembra spriedums apvienotajās lietās C-74/00 P un C-75/00 P. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 15.martā].
6. EST 2001.gada 18.novembra spriedums lietā C-228/99. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.maijā].
7. EST 2000.gada 27.jūnija spriedums lietā: T-72/99. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.maijā].
8. EST 1996.gada 16.oktobra spriedums lietā T-336/94. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.maijā].
9. EST 1993.gada 1.aprīļa spriedums apvienotajā lietā C-260/90 un C-260/91. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].
10. EST 1991.gada 11.jūlija spriedums lietā C-368/89. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].
11. EST 1990.gada 13.novembra spriedums lietā C-331/88. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].
12. Ģenerālvokāta M.Darmona (*M.Darmon*) 1989.gada 16.februāra viedoklis lietā C-246/87. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 20.augustā].
13. EST 1988.gada 28.aprīļa spriedums lietā Nr.86/120. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 20.maijā].
14. EST 1987.gada 24.februāra spriedums lietā: C-312/84. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 8.maijā].
15. EST 1985.gada 29.janvāra spriedums lietā C-234/83. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 15.martā].
16. EST 1984.gada 10.jūlija spriedums lietā C-63/83. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 10.maijā].
17. EST 1984.gada 19.janvāra spriedums lietā C-211/80. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 8.maijā].
18. EST 1983.gada 14.jūlija spriedums lietā C-224/82. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.maijā].
19. EST 1982.gada 30.septembra spriedums lietā C-110/81. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].
20. EST 1982.gada 19.maija spriedums lietā C-84/81. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.jūnijā].
21. EST 1979.gada 28.marta spriedums lietā C-158/78. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
22. EST 1979.gada 25.janvāra spriedums lietā C- 99/78. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].
23. EST 1979.gada 25.janvāra spriedums lietā C-98/78. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].
24. EST ģenerālvokāta F.Kapotorti (*F.Capotorti*) 1978.gada 23.maija viedoklis lietā C-146/77. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].
25. EST ģenerālvokāta A.Majrā (*H.Mayras*) 1978.gada 12.aprīļa viedoklis lietā C-112/77. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].
26. EST 1977.gada 27.septembra spriedums lietā C-27/77. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.maijā].
27. EST 1976.gada 7.jūlija spriedums lietā C-7/76. Pieejams: <http://curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 25.martā].

28. EST ģenerālvokāta Dž.P.Vornera (J.-P. Warner) 1976.gada 22.jūnija viedoklis lietā C-7/76. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.martā].
29. EST 1975.gada 18.novembra spriedums lietā C-100/74. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].
30. EST 1975.gada 19.marta spriedums lietā C-28/74 (Gillet /Komisija). Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].
31. EST 1973.gada 5.decembra spriedums lietā C-143/73. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].
32. Ģenerālvokāta Dž.P.Vornera (J.-P. Warner) 1973.gada 22.novembra viedoklis, lieta Nr.143/73. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 7.maijā].
33. EST 1971.gada 11.februāra spriedums lietā C-37/70. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu> [aplūkots 2013.gada 27.jūnijā].
34. Satversmes tiesas 2014.gada 22.jūlija lēmums „Par lietas Nr.2014-31-01 ierosināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 2014. 24.jūlijs, Nr.144 (5204).
35. Satversmes tiesas 2014.gada 9.janvāra spriedums lietā Nr.2013-08-01 „Par Civilprocesa likuma 483. un 484.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”. Latvijas Vēstnesis, 2014. 13.janvāris, Nr.8 (5067).
36. Satversmes tiesas 2013.gada 12.jūnija spriedums lietā Nr.2012-21-01 „Par 2009. gada 12. marta likuma „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā” 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2013. 14.jūnijs, Nr.114 (4920).
37. Satversmes tiesas 2012.gada 6.decembra spriedums lietā Nr.2012-01-01 „Par Atkritumu apsaimniekošanas likuma pārejas noteikumu 12.punkta, ciktāl tas attiecas uz līgumiem, kas noslēgti, nepiemērojot normatīvos aktus par publisko iepirkumu vai neatbilstoši normatīvajiem aktiem par publisko iepirkumu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2012. 11.decembris, Nr.194 (4797).
38. Satversmes tiesas 2012.gada 1.novembra spriedums lietā Nr.2012-06-01 „Par Civilprocesa likuma 128.panta otrās daļas 3., 5. un 7.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90. un 92.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2012. 2.novembris, Nr.174 (4777).
39. Satversmes tiesas 2011.gada 22.novembra spriedums lietā Nr.2011-04-01 „Par Maksātnešpējas likuma 13.panta pirmās daļas 2.punkta, ciktāl tas attiecas uz personām, kuras savu darbību maksātnešpējas procesa administratora amatā ir uzsākušas saskaņā ar likuma „Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnešpēju” 13.panta prasību par augstāko izglītību ekonomikas, vadības vai finanšu jomā, un Maksātnešpējas likuma pārejas noteikumu 7.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 106.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2011. 24.novembris, Nr.185 (4583).
40. Satversmes tiesas 2011.gada 10.jūnija spriedums lietā Nr.2010-69-01 „Par likuma „Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnešpējas gadījumā” pārejas noteikumu 6. un 7.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2011. 14.jūnijs, Nr.92 (4490).
41. Satversmes tiesas 2011.gada 13.aprīļa spriedums lietā Nr.2010-59-01 „Par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 16.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2011.15.aprīlis, Nr.60 (4458).
42. Satversmes tiesas 2011.gada 30.marta spriedums lietā Nr.2010-60-01 „Par Kredītiestāžu likuma 59.2panta, 59.3panta, 59.4 panta, 117.panta ceturtās daļas 3.punkta, 173.panta ceturtās daļas un 185.panta pirmās prim daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 90., 91., 92. un 105.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2011. 31.marts, Nr.51 (4449).
43. Satversmes tiesas 2011.gada 18.februāra spriedums lietā Nr. 2010-29-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 30.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”, 23.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011. 22.februāris, Nr.29 (4427).

44. Satversmes tiesas 2011.gada 10.janvāra spriedums lietā Nr.2010-18-01 „Par Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma pārejas noteikumu 4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 109. un 110.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2011. 13.janvāris, Nr.7 (4405).
45. Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra spriedums lietā Nr. 2010-25-01 „Par 2009.gada 1.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” 6.panta (daļā par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 3.punkta izslēgšanu) un likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8.panta trešās daļas 13.punkta un 16.¹ panta devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 8.decembris, Nr.194 (4386).
46. Satversmes tiesas 2010.gada 1.decembra spriedums lietā Nr.2010-21-01 „Par Valsts fondēto pensiju likuma 4.panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2.punkta, 3.punkta 4. un 5.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109.pantam” 13.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3.decembris, Nr.192 (4384).
47. Satversmes tiesas 2010.gada 27.oktobra spriedums lietā Nr.2010-12-03 „Par Ministru kabineta 2008.gada 15.aprīļa noteikumu Nr.280 "Noteikumi par finansiāli atbalstāmajām kvotām biodegvielai" 30.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 29.oktobris, Nr.172 (4364).
48. Satversmes tiesas 2010.gada 7.oktobra spriedums lietā Nr.2010-01-01 „Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 286.¹⁴ panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 12.oktobris, Nr.161 (4353).
49. Satversmes tiesas 2010.gada 19.jūnija spriedums lietā Nr.2010-02-01 „Par likuma „Par nodokļiem un nodevām” 16.panta 10.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”, 4.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 28.jūnijs, Nr.100 (4292).
50. Satversmes tiesas 2010.gada 21.aprīļa spriedums lietā Nr.2009-86-01 „Par Prokuroru izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 8.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 23.aprīlis, Nr.65 (4257).
51. Satversmes tiesas 2010.gada 31.marta sprieduma lietā Nr.2009-76-01 „Par likuma „Par izdienas pensijām Iekšlietu ministrijas sistēmas darbiniekiem ar speciālajām dienesta pakāpēm” pārejas noteikumu 20.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 6.aprīlis, Nr.54 (4246).
52. Satversmes tiesas 2010.gada 15.marta spriedums lietā Nr.2009-44-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 5.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 110.pantam”, 16., 20.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17.marts, Nr.43 (4235).
53. Satversmes tiesas 2010.gada 18.februāra spriedums lietā Nr. 2009-74-01 „Par Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 13.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 106.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2010. 23.februāris, Nr.30 (4222).
54. Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01 „Par likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 2.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam un 3.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2009. 22.decembris, Nr.201 (4187).
55. Satversmes tiesas 2009. gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01 „Par 2009.gada 12.marta likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2.panta vārdu „valsts pensijas 2009.gadā pārskatītas netiek” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”, 23.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009. 27.novembris, Nr.187 (4173).
56. Satversmes tiesas 2009.gada 26.augusta lēmums „Par lietas Nr.2009-78-01 ierosināšanu”. Latvijas Vēstnesis, 2009. 28.augusts, Nr.137 (4123).
57. Satversmes tiesas 2009.gada 28.maija spriedums lietā Nr.2008-47-01 „Par Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma 32.panta trešās daļas vārdu „ne vēlāk kā 60 dienu laikā” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2009. 2.jūnijs, Nr.85 (4071).

58. Satversmes tiesas 2007. gada 16. maija spriedums lietā Nr.2006-42-01 „Par Streiku likuma 24.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 108.pantam”, 11.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2007. 22.maijs, Nr.81 (3657).
59. Satversmes tiesas 2007.gada 10.maija spriedums lietā Nr. 2006-29-0103 „Par Valsts civildienesta likuma pārejas noteikumu 5.punkta un Ministru kabineta 2001.gada 20.februāra noteikumu Nr.79 „Ierēdnim izvirzāmās obligātās prasības – augstākā izglītība – piemērošanas kārtība un termiņš” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 101. un 106.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2007. 15.maijs, Nr.77 (3653).
60. Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16.punkta 12.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2006. 15.novembris, Nr.183 (3551).
61. Satversmes tiesas 2006.gada 6.jūnija spriedums lietā Nr.2005-25-01 „Par 2004.gada 7.aprīļa likuma „Grozījumi likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” 13.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam”, 17.2.punkts.Latvijas Vēstnesis, 2006. 8.jūnijs, Nr.89 (3457).
62. Satversmes tiesas 2005.gada 4.janvāra spriedums lietā Nr.2004-16-01 „Par Administratīvā procesa likuma 124. panta pirmās daļas un otrās daļas par valsts nodevas samaksu administratīvo pārkāpumu lietās atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2005. 6. janvāris, Nr. 3 (3161).
63. Satversmes tiesas 2004.gada 25.oktobra spriedums lietā Nr.2004-03-01 „Par likuma „Par valsts pensijām” 30.panta piektās un sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam”, 9.2.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2004. 26.oktobris, Nr.169 (3117).
64. Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta spriedums lietā Nr. 2003-16-05 „Par reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministra 2003. gada 27. maijā pieņemtā rīkojuma Nr. 2-02/57 „Par Jūrmalas pilsētas domes 24.10.2001. saistošo noteikumu Nr. 17 „Par detālo plānojumu Jūrmalā, teritorijai starp Bulduru prospektu, Rotas ielu, 23. un 25.līnijām” darbības apturēšanu”, 2003. gada 2. jūnijā pieņemto rīkojumu Nr. 2-02/60 „Par Jūrmalas pilsētas domes 09.10.2002. saistošo noteikumu Nr. 10 „Par detālā plānojuma apstiprināšanu Jūrmalā, sabiedriskajam centram Vaivaros” darbības apturēšanu” un Nr. 2-02/62 „Par Jūrmalas pilsētas domes 07.11.2001. saistošo noteikumu Nr. 18 „Par detālā plānojuma apstiprināšanu Jūrmalā, zemesgabalam Bulduri 1001” darbības apturēšanu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2004. 10.marts, Nr.38 (2986).
65. Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta spriedums lietā Nr.2001-12-01 „Par likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 26.punkta atbilstību Satversmes 91. un 109.pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2002. 20.marts, Nr. 44 (2619).
66. Satversmes tiesas 2000.gada 24.marta spriedums lietā Nr.04-07(99) „Par Ministru kabineta 1999.gada 30.novembra lēmuma „Par sabiedrības ar ierobežotu atbildību „WINDAU” Bauskas koģenerācijas stacijā ieguldīto ārvalstu investīciju aizsardzību” (protokols Nr.67, 38.paragrāfs) 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, Ministru kabineta iekārtas likuma 3.nodaļai, likuma „Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” 1.panta pirmajai daļai, Enerģētikas likuma 41.pantam, likuma „Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju” 8.panta pirmajai un ceturtajai daļai un likuma „Par akciju sabiedrībām” 49.pantam”, 3.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2000. 29.marts, Nr.113/114 (2024/2025).
67. Satversmes tiesas 1998.gada 10.jūnija spriedums lietā Nr.04-03(98) „Par Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumu Nr.148 „Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR vai KPFSR sastāvā iekļautās Latvijas PSR teritorijas daļas atzīta par nepamatotu” un Ministru kabineta 1997.gada 4.novembra noteikumu Nr.367 „Grozījumi Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumos Nr.148 „Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR atzīta par nepamatotu”” atbilstību likumam

- „Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem” un citiem likumiem”. Latvijas Vēstnesis, 1998. 11.jūnijs, Nr.172/173 (1233/1234).
68. Satversmes tiesas 1998.gada 23.februāra spriedums lietā Nr.04–04(97) „Par Ministru kabineta 1997.gada 16.septembra noteikumu Nr.322 „Noteikumi par ģeogrāfiskā nodokļa ieņēmumu daļas ieskaitīšanu pašvaldību finanšu izlīdzināšanas fondā 1997.gadā” atbilstību likumam „Par budžetu un finanšu vadību””. Latvijas Vēstnesis, 1998. 25.februāris, Nr.50 (1111).
69. Satversmes tiesas 1997.gada 7.maija spriedums lietā Nr.04(01)97 „Par Ministru kabineta 1997.gada 10.janvāra noteikumu Nr.23 „Grozījumi likumā „Par uzņēmējdarbības regulēšanu enerģētikā”” (izdoti Satversmes 81.pantā noteiktajā kārtībā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 81.pantam un Ministru kabineta 1995.gada 14.marta noteikumu Nr.54 „Par Latvijas Republikā ražotās elektroenerģijas iepirkuma cenām” atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, likumam „Par uzņēmējdarbības regulēšanu enerģētikā” un citiem likumiem”. Latvijas Vēstnesis, 1997. 8.maijs, Nr.113 (828).
70. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012.gada 27.septembra spriedums lietā Nr.SKA- 202/2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv> [aplūkots 2014.gada 20.jūnijā].
71. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012.gada 16.novembra spriedums lietā Nr.SKA-555/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/.../555-ska-2012.doc> [aplūkots 2013.gada 25.maijā].
72. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 24.novembra spriedums lietā Nr.SKA-708/2011. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2011/708-ska-2011.doc> [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].
73. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 27.decembra spriedums lietā Nr.SKA-637/2011. Pieejams: <http://www.tiesuprakse.lv/> [aplūkots 2013.gada 20.janvārī].
74. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 24.novembra spriedumu lietā Nr.SKA-708/2011. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2011/708-ska-2011.doc> [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].
75. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 14.februāra spriedums lietā SKA-34/2008, 13.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv> [aplūkots 2013.gada 20.augustā].
76. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007.gada 8.novembra spriedums lietā Nr. SKA: 431/2007. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/archive/.../ska-431-07_zaud_pensiju_ietur.doc [aplūkots 2013.gada 20.janvārī].
77. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 16.maija spriedums lietā Nr.SKA-168/2006. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2006/ad160506.doc> [aplūkots 2013.gada 5.janvārī].
78. Administratīvās apgabaltiesas 2013.gada 14.jūnija spriedums lietā Nr. A420490711. Pieejams: www.tiesas.lv [aplūkots 2014.gada 25.februārī].
79. Administratīvās rajona tiesas 2014.gada 10.janvāra spriedums lietā Nr.A420340212. Pieejams: <http://www.tiesas.lv> [aplūkots 2014.gada 25.martā].
80. Administratīvās rajona tiesas 2013.gada 29.aprīļa spriedums lietā Nr.A420438612. Pieejams: www.tiesas.lv [aplūkots 2014.gada 25.februārī].
81. Administratīvās rajona tiesas 2011.gada 6.septembra spriedums lietā Nr.A42960309. Pieejams: <http://www.tiesas.lv> [aplūkots 2014.gada 20.aprīlī].
82. Administratīvās rajona tiesas 2010.gada 9.augusta spriedums lietā Nr.A420553910. Pieejams: <http://www.tiesas.lv> [aplūkots 2014.gada 20.februārī].

83. Administratīvās rajona tiesas 2010.gada 21.maija spriedums lietā Nr.A42688008. Pieejams: <http://www.tiesas.lv> [aplūkots 2014.gada 20.aprīlī].
84. Administratīvās rajona tiesas 2009.gada 24.jūlija spriedums lietā Nr.A42580007. Pieejams: <http://www.tiesuprakse.lv/> [aplūkots 2013.gada 20.janvārī].
85. Administratīvās rajona tiesas 2008.gada 5.jūnija spriedums lietā Nr.A42496107. Pieejams: <http://www.tiesuprakse.lv/> [aplūkots 2013.gada 20.janvārī]
86. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2013.gada 17.decembra nolēmums Nr.1 BvL 5/08. Pieejams http://www.bverfg.de/entscheidungen/ls20131217_1bv1000508.html [aplūkots 2014.gada 20.aprīlī].
87. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2012.gada 10.oktobra nolēmums lietā Nr. 1 BvL 6/07. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 132.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013.
88. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 2010.gada 7.jūlija nolēmums Nr.2 BvR 748, 753, 1738/05. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 127.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2011.
89. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2009.gada 10.jūnija nolēmums Nr. 1 BvR 706, 814, 819, 832, 837/08. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 123.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2010.
90. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2009.gada 18.februāra nolēmums Nr.1 BvR 3076/08. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 122.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009.
91. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2006.gada 13.jūnija nolēmums Nr.1 BvL 9, 11, 12/00, 5/01, 10/04. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 116.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007.
92. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 2004.gada 5.februāra nolēmums Nr.2 BvR 2029/01. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 109.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004.
93. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 2002.gada 5.februāra nolēmums Nr. 2 BvR 305, 348/93. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 105.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2003.
94. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 2001.gada 3.aprīļa nolēmums Nr.1BvR 1681, 2491/94, 24/95. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 103.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2001.
95. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1997.gada 3.decembra nolēmums Nr.2 BvR 882/97. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 97.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998.
96. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1996.gada 15.oktobra nolēmums Nr.1 BvL 44, 48–92. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 95.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997.
97. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1996.gada 15.oktobra nolēmums Nr.1 BvL 44, 48–92. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 92.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997.
98. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1992.gada 7.jūlija nolēmums Nr.2 BvR 1631, 1728/90. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 87.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1993.
99. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1988.gada 8.jūnija nolēmums nr. 2 BvL 9/85 und 3/86, Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 78.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1989.
100. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1987.gada 30.septembra nolēmums Nr.2 BvR 993/82. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 76.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1988.

101. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1986.gada 14.maija nolēmums Nr.2 BvL 2/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 72.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1987.
102. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1985.gada 10.decembra nolēmums Nr.2 BvL 18/83. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 71.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1986.
103. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1985.gada 4.decembra nolēmums Nr.1 BvL 23/84, 1/85; BvR 439, 652/84. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 71.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1986.
104. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1984.gada 28.novembra nolēmums Nr.1 BvL 13/81. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 68.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1985.
105. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1984.gada 10.aprīļa nolēmums Nr.2 BvL 19/82. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 67.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1985.
106. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1983.gada 22.marta nolēmums Nr.2 BvR 475/78. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 63.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1983.
107. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1983.gada 8.marta nolēmums Nr.2 BvL 27/81. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 63.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1983.
108. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1980.gada 18.novembra nolēmums Nr.1 BvR 228, 311/73. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 55.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1980.
109. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1980.gada 28.februāra nolēmums Nr.1 BvL 17/77, 7, 9, 14, 15, 16, 37, 64, 74, 78, 100/78, 5, 16/79, 1BvR 807/78. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 53.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1980.
110. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1979.gada 7.novembra nolēmums Nr.2 BvR 513, 558/74. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 52.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1980.
111. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1979.gada 28.februāra nolēmums Nr.1 BvR 111/75. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 50.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1979.
112. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1978.gada 20.jūnija nolēmums Nr.2 BvR 71/76. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 48.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1979.
113. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta tiesneša Helmuta Šteinbergera (Helmut Steinberger) atsevišķās domas (Abweichende Meinung) pie 1978.gada 15.februāra nolēmuma lietā Nr.2 BvL 8/74. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 48.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1979.
114. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1977.gada 21.decembra nolēmumu Nr.1 BvR 820, 1033/76. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 47.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1978.
115. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1977.gada 8.jūnija nolēmums Nr.2 BvR 499/74, 1042/75. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 45.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1978.
116. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1977.gada 8.februāra nolēmums nr. 1 BvR 79, 278, 282/70, Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 43.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1977.

117. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1976.gada 8.jūlija spriedums Nr.1 BvL 19 und 20/75, 1 BvR 148/75. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 42.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1976.
118. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1975.gada 22.janvāra nolēmums Nr.2 BvL 51/71, und 10, 14/73. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 39.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1975.
119. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta tiesneša F.Šlābrendorfa atsevišķās domas (Abweichende Meinung) pie 1974.gada 25.jūnija nolēmuma lietā Nr.2 BvF 2, 3/73. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 37.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1975.
120. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1974.gada 17.jūlija nolēmums Nr.1 BvR 51, 160, 285/69, 1 BvL 16, 18, 36/72. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 38.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1975
121. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1974.gada 15.janvāra nolēmumu Nr. 1 BvL 5, 6, 9/70. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 36.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1974.
122. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1972.gada 26.jūlija spriedums Nr.2 BvF 1/71. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 34.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1973.
123. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta tiesneses Viltrautas Rupas fon Brinekas (*Wiltraut Rupp von Brünneck*) atsevišķās domas (Abweichende Meinung) pie 1971.gada 20.oktobra nolēmuma lietā Nr.1 BvR 757/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 32.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1972.
124. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1971.gada 8.jūlija nolēmums Nr.1 BvR 766/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 31.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1972.
125. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 22.jūnija nolēmums Nr.2 BvL 6/70. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 31.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1972.
126. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1971.gada 23.marta nolēmums Nr.2 BvL 2/66, 2BvR 168, 196, 197, 210, 472/66. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 30.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1971.
127. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1969.gada 7.maija nolēmums Nr.2 BvL 15/67. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 25.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1969.
128. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1968.gada 17.oktobra nolēmums Nr.2 BvE 4/67. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 24.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1969.
129. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1968.gada 16.oktobra nolēmums Nr. 1 BvL 7/62. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 24.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1969
130. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1965.gada 24.septembra nolēmums Nr.1 BvR 228/65. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 19.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1966.
131. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1964.gada 7.jūlija nolēmums Nr. 2 BvL 22, 23/63. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 18.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1965.
132. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1962.gada 11.oktobra nolēmums Nr.1 BvL 22/57. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 14.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1963.

133. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1961.gada 19.decembra nolēmums Nr.2 BvL 6/59. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 13.Band. Tübingen: Mohr Siebeck, 1963.
134. Vācijas Konstitucionālās tiesas 2.senāta 1960.gada 31.maija nolēmums Nr. 2 BvL 4/59. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 11.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1961.
135. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1960.gada 4.maija nolēmums Nr.1 BvL 17/57. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 11.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1961.
136. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1957.gada 24.jūlija nolēmums Nr. 1 BvL 23/52. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 7.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1958.
137. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1953.gada 24.aprīļa lēmums Nr.1 BvR 102/51. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 2.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1953.
138. Vācijas Konstitucionālās tiesas 1.senāta 1952.gada 24.aprīļa nolēmums Nr.1 BvR 36/52. Publicēts: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 1.Band. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1952.

3.2. Citi prakses materiāli

1. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes studiju kursa „Juridisko metožu mācība” programma. Pieejams:
http://www.jf.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/jf/studijas/kursuprogrammas-R/TTVK/JMM2013.pdf [aplūkots 2014.gada 20.septembrī].
2. Likumprojekta "Grozījumi Komercedarbības atbalsta kontroles likumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams:
tap.mk.gov.lv/doc/2014_06/FMAnot_220514_KAKL.1084.doc [aplūkots 2014.gada 20.augustā].
3. Tiks pārtraukti apjomīgie procentu maksājumi bijušajiem «Parex bankas» akcionāriem. Pieejams:
http://financenet.tvnet.lv/zinas/516803tik_s_partraukti_apjomigie_procentu_maksajumi_bijusajiem_parex_bankas_akcionariem [aplūkots 2014.gada 30.jūlijā].
4. „Parex” bijušajiem akcionāriem pārtrauc maksāt procentus; Kargins un Krasovickis negrib samierināties
Pieejams: http://www.delfi.lv/business/bankas_un_finanses/parex-bijusajiem-akcionariem-partrauc-maksat-procentus-kargins-un-krasovickis-negrib-samierinaties.d?id=44732524#ixzz3FT91vmd6 [aplūkots 2014.gada 30.jūlijā].
5. 11.Saeimas 2013.gada 6.novembra sēdes stenogramma. Pieejams:
<http://www.saeima.lv/en/transcripts/view/202> [aplūkots 2014.gada 22.aprīlī].
6. Likumu par EP deputātu atalgojuma kārtību plāno atzīt par spēku zaudējušu. Pieejams:
http://financenet.tvnet.lv/zinas/489977likumu_par_ep_deputatu_atalgojuma_kartibu_plano_atzit_par_speku_zaudejusu [aplūkots 2014.gada 20.aprīlī].
7. Zvērināts advokāts Lapsa J. Dzīvojamo telpu īre – krustugunīs. Pieejams:
http://pietiek.com/raksti/dzivojamo_telpu_ire__krustugunis [aplūkots 2014.gada 17.aprīlī].
8. 2004.gada 7.aprīļa 8.Saeimas sēdes stenogramma:
http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_040407/st0704.htm [aplūkots 2014.gada 10.aprīlī].
9. Izvilks no 10.Saeimas sēdes stenogrammas:
[http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/823f7548665190b2c22578cc002c5c8e/\\$FILE/LP0245_2.htm](http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/823f7548665190b2c22578cc002c5c8e/$FILE/LP0245_2.htm) [aplūkots 2014.gada 10.aprīlī].
10. Izvilks no 10.Saeimas sēdes stenogrammas:
[http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/5cc0550e0c85fee9c225785b00320563/\\$FILE/LP0245_1.htm](http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/5cc0550e0c85fee9c225785b00320563/$FILE/LP0245_1.htm) [aplūkots 2014.gada 10.aprīlī].

11. Lietas Nr.A420340212 tiesvedības gaita. Pieejams: <http://tiesas.lv/e-pakalpojumi/tiesvedibas-gaita> [aplūkots 2014.gada 25.martā].
12. Ministru kabineta noteikumu projekta „Grozījums Ministru kabineta 2010.gada 13.aprīļa noteikumos Nr.361 „Noteikumi par darbības programmas „Uzņēmējdarbība un inovācijas” papildinājuma 2.1.2.1.1.apakšaktivitāti „Kompetences centri”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: www.em.gov.lv/.../EMAnot_170112_groz361.doc [aplūkots 2014.gada 10.martā].
13. 9.Saeimas deputāta A.Štokenberga Saeimas 2010.gada 4.marta sēdē paustais viedoklis par Darba likuma piemērošanu no laika aspekta: <http://saeima.lv/steno/Saeima9/100304/st100304.htm> [aplūkots 2014.gada 10.janvārī].
14. Rezevska D. Vai paredzami pieteikumi Satversmes tiesā par vispārējo tiesībaktu pārkāpumiem? Pieejams: <http://www.db.lv/viedokli/eksperts/eksperta-viedoklis-vai-paredzami-pieteikumi-satversmes-tiesa-par-visparejo-tiesibaktu-parkapumiem-392302> [aplūkots 2013.gada 10.augustā].
15. Rezevska D. 6.lekcija. Lietas faktisko apstākļu noskaidrošana, tiesību normas pārbaude. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Juridiskās zinātnes studiju kursa „Juridiskās metodes mācība” 2012./2013. studiju gada mācību materiāli (nepublicēti).
16. 17.03.2011. 10.Saeimas sēdes stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/49> [aplūkots 2013.gada 10.augustā].
17. Likumprojekta „Grozījumi Civilprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/0/7264CFBB80090237C225783E00314570?OpenDocument#b> [aplūkots 2013.gada 10.augustā].
18. Experte: Rückwirkende Besteuerung verfassungswidrig; Abgabe auf Veräußerungsgewinne „erst ab In-Kraft-Treten der Gesetzesänderung legitim”. Pieejams: <http://www.welt.de/print-welt/article294220/Experte-Rueckwirkende-Besteuerung-verfassungswidrig.html> [aplūkots 2013.gada 22.jūlijā].
19. Vetter U. Mein Punkt wird aufgeblasen. Pieejams: <http://www.lawblog.de> [aplūkots 2013.gada 6.jūlijā].
20. Vested Rights of CalPERS Members. Protecting the pension promises made to public employees. July 2011. Pieejams: <http://www.calpers.ca.gov/eip-docs/about/press/news/vested-rights.pdf> [aplūkots 2013.gada 2.jūlijā].
21. Ministru kabineta 2013.gada 4.februāra rīkojumu Nr.38 Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcija (informatīvā daļa). Pieejams: polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file2478.doc [aplūkots 2013.gada 25.jūnijā].
22. Konkurences padomes 2012.gada 30.novembra lēmumu lietā Nr.E02-91, 45.lpp. Pieejams: <http://www.kp.gov.lv/files/pdf/2BrPvi8FHe.pdf> [aplūkots 2013.gada 10.jūnijā].
23. Portālā „Manabalss” ierosinātie grozījumi „Par nekustamā īpašuma bāzes vērtības aprēķināšanu”. Pieejams: <http://manabalss.lv/pdf/1363715564ldfwsu.pdf> [aplūkots 2013.gada 1.jūnijā].
24. Likumprojekta "Oficiālo publikāciju likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).Pieejams:<http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/AF4D32AA507D33A2C225794A003B2DC4?OpenDocument#b> [aplūkots 2013.gada 28.maijā].
25. 2006.gada 20.decembra anotācija Nr.16/3945 likuma par Apdrošināšanas līgumiem reformēšanai („Entwurf eines Gesetzes zur Reform des Versicherungsvertragsrechts”). Pieejams: <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/039/1603945.pdf> [aplūkots 2013.gada 10.aprīlī].
26. Civilprocesa likuma grozījumu anotācija. Pieejams: <http://www.em.gov.lv> [aplūkots 2013.gada 10.aprīlī].
27. Palielināta drošības nauda kasācijas sūdzību iesniegšanai. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/information/about-notable-events/2011/201101/20110121-1/> [aplūkots 2013.gada 10.februārī].

28. Eiropas Nodokļu profesoru asociācijas pētījuma ietvaros publicētā informācija par tiesību normu atpakaļejošu spēku Nīderlandes nodokļu tiesībās. Pieejams: <http://ebookbrowse.com/netherlands-retroactive-tax-legislation-eatlp-2010-pdf-d116721441> [aplūkots 2013.gada 2.februārī].
29. Eiropas Savienības juridisko terminu tulkojums: <http://www.linguee.de/deutsch-englisch/search?source=auto&query=sachlicher+Anwendungsbereich> [aplūkots 2013.gada 23.janvārī].
30. Senās Grieķijas filozofu citāti.Pieejams:<http://perseus.uchicago.edu/perseus-cgi/citequery3.pl?dbname=GreekFeb2011&getid=1&query=Pl.%20Tht.%20178a> [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].
31. Latvija – nekontrolēta elektrības cenu pieauguma priekšā. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/449270> latvija_nekontrolēta_elektrības_cenu_pieauguma_prieksa [aplūkots 2013.gada 9.janvārī].
32. Uzņēmējs Ķirsons pieteicis sev maksātnespēju. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/business/environment/uznemejs-gunars-kirsons-pieteicis-sev-maksatnespeju.d?id=34900383> [aplūkots 2012.gada 7.decembrī]. Plaude iesniedz maksātnespējas pieteikumu. Pieejams: http://www.financenet.lv/nozares/352258plaude_iesniedz_maksatnespejas_pieteikumu [aplūkots 2012.gada 7.decembrī].
33. Jānis Lasmanis uz sēkļa. Pieejams: <http://db.lv/r/474-visas-zinas/232388-janis-lasmanis-uz-sekla> [aplūkots 2012.gada 7.decembrī].
34. Patērētāju tiesību aizsardzības centra 2009. gada 22.septembra uzziņa Nr.21-04/7229-A-406jur. Pieejams: http://www.ptac.gov.lv/upload/2008_word_dok/uzzina_-_as_latvijas_krajbanka.pdf [aplūkots 2012.gada 10.novembrī].
35. Latīņu valodas vārdnīca <http://latindictionary.wikidot.com/noun:tempus> [aplūkots 2012.gada 9.septembrī].